

Akademia Sztuk Pięknych im. Eugeniusza
Gepperta we Wrocławiu
Szkola Doktorska

***Partycypacyjne badania
w działaniu jako
wsparcie w projektowaniu
przestrzeni publicznych***

Marta Siemińska

Promotor: dr hab. Jacek Kulig, Profesor ASP

Praca doktorska w dziedzinie sztuki, w dyscyplinie sztuki
plastyczne i konserwacja dzieł sztuki

Wrocław 2024

Abstrakt

Partycypacyjne badania w działaniu jako wsparcie w projektowaniu przestrzeni publicznych

Rozprawa doktorska podejmuje zagadnienie integracji strategii partycypacyjnych, opartych na badaniach w działaniu, z praktyką projektową ukierunkowaną na przestrzenie publiczne w Polsce.

Współczesne miasta zmagają się z deficytem demokratycznym, przejawiającym się spadkiem udziału obywateli w życiu publicznym, nieufnością do instytucji oraz zawłaszczaniem przestrzeni aktywności społecznej przez państwo. Kryzys ten pogłębia osłabienie więzi wspólnotowych i utrata lokalnej tożsamości. Odpowiedzią na te wyzwania mogą być narzędzia partycypacyjne, które skutecznie wzmacniają wpływ obywateli na procesy decyzyjne kształtujące ich otoczenie.

Celem niniejszej rozprawy była analiza metod partycypacyjnych, oparta na przeprowadzonych działaniach projektowo-badawczych w Brukseli i we Wrocławiu oraz opracowanie systemu wspierającego implementację partycypacyjnego podejścia w projektowaniu przestrzeni publicznych.

Kluczową strategią zastosowaną w pracy były partycypacyjne badania w działaniu, łączące aktywność z procesem generowania wiedzy. Ponadto, rozprawa została zrealizowana zgodnie z koncepcją metadesignu, rozumianą jako projektowanie procesów projektowych. Praktyka ta umożliwia elastyczne dostosowanie działań do zmieniających się warunków oraz włączenie społeczności w projekt.

Opisane strategie znalazły praktyczne zastosowanie podczas realizacji przez Autorkę, we współpracy z interdyscyplinarnym zespołem, tymczasowego projektu przestrzeni publicznej Maelbeek Vallée Verte w Brukseli w 2023 roku. W ramach badań przeanalizowano również dwa brukselskie projekty – skwer Jacques Franck oraz plac Marie Janson – ze szczególnym uwzględnieniem aspektów partycypacji w procesach projektowych. Ponadto, dokonano analizy praktyk partycypacyjnych we Wrocławiu, identyfikując istniejące narzędzia oraz potencjał ich dalszego rozwoju.

Na podstawie zgromadzonych doświadczeń sformułowano założenia autentycznej partycypacji oraz wynikające z nich postawy i narzędzia wspierające zarówno proces projektowania przestrzeni publicznych, jak i budowanie zaangażowania społeczności lokalnych. Opisane zjawiska zostały udokumentowane w formie publikacji, przedstawiającej glosariusz oraz manifest projektanta przestrzeni publicznych.

W rozprawie przedstawiono również rekomendacje dotyczące adaptacji analizowanych narzędzi do polskich realiów, ze szczególnym uwzględnieniem kontekstu Wrocławia. Proces badawczo-projektowy zostały podsumowane w formie infografiki dołączonej do pracy. Wnioski płynące z przeprowadzonych badań posłużyły do opracowania prototypu narzędzia – cyfrowej platformy Impuls. Portal ten, funkcjonujący jako serwis społecznościowy, został zaprojektowany w celu wsparcia mieszkańców, organizacji oraz instytucji w realizacji inicjatyw i wdrażaniu zmian w przestrzeni publicznej w sposób partycypacyjny.

Rozprawa ma charakter praktyczny i może stanowić inspirację dla projektantów, decydentów gminnych, przedstawicieli rad osiedli, CALi oraz lokalnych liderów w kształtowaniu miejskich przestrzeni publicznych z myślą o autentycznej partycypacji.

Participatory Action Research as Support in Public Space Design

This doctoral dissertation addresses integrating participatory strategies rooted in action research with architectural practice focused on the design of public spaces in Poland.

Contemporary cities struggle with a democratic deficit manifested by a decline in citizen engagement in public life, increasing distrust towards institutions, and the state's encroachment of areas of citizen activity. This crisis is further exacerbated by the weakening of community bonds and the loss of local identity. Participatory tools, which effectively enhance citizens' influence over decision-making processes shaping their environment, can serve as a response to these challenges.

The aim of this dissertation is to analyze participatory methods based on design-research activities conducted in Brussels and Wrocław, and to develop a system supporting the implementation of participatory approaches in public space design.

The key strategy applied in this work was participatory action research, which combines active engagement with the process of knowledge generation. Furthermore, the dissertation is written within the framework of metadesign, understood as the design of design processes. This approach enables the flexible adaptation of actions to changing conditions and facilitates community involvement in projects.

The described strategies were implemented by the Author in collaboration with an interdisciplinary team during the temporary public space project – Maelbeek Vallée Verte in Brussels in 2023. Additionally, the research examined two Brussels-based projects — Jacques Franck Square and Marie Janson Square — with a particular focus on participatory aspects in the design process. Participatory practices in Wrocław were also analyzed, identifying existing tools and their potential for further development.

Based on the experiences, the dissertation formulates principles of authentic participation, as well as attitudes and tools that support both the design process of public spaces and the engagement of local communities. These findings are documented in a publication that includes a glossary and a manifesto for public space designers.

The dissertation also presents recommendations for adapting the analyzed tools to Polish realities, with particular emphasis on the context of Wrocław. The research and design process is summarized in the form of an infographic attached to the dissertation. The research findings were used to develop a prototype of a proprietary tool – the Impuls digital platform. This portal, functioning as a social networking site, is designed to support residents, organizations, and institutions in implementing initiatives and enacting changes in public spaces in a participatory manner.

This dissertation is practical in nature and can inspire designers, municipal decision-makers, community councils, Local Activity Centers, and local leaders to shape urban public spaces with a focus on authentic participation.

Spis treści

Spis treści	5
1. Wprowadzenie	8
1.1. Uzasadnienie podjęcia tematu oraz tło ideologiczne	9
1.2. Cel i zakres pracy	12
1.3. Teza pracy i pytania badawcze	13
1.4. Procedury badawcze	15
1.4.1. Action Research - badania w działaniu	15
1.4.2. Metadesign	18
1.5. Struktura pracy	19
2. Miejska przestrzeń publiczna	22
2.1. Społeczna kondycja przestrzeni	24
2.2. Fizyczne aspekty przestrzeni publicznej	25
2.3. Przestrzeń publiczna w kontekście polskim	26
2.4. Partycypacja jako odpowiedź na miejskie kryzysy	28
2.4.1. Partycypacja - podstawowe zagadnienia	29
2.4.2. Narzędzia partycypacji	32
2.5. Sztuka i design w kontekście partycypacji	34
2.5.1. Przykłady sztuki i designu partycypacyjnego	35
2.6. Wnioski ze stanu badań	42
3. Partycypacyjne projektowanie przestrzeni miejskich	44
3.1. Społecznościowe Centra Projektowe	45
3.1.1. Stowarzyszenia na rzecz Społecznościowego Projektowania	46
3.2. Rozwiązania społeczne w Wielkiej Brytanii	48
3.2.1. Architektura społecznościowa	48
3.2.2. Współczesne brytyjskie inicjatywy	49
3.2.3. Every One Every Day	51
4. Praktyki partycypacyjne we Wrocławiu	54
4.1. Wstęp	55
4.2. Centra Aktywności Lokalnej (CALE)	56
4.2.1. CAL Plac Grunwaldzki OD NOWA	57
4.2.1.1. Aktywności	57
4.2.1.2. Pracownia obywatelska	58
4.3. Budżet Partycypacyjny	60
4.3.1. Wrocławski Budżet Obywatelski	61
4.3.2. Laboratoria Obywatelskie	64
4.3.2.1. Metoda Planning for Real we Wrocławiu	64
4.3.3. Mikrogranty	67
4.3.4. Fundusz Osiedlowy	69
4.4. Podsumowanie	70

5. Praktyka projektowa i badania w Brukseli	72
5.1. Ulica Gray	74
5.1.1. Wprowadzenie	75
5.1.2. Kontekst	78
5.1.3. Uzupelnienie kontekstu	84
5.1.4. Ogólne cele projektowe	87
5.1.5. Plan działań	88
5.1.6. Wspólne projektowanie	92
5.1.7. Wspólne tworzenie	120
5.1.8. Budowanie świadomości i wrażliwości	136
5.1.9. Ewaluacja działań	144
5.1.9.1. Wewnętrzna ewaluacja	148
5.1.10. Podsumowanie	150
5.1.11. Aneks do podrozdziału »Ulica Gray«	151
5.2. Plac Marie Janson	154
5.2.1. Kontekst gminy Saint-Gilles	155
5.2.2. Kontekst i cele projektowe	157
5.2.3. Początki obecności na placu	158
5.2.4. Interwencje przestrzenne	160
5.2.5. Inicjatywy mieszkańców	166
5.2.6. Raport finalny	167
5.2.7. Innowacyjne aspekty pracy Toestand	169
5.2.8. Kontrowersje wokół projektu	170
5.2.9. Nowy projekt placu	170
5.2.10. Podsumowanie	174
5.3. Skwer Jacques Franck	176
5.3.1. Kontekst okręgu Fontanais	177
5.3.2. Nieudana partycypacja	178
5.3.3. Działalność oddolna mieszkańców	183
5.3.4. Nowy proces partycypacyjny	186
5.3.5. Podsumowanie	190
6. Wnioski: poznawcze i aplikacyjne	192
6.1. Projektanci a partycypacja	193
6.1.1. Projektanci praktykami partycypacji	198
6.1.1.1. Skala projektu a procesy partycypacyjne	199
6.1.1.2. Rola projektanta	200
6.1.1.3. Projektant a dynamika społeczności	210
6.1.2. Narzędzia projektanta do praktykowania partycypacji	211
6.1.2.1. Sytuacje przestrzenne	212
6.1.2.2. Obecność architektoniczna	214
6.1.2.3. Przykłady z Polski	217
6.1.3. Podsumowanie wniosków poznawczych	219
6.1.4. Wizualny rezultat procesu projektowo-badawczego	220
6.2. Rekomendacje dla Wrocławia, czyli wnioski aplikacyjne	221
6.2.1. Edukacja	221
6.2.2. Rozwiązania organizacyjno-finansowe	222
6.2.2.1. Inicjatywa lokalna	222
6.2.2.2. Wrocławski Budżet Partycypacyjny	223
6.2.3. Ekosystem współpracy oparty o CALe	224
6.2.3.1. Miejsce	225
6.2.3.2. Nowy rodzaj współpracy	228

7. Autorskie narzędzie - cyfrowy portal »Impuls«	230
7.1. Ogólne założenia	233
7.2. Mechanizm grywalizacji na Portalu	236
7.3. Funkcjonalności portalu i system zbierania punktów	239
7.3.1. Użytkownicy i ich potrzeby	239
7.3.2. Funkcjonalności portalu	239
7.3.3. System zdobywania punktów na przykładzie realizacji inicjatyw	248
7.3.4. Przykładowe widoki stron	255
8. Podsumowanie	260
8.1. Ograniczenia pracy	262
9. Bibliografia	264
10. Spis ilustracji	274

1.

Wprowadzenie

1.1. Uzasadnienie podjęcia tematu oraz tło ideologiczne

Od przeszło dekady zgłębiam szeroko rozumiane zagadnienia przestrzeni miejskich, rozpoczynając od studiów architektonicznych na Politechnice Wrocławskiej, a następnie skupiając się na projektowaniu wnętrz urbanistycznych w ramach kierunku Architektury Wnętrz na wrocławskiej Akademii Sztuk Pięknych. Moje pierwsze podejście do badań nad przestrzenią publiczną miało miejsce podczas rocznego pobytu w Brukseli w roku akademickim 2018/2019. Nie ograniczałam się wtedy wyłącznie do obserwacji, lecz aktywnie uczestniczyłam w debatach dotyczących placu Jacques Franck, zlokalizowanego w jednej z centralnych gmin Brukseli. Byłam również świadkiem licznych problemów związanych z nieudaną próbą jego rewitalizacji. Po pięciu latach powróciłam do Brukseli, aby zweryfikować, czy sytuacja na placu Jacques Franck uległa zmianie.

Na moją perspektywę wobec architektury miast silnie wpłynął awangardowy ruch architektoniczny lat 60. XX wieku, reprezentowany przez grupę Archigram, do której należeli m.in. Peter Cook, Warren Chalk oraz Ron Herron. W odróżnieniu od modernistów o konserwatywnym podejściu, członkowie Archigram'u promowali swobodę i wolność w kształtowaniu przestrzeni miejskich, krytykując panujący porządek i projektując rozwiązania odzwierciedlające dynamiczne zmiany społeczne. Ich koncepcje opierały się na idei, że miasto powinno być elastyczną strukturą, dostosowującą się do potrzeb mieszkańców, umożliwiającą im aktywną rolę w kreowaniu przestrzeni. Adaptująca się forma miasta miała być odpowiedzią na zmieniające się potrzeby społeczności, a umożliwienie każdemu pełnienia roli projektanta symbolizowało demokratyzację przestrzeni miejskiej¹. Twórcza postawa eksperymentatorów, cechująca się ludyczną swobodą i poczuciem humoru, zainspirowała mnie do bardziej holistycznego spojrzenia na miasto oraz wyjścia poza techniczne ramy architektury. Nowatorskie podejście Archigramu miało znaczący wpływ na kształtowanie mojego sposobu myślenia o projektowaniu przestrzeni publicznych. Zainspirowało mnie także do zgłębienia tematyki gier, co będzie przedmiotem rozważań w kolejnych etapach mojej pracy.

Inspiracją była także filozofia Henriego Lefebvra, który rozwinął ideę *prawa do miasta*. Lefebvre krytykował modernistyczne podejście do architektury, które – w jego opinii – sprzyjało alienacji i ograniczało możliwości życia społecznego opartego na różnorodności. Dążył do zredefiniowania przestrzeni miejskiej jako przestrzeni wolnej od wyłącznie kapitalistycznych interesów, w której mieszkańcy mogliby w pełni realizować poczucie wspólnoty i swoje pragnienia i relacje społeczne. Koncepcja *prawa do miasta* odnosi się zatem do postulatu życia opartego na równości, demokracji i nieskrępowanej ekspresji, stanowiąc fundament inkluzywnego i dynamicznego modelu miasta².

Lefebvre kwestionował także dotychczasowe, tradycyjne rozumienie przestrzeni. Sformułował on pojęcie **przestrzeni jako społecznie produkowanej i społecznie produktywnej**³, które opisał w artykule "La production de l'espace"⁴. Badając przestrzeń

¹ Sadler S., Archigram : architecture without architecture. Mass.: MIT Press, Cambridge, 2005.

² Trzeja P., Prawo do miasta–utopijna idea, rodzące się prawo człowieka czy wzniósł hasło jednoczące mieszkańców? Polityka i Społeczeństwo, 17(01), 2019, s.23-42.

³ Stanek Ł., Architektura znowu jako przestrzeń? Uwagi na temat zwrotu przestrzennego., Autoportret, 2 (41), 2013, <https://www.autoportret.pl/artykuly/architektura-znowu-jako-przestrzen-uwagi-na-temat-zwrotu-przez-trzennego>, [dostęp: 16.11.2024].

⁴ Lefebvre H., La production de l'espace. L'Homme et la société, 31(1), 1974.

w szerszym kontekście - od rytmów życia codziennego po globalne procesy urbanizacji, zdefiniował wielość praktyk społecznych składających się na "procesy produkcji przestrzeni, obejmujących materialne praktyki jej przekształcania, praktyki jej reprezentacji oraz jej doświadczanie i przyswajanie"⁵.

Myśl Henri'ego Lefebvre'a znalazła kontynuację we współczesnych analizach i postulatach Davida Harveya, teoretyka społecznego i geografa, który w książce "Bunt miast. Prawo do miasta i miejska rewolucja" podejmuje temat urbanistycznej transformacji. Harvey zauważa, że prawo do miasta "jest prawem do zmiany i wynajdowania (...) na nowo takim, jakim go pragniemy. Jest też prawem bardziej kolektywnym niż indywidualnym, ponieważ wynajdywanie miasta na nowo w sposób nieunikniony zależy od sprawowania kolektywnej władzy nad procesami urbanizacji"⁶.

W ujęciu Harvey'a prawo do miasta oznacza aktywną kreację miejskiego środowiska przez jego mieszkańców, w celu poprawy jakości ich życia. Zgodnie z jego podejściem, społeczeństwo sprawuje demokratyczną kontrolę nad rozwojem miejskim, postulując nieustannie nowe rozwiązania, które mogą być następnie praktykowane i ponownie redefiniowane, co podkreśla dynamiczny i wspólnotowy charakter produkcji przestrzeni⁷.

Choć Harvey nie posługuje się bezpośrednio pojęciami takimi jak samorządność czy partycypacja, jego koncepcje wyraźnie wskazują na istotę demokratycznego nadzoru nad miejską przestrzenią. W myśli Harveya tkwi przekonanie, że tworzenie przestrzeni miejskiej powinno być rezultatem wspólnotowego działania, poddawanego stałej ewaluacji i dostosowywanego do zmieniających się potrzeb mieszkańców. Te postulaty zdają się być dziś bardziej aktualne niż kiedykolwiek wcześniej, szczególnie wobec wyzwań urbanizacyjnych i społecznych, jakie stoją przed współczesnymi miastami.

Starania badaczy i aktywistów o realizację prawa ludzi do miasta wciąż rezonują i znajdują swoje odzwierciedlenie w ruchach miejskich, oddolnych inicjatywach oraz rosnącym zainteresowaniu tematem miejskiej partycypacji.

W Polsce idee Davida Harveya znajdują wyraz w działalności Kongresu Ruchów Miejskich (KRM), który zrzesza aktywistów miejskich na rzecz promocji zielonego, demokratycznie zarządzanego i sprawiedliwego miasta. Misją Kongresu jest "działanie na rzecz dobrego życia w mieście" i promowanie wartości związanych z niezwykłym prawem mieszkańców do współtworzenia przestrzeni miejskiej, które stanowią fundament działalności członków KRM⁸.

Podczas współpracy z Fundacją SOC TECH LAB (wcześniej działającą jako Fundacja Instytut Badań i Rozwoju Lokalnego), będącą członkiem KRM, mogłam poznać różnorodne aspekty miejskiego aktywizmu we Wrocławiu i w innych miastach Polski oraz zdobyć praktyczne doświadczenie we wdrażaniu Tez Miejskich⁹. Dzięki kontaktom

⁵ Stanek Ł., Architektura..., op. cit.

⁶ Harvey D., Bunt miast. Prawo do miasta i miejska rewolucja, Wyd. Bęc zmiana, Warszawa, 2013, s.22.

⁷ Piskozub P., Davida Harveya koncepcja prawa do miasta. Pomiedzy odzyskiwaniem a przebudowa wielkich aglomeracji. Metropolizacja: realne problemy-potencjalne rozwiazania, Uniwersytet Wroclawski. Wydział, Prawa, Administracji i Ekonomii, Wroclaw, 9, 2013, www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/51928, [dostęp: 12.11.2024].

⁸ <https://kongresruchowmiejskich.pl/o-kongresie>, [dostęp: 8.11.2024].

⁹ Tezy Miejskie Kongresu Ruchów Miejskich, <https://kongresruchowmiejskich.pl/o-kongresie>, [dostęp: 8.11.2024].

z praktykami i praktyczkami partycypacji¹⁰, pogłębiłam moje rozumienie wyzwań i potencjału partycypacji w Polsce.

W kontekście niniejszej rozprawy doktorskiej, partycypację definiuję jako aktywne uczestnictwo jednostki w działaniach większej grupy lub w podejmowaniu decyzji, które jej dotyczą. Rozróżnia się dwa główne rodzaje partycypacji: **społeczną i obywatelską**; obie te kategorie stanowią ważny element analizy pracy i wyznaczają kierunek rozważań. Szczegółowe omówienie tych form znajduje się w rozdziale drugim.

Zainteresowanie socjologicznymi aspektami miasta skłoniło mnie do refleksji nad aktualną praktyką projektową w Polsce, zwłaszcza w kontekście miejskich przestrzeni publicznych. Projektanci odgrywają bowiem kluczową rolę w kształtowaniu naszych miast, a ich działania mają bezpośredni wpływ na standard życia mieszkańców. Zestawiając więc tradycyjną praktykę architektoniczną z podejściem aktywistycznym, mogłam – dzięki artystycznemu wykształceniu – skupić się na subiektywnym wymiarze architektury, wykraczającym poza techniczne, regulowane przepisami aspekty.

Światopogląd¹¹ aktywistyczny, zakorzeniony w społecznej odpowiedzialności, podkreśla konieczność powiązania badań naukowych z polityką miejską. Badacz działający w tym duchu angażuje się osobiście, aby wywierać realny wpływ na analizowany obszar. Przeprowadza badania wspólnie z uczestnikami postępowań, nie traktując ich przedmiotowo, lecz jako równoprawnych współtwórców procesu. Takie podejście sprzyja edukacji i emancypacji uczestników, których te badania bezpośrednio dotyczą¹².

Przyjęcie aktywistycznego punktu widzenia dało możliwość uzyskania krytycznego dystansu zarówno wobec własnej praktyki, jak i działań innych projektantów. Taka perspektywa, będąca istotnym narzędziem analizy i autoewaluacji, stała się również podstawą moich badań.

Metodologiczne ramy niniejszej pracy to badania w działaniu (ang. *Action Research*). Badania te "są opartym na uczestnictwie demokratycznym procesem, którego podstawę stanowi rozwijanie wiedzy praktycznej w dążeniu do osiągnięcia celów ważnych dla człowieczeństwa, opartej na czynnym uczestnictwie, które (...) staje się coraz powszechniejszą praktyką. Badania w działaniu polegają na łączeniu przemysłów i działań, teorii i praktyki, poprzez współpracę z innymi, służącą osiągnięciu praktycznych rozwiązań kwestii palących dla ludzi, oraz, bardziej ogólnie, wspieraniu rozwoju tak jednostek, jak i całych społeczności"¹³.

¹⁰ Praktycy i praktyczki partycypacji są to osoby, które na co dzień zajmują realizacją i wspieraniem różnego typu procesów partycypacyjnych - planują, organizują i prowadzą konsultacje społeczne, moderują dyskusje i warsztaty, pomagają mieszkańcom i mieszkankom korzystać z budżetu obywatelskiego, inicjatywy lokalnej itp. Są to w dużej mierze osoby pracujące w organizacjach pozarządowych - często są to edukatorzy lub animatorzy kultury lub pracownicy centrów aktywności lokalnej. Praktycy i praktyczki pracują również w urzędach, grupach nieformalnych, rzadziej na uczelniach i w sektorze biznesowym. Pojęcie to zostało rozpowszechnione dzięki corocznemu Forum Praktyków Partycypacji.

<https://stocznia.org.pl/publikacje/praktycy-partycypacji-kim-sa-i-co-mysla/>, [dostęp: 11.11.2024].

¹¹ Światopogląd to wg. definicji Guba E. G, *The paradigm dialog*, SAGE Publications, 1990 - "zbiór podstawowych przekonań, kierujących postępowaniem". J. Creswell wyróżnił 4 kategorie światopoglądowe, w tym aktywistyczny.

¹² Creswell J. W., Gilewicz J., *Projektowanie badań naukowych: metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2013, s. 34-45.

¹³ Majchrzak K., *O edukacyjnych badaniach w działaniu w teorii i praktyce*, *Studia Dydaktyczne*, 26, 2014, s. 213-224.

1.2. Celi i zakres pracy

Celem pracy jest przedstawienie mechanizmów wdrażania autentycznego podejścia partycypacyjnego do praktyki projektowej ukierunkowanej na przestrzenie publiczne, w tym także projektowania w zakresie sztuki, oraz implementację tego podejścia w warunkach polskich.

Cele szczegółowe:

1. Analiza narzędzi partycypacyjnych wykorzystywanych w procesie projektowania na podstawie przeprowadzonych działań badawczych oraz ewaluacja przetestowanych narzędzi partycypacyjnych w ramach własnej praktyki projektowej;
2. Studium procesów partycypacyjnych w projektowaniu przestrzeni publicznych wraz z oceną ich wpływu na finalny kształt przestrzeni;
3. Zaprezentowanie wyników procesu badawczego w formie rozwiązań projektowych budujących zaangażowanie społeczne w sprawy miejskie.

Zakres pracy:

a. Zakres przedmiotowy

Przedmiotem badań są procesy partycypacyjne w kontekście kształtowania miejskich przestrzeni publicznych. W ramach pracy przeprowadzono badania literaturowe, analizy jakościowe oraz studia przypadków, które umożliwiły identyfikację różnorodnych ról, jakie projektant może pełnić w procesie partycypacyjnym. Jednocześnie zbadano metody aktywnego angażowania społeczności lokalnych w projektowanie przestrzeni publicznych.

b. Zakres podmiotowy

Badania obejmowały analizę realizacji procesów partycypacyjnych, metod pracy projektantów podczas ich wdrażania oraz poziomu zaangażowania interesariuszy i aktorów lokalnych¹⁴. Wśród analizowanych projektów znalazł się współautorski Maelbeek Vallée Verte, realizowany w interdyscyplinarnym zespole, a także dwa projekty nieautorskie – skwer Jacques Franck oraz plac Marie Janson w Brukseli.

c. Zakres czasowy

Do analizy przyjęto narzędziowniki oraz raporty, które powstały w latach 2013-2024. Do badań zostały wybrane projekty i procesy partycypacyjne realizowane w latach 2018-2024, w tym współautorski projekt realizowany w 2023 roku. Dokumentacja analizowanych projektów oraz diagnostyki pochodzą z lat 2015-2023.

c. Zakres przestrzenny

Analiza literatury przedmiotu odnosi się do badań i doświadczeń w zakresie partycypacji społecznej w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii oraz Belgii. Wybrane do badań przykłady procesów partycypacyjnych dotyczą inicjatyw realizowanych w Belgii oraz Polsce. Etap eksperymentowania i projektowania został przeprowadzony w Brukseli, natomiast proponowane rozwiązania dotyczą Wrocławia.

¹⁴Aktorami lokalnymi lub miejskimi określa się organizacje, instytucje oraz osoby, które aktywnie działają na danym obszarze, wpływając na jego rozwój, a także na jego użytkowników czy mieszkańców lub kształtując politykę miejską.

1.3. Teza pracy i pytania badawcze

Teza pracy:

Włączenie strategii *partycypacyjnych badań w działaniu* do praktyki projektowej korzystnie wpływa zarówno na proces kreowania przestrzeni publicznych, jak i na poziom zaangażowania społeczności lokalnych.

Pytania badawcze ogólne i szczegółowe:

1. Jak można skutecznie integrować autentyczną partycypację¹⁵ w praktyki projektowe?
 - a. Jakie role mogą przyjmować projektanci w procesach partycypacyjnych towarzyszących projektowaniu miejskich przestrzeni publicznych?
 - b. Jakie innowacyjne idee i narzędzia mogą wspierać autentyczną partycypację w procesach kształtowania przestrzeni publicznych polskich miast?
2. Jakie kierunki rozwoju praktyk partycypacyjnych we Wrocławiu mogłyby uczynić je w pełni autentycznymi?
 - a. Jakie lokalne zasoby mogą być wykorzystane dla skutecznych działań partycypacyjnych?
3. Jak można efektywnie budować społeczne zaangażowanie w proces kształtowania miasta?
 - a. Jakie czynniki sprzyjają aktywnemu uczestnictwu społeczności w kształtowaniu przestrzeni publicznych?
 - b. Jakie narzędzia i metody są skuteczne w angażowaniu społeczności w działania partycypacyjne?

¹⁵ Zobacz s. 31.

1.4. Procedury badawcze

Badania w działaniu - badania pomagające praktykom.

K. Lewin

W poniższym rozdziale opisuję procedury pracy, które są kluczowym aspektem zarówno prowadzonych badań jak i projektu doktorskiego. Bazują one na strategiach badawczych zorientowanych na działanie, które łączą poszukiwanie wiedzy z bezpośrednią zmianą społeczną¹⁶. Są to metodologie Action Research - AR (*badaniach w działaniu*) inaczej zwane podejściem tradycyjnym (pragmatycznym) oraz jej rozwinięcie - Participatory Action Research - PAR (*partycypacyjne badania w działaniu*, zwane *krytycznymi* lub *emancypacyjnymi*)¹⁷. Dla uproszczenia, używając terminu AR, odnoszę się do ogółu zasad i cech wspólnych dla obu tych metodologii.

W tytule pracy używam natomiast określenia **partycypacyjne badania w działaniu**, by zaakcentować partycypacyjny charakter praktyki projektowej, który to eksploruję w swoich badaniach.

Drugą ideą, towarzyszącą mi podczas projektu doktorskiego, jest metadesign (lub *meta-design*). Reprezentuje on myślenie o projektowaniu samych procesów projektowych. Dzięki temu podejściu mogłam połączyć aspekty badawcze z projektowymi, mając na uwadze elastyczność i ciągłość procesu oraz jego włączający i emancypacyjny charakter.

1.4.1. Action Research - badania w działaniu

Strategia AR służy do rozwiązywania problemów natury społecznej oraz dąży do ciągłej refleksji nad procesem połączonej z wdrażaniem zmian. Jest to możliwe dzięki bezpośrednim interakcjom między badaczami, praktykami i społecznością współpracującymi ze sobą w ramach procesu badawczego. Podejście to jest szczególnie rozwinięte w dziedzinie nauk o edukacji¹⁸ i od połowy lat 90. XX wieku zdobyło dużą popularność w krajach zachodnich, szczególnie w praktykach audytoryjnych organizacji. W obszarze rozwiązywania problemów przestrzennych i zarządzania miastem strategia AR jest jednak stosowana stosunkowo rzadko¹⁹.

W badaniach w dziedzinie szeroko pojętej architektury przeważa podejście research by design (*badania poprzez projektowanie/ badania praktyczne*). Mimo to zdecydowałam się na wybór strategii AR, by podkreślić edukacyjny i społeczny wymiar mojego projektu

¹⁶ Yoland W., What is participatory action research?, Action Research International Paper, 2, 1998, s. 3-14.

¹⁷ Góral A., Jatocha B., Mazurkiewicz G., Zawadzki M., Badania w działaniu: Książka dla kształcących się w naukach społecznych. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2019, s. 45.

¹⁸ Surdyk A., Metodologia action research i techniki komunikacyjne w glottodydaktyce, 2006.

<https://repozytorium.amu.edu.pl/items/f22260c0-5aca-4b2e-8fe8-940abfeb4498> [dostęp: 8.11.2024]

¹⁹ Bąkowska E., Partycypacyjne systemy informacji geograficznej (PPGIS) w gospodarce przestrzennej – doświadczenia z aglomeracji poznańskiej, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, 2021, s. 27.

doktorskiego, wykraczający poza fizyczną formę architektoniczną i akcentujący transformacyjny charakter procesu.

Realizowane działania projektowo-badawcze sytuują się na skrzyżowaniu metodologii Action Research (AR) oraz Participatory Action Research (PAR) (Tab. 1.1)²⁰. Świadoma ograniczeń związanych z zasobami ludzkimi i czasowymi, elastycznie dostosowywałam elementy obu podejść, zależnie od charakteru pracy: realizowania działań bezpośrednio ze społecznością lub analiz praktyki projektowej na podstawie tych działań. Pełniłam rolę badaczki, moderatorki²¹, projektantki i aktywistki, dzięki czemu mogłam elastycznie wykorzystywać różnorodne kompetencje w zależności od kontekstu. Umożliwiło to dogłębne zbadanie potencjału współpracy ze społecznością.

Celem prowadzonego procesu projektowego było pobudzenie świadomości wśród członków społeczności i lokalnych interesariuszy biorących udział w projekcie. Proces ten obejmował zarówno identyfikację istoty problemów, z którymi należało się zmierzyć, jak i poszukiwanie rozwiązań – zarówno architektoniczno-przestrzennych jak i pozadyscyplinarnych. Moja rola zakładała współuczestniczenie w procesie uczenia się wraz ze społecznością i czerpanie z lokalnej wiedzy oraz doświadczeń. Rozumienie w kontekście AR przebiega poprzez działanie i uważną obserwację wydarzeń zachodzących w badanym kontekście, które następnie poddawane są analizie i interpretacji, nadając tym doświadczeniom określone znaczenie²².

Priorytetem było zbadanie możliwości oddolnego zaangażowania, rozwijającego się naturalnie, bez odgórnego narzucania działań czy rozwiązań. Włączenie się do działań oraz decyzje dotyczące ich zakresu miały wynikać z woli samych uczestników oraz ich rozwijającej się świadomości. Takie podejście miało umożliwiać wsparcie moderatorki-badaczki, której rolę pełniłam w projekcie. W zależności od stopnia zaangażowania społeczności w danym momencie miałam być osobą prowadzącą spotkania i aktywności lub jedynie towarzyszącą i wspierającą grupę. Istotnym aspektem było także zbadanie dynamiki społeczności i tego w jaki sposób można na nią oddziaływać poprzez działania.

Centralnym założeniem podejścia PAR, które starałam się implementować w swoim projekcie, jest koncepcja konscientyzacji (port. *conscientização*), rozumianej jako "budzenie świadomości poprzez zapewnienie odpowiednich warunków edukacyjnych koniecznych do emancypacji"²³. Oznacza to, że poprzez stworzenie środowiska, w którym wszyscy uczestnicy procesu mogą rozwijać krytyczną refleksję, możliwe staje się prowadzenie demokratycznego dialogu, bez wpływu i narzucania wizji

²⁰ Podział na podstawie opracowania: Góral A. i in., *Badania w działaniu...*, op. cit.

²¹ **Facylitator** to osoba wspierająca grupę ludzi w realizacji wspólnych celów, umożliwiając im swobodną wymianę poglądów i doświadczeń. Facylitator nie odpowiada za merytoryczny przebieg spotkania lub warsztatów, ale za stworzenie sprzyjającej atmosfery i umożliwienie uczestnikom efektywnej współpracy na rzecz wspólnego celu.

Moderator to osoba, która kieruje dyskusją lub spotkaniem, dbając o zachowanie porządku i przestrzeganie zasad. Jego rolą jest zapewnienie, aby wszyscy uczestnicy mieli możliwość wyrażenia swoich opinii, a rozmowa przebiegała płynnie i merytorycznie. W zależności od kontekstu, moderator może także pełnić funkcję **mediatora**

w sytuacjach konfliktowych, starając się osiągnąć kompromis między stronami.

²² Góral A. i in., *Badania w działaniu...*, op.cit., s. 17.

²³ Ibidem, s. 35, za: Stańczyk P., Krótka historia terminu *conscientização* i o tym, jak Paulo Freire je porzucił, *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*, 21(1), 2018.

projektanta-badacza. Pozwala to społeczności uczyć się poprzez praktyczne działanie, a także stopniowo przejmować odpowiedzialność za wprowadzanie zmian.

Istotnym elementem mojego podejścia była również komunikacja z decydentami. Proces projektowo-badawczy miał pełnić rolę mediacyjno-negocjacyjną, umożliwiającą wypracowanie konsensusu pomiędzy zaangażowanymi stronami. W strategii Action Research konflikt i dylematy traktowane są jako istotny czynnik rozwoju, sprzyjający refleksji oraz będący impulsem do zmiany społecznej i rozwoju grupy, dlatego nie należy ich unikać²⁴.

Prowadziłam tzw. indywidualne badania w działaniu z perspektywy pierwszoosobowej²⁵, co umożliwiło mi nie tylko wyciągnięcie wniosków dotyczących własnej praktyki projektowej, ale także jej usprawnienie. Dodatkowym rezultatem tego procesu było pogłębienie wiedzy teoretycznej na temat praktyk projektowych.

Potrzeba doskonalenia własnych działań wynikała z obserwacji, że projektowanie miast, za które w dużej mierze odpowiadają architekci, często nie odpowiada rzeczywistym potrzebom mieszkańców – problem ten szerzej omawiam w rozdziale drugim. Moim celem było zdobywanie kompetencji i wiedzy w bliskiej współpracy ze społecznością, lokalnymi aktorami, projektantami, artystami oraz działaczami. Pozwoliło to lepiej prowadzić procesy partycypacyjne w projektowaniu przestrzeni publicznych.

Zaangażowanie we współpracę i dialog w toku badań umożliwiło mi uczenie się poprzez działanie, co obejmowało proces identyfikacji problemów oraz pozyskiwania faktów i opinii od mieszkańców oraz lokalnych aktorów. Źródłem wiedzy były także spotkania i pogłębione wywiady z architektami specjalizującymi się w projektowaniu partycypacyjnym, którzy dzielili się ze mną swoimi doświadczeniami.

²⁴ Ibidem, s. 17.

²⁵ Ibidem, s. 46-50.

Tab.1.1. Zastosowanie elementów strategii AR oraz PAR w działaniach projektowo-badawczych.

Kryterium	Orientacja pragmatyczna AR	Orientacja krytyczna PAR
Cel	Poprawa własnych umiejętności oraz praktyki	Krytyczna refleksja na temat własnej praktyki projektowej i ogólnej kondycji projektowania partycypacyjnego w Polsce Wzrost świadomości społeczności lokalnej podczas procesu projektowego
Kierunek działania	Współpraca i dialog między projektantem - badaczem a społecznością lokalną	Wzrost krytycznej świadomości zarówno projektanta - badacza w dziedzinie własnej praktyki, jak i społeczności w zakresie demokratycznego zaangażowania w sprawy sąsiedztwa
Rola projektanta - badacza	Moderator pomagający przedstawicielom różnych grup interesów	Krytyczny i emancypujący lokalną społeczność-facilitator
Sposób uczenia się	Uczenie się projektanta-badacza i społeczności poprzez działanie Uczenie się projektanta-badacza poprzez Eksperymenty, m.in. by wyróżnić projektowy aspekt swojej pracy	Poprzez demokratyczny dialog wzrost zaangażowania społeczności i lokalnych aktorów. Nauka projektanta-badacza razem z uczestnikami o kontekście, sposobach rozwiązywania problemów, skutecznych formach zaangażowania Wzrost refleksyjnej wiedzy projektanta na temat własnej praktyki
Typ dialogu	Dialog kooperatywny, zorientowany na działanie	Demokratyczna komunikacja (jeśli możliwa) - również z grupami sprawującymi władzę - jako sposób dochodzenia do rozwiązań Projekt połączony z badaniami jako funkcja mediacyjna, negocjująca interesy pomiędzy zaangażowanymi stronami.
Rodzaj wiedzy	Praktyczne narzędzie rozwiązywania problemów społecznych	Wiedza jako krytyczna refleksja pozwalająca na zmianę społeczną

1.4.2. Metadesign

Metadesign, czyli metaprojektowanie, to koncepcyjna struktura, która zakłada, że proces projektowy również projektuje sam siebie. Przedrostek *meta-* oznacza *za, razem, pomiędzy*, a obecnie jest też używane do sugerowania wszechstronnej, wnikliwej świadomości danego zagadnienia. Stosowane jako przedrostek, wyraźnie oznacza samoodniesienie.

Metadesign opiera się na podstawowym założeniu, że przyszłe zastosowania i problemy nie sposób w pełni dostrzec na etapie projektowania i rozwoju. Aby umożliwić skuteczne wdrażanie zmian wynikających z upływu czasu, system projektowy musi charakteryzować się elastycznością oraz zdolnością do adaptacji do nowych realiów. Ponadto powinien być inkluzywny i funkcjonować w strukturze niehierarchicznej lub holarchicznej.

Metadesign stanowi podejście umożliwiające szerokie uczestnictwo, tworząc zarówno techniczne, jak i społeczne warunki sprzyjające świadomemu zaangażowaniu użytkowników. W ramach tego procesu interesariusze stają się współtwórcami oraz współprojektantami, ponieważ dysponują odpowiednimi narzędziami i strukturami pozwalającymi na aktywne wpływanie na system i dostosowywanie go do swoich potrzeb. W metaprojektowaniu projektowanie samego procesu jest równie istotne, a często nawet ważniejsze, niż tworzenie finalnego artefaktu²⁶ – obiektu lub treści będących efektem procesu projektowego.

Głównym celem metadesignu jest umożliwienie powstawania rozwiązań i połączeń, które nie zostały wzięte pod uwagę w czasie fazy projektowania. Metadesign wspomaga rozwój nowych form więzi społecznych i kreatywności oraz wspiera powstawanie innowacji.

Koncepcja ta, inspirowana funkcjonowaniem organizmów żywych, zakłada poprawę jakości życia poprzez integrację różnych elementów rzeczywistości. "Metadesign działa na rzecz dostosowania politycznych, ekologicznych, ekonomicznych, społeczno-kulturowych, zmysłowych i emocjonalnych wzorców życia, aby stworzyć mniej rozdrobnione i bardziej zrównoważone miasta, usługi, organizacje itp."²⁷.

Jednym z konceptów charakteryzujących ideę metadesignu jest **emergencja**²⁸, oznaczająca brak pełnej kontroli oraz otwartość na wykorzystanie niezamierzonych i nieprzewidzianych rezultatów. W odniesieniu do projektowania miast emergencja zakłada rozwój oparty na procesach samoorganizacji społecznej, zbiorowej inteligencji oraz rozproszonej kontroli, która zastępuje tradycyjne, odgórne planowanie. Koncept ten sugeruje, że złożoność miejskich struktur może być naturalnym efektem współdziałania mieszkańców umożliwia tworzenie dynamicznych przestrzeni publicznych ewoluujących w odpowiedzi na potrzeby społeczności²⁹.

²⁶ Fischer G., Meta-design: Beyond user-centered and participatory design, *Proceedings of HCI international*, 4, 2003.

²⁷ Tham M., Jones H., Metadesign tools: Designing the seeds for shared processes of change, Allemandi Conference Press, 2008, s. 8.

²⁸ Maziarka T., Idea emergencji – zarys ogólny, *Zagadnienia Filozoficzne w Nauce* 52, 2013, s. 131-177.

²⁹ Wantuch-Matla D., *Przestrzeń publiczna 2.0: miasto u progu XXI wieku*. Księży Młyn Dom Wydawniczy Michał Koliński, 2016, s. 164-165.

Dzięki emergencji, ewolucji i adaptacji, które stanowią fundament współtworzenia w idei metadesignu³⁰, proces projektowy może prowadzić do bardziej zrównoważonych i adekwatnych rozwiązań, lepiej odpowiadających na złożoność zarówno w kontekście społecznym, jak i szeroko rozumianej architektury.

1.5. Struktura pracy

Niniejsza praca doktorska przedstawia doświadczenia badawczo-projektowe związane z przestrzeniami publicznymi we Wrocławiu i Brukseli, koncentrując się na możliwościach zastosowania narzędzi partycypacyjnych w procesach projektowych. Struktura pracy została zaprojektowana tak, aby w sposób logiczny i systematyczny wprowadzić czytelnika w kluczowe koncepcje, analizy oraz wyniki badań empirycznych.

W rozdziale pierwszym omówiono kontekst i motywacje stojące za wyborem tematu, wyjaśniając przyjęty światopogląd oraz strategie badawcze. Wprowadzenie to nadaje podstawowy kierunek rozważań i definiuje ramy, w których poruszane będą kolejne zagadnienia.

Rozdział drugi stanowi analizę problematyki miejskich przestrzeni publicznych, z uwzględnieniem ich kondycji fizycznej oraz wyzwań społecznych we współczesnych miastach. W rozdziale tym wprowadzono pojęcie partycypacji jako potencjalnego rozwiązania problemów związanych z kryzysami demokratycznymi, omawiając podstawowe idee i pojęcia z zakresu projektowania partycypacyjnego. Uwzględniono także kontekst Polski, opisując prawne i organizacyjne uwarunkowania. Rozdział ten porusza także kwestie włączenia sztuki w praktyki partycypacyjne, jako narzędzia zaangażowania społecznego i wpływającego pozytywnie na budowanie tożsamości miejsca.

Trzeci rozdział poświęcony jest analizie literatury oraz studium przypadków dotyczących wspólnotowych centrów projektowych oraz architektury wspólnotowej w Europie Zachodniej i Stanach Zjednoczonych. Przedstawione są tu historyczne przykłady działań na rzecz społeczności, które stanowią fundament współczesnych metod partycypacyjnych oraz ukształtowały obecną formę zaangażowania społeczeństwa w rozwój przestrzeni miejskich.

Rozdział czwarty skupia się na wrocławskim kontekście procesów partycypacyjnych. Przeprowadzono tu analizę narzędzi stosowanych w ramach Wrocławskiego Budżetu Partycypacyjnego oraz opisano rolę Centrów Aktywności Lokalnej (CAL), na przykładzie CALu Plac Grunwaldzki OD NOWA.

W rozdziale piątym przedstawiono sprawozdanie z realizacji autorskiego projektu Maelbeek Vallée Verte, wraz z jakościową i autoetnograficzną analizą procesu oraz wnioskami mającymi wpływ na dalszą praktykę projektową. Przeanalizowano również procesy partycypacyjne towarzyszące projektowaniu przestrzeni publicznych w Brukseli, takie jak plac Marie Janson, skwer Jacques Franck. Każdy z przypadków został szczegółowo omówiony pod kątem specyfiki miejsca, działań projektantów oraz przestrzennych i społecznych efektów uzyskanych dzięki partycypacji.

³⁰ Giaccardi E., Metadesign as an Emergent Design Culture, Leonardo, 38 (4), 2005, s. 342-349.

Rozdział szósty zawiera wnioski dotyczące integracji partycypacji w pracy projektanta, wskazując na kluczowe czynniki, które wpływają na autentyczność i zaangażowanie w procesie projektowym. W rozdziale tym analizowane są także możliwości adaptacji zidentyfikowanych dobrych praktyk i idei partycypacyjnych w kontekście Wrocławia.

Pracę zamyka podsumowanie badań oraz propozycja autorskiego narzędzia w postaci platformy cyfrowej, która mogłaby wdrażać omawiane koncepcje w praktyce, dostosowanej do lokalnych uwarunkowań Wrocławia.

Do rozprawy dołączone są w formie aneksu materiały prezentujące w formie wizualnej wyniki procesu projektowo-badawczego.

2.

*Miejska
przestrzeń
publiczna*

Przestrzeń jest odbiciem wszystkich najważniejszych zjawisk i procesów zachodzących w społeczeństwie, jest jego ekspresją i »skrystalizowanym czasem«.

M. Dymnicka

Przestrzeń jest jednym z podstawowych pojęć zarówno w naukach ścisłych, jak i humanistycznych. Może być rozumiana jako abstrakcyjna idea matematyczna, właściwość fizyczna, obszar percepcji czy też wytwór kultury lub społeczności³¹. Ta wielość ujęć wskazuje na mnogość jej znaczeń i konotacji, zmieniających się w zależności od kontekstu. Przestrzeń pełni różnorodne funkcje – jest miejscem oddziaływania i obecności, może kształtować rzeczywistość oraz sama podlegać zmianom, jednoczyć i dzielić, łączyć i ograniczać³². Sformułowany przez Krzysztofa Bierwiazconka model przestrzeni publicznej określa jej pięć głównych charakterystyk: "możliwość ujawniania swoich intencji i poglądów innym, dostępność, publiczna kontrola przestrzeni, publiczny interes realizowany w jej obrębie oraz zorganizowanie"³³.

Zarówno te teoretyczne definicje, jak i codzienne doświadczenie potwierdzają, że ludzie i przestrzeń pozostają w ścisłej, wzajemnej zależności. Relacje, jakie zachodzą między nimi są wieloznaczne i złożone. Fizyczne otoczenie tworzy środowisko życia jednostek i grup, wyznaczając ramy dla działań indywidualnych i zbiorowych, będąc jednocześnie tłem dla ludzkiej aktywności.

Przestrzeń rozumiana jako wytwór społeczny dotyczy tej powstałej wskutek działalności jednostki, grupy lub zbiorowości ludzkiej (społecznej, kulturowej)³⁴. Charakter i specyfika takiej przestrzeni wynikają z więzi i relacji między jednostką (lub wspólnotą) a miejscem, w którym ona funkcjonuje. Przestrzeń społeczna staje się w ten sposób metaforą samego doświadczenia życia społecznego. W projektowaniu architektonicznym czy urbanistycznym mówi się o niej w kontekście wnętrza architektonicznego, urbanistycznego lub ich zespołu, których funkcja związana jest z życiem wspólnoty³⁵.

W rozdziale tym nakreślono problematykę przestrzeni publicznej, z uwzględnieniem jej kondycji społecznej i fizycznej oraz wyzwań, z jakimi mierzy się we współczesnym mieście. Analiza dotyczy głównie metropolii i dużych ośrodków miejskich. Różne typy miast napotykają odmienne wyzwania ze względu na swoją skalę, zasoby oraz potrzeby mieszkańców³⁶. Mniejsze miasta również podlegają podobnym regulacjom prawnym i instrumentom polityki regionalnej, jednak nie wszystkie z omawianych problemów ich dotyczą.

³¹ Jałowiecki B., Szczepański M. S., *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, 2002, s. 301.

³² Majer A., *Socjologia i przestrzeń miejska*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2010, s. 18.

³³ Bierwiazconek K., *Społeczne znaczenie miejskich przestrzeni publicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 2016, s. 20.

³⁴ Zasuń A., Kuś M., *Psychospołeczne mechanizmy funkcjonowania przestrzeni publicznej. Wybrane problemy*, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, 2015, s. 109.

³⁵ <https://ade.niai.pl/archipediapl/przestrzen-spoleczna> [dostęp 21.10.2024]

³⁶ Sepiół J., *Quo vadis, miasta?*, s.11, w: Szomburg J., Wandałowski M., Szomburg J., Leśniewicz A., (red.), *Miasta wobec wyzwań przyszłości*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk, 2020.

2.1. Społeczna kondycja przestrzeni

Hannah Arendt, jedna z najważniejszych filozofek XX wieku, widziała przestrzeń publiczną jako miejsce, które umożliwia aktywne uczestnictwo w życiu społecznym i przekazywanie doświadczeń pokoleń. Przestrzeń ta jest kształtowana codziennie przez nasze działania i relacje, ale też sama wpływa na nas, formując społeczne więzi i tożsamość. Dla Arendt wspólna przestrzeń pozwala jednostkom odczuwać swoją obecność w czasie, łącząc przeszłość z przyszłością³⁷.

W momencie, w którym społeczeństwo ulega przemianom, sfera publiczna również przechodzi przeobrażenie. Zanik sfery publicznej na rzecz rosnącej dominacji prywatności został opisany przez Richarda Sennetta, który określił go jako *upadek człowieka publicznego*³⁸. Zmiany te są szczególnie widoczne w dzisiejszej przestrzeni miejskiej, gdzie tradycyjne formy interakcji międzyludzkich ustępują miejsca kontaktom wirtualnym. Socjolog Manuel Castells zwraca jednak uwagę, że nie należy demonizować roli internetu, ponieważ oferuje nowe formy interakcji, oparte na świadomym wyborze, a nie na przynależności do określonej społeczności³⁹.

Współczesne osłabienie więzi wspólnotowych wynika także z rosnącej indywidualizacji doświadczeń. Skupienie na jednostce, zamiast na kolektywnym doświadczeniu i tradycji, które dawniej były kultywowane w przestrzeni publicznej, powoduje stopniową utratę tożsamości miejsc. Wraz z tym procesem ludzie stają się bardziej nieufni i zdystansowani wobec siebie nawzajem, ponieważ brakuje im wspólnego kontekstu, a wzajemne motywacje pozostają nieznane.

Równocześnie zmienia się podejście do kultury. Zamiast aktywnego uczestnictwa w jej tworzeniu i przeżywaniu, dominuje bierna konsumpcja, w której główny nacisk kładzie się na indywidualne doznania i obietnicę przyjemności⁴⁰.

Człowiek wchodząc w interakcję z przestrzenią, jest stroną aktywną, zdolną do adaptacji poprzez modyfikację wzorców zachowań oraz dostosowywanie jej fizycznych aspektów - wprowadzając nowe elementy i usuwając stare, zgodnie z bieżącymi wymaganiami technicznymi, prawnymi i funkcjonalnymi⁴¹.

Istnieje ścisła współzależność między człowiekiem a otoczeniem, wynikająca z roli człowieka jako twórcy przestrzeni społecznej. Behawiorysty twierdzą, że każde ludzkie działanie ma charakter sprawczy, ponieważ zmienia otoczenie. Oznacza to, że świat w którym żyjemy, jest prawie całkowicie przez nas ukształtowany. Świadczy o tym zarówno fizyczne środowisko – obejmujące drogi, budynki, narzędzia, ubrania, środki

³⁷ Naseri K., Public space in perspective of Hannah Arendt, <https://www.academia.edu/34515736/> [dostęp: 25.10.2024].

³⁸ Szpunar M., Kultura cyfrowego narcyzmu, Wydawnictwo AGH, Kraków, 2016, s.74. https://www.magdalenaszpunar.com/_pliki/Magdalena_Szpunar_kultura_cyfrowego_narcyzmu-srodek.pdf [dostęp: 8.11.2024].

³⁹ Wantuch-Matla D., Przestrzeń publiczna 2.0, op.cit., s. 62, za: Castells M., Galaktyka internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem, wyd. Rebis, Poznań, 2003.

⁴⁰ Czyż P., Problemy kształtowania przestrzeni publicznej w świetle współczesnych koncepcji filozoficznych, s. 50, w: Lorens P., Martyniuk-Pęczek J., (red.), Problemy kształtowania przestrzeni publicznych, Wydawnictwo Urbanista, Gdańsk, 2010.

⁴¹ Zasui A., Kuś M., Psychospołeczne mechanizmy..., op.cit., s.108.

komunikacji, media czy żywność – jak i społeczne, składające się z języka, nawyków oraz wzorców zachowań.

Podkreślają jednak, że „oddziaływanie otoczenia na zachowanie jest bardziej fundamentalne niż wpływ działań człowieka na otoczenie”. Środowisko oddziałuje aktywnie na człowieka, który reaguje na bodźce zewnętrzne. Taki pogląd prowadzi do postrzegania jednostki jako istoty kontrolowanej przez świat zewnętrzny⁴².

Nawet subtelne cechy środowiska wywierają istotny wpływ na nasze zachowanie, które zmienia się z minuty na minutę. Wpływ ten obejmuje nie tylko bieżące reakcje, ale także nasze wartości i poglądy, oddziałując na poziomie podświadomym⁴³.

2.2. Fizyczne aspekty przestrzeni publicznej

Współczesne miasta stanowią nakładające i wzajemnie przenikające się warstwy przestrzenne. Pełne kontrastów i sprzeczności, tworzą niejednorodny i stale rozrastający się obszar. Wzrost liczby ludności miejskiej, rozwój konsumpcyjnego stylu życia, decentralizacja miast oraz transformacja ośrodków monocentrycznych w policentryczne, a także globalizacja i postęp technologiczny – te wszystkie procesy znajdują wyraźne odzwierciedlenie w ewolucji przestrzeni miejskiej w skali świata.

Przestrzeń publiczna, ściśle powiązana z tkanką miejską oraz istniejąca wyłącznie w jej kontekście, stanowi integralną część tych złożonych relacji i współzależności, które definiują istnienie oraz funkcjonowanie miasta. W związku z tym, przestrzeń publiczna również podlega przekształceniom, a jej tradycyjna rola jako miejsca spotkań, ale też konfrontacji z różnorodnością, stopniowo słabnie⁴⁴.

Aktualnie wyzwaniem urbanistycznym jest zachowanie równowagi i harmonii – między terenami zabudowanymi a przestrzeniami otwartymi, między powierzchniami nieprzepuszczalnymi a biologicznie czynnymi, między ruchem pieszym a kołowym. Jednofunkcyjność przestrzeni lub ukierunkowanie jej wyłącznie na szybkie przemieszczanie się ogranicza aktywność użytkowników i zniechęca do pełnego wykorzystania jej potencjału.

Prowadzona na dużą skalę prywatyzacja przestrzeni miejskiej połączona z jej komercjalizacją jest jednym z najbardziej dotkliwych zjawisk obserwowanych we współczesnym krajobrazie. Nacisk na indywidualizm, prymat interesu jednostki i własności prywatnej, a także ograniczenie roli państwa i wspólnot zapoczątkowane w latach 80. XX wieku, miały pobudzać rozwój gospodarczy⁴⁵. Jednak w rzeczywistości doprowadziły do ograniczenia dostępu do przestrzeni publicznej i kreowania quasi-publicznych miejsc, dostępnych jedynie dla wąskiej grupy uprzywilejowanych konsumentów⁴⁶. Proces ten jest często uzasadniany potrzebą zwiększenia

⁴² Skinner B. F., Poza wolnością i godnością, tłum. W. Szelenberger, Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1978, w: Zasui A., Kuś M., Psychospołeczne mechanizmy..., op.cit., s. 109.

⁴³ Bernheimer L., Potęga przestrzeni wokół nas. Jak codzienne środowisko kształtuje nasze życie, zachowanie i dobrostan, i co o nas mówi, Amber, Warszawa, 2018, s.47.

⁴⁴ D. Wantuch-Matla, Przestrzeń..., op.cit., s. 41-61.

⁴⁵ Kochanowska D., Kochanowski M., W stronę miasta, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekologii i Zarządzania, Warszawa, 2012, s.60.

⁴⁶ D. Wantuch-Matla, Przestrzeń..., op.cit., s. 64-67.

bezpieczeństwa użytkowników i poprawy jakości przestrzeni. Tymczasem ramach tego procesu eliminowane są z widoku publicznego elementy niepasujące lub nieestetyczne, a selekcja dostępu do danego obszaru kreuje iluzję ekskluzywności. Problematiczne jest też zjawisko ograniczania dostępności dla niektórych użytkowników, poprzez obwarowania systemami kontroli fizycznej (monitoring, ochrona, elementy designu małej architektury) i niematerialnej (kryterium zamożności, przynależności do danej grupy społecznej⁴⁷). Skutkuje to zaburzeniem naturalnego rozwoju miast, gdzie pierwotna tkanka urbanistyczna zostaje przerywana przez prywatne działki, płoty i bramki, prowadząc do powstawania zamkniętych enklaw⁴⁸.

Negatywny wpływ na rozwój miast wywierają nie tylko procesy prywatyzacji coraz większych obszarów miejskich, ale także ich intensywna komercjalizacja. Choć handel w przestrzeni publicznej istnieje od zawsze, współczesna dominacja funkcji handlowej nad innymi aspektami życia miejskiego stanowi poważne wyzwanie. Współczesna gospodarka przestrzenna, oparta na zasadach wolnorynkowych, często nie odpowiada na długofalowe potrzeby miast, faworyzując krótkoterminowe zyski⁴⁹. Jednym z wyrazów tej komercjalizacji jest symboliczne zawłaszczenie przestrzeni poprzez wszechobecność reklam – banerów, szyldów i billboardów. Elewacje budynków, pierzeje ulic i placów oraz elementy małej architektury coraz częściej pełnią funkcję nośników reklamowych, co potęguje chaos przestrzenny. Jest to problem globalny, a każde państwo podejmuje własne kroki, wprowadzając odpowiednie regulacje, by temu zaradzić. W Polsce kwestie te są stopniowo regulowane, m.in. poprzez wprowadzenie w 2015 roku ustawy krajobrazowej, która dała gminom narzędzia do walki z nadmiarem reklam i uporządkowania przestrzeni. Mimo to wiele obszarów wciąż wymaga pracy w tym temacie, aby przywrócić im harmonię wizualną i funkcjonalną⁵⁰.

Sfera publiczna, pod wpływem wymienionych wcześniej czynników, stopniowo ulega degradacji, a w efekcie zaczyna zanikać. Obserwujemy jej transformację w pseudoprzestrzeń interakcji, gdzie gubią się autentyczne działania oparte na przekonaniach, wartościach czy pragnieniach. Zamiast tego, jednostki funkcjonują głównie jako podmioty ekonomiczne lub konsumenci, zredukowani do biernych uczestników życia miejskiego⁵¹.

2.3. Przestrzeń publiczna w kontekście polskim

W polskim prawie **przestrzeń publiczna** została określona jako "obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokajania potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne"⁵². Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez powołane do tego jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji

⁴⁷ Ibidem, s. 67.

⁴⁸ Ibidem, s. 75.

⁴⁹ Kochanowska D., Kochanowski M., W stronę miasta, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekologii i Zarządzania, Warszawa, 2012, s. 62.

⁵⁰ D. Wantuch-Matla, Przestrzeń..., op.cit., s. 67-70.

⁵¹ Dymnicka M., Przestrzeń publiczna a przemiany miasta, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, 2013, s. 60.

⁵² Ustawa z dn. 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, rozdz. 1, Dz. U. z 12 czerwca 2012, poz. 717.

rządowej. Uwzględnia zakres i sposoby postępowania w obrębie zagospodarowania przestrzeni, mając na względzie ład przestrzenny i zrównoważony rozwój jako podstawę tych działań. **Ład przestrzenny** jest określony w ustawie jako "takie ukształtowanie przestrzeni, które tworzy harmonijną całość oraz uwzględnia w uporządkowanych relacjach wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne"⁵³. Odnosi się więc do tej podstawowej, fizycznej kategorii definiującej przestrzeń. Mimo podkreślenia, że na jej finalną formę wpływają także aspekty *miękkie* – społeczno-kulturowe, za nieład polskich przestrzeni obwinia się brak standaryzacji w projektowaniu. Istnieje przekonanie, że to standardy, najlepiej zdefiniowane w prawie miejscowym, powinny decydować o jakości przestrzeni publicznej⁵⁴.

Chociaż dostępne są podstawowe narzędzia pojęciowe i prawne z zakresu planowania oraz odpowiednie regulacje lokalne, przestrzenie publiczne nadal nie są kształtowane ani chronione w sposób spójny i zrównoważony. Zamiast tego działania w tym zakresie są podejmowane doraźnie, arbitralnie i często bez związku z szerszymi koncepcjami przestrzennymi. Wprawdzie wiele z tych decyzji można uznać za korzystne w kontekście lokalnej urbanistyki, gospodarki czy rozwoju społecznego, to jednak trudno mówić o konsekwentnym planowaniu przestrzeni publicznej i wprowadzaniu ładu w jej obszarze. W praktyce przestrzeń publiczna funkcjonuje jako niedookreślone pojęcie, ograniczone do obszarów komunikacji (ulice, place) i terenów rekreacyjnych (zielonych), co zubaża jej znaczenie i tłumi potencjał pełnienia szerszej roli w strukturze miejskiej.

W raporcie "Przestrzeń życia Polaków" Sepiół wskazuje, że "polska przestrzeń jest chora" i wymaga systematycznej, długofalowej pracy, aby przywrócić jej ład i harmonię⁵⁵. Zła kondycja przestrzeni publicznej w Polsce wynika w dużej mierze z uwarunkowań historycznych: słabej emancypacji klasy mieszczańskiej przed 1939 rokiem i regresu kultury miejskiej spowodowanego wojną, ograniczonej adaptacji modernistycznych i postmodernistycznych idei, związanych również z awangardowymi ruchami społecznymi oraz niskich standardów technicznych i społecznych. Dodatkowo, słabo rozwinięta kultura współpracy i brak zaufania społecznego, niedofinansowanie badań oraz niedostateczna edukacja w zakresie kształtowania miast - hamują rozwój przestrzeni. Problemатyczne jest także podejście do prawa – powszechne jest traktowanie przestrzeni publicznej wyłącznie przez pryzmat własności, często w połączeniu z rygoryzmem administracyjnym i niską kulturą prawną⁵⁶.

Działania legislacyjne stanowią istotny element w procesie uzdrawiania przestrzeni publicznej. Uwzględnienie jej w przepisach prawa jest konieczne, by nasze miasta były funkcjonalne i estetyczne. Obecnie jednak przestrzeń publiczna rzadko pojawia się w analizach uwarunkowań, kierunkach zagospodarowania przestrzennego oraz planach miejscowych. Jednak same przepisy, a co za tym idzie nowe rozwiązania przestrzenne, są niewystarczające i nie mogą samodzielnie rozwiązać problemów społecznych i klimatycznych, z którymi coraz bardziej mierzą się polskie miasta. Dlatego sztuka budowania miast powinna iść w parze z umiejętnością tworzenia więzi społecznych, promowaniem lokalnych tradycji oraz dziedzictwa kulturowego i historycznego danej społeczności.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Gadomska B. (red.), Sepiół J., Przestrzeń..., op. cit., s. 111.

⁵⁵ Ibidem, s. 201.

⁵⁶ Ibidem, s. 114.

2.4. Partycypacja jako odpowiedź na miejskie kryzysy

Jak skutecznie dążyć do harmonijnego, zdrowego i perspektywicznego rozwoju miast oraz ich przestrzeni publicznych? Za punkt wyjścia do rozważań na ten temat niech posłuży rozwinięcie jednego z Celów Zrównoważonego Rozwoju (ang. *Sustainable Development Goals – SDGs*)⁵⁷. Cel 11 brzmi: "uczynić miasta i osiedla ludzkie bezpiecznymi, stabilnymi, zrównoważonymi oraz sprzyjającymi włączeniu społecznemu". Wśród założeń znajduje się "zwiększenie stopnia inkluzji, zapewnienie zrównoważonej urbanizacji i partycypacji w zintegrowanym i zrównoważonym projektowaniu i gospodarowaniu osiedlami ludzkimi". U podstaw tego założenia leży wskaźnik 11.3.2, który mierzy "odsetek miast z bezpośrednim udziałem społeczeństwa obywatelskiego w planowaniu i zarządzaniu miastem, które działa regularnie i demokratycznie"⁵⁸. Przy czym za podstawę funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego uznaje się zasadę troski o dobro wspólne i współodpowiedzialność⁵⁹.

Utrzymanie wskaźnika 11.3.2 jest kluczowe z kilku powodów. Wspiera on aktywne zaangażowanie wszystkich interesariuszy w zrównoważony rozwój miejskich przestrzeni do życia, z uwzględnieniem potrzeb grup wrażliwych. Dodatkowo promuje edukację obywatelską i świadomość praw człowieka, zachęcając mieszkańców do pełniejszego zrozumienia swoich ról w środowisku miejskim. W założeniu tego wskaźnika jest także zapewnienie równego i niedyskryminującego uczestnictwa grup marginalizowanych⁶⁰.

Partycypacja jest więc ważnym aspektem, wspierającym tworzenie aktywnych, inkluzywnych i sprawiedliwych społeczeństw. Buduje poczucie własności i odpowiedzialności w społecznościach, mobilizując je do zaangażowania w realizację i nadzór nad inicjatywami rozwojowymi. Jest też uważana za jedno z potencjalnych rozwiązań odbudowy naruszonego zaufania publicznego i zarządzania, zwłaszcza w krajach europejskich⁶¹.

Również z perspektywy władzy lokalnej partycypacja może przynosić wymierne korzyści, budując wiarygodność i legitymizując działania. Poprawia także jakość podejmowanych decyzji oraz zmniejsza koszty i opóźnienia w realizacji prac⁶².

Mechanizmy partycypacyjne zwiększają społeczną akceptację i skuteczność podejmowanych decyzji, opierając się na dialogu i aktywnym uczestnictwie obywateli na każdym szczeblu zarządzania. Jak wskazują Długosz i Wygnański⁶³, większość dobrych pomysłów na rozwiązywanie problemów publicznych rodzi się poza administracją lub na

⁵⁷ Cele Zrównoważonego Rozwoju to zestaw 17 globalnych celów ustanowionych przez Organizację Narodów Zjednoczonych (ONZ) w 2015 roku. Ich intencją jest wsparcie rozwoju społeczno-gospodarczego oraz walka z nierównościami na całym świecie do roku 2030.

⁵⁸ założenie 11.3 i wskaźnik 11.3.2; <https://sdg.data.gov/11/>. [dostęp: 27.10.2014]

⁵⁹ Więckiewicz R, Zasada dobra wspólnego jako podstawa społeczeństwa obywatelskiego w Polsce, *Przegląd Prawa Konstytucyjnego* 1 (77), 2024, s. 83-94.

⁶⁰ <https://ourcityplans.org/news/why-sdg-indicator-1132-more-important-you-think>, [dostęp: 7.10.2024].

⁶¹ Speer J., Participatory Governance Reform: A Good Strategy for Increasing Government Responsiveness and Improving Public Services?, *World Development*, 40 (12): 2012, s. 2379-2398.

⁶² Praca zbiorowa. A. Dobosz-Mucha i wsp., Zespół autorski Krajowego Instytutu Polityki Przestrzennej i Mieszkalnictwa, *Przestrzeń do dialogu. Praktyczny podręcznik o tym, jak prowadzić partycypację społeczną w planowaniu przestrzennym*. Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Departament Polityki Przestrzennej, 2018, s. 16, za: Creighton J.L., *The Public Participation Handbook*, San Francisco: Jossey-Bass 2005.

⁶³ Długosz D., Wygnański J.J., *Obywatele współdecydują. Przewodnik po partycypacji społecznej*, Warszawa: Stowarzyszenie na rzecz Forum Inicjatyw Pozarządowych, 2005, w: Kozak K., Wiktorska-Święcka A., *Partycypacja publiczna w zarządzaniu rozwojem lokalnym*, Atut, Wrocław, 2014, s. 87.

jej niższych szczeblach, gdzie wiedza o źródłach problemów i funkcjonowaniu programów jest najpełniejsza. Zaangażowanie osób spoza administracji w planowanie działań pozwala także uniknąć wielu błędów.

Jerzy Hausner wyróżnia pięć kluczowych przesłanek przemawiających za wykorzystaniem partycypacji społecznej przez samorząd terytorialny: zobowiązanie ustawowe, poprawa efektywności w planowaniu i rozwiązywaniu problemów, ułatwienie osiągania konsensusu społecznego poprzez zwiększenie akceptacji decyzji, wzmacnianie kultury demokratycznej poprzez budowanie partnerstwa między władzą a społeczeństwem oraz edukacja mieszkańców⁶⁴.

2.4.1. Partycypacja - podstawowe zagadnienia

Partycypacja (od łac. przymiotnika *particeps* - uczestniczący, biorący w czymś udział) to "forma bezpośredniego uczestnictwa obywateli w życiu społecznym, publicznym i politycznym"⁶⁵. Jest to szeroka i zróżnicowana kategoria działań, wyrażająca gotowość do aktywności na rzecz wspólnoty i podejmowania inicjatyw o charakterze samoorganizacyjnym. Partycypacja jest środkiem umożliwiającym współudział w demokratycznych procesach decyzyjnych, przy uwzględnieniu potrzeb i interesów różnych grup⁶⁶.

Idea partycypacji narodziła się w latach sześćdziesiątych XX wieku w Europie Zachodniej⁶⁷. Od lat 90. XX wieku w Unii Europejskiej rozwija się partycypacja publiczna, będąca integralną częścią zarządzania sferą publiczną. Jej celem jest rozwiązywanie konfliktów interesów nie tylko poprzez decyzje administracyjne lub mechanizmy rynkowe, ale poprzez negocjacje i uzgodnienia⁶⁸.

Rozumienie partycypacji w kontekście sfery publicznej nie jest jednoznaczne, a pojęcia *partycypacja społeczna*, *obywatelska* czy *publiczna* bywają używane zamiennie lub rozróżniane w zależności od kontekstu⁶⁹. W niniejszej pracy, używając terminu *partycypacja*, odnoszę się do wszystkich jej form, chyba że wyraźnie zaznaczam, czy dotyczy ona kwestii społecznych czy publicznych.

Kaźmierczak⁷⁰ wyróżnia dwa główne znaczenia terminu *partycypacja*. Pierwszym jest **partycypacja społeczna**, zwana także *partycypacją wspólnotową* lub *horyzontalną*, która dotyczy działań podejmowanych przez jednostki w ramach ich społeczności. Przykładem tego typu działań jest udział w lokalnych grupach obywatelskich, organizacjach

⁶⁴ Hajduk S., Partycypacja społeczna w zarządzaniu przestrzennym w kontekście planistycznym. Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, 2021, s. 13, za: J. Hausner (red.), Komunikacja i partycypacja społeczna, Wyd. Małopolska Szkoła Administracji Publicznej, Kraków 1999, s. 41.

⁶⁵ Kozak K., Wiktorska-Święcka A., Partycypacja..., op. cit., s.57.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Quick K. S., Bryson J. M., Theories of public participation in governance. In: Handbook of Theories of Governance, Torbing J., Ansell C, Edward Elgar Press, 2016, s. 2.

⁶⁸ Gadomska B. (red.), Sepiół J., Przestrzeń życia Polaków, Stowarzyszenie Architektów Polskich SARP, Warszawa, 2015, s. 124.

https://obserwatorium.miasta.pl/wp-content/uploads/2016/08/przestrzen_zycia_polakow_o.pdf. [dostęp: 1.10.2024].

⁶⁹ Używam terminów "partycypacja społeczna", "obywatelska" i "publiczna" zamiennie, z wyjątkiem części dotyczącej omówienia pojęcia.

⁷⁰ Kozak K., Wiktorska-Święcka A., Partycypacja..., op. cit., s. 58-59, za: Kaźmierczak T., Partycypacja publiczna: pojęcie, ramy teoretyczne, Olech A. (red.), Partycypacja publiczna. O uczestnictwie obywateli w życiu lokalnej wspólnoty politycznej, Warszawa 2011.

pozarządowych czy wolontariacie. Tego rodzaju partycypacja odnosi się do idei społeczeństwa obywatelskiego, promując współdziałanie na rzecz społeczności.

Drugim wyróżnionym rodzajem jest **partycypacja publiczna**, *obywatelska* lub *wertykalna*, która dotyczy zaangażowania jednostek w kwestie społeczno-polityczne i kształtowania demokratycznego państwa. Oznacza ona wzajemną (obustronną) relację, która zachodzi między lokalną władzą a ogółem obywateli. Działania podejmowane w ramach partycypacji publicznej obejmują na przykład organizację lub udział w wyborach czy konsultacjach społecznych. Dotyczą także wszelkiego rodzaju przekazywania oczekiwań społeczności lokalnych organom władzy publicznej czy inicjowania aktywności publicznej. Dodatkowo wiążą się z zaangażowaniem w procesy kształtowania i ulepszania polityk publicznych oraz podejmowania decyzji dotyczących wspólnych spraw⁷¹.

Można rozróżnić także partycypację formalną i nieformalną. Pierwsza z nich jest uregulowana przepisami prawa, które określają jej zakres, grupę docelową, terminy oraz sposób realizacji. Charakteryzuje się ona sztywną procedurą. Partycypacja nieformalna, mimo że jest mniej zbiurokratyzowana, również musi spełniać podstawowe zasady postępowania, by miała moc w sprawach publicznych.

W klasycznej formie model partycypacji publicznej prezentowany jest w postaci drabiny, stworzonej przez Sherry Arnstein⁷². Wyróżnia on trzy główne poziomy zaangażowania obywateli: brak partycypacji, partycypację pozorną oraz pełną partycypację.

Pierwszy poziom, obejmujący **manipulację i terapię**, nie daje obywatelom realnego wpływu na decyzje – władze jednostronnie kształtują politykę, pozostawiając bierne społeczeństwo bez możliwości działania.

Drugi poziom, czyli tokenizm, zawiera etapy **informowania, konsultacji i umiejscowienia**, gdzie władze informują obywateli i mogą uwzględnić ich opinie, lecz bez pełnego zobowiązania do wdrażania ich postulatów. Poziom ten charakteryzuje się dwukierunkową komunikacją: zakłada wymianę i przekazywanie informacji zwrotnej od obywateli do władz publicznych, które jednak wciąż pełnią rolę głównego nadawcy informacji o podjętych decyzjach.

Na najwyższym poziomie autentycznej partycypacji, obejmującym **partnerstwo, delegowaną władzę i kontrolę obywatelską**, społeczeństwo ma już znaczący wpływ lub pełną kontrolę nad procesem decyzyjnym. Etap ten nazywany jest również *aktywnym uczestnictwem* lub *władzą obywateli*, gdyż społeczeństwo staje się równorzędnym partnerem⁷³.

Sarah White⁷⁴ przedstawia typologię partycypacji opartą na analizie interesów i zaangażowania stron uczestniczących. Wyróżnia cztery formy: nominalną, instrumentalną, reprezentatywną i transformacyjną – różniące się zakresem wpływu uczestników.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Arnstein S.R., A ladder of citizen participation, Journal of the American Institute of Planners, 35(4), 1969.

⁷³ Hajduk S., Partycypacja społeczna..., op. cit., s. 15.

⁷⁴ White S.C., Depoliticising development: The uses and abuses of participation, Development in Practice, 6 (1), 1996, s. 6-15.

Nominalna partycypacja pełni funkcję przede wszystkim pokazową i służy legitymizacji działań władz. Choć pozornie umożliwia uczestnictwo, w rzeczywistości daje jedynie iluzję zaangażowania społeczności w proces decyzyjny, stanowiąc fasadę rzeczywistego wpływu.

Instrumentalna partycypacja z kolei polega na angażowaniu społeczności w sposób służący poprawie efektywności działań władzy. Jest to podejście, w którym społeczność staje się wykonawcą określonych zadań, a ich zaangażowanie jest traktowane raczej jako cenę, którą muszą zapłacić niż wartość sama w sobie.

Reprezentatywna partycypacja zapewnia ludziom możliwość wyrażenia opinii i wpływu na podejmowane decyzje. Tego rodzaju uczestnictwo wspiera rozwój zrównoważony i przemysłany, uwzględniając realne potrzeby społeczności.

Partycypacja transformacyjna jest najwyższym poziomem zaangażowania i nadaje społeczności rzeczywistą władzę i podmiotowość. W tym podejściu zaangażowanie staje się zarówno celem, jak i środkiem, który realnie wpływa na środowisko i jego postrzeganie przez mieszkańców. Transformacyjna partycypacja charakteryzuje się oddolnością działań i wymaga stałego zaangażowania, które umożliwia społeczności autentyczną kontrolę nad procesem i wynikającymi z niego zmianami⁷⁵.

Zarówno w typologii White, jak i drabinie Arnstein, najwyższe poziomy reprezentują **autentyczną partycypację** - czyli taką, w której obywatele realnie dokonują wyborów (podejmują decyzje), i są one realizowane⁷⁶.

Tego rodzaju funkcjonowanie, będące ogólną demokratyzacją życia społecznego, określa się mianem **demokracji partycypacyjnej** lub uczestniczącej. Ważna jest tutaj skala możliwości tego uczestnictwa, która najefektywniej działa na poziomie lokalnym, w małych grupach. Demokracja partycypacyjna opiera się na założeniu, że obywatele angażują się w tworzenie polityki publicznej na każdym etapie – od planowania, przez opracowywanie, aż po wdrażanie działań⁷⁷. Konieczne jest więc ich dojrzałe i świadome uczestnictwo w procesie, co często wiąże się z podejmowaniem dodatkowych ról.

Demokracja partycypacyjna zakłada, że członkowie lokalnej społeczności są połączeni poczuciem odpowiedzialności za wspólny interes. Warunkiem dobrego funkcjonowania takiej wspólnoty jest wzajemne zaufanie, poczucie inkluzyjności, które wzmacnia podmiotowość, a także umiejętność wypracowania kompromisów, rozwiązywania nieuniknionych konfliktów i godzenia sprzecznych interesów. Demokracja uczestnicząca przyczynia się do kształtowania odpowiedzialnych obywateli, zdolnych do współdziałania i samoorganizacji. Jest to o tyle ważne, że efekt politycznych wyborów jest bezpośrednio zależny od obywatelskich umiejętności, które rozwijają się jedynie przez aktywne uczestnictwo w życiu publicznym. Taka postawa buduje **społeczeństwo obywatelskie**, w której ludzie wykazują się niewymuszoną aktywnością, traktując ją jako narzędzie społecznej zmiany⁷⁸.

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ Kozak K., Wiktorska-Święcka A., Partycypacja..., op. cit., s. 73.

⁷⁷ http://encyklopediaap.uw.edu.pl/index.php/Demokracja_partycypacyjna, [dostęp: 12.11.2024].

⁷⁸ Kozak K., Wiktorska-Święcka A., Partycypacja..., op. cit., s. 64-75.

W tym ujęciu członkowie społeczności są właścicielami zasobów publicznych, posiadającymi najlepszą wiedzę o rzeczywistych potrzebach i problemach w swoim otoczeniu. Fundamentalnym elementem w modelu demokracji partycypacyjnej jest komunikacja między obywatelami a władzą, ponieważ proces podejmowania decyzji opiera się tu na współudziale społeczności⁷⁹. Uczestnictwo ludzi jest tutaj samoistne oraz aktywne, nie ma więc mowy o ich mobilizowaniu czy włączaniu (bez ich woli)⁸⁰.

2.4.2. Narzędzia partycypacji

Przykłady z literatury i praktyki pozwalają zidentyfikować szerokie spektrum narzędzi partycypacyjnych wykorzystywanych w procesach projektowania miast, które można podzielić na dwa główne typy: **metody i techniki pracy z uczestnikami** oraz **narzędzia w rozumieniu rozwiązań prawnych**.

Pierwsza grupa obejmuje narzędzia wybierane przez praktyków do wsparcia procesu decyzyjnego z udziałem różnych grup — mieszkańców, użytkowników przestrzeni, projektantów, decydentów, przedstawicieli biznesu i innych. Każde z tych narzędzi posiada odmienną charakterystykę jeśli chodzi o mechanizm działania, czas trwania, liczbę uczestników czy naturę partycypacji. Umożliwiają one różne formy zaangażowania na każdym etapie procesu, w tym: planowanie działań, badania, tworzenie wizji, projektowanie, eksperymentowanie, wdrażanie oraz użytkowanie i ewaluację⁸¹.

W polskich narzędziownikach dedykowanych praktykom partycypacyjnym często wymienia się następujące metody:

- ▣ **Sondaż uliczny, punkt konsultacyjny, spacer badawczy, badanie ankietowe, wywiady oraz geoankieta** — pozwalają na poznanie potrzeb i opinii użytkowników;
- ▣ **Spotkanie otwarte** oraz różne **formy debat i informatorów** — sprzyjają wymianie pomysłów i przedstawianiu rozwiązań;
- ▣ **Laboratorium obywatelskie** oraz **warsztaty Charette** — oferują formułę intensywnej pracy grupowej nad konkretnym projektem;
- ▣ **Prototypowanie urbanistyczne** oraz różnego rodzaju **warsztaty**, w tym diagnostyczne, priorytetyzacji, projektowe i terenowe — dają możliwość wypracowywania rozwiązań w sposób praktyczny i interaktywny.

Popularne są także techniki autorskie, takie jak Planning for Real⁸², World Café⁸³, Future City Game⁸⁴ czy PlayDecide⁸⁵, które są narzędziami bardziej złożonymi, ale też atrakcyjniejszymi w swojej formie.

⁷⁹ http://encyklopediaap.uw.edu.pl/index.php/Demokracja_partycypacyjna, [dostęp: 12.11.2024].

⁸⁰ Kozak K., Wiktorska-Swiećka A., Partycypacja..., op. cit., s. 74, za: Sartori, G., Amsterdamski, P., Grinberg, D., Teoria demokracji, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1994.

⁸¹ Widzisz-Pronobis S., Analiza narzędzi włączających społeczności do projektowania rozwiązań urbanistyczno-architektonicznych wynikających ze zmian klimatu, w tym narzędzi opartych na technologii, [Rozprawa doktorska, Politechnika Śląska], 2024, s. 163-170.

⁸² <https://www.planningforreal.org.uk/>, [dostęp: 6.11.2024].

⁸³ <http://www.theworldcafe.com>, [dostęp: 6.11.2024].

⁸⁴ <https://cles.org.uk/wp-content/uploads/2011/01/LW104-Future-City.pdf>, [dostęp: 6.11.2024].

⁸⁵ <https://playdecide.eu/>, [dostęp: 6.11.2024].

Drugi typ narzędzi stanowią narzędzia prawne. W polskim systemie istnieją mechanizmy wprowadzające partycypację do zarządzania miastem i życia publicznego, takie jak obywatelska inicjatywa uchwałodawcza, inicjatywa lokalna, konsultacje społeczne, raport o stanie gminy oraz budżet obywatelski. Rozwiązania te są prezentowane w raporcie Fundacji im. Stefana Batorego pt. "Narzędzia partycypacji lokalnej w Polsce w 2023 roku"⁸⁶, który analizuje stopień włączenia obywateli w sprawy lokalne. Raport ten wskazuje, że wdrożenie bardziej zaawansowanych mechanizmów partycypacyjnych, szczególnie tych pozwalających na współdecydowanie, jest ogromnym wyzwaniem.

Możliwości partycypacji znacząco maleją na kolejnych szczeblach drabiny Arnstein. Mimo istniejących regulacji, które nakładają na gminy obowiązek stosowania mechanizmów partycypacji, nie wszystkie jednostki samorządowe w pełni je realizują. Chociaż gminy na ogół skutecznie wywiązują się z obowiązku informowania mieszkańców, to znacznie rzadziej zapewniają im możliwość rzeczywistego wpływu na lokalne sprawy za pomocą mechanizmów współdecydowania⁸⁷.

Zgodnie z typologią zaproponowaną przez Sarah White, w Polsce przeważa partycypacja nominalna oraz instrumentalna. W praktyce oznacza to, że mieszkańcy są zazwyczaj informowani o podejmowanych działaniach, a ich stanowiska mogą być reprezentowane w ograniczonym zakresie. Niemniej, ich realny wpływ na ostateczne decyzje pozostaje ograniczony. Partycypacja reprezentatywna pojawia się sporadycznie i raczej punktowo, a nie jako systemowe rozwiązanie. Rzadkie stosowanie mechanizmów współdecydowania uniemożliwia pełniejsze zaangażowanie obywateli, co stanowi barierę dla transformacyjnej formy partycypacji. Takie podejście ogranicza możliwość kształtowania przestrzeni miejskiej przez mieszkańców, a także hamuje potencjał społecznej przemiany poprzez ich realne uczestnictwo i współodpowiedzialność za funkcjonowanie miasta.

Osiągnięcie autentycznej partycypacji wymaga nie tylko narzędzi i mechanizmów umożliwiających mieszkańcom angażowanie się w procesy projektowe, ale także stworzenia przestrzeni do edukacji w tym zakresie. Uczestnicy procesów współdecydowania – mieszkańcy, lokalni aktorzy, przedstawiciele samorządu – często nie dysponują odpowiednią wiedzą na temat swoich możliwości wpływu, napotykają trudności w jasnym wyrażaniu potrzeb i opinii, a ich zaangażowanie w dialog bywa niewystarczające.

Edukacja na rzecz partycypacji, zarówno teoretyczna jak i praktyczna, odgrywa ważną rolę w budowaniu i wspieraniu społeczeństwa obywatelskiego oraz kształtowaniu świadomych i odpowiedzialnych uczestników procesów decyzyjnych. Aby partycypacja stała się autentycznym zaangażowaniem obywateli, a nie tylko formalnością, konieczne jest wielopłaszczyznowe podejście: włączanie elementów edukacyjnych do działań partycypacyjnych – zarówno tych planowanych, jak i pojawiających się spontanicznie.

⁸⁶ Dąbrowska A., *Narzędzia partycypacji lokalnej w Polsce w 2023 roku*, Warszawa, 2023, <https://www.batory.org.pl/publikacja/narzedzia-partycypacji-lokalnej-w-polsce-w-2023-roku/>, [dostęp: 1.10.2024].

⁸⁷ Ibidem.

2.5. Sztuka i design w kontekście partycypacji

Sztuka i design w kontekście partycypacji odgrywają szczególną rolę jako medium pozwalające na aktywne zaangażowanie społeczności w procesy twórcze. Mogą być zarówno narzędziem pracy ze społecznością, jak i elementem praktyki artystyczno-projektowej, który naturalnie wchodzi w dialog ze społecznością i przestrzenią publiczną. Takie podejście czyni sztukę i design nie tylko estetycznym wyrazem twórczości, ale także środkiem budowania więzi społecznych i wywierania wpływu na otoczenie.

W przestrzeni publicznej sztuka może stać się próbą wieloformatowej opowieści o świecie i ludziach oraz formą artystycznej interwencji. We współczesnych miastach sztuka odpowiada na różne społeczne potrzeby mieszkańców. Jest to w szczególności potrzeba wizualnego ożywienia oraz nadania przestrzeni publicznej estetycznego wymiaru. Poprzez podnoszenie atrakcyjności danego miejsca przyczynia się do poprawy jakości przestrzeni publicznej.

Sztuka umożliwia też upamiętnianie kluczowych postaci i wydarzeń historycznych, a także symboliczne oddanie przestrzeni grupom społecznym często marginalizowanym lub niewidocznym. Poprzez swoją warstwę symboliczną, wspiera proces identyfikacji mieszkańców z określonymi miejscami, przyczyniając się do budowania lokalnej tożsamości. W dynamicznie rozwijających się miastach, tożsamość kulturowa, uwzględniająca historię i tradycję, staje się kluczowym elementem artystycznego i kulturowego dziedzictwa.

Rola sztuki i designu w przestrzeni publicznej jest także istotna z perspektywy ekonomicznej i promocyjnej. Dzieła artystyczne mogą bowiem stać się ikonami danego miejsca, przyciągającymi turystów oraz wspierającymi budowanie jego rozpoznawalności i marki⁸⁸.

W tym kontekście warto również wspomnieć koncepcję sztuki społecznościowej (ang. *community art*). Jest to oddolna forma działalności artystycznej, skoncentrowana na współpracy z lokalnymi społecznościami oraz ich aktywnym udziale w procesie twórczym. Ten rodzaj sztuki umożliwia uczestnikom wyrażanie swoich potrzeb, aspiracji, inspiracji, tożsamości oraz poczucia przynależności. Co istotne, sztuka społecznościowa może mieć bezpośredni związek z przestrzenią publiczną – powstałe w wyniku wspólnego działania dzieło często pełni funkcję sztuki publicznej, instalowanej w określonej przestrzeni⁸⁹.

Ze sztuką społecznościową łączy się także sztuka partycypacyjna. Jest to forma ekspresji artystycznej, która umożliwia społeczności współodpowiedzialność za procesy decyzyjne związane z procesem twórczym. W tym kontekście publiczność przestaje być jedynie odbiorcą, a staje się współautorem. Tego rodzaju praktyki często mają na celu generowanie dialogu, aktywizację społeczną oraz mobilizację wspólnot. W ten sposób sztuka partycypacyjna oferuje innowacyjne medium dla zaangażowania społecznego i publicznego⁹⁰.

⁸⁸ <https://sztukapubliczna.pl/pl/sztuka-w-przestrzeni-publicznej/sztuka>, [dostęp: 11.11.2024].

⁸⁹ Szmelter I. (red.) *Urban art i co dalej? : zagadnienia ochrony sztuki współczesnej*, Akademia Sztuk Pięknych (Warszawa) Wydawca, Warszawa, 2021,

<https://polona.pl/preview/ed8a93e0-1d77-4550-beco-5d68f2e6c2a4>, [dostęp: 11.11.2024].

⁹⁰ Lockowandt M., *Inclusion through art: An organisational guideline to using the participatory arts with young refugees and asylum seekers*. London: Refugee Support Network and Royal Holloway, University of London, Londyn, 2013, s. 8.

Z badań François Matarasso⁹¹ wynika, że uczestnictwo w szeroko pojętej sztuce niesie za sobą wiele korzyści, w tym:

- ❑ Rozwój osobisty, wzrost pewności siebie oraz budowanie umiejętności i kompetencji edukacyjnych, co przekłada się na poprawę relacji społecznych
- ❑ Wzmacnianie spójności społecznej poprzez rozwijanie sieci kontaktów, budowanie zrozumienia oraz wspieranie lokalnych zdolności organizacyjnych i autonomii.
- ❑ Korzyści w obszarach takich jak rewitalizacja przestrzeni, promocja zdrowia czy wprowadzenie kreatywnych rozwiązań do planowania organizacyjnego.
- ❑ Wywoływanie zmian społecznych, które są zauważalne i możliwe do oceny
- ❑ Stanowienie elastycznego i optymalnego elementu strategii rozwoju społeczności.

Współczesna partycypacja odbiorców w działaniach artystycznych zyskała nowe wymiary. Coraz częściej proces ten nie ogranicza się jedynie do intuicyjnego udziału w tworzeniu dzieła, lecz przybiera formę świadomego, a nawet aktywistycznego zaangażowania w proces twórczy.

2.5.1. Przykłady sztuki i designu partycypacyjnego

Spektakularnym przykładem potencjału wspólnego działania jest projekt belgijskiego artysty **Francisa Alÿsa**, zatytułowany *When Faith Moves Mountains* (*Kiedy wiara przenosi góry*), zrealizowany w 2002 roku na obrzeżach Limy w Peru. W ramach tego przedsięwzięcia Alÿs wraz z grupą pięciuset wolontariuszy przesunął wydmnę o średnicy 500 metrów o 10 centymetrów⁹². Choć fizyczna zmiana była niewidoczna gołym okiem, jej wpływ na uczestników był ogromny.

Doświadczenie wspólnoty, synchronizacji działań i samoorganizacji stało się niezapomnianym przeżyciem, które na trwałe zapisało się w pamięci uczestników i zyskało formę uniwersalnej opowieści przekazywanej w tradycji ustnej.

Projekt ten stał się potężną alegorią ludzkiej woli, symbolem wiary w to, co z pozoru niewykonalne, oraz metaforą możliwości dokonywania zmian dzięki wspólnemu wysiłkowi. Akt przeniesienia wydmy zaszczerpił w uczestnikach poczucie nadziei i przeświadczenie, że razem można osiągnąć nawet najbardziej ambitne cele⁹³.

Fot. 2.1. Francis Alÿs, »When Faith Moves Mountains«. Źródło: www.muhka.be⁹⁴

⁹¹ Matarasso F., *Use or ornament? The social impact of participation in the arts*, Comedia, 1997

⁹² Public Delivery, Alÿs F. (prod.): *When Faith Moves Mountains* (making of), [wideo], 10.8.2018, <https://www.youtube.com/watch?v=kKhXsAtDLZo>, [dostęp: 10.11.2024].

⁹³ <https://www.fernandomota.art/francis-alyis>, [dostęp: 10.11.2024].

⁹⁴ <https://www.muhka.be/collections/artworks/w/item/3787-when-faith-moves-mountains-lima-peru-april-11-2002>, [dostęp: 10.11.2024].

Istotnymi przykładami w polskiej historii, które ukazują zdolność sztuki w przestrzeni publicznej do angażowania społeczeństwa, są dzieła **Joanny Rajkowskiej**. Jednym z najbardziej rozpoznawalnych jej projektów jest słynna instalacja zatytułowana *Pozdrowienia z Alei Jerozolimskich*, zrealizowana w 2002 roku. Instalacja w formie sztucznej palmy została umieszczona w centralnym punkcie Warszawy, na rondzie Charles'a de Gaulle'a. Inspiracją dla artystki była jej podróż do Izraela.

Początkowym zamysłem Rajkowskiej było utworzenie szpalery palm, jednak ostatecznie zrealizowano instalację pojedynczego drzewa. Palma miała przypominać o zapomnianym Pochodzeniu nazwy jednej z głównych arterii Warszawy – Alei Jerozolimskich, nawiązującej do Nowej Jerozolimy, osiedla żydowskich kupców i rzemieślników założonego w XVIII w. Współcześnie nazwa ulicy zyskuje symboliczne znaczenie, będąc nie tylko odwołaniem do nieistniejącej już Nowej Jerozolimy, ale również metaforą nieobecności społeczności żydowskiej w Warszawie, której historia została tragicznie przerwana⁹⁵.

Palma szybko została zaakceptowana przez warszawiaków, stając się miejskim fenomenem. W badaniu opinii publicznej z 2003 roku aż 75% mieszkańców miasta opowiedziało się za jej utrzymaniem, co zaowocowało powstaniem Komitetu Ochrony Palmy (KOP). Instalacja wielokrotnie była zawłaszczana podczas wydarzeń społecznych, aktywistycznych czy artystycznych. W 2007 roku, podczas protestu pielęgniarek, palmę przystrojono w pielęgniarskie czepki. Innym razem ozdobiono ją banerem z hasłem "Chleba zamiast igrzysk" w proteście przeciwko skutkom organizacji Euro 2012⁹⁶. W 2019 roku, z okazji Światowego Dnia Środowiska, palma została symbolicznie "uśmiercona" poprzez czasową wymianę jej sztucznych, zielonych liści na uschnięte, prawdziwe⁹⁷.

Fot. 2.2. »Uśmiercenie« Palmy.

Źródło: <https://commons.wikimedia.org>⁹⁸

⁹⁵ <https://culture.pl/pl/dzielo/joanna-rajkowska-pozdrowienia-z-alei-jerozolimskich>, [dostęp: 10.11.2024].

⁹⁶ Wojtczuk M., Palma odarta z liści "na złość". Rajkowska przesadziła?, Wyborcza, 2012, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,11912152,palma-odarta-z-lisci-na-zlosc-rajkowska-przesad-zila.html>, [dostęp: 10.11.2024].

⁹⁷ Kowalik M., Wiemy, dlaczego słynna palma na rondzie de Gaulle'a straciła zielone liście. "Łysieje jak drzewo życia". Rozmowa z Joanną Rajkowską, autorką instalacji na rondzie de Gaulle'a, Wyborcza, 2019, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,24855634,wiemy-dlaczego-palma-stracila-zielone-liscie-ly-sieje-jak.html>, [dostęp: 10.11.2024].

⁹⁸ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sztuczna_palma_w_Warszawie_2021.jpg, [dostęp: 10.11.2024].

W 2023 roku pod palmą odbył się happening zorganizowany przez autorkę instalacji, protestujący przeciwko przemocy Izraela podczas operacji wojskowej w Strefie Gazy.

W 2022 roku instalacja została wyróżniona przez tygodnik *Polityka* jako jedno z najważniejszych dzieł sztuki ostatnich trzydziestu lat. Palma, oprócz swojej funkcji jako symbol artystyczny i ikona Warszawy, pełni również **rolę narzędzia inicjowania dialogu społecznego. Stała się także medium uwrażliwiającym mieszkańców na kwestie związane z historią, tożsamością oraz bieżącymi wydarzeniami politycznymi.**

Drugim z analizowanych przykładów działań artystycznych Joanny Rajkowskiej jest projekt *Dotleniacz*, zrealizowany w lipcu 2007 roku w przestrzeni publicznej Warszawy na placu Grzybowskim. Projekt, prowadzony we współpracy z Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski⁹⁹, osadzono w miejscu o wyjątkowo złożonym kontekście historycznym i kulturowym. Plac Grzybowski jest otoczony przez wielowarstwowy architektonicznie kontekst – synagogę, kościół Wszystkich Świętych, biura korporacyjne oraz małe sklepiki. W okolicy zamieszkują tysiące ludzi w monotonnych, szarych blokach. Przestrzeń placu, w momencie tworzenia projektu, była znacznie zdewastowana, a otaczające biurowce i centra finansowe pogłębiały kontrast w krajobrazie miejskim¹⁰⁰.

Rajkowska przyjęła metodę pracy łączącą sztukę z socjologią¹⁰¹. Mieszkając przez pewien czas w okolicy, prowadziła rozmowy z mieszkańcami, na podstawie których stworzyła listę lokalnych problemów. Wyniki tych rozmów posłużyły jako podstawa do opracowania projektu artystycznego. W centralnej części skweru zaaranżowano staw, wielkości przydomowej sadzawki, obsadzony roślinnością, krzewami ozdobnymi oraz nenufarami. Staw wyposażono w urządzenia ozonujące powietrze i wytwarzające mgłę, a wokół rozmieszczono kolorowe siedziska dla odwiedzających¹⁰².

Transformacyjna funkcja sztuki, ujawniła się tutaj zarówno na poziomie przestrzeni, jak i relacji społecznych. *Dotleniacz* wpłynął na emocjonalny stosunek mieszkańców do placu – realizacja projektu przyciągnęła uwagę lokalnej społeczności, która zaczęła coraz częściej korzystać z jego przestrzeni. Dotąd opuszczone i nieprzyjazne miejsce ożywiło się, stając się przestrzenią integracji i dyskusji. Rajkowska zakładała, że dalszy rozwój instalacji – z założenia tymczasowej – będzie wynikał z potrzeb społeczności.

Dotleniacz został rozebrany jesienią 2007 roku ze względu na nadchodzącą zimę, a władze miasta ogłosiły konkurs na nowe zagospodarowanie placu Grzybowskiego. Pomimo apeli mieszkańców artystka nie została zaproszona do dalszych prac, a ostateczna aranżacja placu jedynie częściowo odzwierciedlała pierwotne założenia projektu¹⁰³.

⁹⁹ <https://www.rajkowska.com/dotleniacz-2/>, [dostęp: 10.11.2024].

¹⁰⁰ Bożek S., Społeczny i estetyczny aspekt działań artystycznych w przestrzeni publicznej w Polsce i Europie Zachodniej. *Studia de Arte et Educatione*, 12(243), 2017, s. 17-28.

¹⁰¹ Ibidem.

¹⁰² <https://www.rajkowska.com/dotleniacz-2/>, [dostęp: 10.11.2024].

¹⁰³ <https://culture.pl/pl/dzielo/joanna-rajkowska-dotleniacz>, [dostęp: 10.11.2024].

Fot. 2.3. Społeczność zgromadzona wokół »Dotleniacza«.
Źródło: <https://commons.wikimedia.org>¹⁰⁶

Projekt, pomimo braku kontynuacji jego pierwotnych założeń, stał się cenionym przykładem¹⁰⁴ wpływu sztuki na przestrzeń publiczną i jej użytkowników. Jest to przykład o tyle wyjątkowy, że tradycyjnie pojmowana jakość artystyczna nie stanowiła głównego motywu realizacji projektu ani powodu jego powstania. *Dotleniacz* stał się zwieńczeniem udziału mieszkańców w procesie socjologiczno-psychologicznym przeprowadzonym przez artystkę. W koncepcji Rajkowskiej **estetyka i walory artystyczne zostały sprowadzone do roli narzędzia o charakterze terapeutycznym, które miało działać jako remedium na traumatyczne dziedzictwo miejsca**, naznaczonego tragiczną historią¹⁰⁵.

Innym znanym artystą społecznie zaangażowanym jest **Paweł Althamer**, polski rzeźbiarz i performer, który łączy sztukę z wrażliwością na kwestie społeczno-polityczne. Tworzy swoje dzieła w kontekście przestrzeni miejskiej, współpracując z lokalnymi społecznościami. Jego twórczość opiera się na idei wspólnego działania i budowania więzi międzyludzkich¹⁰⁷.

Althamer często podejmuje współpracę z grupami zmarginalizowanymi i wykluczonymi, takimi jak młodzież, mieszkańcy blokowisk czy osoby w kryzysie bezdomności. Od ponad 30 lat jest również aktywnym członkiem Grupy Nowolipie – inicjatywy, która początkowo pełniła funkcję rehabilitacyjną dla osób chorych na stwardnienie rozsiane, wykorzystując sztukę jako narzędzie terapii i wsparcia. Z biegiem lat Grupa Nowolipie przekształciła się w kolektyw artystyczny, który nadal dynamicznie działa.

Aktywność artystyczna Pawła Althamera angażująca społecznie wykracza daleko poza działalność Grupy Nowolipie. Jednym z najbardziej znaczących przykładów jego działań partycypacyjnych są projekty realizowane na warszawskim blokowisku Bródno, gdzie artysta mieszka od lat.

Jednym z pierwszych i najbardziej spektakularnych przedsięwzięć była akcja *Bródno 2000*. Projekt zakładał zaangażowanie mieszkańców 176 mieszkań w jednym z bloków przy ulicy Krasnobrodzkiej do włączania i wyłączania światła w oknach zgodnie z ustalonym harmonogramem. Althamer, wspierany przez harcerzy, odwiedzał mieszkańców, nawiązując bezpośredni kontakt i zachęcając ich do udziału w akcji.

¹⁰⁴ Dotleniacz wygrał plebiscyt na Wydarzenie Roku 2007.

¹⁰⁵ Bożek S., *Społeczny...*, op. cit., s. 22.

¹⁰⁶ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dotleniacz_plac_Grzybowski_2007.jpg, [dostęp: 10.11.2024].

¹⁰⁷ <https://culture.pl/pl/artykul/11-najwazniejszych-prac-pawla-althamera>, [dostęp: 10.11.2024].

Efektem wspólnego wysiłku był olbrzymi świetlny napis "2000", który pojawił się na fasadzie budynku. Wydarzenie to zostało zapamiętane jako jedno z najbardziej widowiskowych działań artystycznych w przestrzeni Warszawy. **Całe przedsięwzięcie przekształciło się w lokalne święto**, obejmujące występy zespołu muzycznego i pokaz fajerwerków, **wspierając integrację mieszkańców**. Akcja ta była przykładem **współnotowego performansu zaangażowanego**, a sam Althamer określił mieszkańców, którzy wzięli udział w projekcie, jako artystów¹⁰⁸.

Kolejnym znaczącym projektem artystycznym Pawła Althamera, realizowanym we współpracy z mieszkańcami Bródna, jest Park Rzeźby, którego artysta został głównym koordynatorem. Inicjatywa, zapoczątkowana w 2009 roku, wyróżnia się swoją genezą – powstała z oddolnej inicjatywy władz dzielnicy¹⁰⁹. Jest to projekt długoterminowy, do którego dołączyło Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie oraz liczni artyści polscy i zagraniczni.

Pierwszą instalacją, która pojawiła się w Parku Rzeźby, był projekt *Raj* autorstwa Althamera. Ta rzeźba-ogród powstała na podstawie rysunków dzieci z lokalnej szkoły podstawowej, które posłużyły jako inspiracja zarówno dla artysty, jak i współpracującego z nim architekta krajobrazu. Innym ważnym dziełem Althamera w parku jest fontanna z brązu *Sylwia*, stworzona jako rezultat warsztatów prowadzonych z Grupą Nowolipie¹¹⁰. Z biegiem lat w Parku Rzeźby swoje prace zrealizowali także wybitni artyści, m.in. Olafur Eliasson, Monika Sosnowska oraz Rirkrit Tiravanija, wzbogacając park o różnorodne formy artystyczne.

Fot. 2.4. Fontanna »Sylwia« zrealizowana przez Pawła Althamera z Grupą Nowolipie.

Zródło: <https://commons.wikimedia.org>¹¹¹

¹⁰⁸ Jałowik D., Participative Art: Delegated Performance versus Communal Engaged Performance Using the Example of Artistic Activities by Krzysztof Wodiczko and Paweł Althamer. *Art Inquiry*, (20), 2018, s. 159-171.

¹⁰⁹ Bożek S., *Spoteczny...*, op. cit., s. 26.

¹¹⁰ Jałowik D., *Participative...*, op. cit., s. 168.

¹¹¹ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Park_rze%C5%BAby_na_br%C3%B3dnie_anio%C5%82_4.jpg, [dostęp: 10.11.2024].

2.5.

Brak wyraźnie wytyczonych granic między dziełami a otaczającą je przestrzenią sprawia, że projekt ten staje się zrozumiały i przyjazny w odbiorze, nawet dla osób, które na co dzień nie mają styczności ze sztuką współczesną. Park Rzeźby został szybko zaakceptowany przez mieszkańców, którzy zaczęli się z nim identyfikować. **Dzięki poczuciu współodpowiedzialności za to miejsce lokalna społeczność aktywnie angażuje się w jego utrzymanie i pielęgnację**, co dodatkowo podkreśla sukces partycypacyjnego charakteru projektu¹¹².

2.6.

Fot. 2.5-6. Interwencje malarskie Katarzyny Przezwańskiej w Parku Rzeźb na Bródnie.

Źródło: <https://commons.wikimedia.org>¹¹³

Ostatnim przykładem działań partycypacyjnych w przestrzeni publicznej są realizacje paryskiego kolektywu **Exyzt**, założonego w 2002 roku. W skład grupy wchodziłi architekci, artyści, inżynierowie oraz technicy, a ich działalność trwała ponad dekadę¹¹⁴. Metodologia pracy Exyzt opierała się na teatrze i performansie, a ich produkcja architektoniczna przyjmowała formę tymczasowych, odwracalnych struktur przestrzennych. Kolektyw realizował swoje projekty na opuszczonych działkach lub w nieużytkowanych budynkach miejskich, które – za zgodą właścicieli – przekształcano przy użyciu prostych, mobilnych jednostek o estetyce DIY. Struktury te były jednocześnie ekonomiczne i łatwe w budowie.

Exyzt określał swoje działania mianem *open source*, podkreślając ich otwartość na współdziałanie i dostępność. Wszystkie interwencje przestrzenne realizowano w ścisłej współpracy z lokalnymi społecznościami, projektując przestrzenie, które mogły być przez nich zawłaszczane i użytkowane zgodnie z potrzebami. Kolektyw postrzegał design partycypacyjny jako proces transformacji przestrzeni, realizowany poprzez aktywne zaangażowanie jej użytkowników¹¹⁵.

¹¹² Bożek S., *Spółeczny...*, op. cit., s. 26.

¹¹³ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Katarzyna_Przezwa%C5%84ska_-_Bez_tytu%C5%82u_%28Interwencje_malarskie%29_%282010%2908.jpg, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Katarzyna_Przezwa%C5%84ska_-_Bez_tytu%C5%82u_%28Interwencje_malarskie%29_%282010%2910.jpg, [dostęp: 10.11.2024].

¹¹⁴ <https://www.spatialagency.net/database/where/organisational%20structures/exyzt>, [dostęp: 11.11.2024].

¹¹⁵ <https://currystonefoundation.org/practice/exyzt/>, [dostęp: 11.11.2024].

Jednym z najbardziej reprezentatywnych projektów kolektywu była instalacja *Métavilla* zaprezentowana podczas Biennale Architektury w Wenecji w 2006 roku. Instalacja ta pełniła nie tylko funkcję wystawową, ale również przestrzeni mieszkalnej i eksperymentalnej. Zbudowana na bazie rusztowań struktura mieściła kuchnię, hotel, czytelną, przestrzeń roboczą oraz saunę, basen i ogród botaniczny zaprojektowany przez Lilianę Mottę, zlokalizowany na dachu i oferujący widok na lagunę.

Kolektyw Exyzt postrzegał przestrzeń publiczną jako dynamiczne laboratorium, w którym każdy uczestnik mógł stać się aktywnym współtwórcą. W ich działaniach architektura była doświadczana poprzez użytkowanie i współtworzenie, a przestrzeń powstawała dzięki współpracy, kreatywności oraz wspólnej refleksji¹¹⁶.

Exyzt odrzucał tradycyjne praktyki architektoniczne podporządkowane przemysłowi budowlanemu, stawiając zamiast tego na tworzenie ram sprzyjających bezpośredniej interakcji międzyludzkiej. Przekraczając granice między przestrzenią publiczną a prywatną oraz między tym, co tymczasowe a trwałe, kolektyw podważał tradycyjne wyobrażenia o użytkowaniu przestrzeni społecznej. Ich działalność nie tylko inspirowała do kreatywnego myślenia o przestrzeni, ale także promowała nowe zachowania społeczne oraz budowanie wspólnoty opartej na współpracy i aktywnym uczestnictwie.

Fot. 2.7. Struktura hotelu w instalacji »Métavilla«.

Źródło: <https://flickr.com>¹¹⁷

¹¹⁶ <http://construire-architectes.over-blog.com/la-metavilla>, [dostęp: 11.11.2024].

¹¹⁷ <http://www.flickr.com/photos/fergadi/291563619/>, [dostęp: 11.11.2024].

2.6. Wnioski ze stanu badań

Od kilku dekad obserwuje się wzrost zainteresowania zagadnieniem partycypacji i współpracy na rzecz struktur poziomych przy równoczesnym odchodzeniu od tradycyjnych, hierarchicznych relacji między państwem a instytucjami społeczno-gospodarczymi. Z jednej strony zmiana ta wiąże się z deficytem demokratycznym, objawiającym się m.in. spadkiem udziału obywateli w życiu publicznym, rosnącą nieufnością do instytucji czy zawłaszczaniem obszarów aktywności obywatelskiej przez państwo. Kryzys miejski potęgowany jest także przez problemy natury społecznej. Więzy wspólnotowe uległy osłabieniu, a heterogeniczność ośrodków miejskich sprzyja ich polaryzacji.

Z drugiej strony media masowe i rewolucja technologiczna odgrywają coraz większą rolę, wpływając na procesy społeczno-gospodarcze na poziomie lokalnym. Rosnąca jednostkowa świadomość obywatelska i konsumencka zwiększa także potrzebę uczestnictwa obywateli w zarządzaniu rozwojem na każdym szczeblu. Jednocześnie następuje indywidualizacja przeżyć i skupienie na jednostce zamiast na ogóle społeczności, która do tej pory kultywowała tradycję w przestrzeni publicznej. Natomiast lokalność – w kontekście skali miasta czy metropolii – staje się kluczowym elementem w tworzeniu wartości dodanej, napędzając rozwój ekonomiczny, społeczny i kulturowy. Globalizacja natomiast, intensyfikując te zmiany, przenosi myślenie o rozwoju z poziomu narodowego na światowy, jednocześnie wzmacniając znaczenie działań regionalnych i lokalnych¹¹⁸.

W odpowiedzi na te problemy oraz słabości zarządzania publicznego za remedium uznaje się narzędzia partycypacyjne oraz demokrację uczestniczącą, pozwalającą na rzeczywisty wpływ obywateli na procesy decyzyjne¹¹⁹.

Demokracja partycypacyjna, umożliwiająca bezpośrednie zaangażowanie obywateli w zarządzanie, jest ambitnym celem, który ma potencjał wzmocnienia więzi społecznych, lokalnej tożsamości i odpowiedzialności obywatelskiej. Nawet częściowe wdrożenie jej zasad w Polsce może przyczynić się do poprawy jakości demokracji oraz stworzyć podstawy do bardziej aktywnego uczestnictwa obywatelskiego. Zastosowanie narzędzi partycypacyjnych może również wspierać istniejący system demokracji przedstawicielskiej, czyniąc go bardziej otwartym na inicjatywy oddolne.

Wprowadzenie partycypacji do polityk miejskich i zarządzania publicznego sprzyja rozwojowi miast zwartych, zrównoważonych i odpornych na kryzysy¹²⁰. Koncepcja **odporności miejskiej**, określana również mianem **rezyliencji**, obejmuje cechy takie jak integralność, inkluzywność, refleksyjność, zasobność, solidność, nadmiarowość oraz elastyczność¹²¹. Rezyliencja pozwala miastom skutecznie reagować na sytuacje kryzysowe, takie jak katastrofy naturalne czy pandemia, minimalizując straty i przywracając normalne funkcjonowanie¹²².

¹¹⁸ Kozak K., Wiktorska-Świąćka A., Partycypacja..., op. cit., s. 7.

¹¹⁹ Ibidem, s. 88.

¹²⁰ https://repozytorium.biblos.pk.edu.pl/redo/resources/44614/file/resourceFiles/HetmanczykP_ProcesyPartycypacyjne.pdf, s. 8.

¹²¹ <https://www.rockefellerfoundation.org/100-resilient-cities/>, [dostęp: 12.11.2024].

¹²² <https://www.eco-miasto.pl/pl/hub/rezyliencja-miejska-nowy-paradygmat-rozwoju>, [dostęp: 8.11.2024].

Społeczeństwo ma istotną rolę w budowaniu miejskiej odporności — samoorganizacja i wzajemne wsparcie są kluczowe w sytuacjach kryzysowych. Ważne jest zatem kształtowanie zaufania, tworzenie sieci wsparcia oraz angażowanie się w działania wspierające wspólnotową gotowość do radzenia sobie z trudnościami¹²³. Wszystkie te czynniki, połączone ze wspólnym poczuciem tożsamości, normami i wartościami, tworzą tzw. **kapitał społeczny**.

Społeczności lokalne, poprzez samoorganizację i wzajemne wsparcie, odgrywają kluczową rolę w budowaniu tej odporności. Kluczowym elementem tego procesu jest kapitał społeczny, oparty na zaufaniu, wspólnych wartościach oraz sieciach społecznych, które umożliwiają sprawniejsze zarządzanie zasobami i podejmowanie działań wspólnotowych¹²⁴.

Wspieranie rozwoju kapitału społecznego oraz zaangażowania obywatelskiego realizowane jest również poprzez działania artystyczne i projektowe. W tym kontekście sztuka i design mogą odgrywać istotną rolę, wzmacniając poczucie tożsamości, prowokując do interakcji i dialogu oraz budując więzi w społecznościach. Wprowadzenie działań artystycznych do przestrzeni publicznej, szczególnie w ramach inicjatyw partycypacyjnych, przyczynia się do rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, wspierając procesy integracji społecznej i aktywizacji mieszkańców. Siła sztuki w przestrzeni publicznej tkwi w jej powszechnej dostępności oraz uniwersalnym języku, który umożliwia wyrażanie emocji, przeżyć i doświadczeń mieszkańców, stając się przestrzenią wspólnej refleksji i działania.

Analizowane przykłady wskazują, że współczesna praktyka artystyczno-projektowa coraz częściej koncentruje się na procesie działania, nadając mu priorytet wobec wartości estetycznej. W takim ujęciu artysta-projektant przyjmuje rolę propagatora zmian społecznych, a jego twórczość zyskuje wymiar aktywistyczny. Działania te wspierają kolektywne wysiłki na rzecz budowania bardziej otwartego i świadomego społeczeństwa, jednocześnie inicjując pozytywne zmiany w środowisku społecznym i przestrzennym.

¹²³ Widzisz-Pronobis S., *Analiza narzędzi...*, op. cit., s. 61.

¹²⁴ Ibidem., s. 62.

3.

*Partycypacyjne
projektowanie
przestrzeni
miejskich*

3.1. Społecznościowe Centra Projektowe

W latach sześćdziesiątych XX wieku, wraz z pojawieniem się koncepcji demokracji uczestniczącej, wywołanej się z ruchów na rzecz praw obywatelskich, zaobserwowano rosnące zainteresowanie włączaniem obywateli w rozwiązywanie problemów społecznych. Tendencja ta wywołała falę oddolnych inicjatyw, także w obszarze architektury i planowania przestrzennego, których celem było poszerzenie dostępu do procesów decyzyjnych w tych dziedzinach. W efekcie powstawały tzw. Społecznościowe Centra Projektowe (ang. *Community Design Centers - CDC*) — przestrzenie zrzeszające specjalistów oferujących darmowe doradztwo techniczne i projektowe społecznościom, które nie miały środków na korzystanie z komercyjnych usług architektonicznych¹²⁵. Ówczesna sytuacja polityczna sprawiła, że urbaniści, architekci czy projektanci zaczęli postrzegać siebie jako rzeczników społeczności wykluczonych z procesu projektowania, a samo projektowanie zaczęło jawić się jako kwestia polityczna, a nie tylko techniczna czy biurokratyczna. Na taką zmianę w praktykowaniu architektury i urbanistyki miała też wpływ koncepcja **rzecznictwa w planowaniu**¹²⁶ stworzona przez Paula Davidoffa w latach 60.

Do lat 70. powstała w USA cała sieć społecznościowych centrów projektowych, które były budowane lokalnie przez grupy sąsiedzkie, wspierane finansowaniem z publicznych środków. Był to tak zwany okres idealistyczny¹²⁷ w projektowaniu społecznościowym. Przypadał on na lata 1963-1975, kiedy to CDC skupiały się na kwestiach ogólnych, starając się sprostać ideałom ruchu na rzecz praw obywatelskich. Wskutek pogorszenia się sytuacji ekonomicznej w kraju i wycofaniu programów wsparcia, wiele z nich zostało przekształconych w organizacje non-profit. Działyły one na zasadzie wolontariatu¹²⁸ lub przyjmowały model opłat za usługi, odchodząc od strategii opartych na aktywizmie. Ten okres określa się jako pragmatyczny i przypada on na lata 1976 do 1993.

Okres akademicki rozpoczął się po 1993 roku i trwa do dzisiaj. Charakteryzuje się włączeniem centrów projektowych do instytucji akademickich, a model ten cieszy się ponownym zainteresowaniem młodszych pokoleń, które coraz bardziej cenią sobie ten rodzaj pracy projektowej i współudział w zmianach społecznych.

Prawdopodobnie pierwszym CDC było The Neighborhood Renewal Corps, założone w Filadelfii w 1961 roku przez Karla Linn, architekta krajobrazu i profesora na Uniwersytecie Pensylwanii. Organizacja ta była jednym z realizatorów idei *zaprojektuj i wybuduj*. W ramach niej studenci uniwersytetu byli zachęcani do współpracy z okolicznymi mieszkańcami podczas projektowania zagospodarowania pustych działek¹²⁹.

¹²⁵ Lubelska M., Idea społecznościowego centrum projektowego, *Środowisko Mieszkaniowe*, 10, 2012, s. 49–53.

¹²⁶ Jest to pluralistyczna i inkluzywna teoria planowania przestrzennego, w której projektanci starają się reprezentować interesy różnych grup społecznych, stając w roli ich adwokatów w sporach z bogatymi i wpływowymi aktorami.

Zobacz: Davidoff P., *Advocacy and Pluralism in Planning*, The City Reader, 1965.

¹²⁷ Historia CDC została podzielona na 3 okresy: idealistyczny, pragmatyczny i akademicki. Pierwsze dwa zostały opisane przez architekarkę Mary Comerio w artykule z 1984 'Community Design Idealism'. Okres akademicki został opisany przez Sheri Blake 'Redefining Community Design' oraz przez Donovan Finn i Jason Brody 'The State of Community Design: An Analysis of Community Design Center Services'. <https://communitydevelopmentarchive.org>. [dostęp: 8.11.2024].

¹²⁸ <https://www.spatialagency.net/database/community.design.centres.cdcs>, [dostęp: 8.11.2024].

¹²⁹ <https://communitydevelopmentarchive.org/neighborhood-renewal-corps/>, [dostęp: 8.11.2024].

Później powstało wiele kolejnych miejsc, jak na przykład założony w Nowym Jorku w 1964 roku Architects Renewal Committee of Harlem (ARCH). Fundatorami byli architekt Richard Hatcher, urbanista John Bailey oraz Max Bond. Grupa ta została założona aby przeciwdziałać pomysłowi wybudowania autostrady na północnym Manhattanie. Ponadto promowała rewitalizację oraz ochronę historycznych budynków i dziedzictwa architektonicznego Harlemu, które były zagrożone z powodu zaniedbania i niedofinansowania. W ramach ARCH świadczone były także usługi projektowe, wsparcie techniczne, szkolenia oraz działania informacyjne. Byli oni związani z ruchem Black Power, a znaczna część ich pracy dotyczyła przeciwdziałaniu ubóstwu w gettach¹³⁰.

Innym typem Społecznościowych Centrów Projektowych były te działające przy uniwersytetach. Przykładem może być Yale Building Project na Uniwersytecie Yale, Pratt Center for Community Development w Pratt Institute, Community Development Group na North Carolina State University i Detroit Collaborative Design Center na University of Detroit-Mercy. Organizacje te łączyły edukację studentów z działaniami na rzecz szerszej społeczności. W tym przypadku proces pedagogiczny miał większe znaczenie niż końcowy efekt pracy, a dużą wagę przywiązywano do praktycznego doświadczenia studentów¹³¹.

3.1.1. Stowarzyszenia na rzecz Społecznościowego Projektowania

Punkt kulminacyjny rozwoju Społecznościowych Centrów Projektowych przypadł na rok 1977, kiedy to powstało Stowarzyszenie na rzecz Społecznościowego Projektowania (Association for Community Design - ACD). Działa ono po dziś dzień.

ACD jest siecią osób, organizacji i instytucji wspierających projektantów i planistów w skuteczniejszym działaniu na rzecz lokalnych społeczności. Misja i wartości ACD wspierają praktyków, edukatorów i organizacje zaangażowane w architekturę czy urbanistykę zorientowaną na potrzeby społeczności¹³².

Praktykę projektowania społecznościowego ACD określa siedem podstawowych wartości:

- ❑ **Równość i sprawiedliwość.** Wspieranie tych, którzy mają ograniczony głos w życiu publicznym.
- ❑ **Różnorodność.** Promowanie równości społecznej poprzez dyskurs odzwierciedlający szereg wartości i tożsamości społecznych.
- ❑ **Partycypacyjne podejmowanie decyzji.** Budowanie struktur wspierających integrację poprzez zaangażowanie interesariuszy i umożliwiających społecznościom podejmowanie wspólnych decyzji.
- ❑ **Jakość życia.** Wspieranie prawa każdej osoby do życia w ekonomicznie stabilnej społeczności, w warunkach przyjaznych dla środowiska.
- ❑ **Podejście integracyjne.** Tworzenie strategii wykraczających poza projektowanie samych budynków.

¹³⁰ <https://communitydevelopmentarchive.org/>, [dostęp: 8.11.2024].

¹³¹ <https://www.spatialagency.net/database/community.design.centres.cdcs>, [dostęp: 8.11.2024].

¹³² <https://www.communitydesign.org/about>, [dostęp: 8.11.2024].

- ❑ **Projektowanie oparte na lokalności.** Generowanie pomysłów, które pochodzą z danego miejsca i wspierają lokalny potencjał.
- ❑ **Jakość w projektowaniu.** Promowanie najwyższych standardów jakości w projektowaniu i tworzeniu przestrzeni mieszkalnej¹³³.

ACD pobiera składki członkowskie wspierające coroczną konferencję, webinaria, rozwój programu oraz inne usługi. Zatrudnia także niewielką liczbę pełnoetatowych pracowników oraz wolontariuszy pracujących w niepełnym wymiarze godzin, architektów, projektantów, planistów, inżynierów, studentów i inne osoby posiadające umiejętności potrzebne do rozwiązywania problemów miejskich.

Bezpłatne usługi projektowe świadczone są na rzecz społeczności o niskich dochodach, pomagając w rozwiązywaniu ważnych dla nich kwestii.

ACD wspiera współpracę między mieszkańcami a profesjonalistami w dziedzinie projektowania na każdym etapie projektu. Wykorzystanie partycypacyjnego podejścia do projektowania i procesu budowlanego zapewnia, że potencjał społeczny oraz lokalna wiedza stają się częścią rozwiązania projektowego¹³⁴.

Współcześnie CDC przybierają różne formy pracy i finansowania. Wielu urbanistów i projektantów z sektora prywatnego współpracuje z wykluczonymi społecznościami zarówno w ramach obniżonych opłat za usługi, jak i pro bono. Inni natomiast są zatrudniani przez pozarządowe organizacje rzecznicze, podmioty świadczące usługi społeczne, czy korporacje zajmujące się rozwojem społeczności. Pracownicy akademicki prowadzą również zajęcia, na których razem ze studentami opracowują plany lub projekty koncepcyjne. Projekty te mogą być realizowane niskim kosztem. Wiele centrów istnieje specjalnie w celu zapewnienia społecznościom niedrogiej wiedzy specjalistycznej w zakresie projektowania i planowania przestrzennego¹³⁵.

Do usług świadczonych przez CDC należy między innymi:

- ❑ tworzenie projektów koncepcyjnych i budowlanych,
- ❑ budżetowanie prac,
- ❑ renowacja budynków i rewitalizacja zaniedbanych przestrzeni publicznych,
- ❑ sporządzanie studiów uwarunkowań,
- ❑ planowanie rewitalizacji dzielnic.

Według oficjalnej strony National Council of Architectural Registration Boards (NCARB)¹³⁶, odpowiednika Izby Architektów RP, w Stanach Zjednoczonych zarejestrowanych jest 90 Społecznościowych Centrów Projektowych lub organizacji z nimi współpracujących¹³⁷. Część z nich, szczególnie te związane z jednostkami uczelnianymi, należy do programu Freedom by Design. We współpracy z NCARB i studentami architektury, centra te oferują proste rozwiązania projektowe i budowlane, poprawiające jakość życia ludzi w ich społecznościach. Przez cały rok możliwe jest składanie wniosków o wsparcie projektowe oraz w celu uzyskania grantu na realizację.

¹³³ Finn D., Brody J., The state of community design: An analysis of community design center services. Journal of Architectural and Planning Research, 31 (3), 2014, s. 181-200. <http://www.jstor.org/stable/44114603> [dostęp: 21.05.2024].

¹³⁴ <https://www.communitydesign.org/about>, [dostęp: 20.11.2024].

¹³⁵ Finn D., Brody J., The state..., op. cit.

¹³⁶ <https://www.ncarb.org/>, [dostęp: 8.11.2024].

¹³⁷ Ibidem.

3.2. Rozwiązania społeczne w Wielkiej Brytanii

3.2.1. Architektura społecznościowa

W Europie w zbliżonym okresie zaczęły rozwijać się odpowiedniki amerykańskich Community Design Centers. W Wielkiej Brytanii ruch ten funkcjonował pod nazwami **community architecture**, *community planning*, *community design*, *community development* lub *community technical aid*, co można tłumaczyć jako architekturę, planowanie, **projektowanie społecznościowe** lub **wspólnotowe**. Jego historię opisali Nick Wates and Charles Knevitt w książce "Community Architecture. How People are Creating Their Own Environment".

Pionierem wspólnotowych procesów rewitalizacji był Shelter the Neighbourhood Action Project (SNAP)¹³⁸, który rozpoczął swoją działalność w 1969 roku w Liverpoolu. Architekci mieli swoje biuro w sąsiedztwie, gdzie pracowali z mieszkańcami i razem rozwijali społeczność.

W tym samym roku architekt Ralph Erskine, otrzymawszy zlecenie od władz lokalnych w Newcastle, założył biuro w dawnym zakładzie pogrzebowym w dzielnicy Byker i zaangażował mieszkańców slumsów w projektowanie nowych domów komunalnych.

Fot. 3.1. Ralph Erskine z dziećmi z sąsiedztwa w swoim biurze w dzielnicy Byker.

Źródło: digitaltmuseum.org

Dwa lata później w zachodnim Londynie utworzono North Kensington Amenity Trust, które reprezentowało partnerstwo między stowarzyszeniami wolontariuszy a władzami lokalnymi. Rozpoczęło ono wielomilionową i wielofunkcyjną rewitalizację ziemi pod autostradą Westway.

W 1969 roku w Londynie powstały także dwie z pierwszych niezależnych agencji środowiskowych zaangażowanych we współpracę z aktywnymi społecznościami - Free Form Arts Trust oraz Interaction. Stanowiły one nową formę organizacji ukierunkowane na angażowanie ludzi w działalność na rzecz swojego otoczenia. Interaction stworzyła później NUBS (Neighbourhood Use of Building and Space), zapewniając pierwsze w Anglii bezpłatne usługi architektoniczne dla grup sąsiedzkich. W 1972 r. w Londynie utworzono jednostkę Planning Aid, zapewniającą bezpłatną pomoc w zakresie planowania. W Liverpoolu w 1973 r. utworzono Neighbourhood Housing Services jako *spółdzielnię pomocniczą*, zapewniającą pomoc techniczną rozwijającemu się ruchowi spółdzielni mieszkaniowych.

¹³⁸ Jenkins P, Milner J, Sharpe T, A brief historical review of community technical aid and community architecture, In Architecture, Participation and Society. Oxfordshire: Routledge, 2009.

W 1983 roku powstało Stowarzyszenie Wspólnotowego Ośrodka Pomocy Technicznej - The Association of Community Technical Aid Centre (ACTAC), które zrzeszało nie tylko architektów, jak to się działo do tej pory, ale także osoby i organizacje z innych dziedzin. Wśród członków znaleźli się urbaniści, architekci krajobrazu, inżynierowie, geodeci, ekologodzy, edukatorzy środowiskowi, planiści finansowi, kierownicy, administratorzy oraz graficy. Założyciele organizacji wierzyli, że połączenie tak różnorodnych kompetencji jest kluczowe dla tworzenia i rozwijania społeczności. Inspirowali się modelem opracowanym przez wspomnianą wcześniej organizację SNAP, która łączyła współpracę architektów z pracownikami socjalnymi¹³⁹. ACTAC rozwijało się bardzo dynamicznie i do 1985 roku zrzeszało już 50 organizacji członkowskich, zatrudniających ponad 310 pełnoetatowych i 562 niepełnoetatowych pracowników.

Lista organizacji powstałych w tamtym czasie jest długa, a idea projektowania wraz ze społecznością lokalną stała się częścią polityki. Pojęcie *społecznościowej architektury* weszło do oficjalnego użycia dzięki Royal Institute of British Architects RIBA (brytyjski odpowiednik Izby Architektów RP), który włączył je w swoje działania. Głównym propagatorem tej idei był Rod Hackney, wówczas znany jako architekt nagrodzonego projektu samopomocowego - Black Road w Macclesfield. W 1987 roku Hackney został wybrany na przewodniczącego stowarzyszenia RIBA, a także pełnił funkcję doradcy księcia Walii. Był to polityczny przełom dla ruchu architektury społecznej. Z poziomu działań oddolnych, prowadzonych w trudnych warunkach i przy wsparciu lokalnej społeczności, Hackney po latach stał się oficjalnym przedstawicielem najważniejszej organizacji branżowej w Wielkiej Brytanii¹⁴⁰.

W latach 90. pojawiła się kolejna fala rozwoju społeczności według idei **kapitału społecznego**¹⁴¹, który był uważany za kluczowy do osiągnięcia sukcesu. Pojęcie to zostało spopularyzowane m.in. przez socjologa Roberta Putnama, dzięki jego pracom "Making Democracy Work"¹⁴² i "Bowling Alone"¹⁴³.

Pod koniec lat 90. XX wieku w Wielkiej Brytanii, na terenach najbardziej zaniedbanych, wdrożono rewitalizację mieszkalnictwa i przestrzeni publicznej, w ramach programu regeneracji społecznej - New Deal for Communities (NDC). Kluczowym elementem NDC było zaangażowanie lokalnych społeczności w proces planowania i realizacji projektów. W wielu miejscach program przyczynił się do poprawy jakości życia mieszkańców¹⁴⁴.

3.2.2. Współczesne brytyjskie inicjatywy

Współcześnie rząd brytyjski nadal podejmuje inicjatywy wspierające rozwój społeczności. W 2011 roku został wprowadzony w życie akt prawny o nazwie Localism Act, który był częścią działań wspierających decentralizację władzy w Anglii. Opierał się on na 4 filarach:

¹³⁹ <https://spatialagency.net/database/community.technical.aid.centres>, [dostęp: 8.11.2024].

¹⁴⁰ Sanoff H., Community architecture: How people are creating their own environment: N. Waters and C. Krevitt, Penguin, London, 1987.

¹⁴¹ Zobacz s. 43.

¹⁴² Putnam R.D., Making democracy work: Civic traditions in modern Italy, Princeton University Press, 1993.

¹⁴³ Putnam R.D., Bowling alone. The collapse and revival of American community. Simon & Schuster, 2000.

¹⁴⁴ Jadach-Sepiolo A., Projekty flagowe i kontekstowe w obszarach rewitalizacji-doświadczenia zagraniczne a polska praktyka, Rocznik lubuski, 2019, 45(2), s. 11-20.

- ❑ Władze lokalne uzyskały nowe uprawnienia, a burmistrzowie od tej pory mieli być wybierani bezpośrednio;
- ❑ Społeczności lokalne oraz indywidualni mieszkańcy uzyskali nowe prawa, m.in. do ochrony i składania ofert na zakup aktywów o istotnym znaczeniu społecznym oraz do zatwierdzania lub wetowania nadmiernych podwyżek podatków lokalnych;
- ❑ Wprowadzono system *planowania sąsiedzkiego*, który daje społecznościom prawo do samodzielnego planowania i realizowania projektów budowlanych;
- ❑ Decyzje związane z mieszkalnictwem, w tym mieszkalnictwem socjalnym oraz zasadami najmu, zostały przekazane w ręce władz lokalnych.

Localism Act był istotnym impulsem dla koncepcji władzy lokalnej, dając społecznościom nowe narzędzia oraz możliwości ożywienia i ulepszenia swoich przestrzeni. Jednak, jak wskazano w raporcie *Future of Localism* z 2018 r., "wspieranie lokalizmu to maraton, a nie sprint". Okazało się, że rząd w związku z prowadzonym programem oszczędnościowym, nie miał wystarczających zasobów finansowych aby w pełni zrealizować zamierzenia, ze względu na, tak więc Localism Act nie przyniósł oczekiwanych rezultatów w dłuższej perspektywie¹⁴⁵.

Najbardziej udaną inicjatywą było wprowadzenie **planowania sąsiedzkiego** (*neighbourhood planning*). Pozwala ono członkom społeczności lokalnych - mieszkańcom, pracownikom, ale też i firmom - na dialog za pośrednictwem lokalnej rady parafialnej¹⁴⁶ lub forum sąsiedzkiego. Wspólnie mogą określić, gdzie ich zdaniem powinny powstać nowe domy, firmy, sklepy czy place zabaw oraz jak powinny one wyglądać. Sąsiedzki plan zagospodarowania przestrzennego musi być zgodny z krajową polityką planowania, ze strategiczną wizją dla szerszego obszaru ustaloną przez władze lokalne oraz z innymi wymogami prawnymi. Taki plan może zostać poddany głosowaniu w drodze referendum. W momencie zatwierdzenia przez większość głosujących, władze lokalne wprowadzają go w życie¹⁴⁷. Do roku 2021 ponad tysiąc takich planów zostało pomyślnie zatwierdzonych w referendach¹⁴⁸.

Inną współczesną inicjatywą, która skutecznie działa, jest **National Lottery Community Fund** (NLCF)¹⁴⁹. Jest to największy sponsor działań społecznych w Wielkiej Brytanii - rocznie wspiera około 5,2 miliona beneficjentów. Jak ocenia David Boyle w swojej pracy "A history of community development"¹⁵⁰ - obecnie stosunkowo łatwo jest zebrać niewielkie kwoty pieniędzy na działania prowadzone lokalnie. Problem pojawia się jednak przy finansowaniu sprawdzonych i skutecznych projektów o dłuższym stażu, które przestają być postrzegane jako innowacyjne, pomimo ich sukcesów i trwałości.

Jednak nasuwa się pytanie - co dla autora tej oceny jest niewielką kwotą? Faktem jest, że logo Community Fund można znaleźć w dokumentacjach wielu projektów tworzonych

¹⁴⁵ <https://www.nalc.gov.uk/nalc-blog/entry/1917-the-localism-act-ten-years-on>, [dostęp: 8.11.2024].

¹⁴⁶ Rady parafialne i miejskie stanowią najniższy szczebel samorządu lokalnego w Anglii. Parafie są cywilnymi jednostkami podziału terytorialnego i są odrębne od organów kościelnych.

¹⁴⁷ Department for Communities and Local Government, A plain English guide to the Localism Act, 2011, <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a79a0b740f0b642860d98a2/1896534.pdf>, [dostęp: 8.11.2024].

¹⁴⁸ <https://www.nalc.gov.uk/nalc-blog/entry/1917-the-localism-act-ten-years-on>, [dostęp: 8.11.2024].

¹⁴⁹ <https://www.nlccommunityfund.org.uk/>, [dostęp: 8.11.2024].

¹⁵⁰ <https://longreads.localtrust.org.uk/2021/05/01/a-history-of-community-development/>, [dostęp: 8.11.2024].

z udziałem społeczności w Anglii. Jednym z nich jest program Big Local, który zrzesza 150 obszarów, które w przeszłości nie otrzymywały finansowania z NLCF ani funduszy publicznych. Uważa się, że przyczyną braku dotowania była niedostateczna organizacja oraz brak osób z wiedzą, umiejętnościami i kontaktami, które mogłyby pomóc w ich zdobyciu. Każdemu z tych obszarów przyznano 1 mln funtów, które można było wydać w dowolnym tempie i na dowolne cele. Warunkiem było to, aby mieszkańcy sami się zorganizowali, zaplanowali jak wydać środki i zarządzali nimi, angażując w proces podejmowania decyzji całą społeczność¹⁵¹.

3.2.3. Every One Every Day

Innym przykładem projektu sfinansowanego przez Community Fund jest Every One Every Day, prowadzony przez Participatory City Foundation. Ten niezwykle udany i innowacyjny projekt wdrożeniowo-badawczy działał przez 5 lat w gminie Barking i Dagenham we wschodnim Londynie. Według autorów raportu "Places to Practice"¹⁵² był to pierwszy na świecie praktyczny system partycypacji na pełną skalę, czerpiący wiedzę z wielu zagranicznych modeli budowania zrównoważonych dzielnic miejskich.

Ogólnym celem badawczym Every One Every Day było opracowanie oraz przetestowanie wpływu i potencjału aktywnej partycypacji na dużą skalę. Ewaluacja projektu była wykonywana w podejściu rozwojowym, czyli na bieżąco. Pomogło to w lepszym rozwoju inicjatywy, gdyż dawało możliwość adaptacji do zmieniających się warunków i okoliczności oraz w szybkim czasie odpowiadać na potrzeby mieszkańców i uczestników projektu.

Every One Every Day zawdzięczał swój sukces między innymi inkluzywnemu i integracyjnemu włączeniu lokalnych mieszkańców do angażowania się w aktywności. Było to między innymi gotowanie, majsterkowanie, szycie, ceramika, ogrodnictwo, gazetka lokalna, wyrabianie rękodzieła i inne. Mieszkańcy byli zaproszeni nie tylko do uczestnictwa, ale także do współtworzenia programu, prowadzenia zajęć, testowania i wdrażania swoich pomysłów, sprawowania nadzoru nad przestrzenią czy dzielenia się lokalną wiedzą. Wszystko odbywało się w oparciu o 4 zasady:

- ❑ Przestrzenie przyjmujące,
- ❑ Mapowanie sąsiedztwa,
- ❑ Inkluzywne współprojektowanie,
- ❑ Współrealizacja działań.

Była to pierwsza gałąź systemu stworzonego w ramach Every One Every Day, nazwana *ekosystemem partycypacji*. Promowała otwarcie nie tylko na mieszkańców, ale też na lokalne biznesy i umożliwiała stworzenie sieci współpracy. Drugą gałęzią systemu była *platforma wspierająca partycypację*, czyli infrastruktura, dająca dostęp do wykwalifikowanego zespołu oraz narzędzi i zasobów.

¹⁵¹ <https://localtrust.org.uk/insights/research/the-big-local-story/> [dostęp: 8.11.2024].

¹⁵² Participatory City, Places to Practice, 2023.

https://issuu.com/participatorycity/docs/places_to_practise_y5_report?utm_medium=referral&utm_source=www.participatorycity.org, [dostęp: 8.11.2024].

W ramach infrastruktury działały inkubatory rozwoju, tzw. shops. W każdym z nich znajdował się warsztat wraz ze sklepem, gdzie sprzedawane były produkty wytworzone przez mieszkańców. Przez 5 lat działania programu otwarto 6 takich punktów i przetestowano wiele modeli biznesowych, które następnie szczegółowo opisano.

Jednak najciekawszym spostrzeżeniem, z punktu widzenia przedmiotu tej pracy, jest motywacja uczestników do partycypacji w działaniach *Every One Every Day*. Kluczowymi czynnikami było zainteresowanie tematyką działań i wydarzeń odbywających się w przestrzeniach oraz ich bliskość od miejsc zamieszkania uczestników. Głównym motorem była możliwość nauki nowych umiejętności, wspólnego tworzenia, a także poznania nowych ludzi i poprawy swojego życia społecznego. Dodatkowym czynnikiem motywującym ludzi do partycypacji była możliwość poznania zasad działania biznesu dzięki pracy w warsztacie.

Głównymi korzyściami, jakie wymieniali uczestnicy, było poznanie nowych osób, wzrost poczucia zadowolenia, pewności siebie i kreatywności. Doświadczenie przynależności i wzajemnego zaufania wzmacniało więzi społeczne i zwiększało spójność w grupie.

W 2023 roku, wraz z zakończeniem finansowania, zakończono realizację projektu *Every One Every Day*. Obecnie¹⁵³ brak informacji na temat ewentualnej kontynuacji działań w gminie lub formy, w jakiej mogłyby one być prowadzone. Istnieje ryzyko, że zgromadzony dotychczas potencjał społeczny zostanie zaprzepaszczone. Sytuacja ta stanowi potwierdzenie obserwacji Davida Boyle'a, który zwraca uwagę że skutecznie działające projekty często napotykają trudności w uzyskaniu kontynuacji finansowania, co może prowadzić do przerwania ich działalności, mimo ich wcześniejszych sukcesów.

¹⁵³ Czerwiec 2024.

4. *Praktyki* *partycypacyjne*

we Wrocławiu

4.1. Wstęp

Nie istnieją w polskiej tradycji działalności społecznej bezpośrednie odpowiedniki przykładów brytyjskich czy amerykańskich społecznościowych centrów projektowych. Jednak w historii przedwojennej i międzywojennej Polski można odnaleźć początki okresu kształtowania się patriotycznej samoorganizacji społecznej. W tym czasie również domy społeczne stanowiły ważną część w polityce edukacyjnej, kulturalnej i społecznej. W latach powojennych, kiedy na zachodzie trwała wspólnotowa rewitalizacja miast, nadzorowana przez społecznych architektów, w Polsce kierowanej wytycznymi ustroju ludowego (PRL) społecznikostwo zostało połączone z działaniami politycznymi.

Natomiast **domy kultury**, będące najbliższej koncepcji społecznych centrów projektowych, funkcjonowały jako narzędzie rządowej propagandy. Ideologia socjalistyczna postrzegała dostęp do dóbr kultury dla całego społeczeństwa jako środek do realizacji takich ideałów, jak równość i powszechna edukacja. Podczas gdy w pierwszych powojennych latach głównym celem domów kultury była propaganda i promowanie idei socjalizmu, to wraz z odwilżą przełomu lat 50. i 60., stały się one znacznie bardziej otwartym miejscem dla obywateli. W kolejnych latach, pomimo propagandowych ambicji wielu instytucji, domy kultury odgrywały kluczową rolę w promowaniu czytelnictwa, edukacji oraz wartości artystycznych w społeczeństwie, stając się miejscem spotkań lokalnych i sąsiedzkich społeczności¹⁵⁴.

Okres odnowy oddolnych ruchów społecznych rozpoczął się w latach 90. Pojawił się też wtedy dynamiczny ruch stowarzyszeń obywatelskich działających na rzecz rozwoju społeczno-gospodarczego regionów¹⁵⁵.

W 1998 roku powstało **Ogólnopolskie Forum Aktywności Lokalnej**, podczas którego wszyscy zainteresowani tematem, teoretycy i praktycy, mogli wymieniać się swoimi doświadczeniami. Dwa lata później powstało Stowarzyszenie Centrum Aktywności Lokalnej, tworzące i realizujące programy edukacyjne wspierające aktywizację i rozwój społeczności. Działają po dziś dzień w oparciu o partnerską współpracę z regionalnymi i lokalnymi instytucjami samorządowymi i organizacjami pozarządowymi, tworząc **Sieć CAL**¹⁵⁶.

¹⁵⁴ <http://www.zoomnadomykultury.pl/historia/> [dostęp: 8.11.2024].

¹⁵⁵ Naumiuk A., Edukacja-partycypacja-zmiana. W doświadczeniach i wyobrażeniach działaczy lokalnych (animatorów społecznych). Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2014, s. 96-98.

¹⁵⁶ https://web.archive.org/web/20081005230029/http://www.sieci.cal.org.pl/?id_artikul=209 [dostęp: 8.11.2024].

4.2. Centra Aktywności Lokalnej (CALe)

Model pracy **Centrów Aktywności Lokalnej (CAL)** szybko rozprzestrzenił się po Polsce dzięki szerokiej promocji przez Biuro Obsługi Ruchu Inicjatyw Społecznych BORIS oraz przez samo Stowarzyszenie. W 2007 roku model ten wdrożyło ponad 200 organizacji i instytucji.

Działania CALi od początku skupiały się na rozwijaniu silnych, zintegrowanych społeczności lokalnych. Dzięki edukacji środowiskowej i animacji społecznej, możliwy jest rozwój lokalnej solidarności, jej integracji i zdolności samopomocowych oraz poprawa więzi sąsiedzkich¹⁵⁷.

Takie inicjatywy funkcjonują w wielu polskich miastach - w Warszawie są to Miejsca Aktywności Lokalnej¹⁵⁸, w Krakowie Miejsca Aktywności Mieszkańców¹⁵⁹, w Poznaniu - Centrum Inicjatyw Lokalnych¹⁶⁰.

We Wrocławiu dwa pierwsze CALe powstały w 2018 roku, jako część programu Silne Społeczności Lokalne. Liderem wówczas utworzonej grupy branżowej Wrocławskiej Sieci CAL (czyli SCAL) było Stowarzyszenie Żółty Parasol (dziś: i Przyjaciele). Sześć lat później (w 2024 roku) jest już 21 organizacji i miejsc należących do SCAL¹⁶¹.

Centra te działają w oparciu o ustawę o działalności pożytku publicznego i wolontariatu¹⁶² dzięki finansowaniu przez miasto, a ich operatorami są wrocławskie organizacje pozarządowe.

Są to miejsca "stwarzające warunki do rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, wspólnot sąsiedzkich, nieformalnych grup i inicjatyw, które mają znaczny wpływ na jakość życia Wrocławian oraz na ich aktywność w ramach osiedla"¹⁶³. Każde z tych miejsc ma swój indywidualny charakter i swobodę w tworzeniu programu, który w założeniu ma odpowiadać na potrzeby mieszkańców i być tworzony razem z nimi. Większość CALi, oprócz działań społecznych, prowadzi także działania kulturalne i artystyczne. Dodatkowo ich "rolą jest wzmacnianie procesów sieciujących lokalnych interesariuszy – zarówno osiedlowych przedsiębiorców i przedsiębiorczyń, miejskich jednostek (MOPS-y, Straż Miejska), jak i Rady Osiedli, placówek edukacyjnych, instytucji kultury, niezależnych inicjatyw i osób"¹⁶⁴.

Model CAL można postrzegać jako **narzędzie mapowania potencjałów społecznych na osiedlu**, które elastycznie dostosowuje się do warunków i specyfiki lokalnej tkanki społecznej. Jego struktura jest na tyle pojemna, że może integrować zróżnicowaną demograficznie społeczność oraz wspiera współpracę różnych organizacji pozarządowych.

¹⁵⁷ Lewenstein B., Toward civic visions of local communities, Polish sociological review, 150 (2), s. 103-121, 2005.

¹⁵⁸ <https://um.warszawa.pl/waw/sasiedzka/-/miejsca-aktywnosci-lokalnej-mal-1>, [dostęp: 8.11.2024].

¹⁵⁹ <https://mam.bis-krakow.pl/>, [dostęp: 8.11.2024].

¹⁶⁰ https://www.poznan.pl/mim/main/program-cil.p.52642,52643.html?wo_id=444, [dostęp: 8.11.2024].

¹⁶¹ <https://scalwroclaw.org/>, [dostęp: 8.11.2024].

¹⁶² Dz. U. 2003 Nr 96 poz. 873 Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

¹⁶³ Bulicz A., Model działania Centrów Aktywności Lokalnej we Wrocławiu, Wrocław, 2021, s. 2, https://www.wroclaw.pl/beta2/files/Model-dzialania-Centrow-Aktywnosci-Lokalnej-we-Wroclawiu_pazdzienik-2021.pdf, [dostęp 11.11.2024].

¹⁶⁴ Kopciowska A., Pasierski E. (red.), Diagnoza samorządowego pola wrocławskiej kultury za lata 2019–2023+, Wrocław, 2023, s. 97, <https://instytutkultury.pl/publikacje-raporty/raport-diagnoza/>, [dostęp 11.11.2024].

Model ten opiera się na dwóch scenariuszach rozwoju. Pierwszy scenariusz obejmuje grupę mieszkańców, która stopniowo profesjonalizuje swoje działania – zaczynając od mikrograntów czy lokalnych inicjatyw, by z czasem, zdobywając doświadczenie i formalne wsparcie, utworzyć i zarejestrować własną organizację. Drugi scenariusz zakłada obecność organizacji, która przenosi swoje działania na osiedle, kierując się nie tylko potrzebą społecznego zaangażowania, ale także głęboką więzią z miejscem. Taka organizacja buduje trwałe relacje z lokalną społecznością, adaptuje się do jej potrzeb i zapuszcza korzenie, stając się integralnym elementem życia osiedla.

4.2.1. CAL Plac Grunwaldzki OD NOWA

Analizę wrocławskich CALi przeprowadziłam na podstawie CALu Plac Grunwaldzki OD NOWA. Powstał on w 2021 roku z inicjatywy zespołu Fundacji Ładne Historie¹⁶⁵. Fundatorzy, Krzysztof Bielaszka oraz Maria Zięba, już przed formalnym otwarciem CALu, prowadzili na osiedlu działania aktywistyczne, czerpiąc z doświadczeń animacyjnych i kulturalnych, w tym z pracy z dziećmi. Te doświadczenia stworzyły solidną podstawę dla przyszłych inicjatyw centrum. Dzięki budżetowemu wsparciu miasta, organizacja otrzymała lokal w budynku na osiedlu Plac Grunwaldzki. Fundacja Ładne Historie koordynuje nie tylko działalność CALu Plac Grunwaldzki OD NOWA, lecz także całoroczny program wsparcia i rozwoju dzieci oraz młodzieży. Jest to m.in. świetlica środowiskowa, wspierająca młode osoby w codziennych wyzwaniach i rozwijaniu ich talentów.

Niniejszy opis opiera się na analizie desk research oraz informacjach uzyskanych podczas wywiadu przeprowadzonego z Krzysztofem Bielaszką, koordynatorem CALu Plac Grunwaldzki OD NOWA .

4.2.1.1. Aktywności

Celem działań CALu Plac Grunwaldzki OD NOWA jest wzmocnienie kapitału społecznego na osiedlu, czym przyczynia się do budowania miejskiej rezyliencji, czyli zdolności społeczności do przystosowywania się do zmian. Fundamentem działań Fundacji są inicjatywy międzypokoleniowe i sieciowanie, które pozwalają tworzyć trwałe relacje oraz współpracę pomiędzy mieszkańcami. CAL na placu Grunwaldzkim zainicjował i pielęgnuje szeroką sieć partnerstw lokalnych, dbając o ich animację i zachowanie *pamięci instytucjonalnej*. W partnerstwie tym uczestniczą liczne lokalne podmioty takie jak MOPS, szkoły, uczelnie wyższe, organizacje pozarządowe, galerie sztuki, instytucje kultury, biblioteki, kościoły, a także komitety mieszkańców. Sieć obejmuje również lokalnych usługodawców, w tym studio jogi, kawiarnie, restauracje i warzywniaki. Podczas organizowania wydarzeń osiedlowych, pozwala to na pozostawienie kapitału w obiegu lokalnym, poprzez korzystanie z miejscowych biznesów.

CAL Plac Grunwaldzki OD NOWA zyskuje coraz większą rozpoznawalność na osiedlu, zarówno wśród lokalnych organizacji, jak i mieszkańców, co przekłada się na stopniowy wzrost ich zaangażowania. Mieszkańcy coraz śmielej podejmują inicjatywy oraz biorą na siebie odpowiedzialność za organizację lokalnych aktywności. Choć wzrost potencjału

¹⁶⁵ <https://ladnehistorie.pl/>, [dostęp: 20.11.2024].

jest zauważalny, nadal wymaga wsparcia – pracownicy oraz wolontariusze CALu pełnią więc kluczową rolę w podtrzymywaniu, a nawet inicjowaniu działań, aby społeczna energia mogła się rozwijać.

Przedstawiciele CALu wspierają również mieszkańców w kontaktach z instytucjami miejskimi. Dzieje się to poprzez skontaktowanie z odpowiednimi osobami decyzyjnymi lub organizowanie spotkań z urzędnikami. Jest to szczególnie pomocne przy rozwiązywaniu lokalnych problemów. Często pomagają także w rozwiązywaniu konfliktów sąsiedzkich. Przychodzą tu zarówno seniorzy z konkretnymi potrzebami, jak i młodsze rodziny, które szukają sposobów na organizację czasu wolnego dla swoich dzieci. Rosnącą potrzebą jest również integracja, którą CAL wspiera poprzez organizację wydarzeń społecznych i udostępnianie przestrzeni do regularnych spotkań.

Fundacja Ładne Historie stosuje szereg narzędzi wspierających pracę ze społecznością lokalną. Wśród nich szczególną rolę odgrywają różnorodne pracownie tematyczne: partycypacji, ekologii, map osiedla oraz outdoorowa. Są one finansowane z funduszy gminnych, państwowych i unijnych. W odpowiedzi na zróżnicowane potrzeby mieszkańców, Fundacja wykorzystuje różne metody angażowania społeczności, m.in. mapowanie wspomnień, archiwistykę społeczną czy spacerowanie badawcze. CAL – będąc jednym z kluczowych narzędzi – wspiera mieszkańców w podejmowaniu inicjatyw i samoorganizacji. Animatorzy uznając, że nie są w stanie zaspokoić wszystkich potrzeb osiedla, starają się inspirować lokalną społeczność do podejmowania działań i tworzenia przestrzeni aktywności. Jest wiele różnorodnych przykładów takich działań – od międzypokoleniowych spotkań Mikołajkowych, przez sesje zdjęciowe dla senierek, po warsztaty rękodzieła i grupę gier planszowych.

4.2.1.2. Pracownia obywatelska

Jednym z istotniejszych działań Fundacji Ładne Historie była inicjatywa *Pracownia obywatelska – Zielony Plac Grunwaldzki OD NOWA*¹⁶⁶, realizowana dzięki wsparciu Funduszy Islandii, Liechtensteinu i Norwegii. Przyznany grant umożliwił Fundacji rozszerzenie działalności i wyjście poza obszar animacji lokalnej społeczności. Pracownia obywatelska pozwoliła na przeprowadzenie kompleksowych badań i diagnozy lokalnych potrzeb, stanowiących podstawę dla dwóch projektów – osiedlowego i ponadosiedlowego – zgłoszonych do WBO w 2023 roku. Inicjatywa ta miała istotne znaczenie dla rozwoju lokalnej tożsamości i aktywizacji społecznej, w szczególności biorąc pod uwagę, że w poprzednich latach mieszkańcy osiedla, mimo popularności WBO w innych częściach miasta, zgłaszali niewiele projektów i rzadko uczestniczyli w głosowaniach.

Głównym celem pracowni obywatelskiej było wspieranie inicjatyw z uwzględnieniem wyzwań klimatycznych oraz rozwijanie umiejętności niezbędnych do zaangażowania się w lokalne projekty. Pracownia skupiła się na kształceniu lokalnych liderów i integrowaniu społeczności studenckiej, w tym studentów Akademii Sztuk Pięknych, Wydziału Architektury Politechniki Wrocławskiej, Uniwersytetu Przyrodniczego oraz Wydziału Etnologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Warunkiem uczestnictwa studentów był ich związek z osiedlem plac Grunwaldzki, czy to poprzez zamieszkanie, pracę, czy emocjonalną relację z przestrzenią osiedla.

¹⁶⁶ <https://placgrunwaldzki.com/pracownie>. [dostęp: 13.11.2024].

Pracownia obywatelska realizowała wieloaspektowe badania terenowe, które obejmowały spotkania i konsultacje z mieszkańcami, spacerów badawczych oraz pracę w grupach roboczych. Dodatkowo odbywał się mentoring dla studentów prowadzony przez architektów z Prolog i Menthol Architects. W wyniku tych działań, oprócz diagnozy lokalnej, opracowano także profile mieszkańców i użytkowników osiedla (tzw. osoby), analizę natężenia ruchu oraz przeprowadzono wywiady (dostępne na stronie projektu). Zaangażowanie miejscowych praktyków, pracowników akademickich, przedstawicieli urzędu miasta i ekspertów z różnych dziedzin, pozwoliło na uzyskanie wszechstronnego obrazu osiedla i potrzeb jego mieszkańców.

Projektanci z pracowni obywatelskiej skoncentrowali się na stworzeniu propozycji dla WBO, która miała zyskać akceptację społeczności lokalnej i spełniała jej rzeczywiste potrzeby. Mimo że projekt nie zdobył dofinansowania w ramach WBO, cały proces oceniono pozytywnie. Dzięki działaniom pracowni udało się stworzyć istotny pomost pomiędzy CALem a liczną grupą mieszkańców i użytkowników osiedla, jaką stanowią studenci. Co więcej, opracowane wytyczne zostały zebrane i udokumentowane w formie raportów przekazanych do urzędu miejskiego.

Fot.4.1. Jedno ze spotkań z mieszkańcami w ramach pracowni obywatelskiej, fot. M. Szczygieł

Źródło: Archiwum CAL Plac Grunwaldzki OD NOWA

Fot.4.2. Konsultacje z mieszkańcami.

Źródło: placgrunwaldzki.com¹⁶⁷

¹⁶⁷<https://placgrunwaldzki.com/pracownie/pracownia-obywatelska-zielony-plac-grunwaldzki-od-nowa-zakonczona>, [dostęp: 23.11.2024].

4.3. Budżet Partycypacyjny

Budżet Partycypacyjny, zwany również **Budżetem Obywatelskim**, jest narzędziem demokracji bezpośredniej, umożliwiającym mieszkańcom wpływ na kształtowanie przestrzeni miejskiej poprzez zgłaszanie i wybór projektów finansowanych z miejskich środków. Jego funkcjonowanie doczekało się szerokiej literatury, zarówno w kontekście polskim, jak i międzynarodowym. Obserwatorium Polityki Miejskiej Instytutu Rozwoju Miast i Regionów (IRMiR) co roku publikuje raport "Barometr Budżetu Obywatelskiego"¹⁶⁸, który dostarcza szczegółowej analizy tego narzędzia na terenie Polski i stanowi bogate źródło wiedzy dla osób zainteresowanych jego wpływem i ewolucją. Również każde z miast prowadzi własną stronę internetową lub sekcję poświęconą budżetowi obywatelskiemu, prezentującą aktualne regulacje i założenia programu.

Idea budżetu partycypacyjnego została po raz pierwszy zrealizowana w 1989 roku w Porto Alegre w Brazylii. Do 2000 roku wdrożyło ją jedynie kilka miast w Europie. Popularność tej formy zaangażowania społecznego zaczęła stopniowo rosnąć, osiągając znaczący wzrost po 2010 roku. W ciągu kolejnej dekady niemal połowa wszystkich budżetów obywatelskich na świecie była już realizowana w Europie.

Polska, tak jak inne kraje Europy Środkowo-Wschodniej, zaczęła wdrażać budżet partycypacyjny z opóźnieniem w stosunku do pozostałych krajów zachodnich¹⁶⁹.

Budżet partycypacyjny jest procesem, w którym wszyscy uprawnieni obywatele uczestniczą w ustalaniu wytycznych dla osiągnięcia głównych celów i kierunków polityki finansów publicznych i/lub ich alokacji¹⁷⁰.

Zgodnie z definicją Banku Światowego, partycypacja obywatelska w tym kontekście obejmuje trzy różne aspekty zarządzania wydatkami publicznymi w odniesieniu do poniesionych na nie kosztów:

1. Tworzenie i analiza budżetu – budżet partycypacyjny pozwala obywatelom na uczestnictwo w procesach decyzyjnych związanych z alokacją zasobów oraz określaniem priorytetów w tym zakresie.
2. Monitorowanie wydatków publicznych – budżet partycypacyjny ułatwia obywatelom śledzenie procesu wydatkowania środków publicznych.
3. Nadzór nad realizacją usług publicznych – budżet partycypacyjny wspiera obywateli w kontrolowaniu ilości i jakości usług publicznych w odniesieniu do kosztów na nie poniesionych¹⁷¹.

¹⁶⁸ Martela B., Janik L., Mróz K., Barometr Budżetu Obywatelskiego, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, Warszawa-Kraków, 2023, <https://obserwatorium.miasta.pl/wp-content/uploads/2023/06/Martela-B.-Janik-L.-Mroz-K.-2023-Barometr-BO.-Edycja-2022.pdf> [dostęp: 1.10.2024].

¹⁶⁹ <https://www.jstor.org/stable/27116724>, [dostęp: 1.10.2024].

¹⁷⁰ Mączka K. i wsp., Models of Participatory Budgeting. Analysis of Participatory Budgeting Procedures in Poland, Polish Sociological Review, 216 (4), 2021, s. 475.

¹⁷¹ Kozak K., Wiktorska-Święcka A., Partycypacja..., op. cit., s. 104.

Uniwersalne elementy, które określają standardy budżetu partycypacyjnego, zostały opisane przez Wiktorska-Święcką i Kozak w opracowaniu "Partycypacja publiczna w zarządzaniu rozwojem lokalnym"¹⁷² :

- ▣ Forma projektów i przeznaczone na nie fundusze są określane przez mieszkańców na drodze dyskusji i debaty. Na tym etapie plan działania jest ustalany tylko przez obywateli;
- ▣ Cykliczność działań - ważna jest regularność i harmonogram prac, by mechanizm działania budżetu partycypacyjnego był dla wszystkich przejrzysty;
- ▣ Skala programu, która ma obejmować całe miasto (gminę);
- ▣ Jasno określony budżet, którego wysokość jest na tyle znacząca, by decyzje podjęte w ramach programu miały odpowiednią wartość.

Warto podkreślić, że w komunikacji władz lokalnych dominuje obecnie termin *budżet obywatelski*, co jest zgodne z zapisami ustawy o samorządzie gminnym, w której pojęcie partycypacja nie jest ani razu użyte¹⁷³. Również w literaturze przedmiotu często dochodzi do zastępowania terminu *budżet partycypacyjny* określeniem *obywatelski*. Odzwierciedla to specyfikę polskiej wersji tego mechanizmu, który – obok konsultacji społecznych – pozostaje w kraju najbardziej rozpoznawalnym instrumentem partycypacyjnym.

W Polskich miastach budżet obywatelski funkcjonuje od 2011 roku. Początkowo samorządy miały dowolność w jego kształtowaniu, co regulowały jedynie lokalne uchwały i umowy społeczne, zawierane między władzami a mieszkańcami. Kolejne miasta dołączały do inicjatywy, a ich przedstawiciele inspirowali się nawzajem podczas opracowywania swoich modeli. Proces ten toczył się stopniowo, aż wyłoniła się z niego uwpólniona forma polskiego budżetu obywatelskiego. W 2018 roku został on uregulowany na mocy ustawy, gdzie został określony jako *szczególna forma konsultacji*¹⁷⁴.

Wrocławski Budżet Partycypacyjny jest względnie rozwiniętym instrumentem. W kolejnych częściach omówię dostępne w jego ramach narzędzia oraz przybliżę lokalną specyfikę tego programu. Uwzględnię zarówno pozytywne aspekty, jak i wyzwania, z którymi muszą mierzyć się mieszkańcy oraz organizatorzy procesów partycypacyjnych we Wrocławiu.

4.3.1. Wrocławski Budżet Obywatelski

Wrocławski Budżet Obywatelski wystartował pilotażowo w 2013 roku. Początki nie były udane, gdyż został oceniony jako proces partycypacyjny niskiej jakości. Także jego ewaluacja była fasadowa – mimo licznych sugestii mieszkańców zasady kolejnej edycji były już wcześniej ustalone. W kolejnych latach magistrat uwzględnił wnioski i zaczął otwierać proces WBO na większe zaangażowanie lokalnych aktorów, umożliwiając konsultacje projektów z urzędnikami i specjalistami. Proces ewaluacji również

¹⁷² Ibidem.

¹⁷³ <https://lexlege.pl/ustawa-o-samorządzie-gminnym/art-5a/> [dostęp: 8.11.2024].

¹⁷⁴ Martela B., Janik L., Mróz K., Barometr... , op. cit., s. 9.

usprawniono, organizując debaty i przeprowadzając badania opinii mieszkańców przed ustaleniem zasad kolejnej edycji¹⁷⁵.

Równolegle do prowadzonych działań ewaluacyjnych, miasto powołało Radę ds. Budżetu Obywatelskiego, składającą się z dziesięciu członków, w tym radnych, liderów wygranych projektów oraz przedstawicieli organizacji pozarządowych. Rada rozpoczęła swoją działalność na początku 2015 roku, a jej głównym zadaniem było tworzenia strategii WBO. Członkowie aktywnie uczestniczyli w procesie ewaluacji, opiniowali zasady na kolejne lata oraz rekomendowali projekty przed ich zgłoszeniem w formie uchwały do Rady Miejskiej Wrocławia¹⁷⁶. Dzięki tej intensywnej współpracy rok 2015 zyskał miano *roku wrocławskiej partycypacji*. Rada ds. Budżetu Obywatelskiego działała przez dwa lata, po czym jej obowiązki ewaluacyjne przejął Wydział Partycypacji Społecznej, który obecnie odpowiada również za organizację WBO.

W kolejnych latach urząd miejski wprowadził szereg zmian w funkcjonowaniu programu. Jedną z najbardziej kontrowersyjnych decyzji była likwidacja rejonowości projektów, która spotkała się z szeroką krytyką lokalnych liderów i organizacji pozarządowych¹⁷⁷. Dotychczasowy podział rejonowy gwarantował każdemu obszarowi określoną pulę środków, co zwiększało szanse na realizację projektów zgłaszanych przez mniejsze osiedla. W obecnym systemie społeczności mniej liczne są zmuszone do rywalizacji z większymi, co często prowadzi do ich niepowodzenia i skutkuje spadkiem zaangażowania mieszkańców.

To nie jedyny problem, z którym mierzą się mieszkańcy w kontekście WBO. Jednym z głównych wyzwań jest rosnąca profesjonalizacja tego programu. Bez profesjonalnej kampanii – z grafikami i płatną promocją w mediach społecznościowych – trudno zdobyć wystarczającą liczbę głosów¹⁷⁸. W praktyce, co roku dominują ci sami liderzy, projekty najczęściej pochodzą z tych samych osiedli, a samo WBO określane jest mianem plebiscytu.

Harmonogram programu nie sprzyja początkującym liderom. Trzy miesiące, które daje WBO na reorganizację działań i ponowne zgłoszenie projektu, to zbyt mało dla osób działających w nieformalnych lub słabiej zorganizowanych grupach.

Dodatkowo kategoria projektów ponadosiedlowych w praktyce często oznacza wspieranie realizacji lokalnych potrzeb poszczególnych osiedli. Zawierane koalicje skupiają się przeważnie na zdobyciu większej liczby głosów, zamiast promować rzeczywistą współpracę i realizację inwestycji o skali miejskiej.

W obecnym kształcie w WBO brakuje przestrzeni dla prawdziwie oddolnych inicjatyw¹⁷⁹, ruchów społecznych i niewielkich projektów, czyli tych, które jeszcze na początku funkcjonowania programu cieszyły się dużym powodzeniem. Nowi liderzy oraz mniejsze grupy czy osiedla mają trudności z przebiciem się przez skomplikowane mechanizmy konkursowe i utrwalone układy międzyosiedlowe.

¹⁷⁵ Kozak K., Wiktorska-Świącka A., Partycypacja..., op. cit., s. 168.

¹⁷⁶ <https://www.wroclaw.pl/rozmawia/laboratoria-obywatelskie> [dostęp: 8.11.2024].

¹⁷⁷ <https://www.tuwroclaw.com/wiadomosci,napisali-list-do-sutryka-prosza-o-naprawe-wbo-i-spotkanie,wia5-3266-46874.html>

¹⁷⁸ Chrzan J., Jak zmienia się WBO? (nr 1), [odcinek podcastu audio], w: Opinia uwzględniona, 2024, <https://open.spotify.com/episode/4XT4TWtMyhKpNdSxx4kAgj?si=c0749119fe774dbd>, [dostęp: 16.11.2024].

¹⁷⁹ 12 na 17 wygranych projektów w 2023 roku miało poparcie rady osiedla lub było zgłoszone przez jednego z radnych, źródło: <https://www.wroclaw.pl/wbo/projekty-2023>, [dostęp: 16.11.2024].

Przykładem ilustrującym omawiany problem jest projekt modernizacji jednego z podwórek na Ołbinie, zgłoszony w 2022 roku przez Karolinę Wąsowicz. Jako liderka projektu wykazała się dużym zaangażowaniem, aktywnie promując inicjatywę wśród sąsiadów poprzez rozmowy oraz rozwieszanie plakatów informacyjnych. Projekt miał dla niej wymiar osobisty, gdyż podwórko tożsamościowo wiązało się jeszcze z jej dziadkami. Inicjatywa uzyskała 200 głosów, co wskazuje na jej ograniczoną skalę, ale jednocześnie świadczy o motywacji mieszkańców tego obszaru. Niestety, potencjał społeczny wygenerowany wokół projektu nie został wykorzystany. Liderka nie podjęła dalszych działań mających na celu realizację przedsięwzięcia w ramach innych programów finansowania. W rezultacie spowodowało to utratę zgromadzonej energii i zaangażowania społeczności¹⁸⁰.

Podobny problem dotyczył projektu zgłoszonego w 2023 roku przez CAL Plac Grunwaldzki OD NOWA. Sytuacja ta wpłynęła negatywnie na motywację zarówno osób bezpośrednio zaangażowanych w proces tworzenia projektów, jak i mieszkańców osiedla. Drudzy z wymienionych pokładali duże nadzieje w pozytywnym dla nich rozstrzygnięciu konkursu. Niestety, mimo dwuletnich działań przygotowawczych, a później promocyjnych, nie uzyskano wystarczającego poparcia w głosowaniu¹⁸¹.

Ewaluacje WBO z lat 2019¹⁸² i 2022¹⁸³, przeprowadzone w oparciu o konsultacje społeczne, wskazują na konieczność reformy programu. Jedną z rekomendacji jest przywrócenie rejonowego podziału budżetu, by zapewnić równomierny rozkład inwestycji w mieście. Inną propozycją jest wprowadzenie kategorii mniejszych projektów, które mogłyby zachęcić mieszkańców do zgłaszania swoich pomysłów i zwiększyć różnorodność składanych inicjatyw. Zwraca się również uwagę na potrzebę oddania do dyspozycji mieszkańców większej części budżetu miejskiego, który obecnie stanowi jedynie niecałe 0,5% całkowitych środków.

Forma realizacji wybranych projektów również budzi zastrzeżenia. Długi czas realizacji inwestycji często prowadzi do frustracji mieszkańców, zniechęcając ich do dalszego zaangażowania. Dodatkowo sposób realizacji, oparty na przetargach, ogranicza wpływ mieszkańców na ostateczny kształt projektu. Konsultacje z liderami i mieszkańcami są wprawdzie przeprowadzane, jednak możliwe zmiany mają zwykle charakter jedynie kosmetyczny, co nie zawsze spełnia oczekiwania lokalnej społeczności.

Wszystkie te czynniki przyczyniają się do spadku liczby zgłaszanych projektów i oddawanych głosów w kolejnych edycjach WBO¹⁸⁴. Zgodnie z definicją często przywoływaną przez Wydział Partycypacji Społecznej we Wrocławiu, WBO został stworzony przede wszystkim jako narzędzie aktywizacji mieszkańców¹⁸⁵. Aby jednak zachować ten charakter, konieczne jest dokonanie rewizji obecnej formuły, a na potrzebę takich zmian od dawna wskazują zarówno lokalni działacze, jak i organizacje społeczne.

¹⁸⁰ Na podstawie wywiadu przeprowadzonego z Karoliną Wąsowicz - źródło własne.

¹⁸¹ Na podstawie wywiadu przeprowadzonego z Krzysztofem Bielaszką - źródło własne.

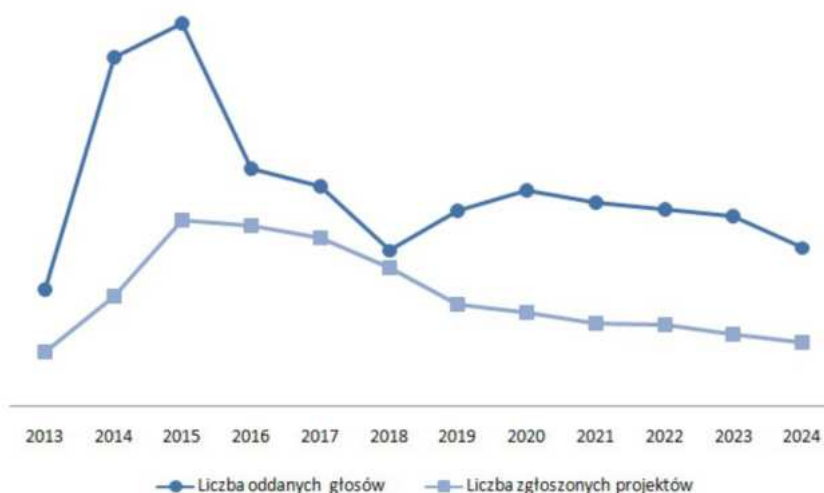
¹⁸² Wrocław Rozmawia, WBO'19. Ewaluacja. Konsultacje edycji 2019 Wrocławskiego Budżetu Obywatelskiego, Wrocław, 2020, <https://www.wroclaw.pl/beta2/files/dokumenty/63381/WBO-19-ewaluacja-RAPORT.pdf>, [dostęp: 16.11.2024].

¹⁸³ Wydział Partycypacji Społecznej UM Wrocławia, Raport. Konsultacje społeczne. Powiedz nam jak rozwijać Wrocławski Budżet Obywatelski, Wrocław, 2023, https://www.wroclaw.pl/beta2/files/dokumenty/363850/WBO_raport.pdf, [dostęp: 16.11.2024].

¹⁸⁴ Na podstawie statystyk z: <https://www.wroclaw.pl/rozmawia/wroclawski-budzet-obywatelski>, [dostęp: 16.11.2024].

¹⁸⁵ <https://www.wroclaw.pl/rozmawia/wroclawski-budzet-obywatelski-definicja>, [dostęp: 16.11.2024].

Rok	Liczba oddanych głosów	Liczba zgłoszonych projektów
2013	51 708	242
2014	153 366	483
2015	168 278	817
2016	104 884	791
2017	97 043	740
2018	68 670	611
2019	86 484	448
2020	95 206	413
2021	89 933	368
2022	86 750	362
2023	83 754	317
2024	69 850	286

Rys.4.1. Opracowanie własne na podstawie statystyk z oficjalnej strony WBO¹⁸⁶.

4.3.2. Laboratoria Obywatelskie

Projekt **Laboratoriów Obywatelskich** (LO) był odznaczającym się wydarzeniem na tle historii partycypacji we Wrocławiu. Po raz pierwszy wprowadzono je w 2015 roku jako program pilotażowy na pięciu wrocławskich osiedlach: Szczepinie, Oporowie, Brochowie, Borku oraz połączonej okolicy Sępolno-Biskupin-Dąbie-Bartoszewice. Warsztaty LO były integralnym elementem pierwszego etapu WBO, czyli procesu składania projektów przez lokalnych liderów. Ich realizacja opierała się na brytyjskiej metodzie **Planning for Real** (P4R), która wspierała mieszkańców w definiowaniu i formułowaniu swoich pomysłów w procesie planowania zmian w zagospodarowaniu przestrzeni. W organizację spotkań angażowały się różne podmioty, takie jak Rady Osiedli, organizacje pozarządowe, Muzeum Współczesne Wrocław i aktywiści miejscy, przy koordynacji i wsparciu Towarzystwa Urbanistów Polskich oddział Wrocław oraz Instytutu Rozwoju Terytorialnego¹⁸⁷.

4.3.2.1. Metoda Planning for Real we Wrocławiu

Metoda P4R charakteryzuje się kilkoma kluczowymi elementami: tworzeniem trójwymiarowych makiet odwzorowujących analizowany obszar, organizowaniem spotkań, podczas których mieszkańcy mogą dzielić się swoimi pomysłami oraz inicjowaniem rozmów i dyskusji, sprzyjających wymianie poglądów i wspólnemu wypracowywaniu rozwiązań.

¹⁸⁶ <https://www.wroclaw.pl/rozmawia/wroclawski-budzet-obywatelski>, [dostęp: 8.11.2024].

¹⁸⁷ Świerczewski B., Wrocławski Budżet Obywatelski. Teraźniejszość i przyszłość. Miasto. Pamięć i Przyszłość, 1, 2016, s. 104-126.

Metoda P4R wprowadzona w ramach wrocławskich Laboratoriów Obywatelskich, miała na celu zaangażowanie szerszego grona mieszkańców oraz dokładniejsze zidentyfikowanie lokalnych potrzeb na poziomie osiedli. Dzięki temu lokalni liderzy mogli zgłaszać w ramach WBO bardziej dopasowane i ciekawsze projekty¹⁸⁸.

Spotkania w ramach Laboratoriów Obywatelskich prowadzone były przez przeszkolonych facylitatorów, pełniących kluczową rolę w procesie jako mediatorzy i pośrednicy między miastem, mieszkańcami, specjalistami i inwestorami. Zapewniali oni wsparcie i wyjaśniali kolejne kroki procesu. We Wrocławiu facylitatorów wspierali wolontariusze, a obie grupy były tworzone głównie przez urbanistów, pracowników naukowych Wydziału Architektury Politechniki Wrocławskiej oraz studentów planowania przestrzennego.

Na każdym z osiedli odbyły się trzy spotkania. Pierwsze miało na celu wskazanie obszarów najważniejszych dla mieszkańców, identyfikację ważnych terenów na osiedlu oraz zarysowanie głównych problemów. Choć nie jest to element metodologii P4R, etap ten był potrzebny do wyznaczenia kierunku dalszych działań.

Drugie spotkanie pozwalało mieszkańcom zaznaczać na makiecie problematyczne obszary z pomocą kart *problemów i sugestii*, podzielonych na osiem kategorii:

- ▣ ruch i transport,
- ▣ przestępczość i bezpieczeństwo,
- ▣ lokalne środowisko,
- ▣ czas wolny i rekreacja,
- ▣ aktywność społeczna,
- ▣ zdrowie,
- ▣ gospodarka mieszkaniowa,
- ▣ praca i edukacja.

Na trzecim spotkaniu, na podstawie wcześniej zidentyfikowanych problemów, wyłoniono najważniejsze zagadnienia dla osiedla i przypisano wagi pozostałym. Następnie oszacowano możliwości czasowe ich realizacji. Spotkaniom towarzyszyli eksperci, którzy wspierali mieszkańców w poszukiwaniu rozwiązań dla wybranych problemów¹⁸⁹.

Makieta, przygotowana przez dzieci z lokalnych szkół, była istotnym narzędziem w metodzie P4R. Pomagała mieszkańcom w orientacji na osiedlu, pozwalając im odnaleźć swoje domy, lokalne sklepy czy szkoły. Jej celem było także zaangażowanie rodziców i bliskich dzieci, co miało na celu poszerzenie grona uczestników programu¹⁹⁰. We Wrocławiu makieta bardzo dobrze spełniła swoją rolę – stała się punktem wyjścia do rozmów z mieszkańcami, którzy dzięki niej czuli się bardziej pewni i zorientowani w procesie. Była także narzędziem do wyrażania emocji i uwag na temat problemów, czy potrzeb, z jakimi mieszkańcy zgłaszali się na spotkania.

¹⁸⁸ <https://www.wroclaw.pl/rozmawia/laboratoria-obywatelskie>, [dostęp: 8.11.2024].

¹⁸⁹ Bartyńska-Zielińska M. i wsp., Raport dotyczący projektu "Laboratoria Obywatelskie", Towarzystwo Urbanistów Polskich, Wrocław, 2015, s. 5-7.

¹⁹⁰ Ibidem, s. 4

Fot.4.3. Makieta jednego z omawianych obszarów z kartami »problemów i sugestii«.

Źródło: Raport dotyczący projektu »Laboratoria Obywatelskie«¹⁹¹

Laboratoria Obywatelskie uznano za sukces^{192,193}. Frekwencja na spotkaniach była różna, choć raporty końcowe wskazywały na zadowalającą ocenę ogólną. Na przykład na Biskupinie pojawiło się aż 50 osób, co jest bardzo dobrym wynikiem w kontekście Wrocławia. Co istotne, spotkania przebiegały bezkonfliktowo, co trudno osiągnąć podczas konsultacji. Była to zaleta samej metody, która eliminując czynniki konfrontacyjne, ogranicza ryzyko konfliktów. Mimo sukcesu, nie można uznać, że metoda P4R jest właściwym narzędziem wspomagającym WBO.

Podczas LO nie było możliwości zrealizowania wszystkich etapów metody P4R ani skorzystania z pełnego zestawu narzędzi, głównie ze względu na ograniczony czas. Standardowa procedura P4R obejmuje więcej spotkań z mieszkańcami i trwa dłużej, niż pozwalał na to harmonogram WBO. Nawet skrócony proces zakończył się dopiero kilka dni przed ostatecznym terminem składania wniosków. Pozostawiło to lokalnym liderom niewiele czasu na przygotowanie projektów opartych na wypracowanych wnioskach. Ograniczenia czasowo-budżetowe wymusiły także koncentrację na wybranych, stosunkowo małych obszarach osiedli. Limity te działały na niekorzyść pozostałych obszarów i liderów działających na ich rzecz¹⁹⁴.

¹⁹¹ Ibidem.

¹⁹² <https://www.wroclaw.pl/rozmawia/podsumowali-laboratoria-obywatelskie-zdjecia>, [dostęp: 20.11.2024].

¹⁹³ Świerczewski B., Wrocławski Budżet..., op. cit., s. 119.

Nie sposób jednoznacznie określić wpływu Laboratoriów Obywatelskich na wzrost liczby zaangażowanych mieszkańców w WBO, choć liczba składanych wniosków wzrosła w 2015 roku względem roku poprzedniego. Jednak podobny wzrost odnotowano także na osiedlach, które nie były objęte programem Laboratoriów¹⁹⁵. Po zakończeniu pierwszej edycji zarówno Rada ds. Budżetu Obywatelskiego, jak i ówczesny koordynator WBO, Bartłomiej Świerczewski, rekomendowali kontynuację LO na 20 osiedlach w kolejnym roku. W nieoficjalnych raportach sugerowano, że metoda P4R mogłaby okazać się pomocna przy porządkowaniu priorytetów osiedlowych, a także ograniczyć zgłaszanie projektów krytykowanych lub niekonieczne potrzebnych.

W 2016 roku WBO odbyło się bez Laboratoriów Obywatelskich, które wznowiono dopiero w kolejnym roku. Zamiast tego, w 2016 roku przetestowano symulacyjne narzędzie **Gra o budżet**, opracowane przez Stowarzyszenie Centrum Rozwiązań Systemowych. Zorganizowano dwie edycje gry: jedną o zasięgu ogólnomiejskim i drugą lokalną. Spotkania miały na celu pobudzenie dyskusji i sprawdzenie scenariuszy, w których mieszkańcy dochodzą do konsensusu w sprawie wyboru projektów WBO do realizacji. Do udziału zaproszono liderów projektów, aktywistów oraz mieszkańców Wrocławia. Mimo promocji prowadzonej przez Biuro Partycypacji Społecznej, wydarzenie nie przyciągnęło jednak dużej liczby uczestników^{196,197}.

Laboratoria Obywatelskie powróciły w 2017 roku w zmienionej i bardziej kameralnej formie¹⁹⁸. Przeprowadzono je na pięciu osiedlach: Kleczków, Ołbin, Psie Pole, Muchobór Mały oraz Jerzmanowo/Jarnołtów¹⁹⁹. Organizacją zajęło się Biuro ds. Partycypacji Społecznej UM Wrocławia we współpracy z Fundacją Dom Pokoju.

4.3.3. Mikrogranty

Mikrogranty to program wspierający oddolne inicjatywy lokalne, dzięki któremu mieszkańcy, grupy nieformalne oraz lokalne organizacje pozarządowe mogą realizować swoje pomysły dotyczące działań społecznych we Wrocławiu.

Program został zainicjowany w 2014 roku w ramach przygotowań do obchodów związanych z przyznaniem Wrocławowi tytułu Europejskiej Stolicy Kultury 2016.

W obecnej formule działa od 2018 roku jako połączenie mikroGRANTÓW ESK²⁰⁰ oraz Wrocławskiego Funduszu Małych Inicjatyw i Młodzieżowego Budżetu Obywatelskiego, prowadzonych wcześniej przez Fundację Umbrella.

¹⁹⁴ Na podstawie rozmowy z Małgorzatą Bartyna-Zielińską z UM we Wrocławiu, reprezentującą Oddział Wrocławski Towarzystwa Urbanistów Polskich podczas LO.

¹⁹⁵ Bartyna-Zielińska M. i wsp., Raport..., op. cit., s. 74.

¹⁹⁶ Świerczewski B., Wrocławski Budżet..., op. cit., s. 122.

¹⁹⁷ <https://www.wroclaw.pl/rozmawia/gra-o-wbo-1>, [dostęp: 13.11.2024].

¹⁹⁸ Biuro to powstało z połączenia Biura ds. Współpracy z Organizacjami i zespołu ds. WBO.

¹⁹⁹ <https://www.wroclaw.pl/dla-mieszkanca/nowe-biuro-ds-partycypacji-wbo-powstaje-w-urzedzie>, [dostęp: 8.11.2024].

²⁰⁰ ESK - Emocje-Sport-Kultura.

Mikrogranty wspierają projekty angażujące mieszkańców do wspólnych działań w zakresie animacji, rekreacji, aktywizacji społecznej, edukacji i kultury. Ich celem jest budowanie umiejętności aktywnego uczestnictwa w życiu miasta, prowadzenia oddolnych inicjatyw z lokalną społecznością oraz promowanie kreatywnej wymiany myśli i dialogu uwzględniającego społeczną różnorodność.

Program oferuje trzy ścieżki, umożliwiające składanie projektów przez osoby fizyczne i grupy nieformalne, młodzież oraz organizacje pozarządowe. Środki na realizację projektów pochodzą z budżetu jednostki samorządu terytorialnego, a każda grupa ma przypisaną określoną pulę finansową²⁰¹.

Program ten jest wdrażany w różnych miastach, a z uwagi na brak jednolitej definicji prawnej jego kształt może się znacznie różnić – zarówno pod względem dostępnych środków finansowych, jak i obowiązujących zasad. W przypadku Wrocławia przyznane fundusze nie mogą być przeznaczone na finansowanie środków trwałych ani na działania infrastrukturalne. W wytycznych wskazano, że projekty o takim charakterze można zgłaszać w ramach WBO, jednak wcześniejsze analizy pokazują, że jego obecna formuła nie sprzyja realizacji takich inicjatyw. Powstaje zatem pytanie, jak wspierać projekty dotyczące zagospodarowania przestrzeni miejskiej w mniejszej skali niż te przewidziane w ramach WBO?

W ogólnopolskich badaniach dotyczących wpływu mikrograntów na rozwój aktywności lokalnej²⁰², przeprowadzonych w 2021 roku w ramach projektu *Centrum Analiz i Modeli Społecznych*, wyłania się pozytywny obraz oddziaływania tego mechanizmu. W badaniu uczestniczyli przedstawiciele organizacji pozarządowych oraz grup nieformalnych, które brały udział w konkursach na mikrogranty w latach 2018–2020.

Celem badań było uzyskanie opinii od przedstawicieli podmiotów na temat organizowanych konkursów oraz ocena wpływu mikrograntów na ich dalsze działania, rozwój grup oraz aktywizację społeczności lokalnych, a także poznanie ich motywacji do udziału w programie.

Dla zdecydowanej większości badanych (ponad 70%) główną motywacją do przygotowania wniosku o mikrogranty była chęć realizacji projektów, które uznawali za istotne dla lokalnej społeczności. Kolejnym ważnym powodem była chęć włączenia do działań mieszkańców i ich integracja.

Znaczącą motywacją do udziału okazała się przyjazna i nieskomplikowana procedura aplikacyjna. Dodatkową zaletą wskazywaną przez uczestników była możliwość uzyskania wsparcia doradców operatorów programu.

Zdaniem większości respondentów sukces w konkursie znacząco zwiększa motywację do podejmowania kolejnych inicjatyw. Ponad połowa respondentów przyznała, że realizacja projektu pozwoliła im sprawdzić się w działaniu oraz wzmocniła wiarę we własne możliwości, co sprzyjało planowaniu przyszłych projektów. Zdobyte doświadczenie nie tylko ułatwiło im tworzenie kolejnych inicjatyw, ale również przyniosło nowe inspiracje i pomysły na działania.

²⁰¹ <https://instytutkultury.pl/mikrogranty/>, [dostęp: 7.11.2024].

²⁰² Centrum OPUS, Wpływ mikrograntów na rozwój aktywności lokalnej – perspektywa udziału grup nieformalnych, b.m.w., 2021, <https://opus.org.pl/raport-z-badan-wplyw-mikrograntow-na-rozwoj-aktywnosci-lokalnej--perspektywa-udzialu-grup-nieformalnych-28766>, [dostęp 21.05.2024].

W związku z realizacją projektów w ramach mikrograntów zidentyfikowano także liczne pozytywne efekty istotne dla lokalnych społeczności. W szczególności zaobserwowano wzrost integracji oraz zaangażowania mieszkańców w działania na rzecz wspólnoty. Zainicjowało to kolejne przedsięwzięcia oraz przyczyniło się do wzmocnienia współpracy między różnorodnymi podmiotami działającymi w obrębie społeczności.

Wnioski z badania wskazują na pozytywny wpływ mikrograntów na aktywizację społeczną. Pozyskanie środków przez mieszkańców inicjowało efekt kuli śnieżnej: zaangażowanie społeczności w realizację projektów sprzyjało budowaniu więzi, a integracja i współpraca wzmocniały poczucie odpowiedzialności za wspólną przestrzeń. W konsekwencji powstawały nowe inicjatywy mieszkańców, co wspierało trwały rozwój zaangażowania społecznego. Nawiązywana była także współpraca międzysektorowa – z przedsiębiorcami, przedstawicielami samorządu oraz organizacjami działającymi w danej społeczności. Zaobserwowano również wzmocnianie i rozwój grup nieformalnych, które stopniowo przekształcały się w zorganizowane struktury. Świadczyło to o rosnącym zaangażowaniu i profesjonalizacji działań.

Tego rodzaju działania mogą zatem stanowić rozwiązanie dla przywrócenia oddolności i społecznościotwórczego charakteru narzędzi budżetu partycypacyjnego.

4.3.4. Fundusz Osiedlowy

Fundusz Osiedlowy to istotne narzędzie wsparcia rad osiedli we Wrocławiu, umożliwiające realizację inwestycji podnoszących jakość życia mieszkańców. Fundusz, będący odpowiedzią na zalecenia raportu "Nowa Konstytucja Osiedli"²⁰³, daje samorządom osiedlowym większą autonomię i podmiotowość, poprzez dostęp do środków finansowych na lokalne projekty. W założeniu w Funduszu Osiedlowym mają być wykorzystywane metody partycypacyjne, by umożliwić mieszkańcom zgłaszanie pomysłów i wyrażanie opinii w trakcie konsultacji, co jest warunkiem wstępnym w aplikowaniu o środki ²⁰⁴.

Konsultacje prowadzone są w różnorodny sposób: poprzez ankiety (zarówno papierowe, jak i elektroniczne), spotkania konsultacyjne, spacerory oraz dyżury radnych. Aktywność mieszkańców w tych konsultacjach jest jednak zróżnicowana i zależy od specyfiki osiedla – liczba głosów wahała się od kilku do nawet czterystu na bardziej aktywnych osiedlach²⁰⁵.

Chociaż Fundusz spotyka się z bardzo pozytywnymi opiniami, jego realizacja wzbudza także frustrację. Procedura weryfikacji i realizacji wniosków jest czasochłonna, co wydłuża moment, w którym mieszkańcy mogą zobaczyć efekty swojego zaangażowania. Dodatkowo, przyszłość Funduszu pozostaje niepewna z uwagi na ograniczenia budżetowe, co stanowi wyzwanie dla ciągłości i skuteczności działań rad osiedli²⁰⁶.

²⁰³ Fundacja na Rzecz Studiów Europejskich i inni, Nowa Konstytucja Osiedli. Raport dotyczący rekomendacji zmian wrocławskiego ustroju osiedlowego, Wrocław, 2018, <https://feps.pl/wp-content/uploads/2022/12/raport-Nowa-Konstytucja-Osiedli-rekomendacje.pdf>, [dostęp: 13.11.2024].

²⁰⁴ <https://www.wroclaw.pl/rozmawia/fundusz-osiedlowy-we-wroclawiu>, [dostęp: 13.11.2024].

²⁰⁵ Ibidem.

²⁰⁶ Mierzwia K., Rady osiedli wściekły na Jacka Sutryka. Obiecał pieniądze, dostali guzik z pętelką, 2024, <https://www.tuwroclaw.com/wiadomosci/rady-osiedli-wsciekle-na-jacka-sutryka-obiecal-pieniadze-dostali-guzik-z-petelka,wia5-3312-73769.html>, [dostęp: 13.11.2024].

4.4. Podsumowanie

Rozdział czwarty przedstawił możliwości partycypacyjne we Wrocławiu na przykładzie modelu CAL oraz budżetu partycypacyjnego wraz z jego trzema programami – Wrocławskim Budżetem Obywatelskim, Funduszem Osiedlowym oraz Mikrograntami.

Największą rozpoznawalność i potencjał aktywizacyjny wykazywał WBO w początkowych edycjach. Niestety, jego pierwotna siła angażowania mieszkańców z biegiem lat znacząco osłabła, a sam program stał się przedmiotem licznych krytyk. Wyjątkowym, choć jednorazowym przedsięwzięciem partycypacyjnym, było wprowadzenie w pierwszej edycji Laboratoriów Obywatelskich metody Planning for Real. Jednak narzędzie to, choć innowacyjne w kontekście polskich realiów, okazało się zbyt kosztowne i nadmiernie rozbudowane w stosunku do lokalnych możliwości i zasobów²⁰⁷.

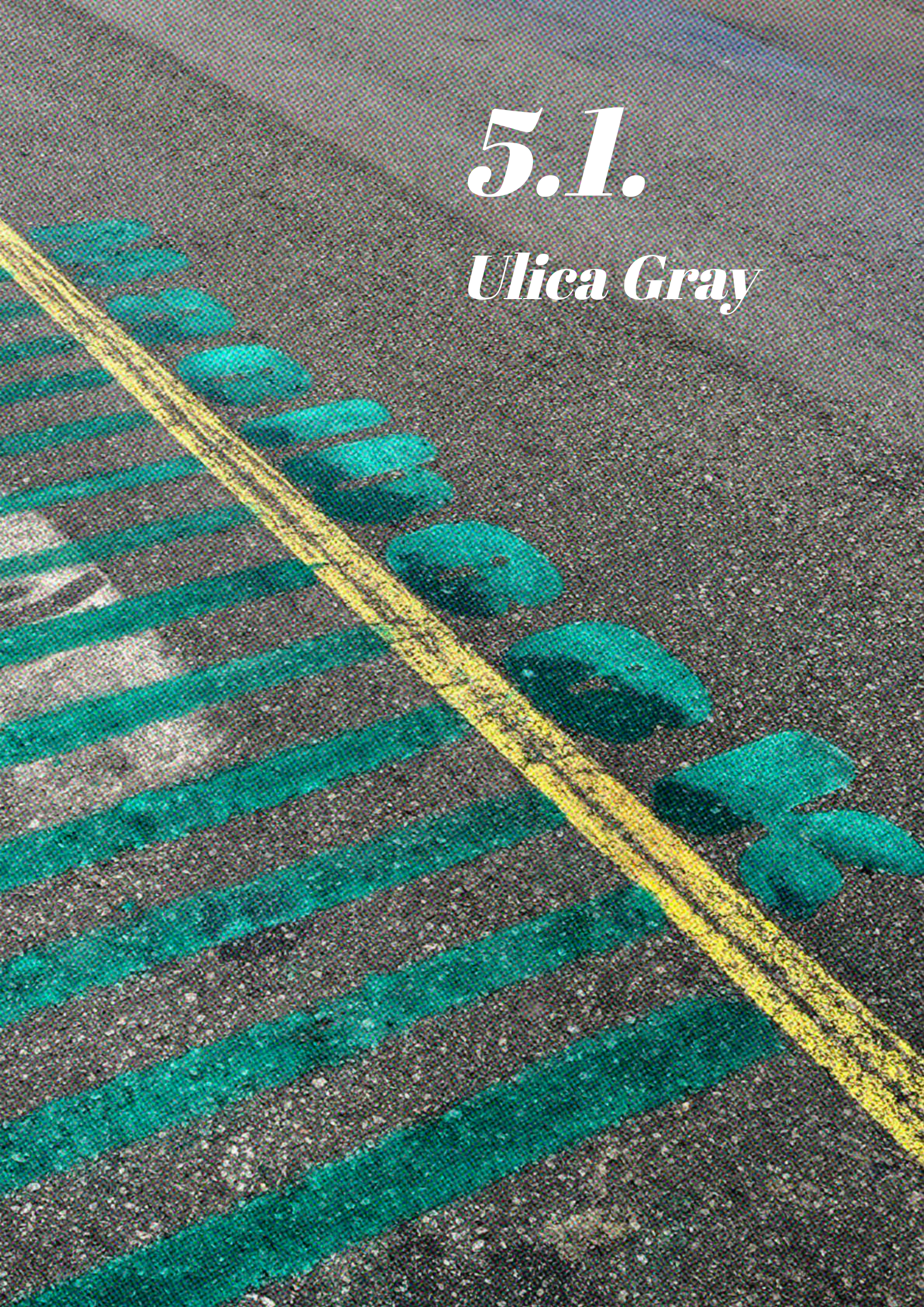
Program Mikrograntów stanowi obecnie jedno z bardziej efektywnych narzędzi oddolnego działania, umożliwiając realizację inicjatyw społecznych dzięki aż trzem cyklom konkursowym w ciągu roku. Jego głównymi ograniczeniami są jednak brak możliwości finansowania projektów infrastrukturalnych oraz ograniczony budżet. Fundusz Osiedlowy, który mógłby wspierać działalność rad osiedli, cierpi na brak ciągłości i przedłużające się procedury, co czyni go narzędziem niestabilnym.

Z kolei model CAL ukazuje znaczący potencjał w zakresie wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. Choć dysponuje ograniczonymi zasobami, jego struktura i zadania stwarzają solidne podstawy do dalszego rozwoju działań społecznych.

Podsumowując, budżet partycypacyjny we Wrocławiu posiada znaczny potencjał w zakresie włączania mieszkańców w procesy decyzyjne dotyczące miasta. Jednak liczne ograniczenia, zarówno organizacyjne, jak i finansowe, znacząco osłabiają jego partycypacyjny charakter. Dalsze usprawnienia w zakresie tych mechanizmów są niezbędne, aby w pełni wykorzystać ich możliwości i zwiększyć zaangażowanie obywateli w życie miasta.

²⁰⁷ Według opracowania Hajduk S., *Partycypacja...*, op. cit., P4R jest metodą dedykowaną większym grupom, liczącym od 100 do 1000 osób, a sam proces może trwać kilka miesięcy.

5.
*Praktyka
projektowa
i badania
w Brukseli*

5.1.

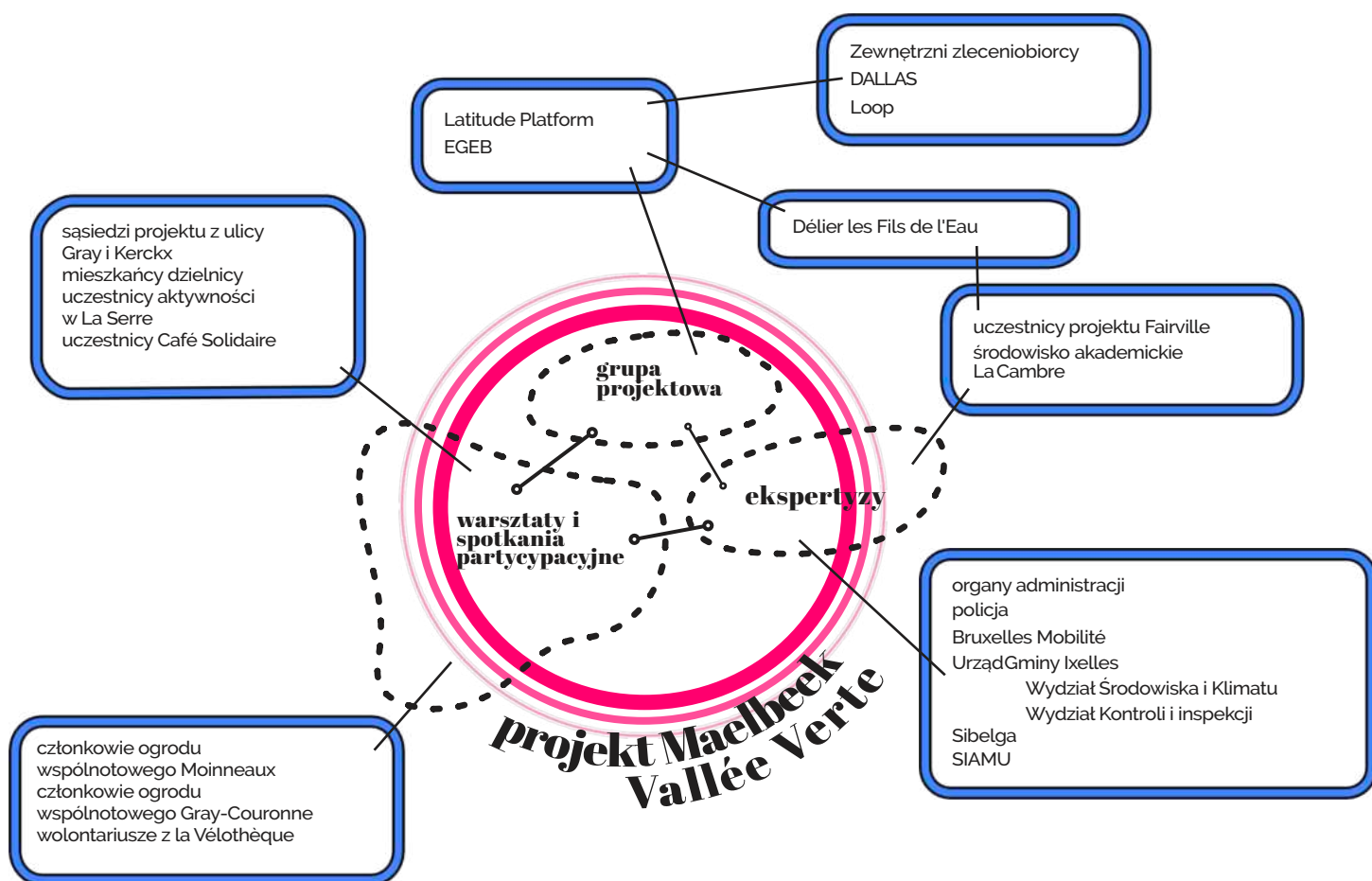
Ulica Gray

5.1.1. Wprowadzenie

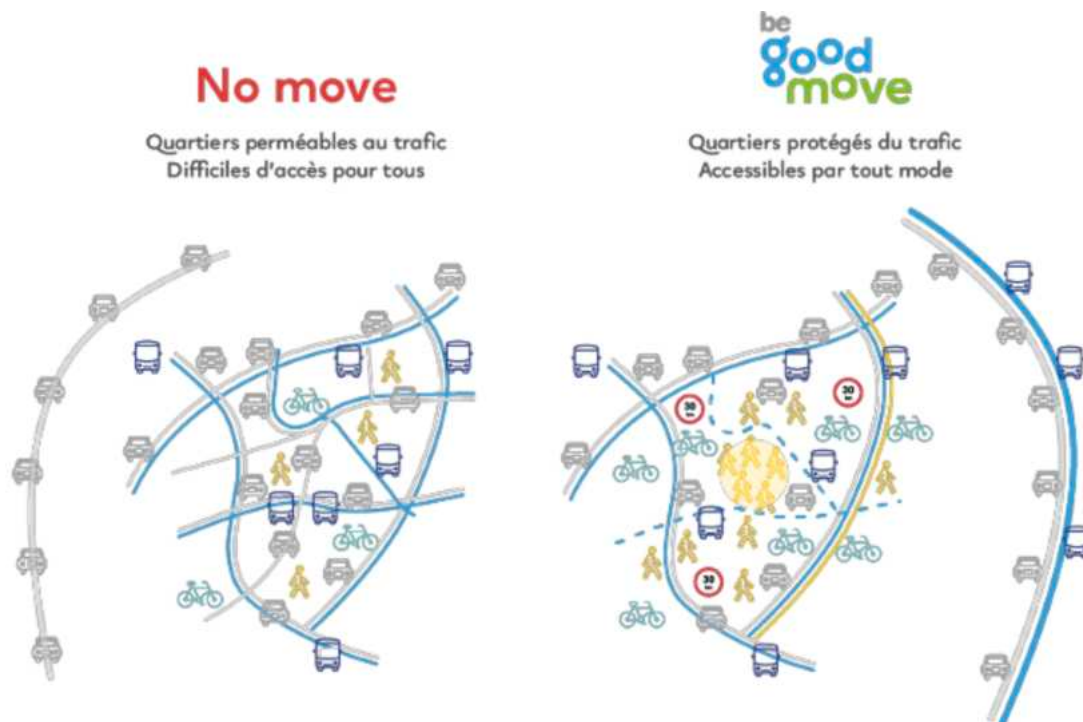
Od maja do grudnia 2023 roku uczestniczyłam w realizacji projektu **Maelbeek Vallée Verte**. Projekt powstał we współpracy z brukselskim kolektywem architektonicznym **Latitude Platform** i był częścią programu **Bruxelles en Vacances**, organizowanego przez jednostkę administracyjną **Bruxelles Mobilité**. Program ten wspiera inicjatywy oddolne mające na celu testowanie w okresie letnim koncepcji *spokojniejszego miasta*. Celem działań jest zwiększenie świadomości mieszkańców na temat założeń strategii **Good Move** na poziomie lokalnym. Strategia ta to ambitny plan transformacji przestrzeni miejskiej w sposób, który sprzyja pieszym i rowerzystom. Jego realizacja została zaplanowana na 2030 rok.

Tab. 5.1. Osoby zaangażowane w projekt i podział obowiązków

Partner	Kluczowy wkład
Latitude Platform	
- Davide Auciello - architekt i urbanista, wieloletni członek kolektywu	- pomysłodawca projektu, współkoordynator, odpowiedzialny za design i kontakt z administracją
- Octavio Piñeiro Aramburu - architekt	- wsparcie w koordynacji w początkowej fazie projektu;
- Ombeline Hinfray - stażystka	- wsparcie przy organizacji i przeprowadzeniu wczesniowych warsztatów;
- Marta Siemińska	- współkoordynatorka projektu, odpowiedzialna za: projekt procesu projektowego, stworzenie dokumentacji projektowej, kontakt z mieszkańcami i administracją, współodpowiedzialna za design małej architektury oraz projekt interwencji malarskiej na drodze, organizatorka i animatorka warsztatów;
EGEB	
- Dominique Nalpas - założyciel i koordynator stowarzyszenia	- ustanowienie początkowych kontaktów z lokalnymi aktorami, wsparcie merytoryczne;
- Michel Bastin - badacz, wieloletni członek stowarzyszenia, znawca roślin	- wsparcie merytoryczne w warsztatach oraz projekcie zazielenienia, a także w kontaktach z lokalnymi aktorami;
- Odile Zaït - architektka krajobrazu	- projekt zazielenienia donic, pomoc merytoryczna w warsztatach;
- Alan Trap	- wsparcie techniczne i logistyczne;
LOOP Studio	- projekt graficzny komunikacji, druk ulotek i plakatów;
Collectif Dallas	- rozwiązania techniczne projektu małej architektury, konstrukcja

Rys. 5.1.1. Schemat przedstawiający aktorów związanych z projektem Maelbeek Vallée Verte.
Opracowanie własne

Rys. 5.1.2. Schemat reprezentujący założenia programu Good Move.

Źródło: mobilité-mobilité.be²⁰⁸

Realizacja programu, budzącego liczne kontrowersje ze względu na planowaną reorganizację ruchu samochodowego i ograniczenia w zakresie dostępności miejsc parkingowych, ma charakter tymczasowy i punktowy. Taka forma działań ma na celu ułatwienie mieszkańcom zrozumienia założeń strategii, wspieranie procesu adaptacji do zmian oraz budowanie integracji społecznej²⁰⁹.

Kolektyw Latitude Platform, mający w swoim dorobku realizację projektów związanych z gospodarką wodną w miastach, takich jak *Wet Cities* (2017) czy *Brusseau Bis* (2020–2023), zdecydował się na wybór ulicy Gray jako miejsca realizacji projektu w 2023 roku. Wybór ten był zgodny z wcześniejszymi doświadczeniami kolektywu oraz współpracą z organizacją EGEB, która wniosła istotny wkład w identyfikację problemów związanych z wodą w przestrzeni miejskiej.

Założenia projektu zostały zakotwiczone w strategicznych dokumentach regionu brukselskiego, takich jak:

- ❑ Good Move – plan transformacji przestrzeni miejskiej,
- ❑ PRDD (*Le Plan Régional de Développement Durable – Plan Zrównoważonego Rozwoju Regionalnego*, tłum. własne),
- ❑ GiEP (*La Gestion intégrée des Eaux Pluviales – Zarządzanie Wodami Opadowymi*, tłum. własne).

Opierając się na wytycznych zawartych w tych dokumentach oraz doświadczeniu wynikającym z wcześniejszych działań terenowych, wyznaczono ogólne cele projektu.

²⁰⁸ <https://mobilité-mobilité.be/en/good-move/good-neighbourhood>, [dostęp: 12.11.2024].

²⁰⁹ <https://mobilité-mobilité.be/fr/news/les-subsventions-offertes-par-bruxelles-mobilité>, [dostęp: 12.11.2024].

5.1.2. Kontekst

Ulica Gray, zlokalizowana w dolinie rzeki Maelbeek – obecnie ukrytej w betonowych rurach – prowadzi do placu Flagey, jednego z charakterystycznych punktów Brukseli. Ulica znajduje się w dzielnicy Ixelles i stanowi granicę między tą częścią miasta a wyżej położonym, bardziej prestiżowym rejonem. Historyczne uwarunkowania miały znaczący wpływ na rozwój okolicy – poniżej Avenue de la Couronne, gdzie wznoszą się domy dawnej brukselskiej burżuazji, znajdowały się budynki przeznaczone dla służby, robotników oraz stajnie.

W XX wieku ulica Gray była wielokrotnie zalewana, co zmusiło władze do inwestycji w zbiornik retencyjno-przeciwpowodziowy pod placem Flagey. Budowa, zakończona w 2007 roku, wywołała jednak liczne kontrowersje. Na pięć lat odebrano mieszkańcom ważną przestrzeń publiczną, a projekt przez wielu był uznany za zbyt kosztowny i niewystarczająco przemyślany. Pomimo poprawy sytuacji w zakresie dużych powodzi, problemy takie jak zalewanie piwnic, cofanie się wód deszczowych i ściekowych oraz stała wilgoć nadal pozostają nierozwiązane.

Oddolny ruch mieszkańców sprzeciwiający się budowie zbiornika przeciwpowodziowego na placu Flagey doprowadził do powstania stowarzyszenia **EGEB** (*Les Etats Généraux de l'Eau de Bruxelles – Brukselskie Forum Wodne* - tłumaczenie własne). Organizacja ta postulowała za bardziej naturalnymi metodami zarządzania wodą, dążąc do stworzenia alternatywnego podejścia do gospodarki wodnej w mieście. Obecnie EGEB wyróżnia się w Brukseli działaniami na rzecz postrzegania wody jako dobra publicznego. Stowarzyszenie łączy lokalne inicjatywy z badaniami oraz refleksją nad zrównoważonym zarządzaniem wodą, promując kompleksowe rozwiązania, które są zgodne z naturalnymi cyklami wodnymi²¹⁰.

Fot.5.1.1. Poczтівка z początku XX wieku.

Źródło: monument.heritage. brussels²¹²

Fot.5.1.2. Powódź w latach siedemdziesiątych, ulica Gray.

Źródło: curieuses-balades.be²¹¹

²¹⁰ <https://www.acqu.be/Les-Etats-Generaux-de-l-Eau-de->, [dostęp: 12.11.2024].

²¹¹ <https://curieuses-balades.be/>, [dostęp: 23.11.2024].

²¹² <https://monument.heritage.brussels/fr/buildings/20085>, [dostęp: 23.11.2024].

Współpracując z innymi organizacjami, takimi jak La Serre, Brusseau, FSSB, CSSBSE oraz Habitat et Rénovation, EGEB współtworzyło platformę **Délier les Fils de l'Eau** (*Platforma Rozplątywania Nici Wodnych* - tłumaczenie własne). W ramach tej inicjatywy zrealizowano liczne projekty, w tym wystawę portretów mieszkańców ulicy Gray, spacerów edukacyjnych oraz warsztaty kreatywne.

W 2014 roku stowarzyszenie EGEB zorganizowało spacerów badawczych po okolicy, mające na celu identyfikację kluczowych elementów takich jak bioróżnorodność, ukształtowanie terenu, typologia miejska, historyczne elementy czy zabytki. Na podstawie zebranych danych opracowano 14 paneli informacyjnych, które zwracały uwagę na istotne aspekty dzielnicy i jej historię²¹³.

Pierwsze kroki w kierunku działań administracyjnych podjęto dopiero w 2021 roku, kiedy po intensywnych opadach deszczu, mieszkańcy ulicy Gray zgłosili problem zalewanych piwnic do stowarzyszenia EGEB. W lutym 2022 roku zorganizowano spotkanie mieszkańców z przedstawicielami VIVAQUA – odpowiednikiem miejskiego przedsiębiorstwa wodociągów i kanalizacji. Mieszkańcy podzielili się swoimi doświadczeniami związanymi z regularnym zalewaniem domów, cofaniem się wody z kanalizacji oraz problemami zdrowotnymi wynikającymi z wilgoci i złego stanu technicznego budynków.

Zidentyfikowano kilka potencjalnych przyczyn tego stanu rzeczy. Jedną z hipotez wskazuje na problem strukturalny – kolektor oraz sieć kanalizacyjna znajdują się zbyt wysoko względem piwnic mieszkańców. Inną przyczyną może być historyczne skanalizowanie rzeki Maelbeek oraz nadmierne zabetonowanie powierzchni biologicznie czynnych, co utrudnia infiltrację wody deszczowej do gruntu i jej naturalny odpływ.

Na początku 2023 roku wystosowano oficjalne pismo do władz dzielnicy oraz operatorów zasobów wodnych, VIVAQUA i Hydria, w którym opisano problemy ulicy Gray oraz dotychczasowe ustalenia. Niestety, działania te nie przyniosły konkretnych rezultatów, pozostawiając mieszkańców w poczuciu bezradności i osamotnienia²¹⁴.

Fot.5.1.3. Zalanie ulicy Gray - widok na La Serre, lato 2024.

Źródło: egeb-sgwb.be²¹⁵

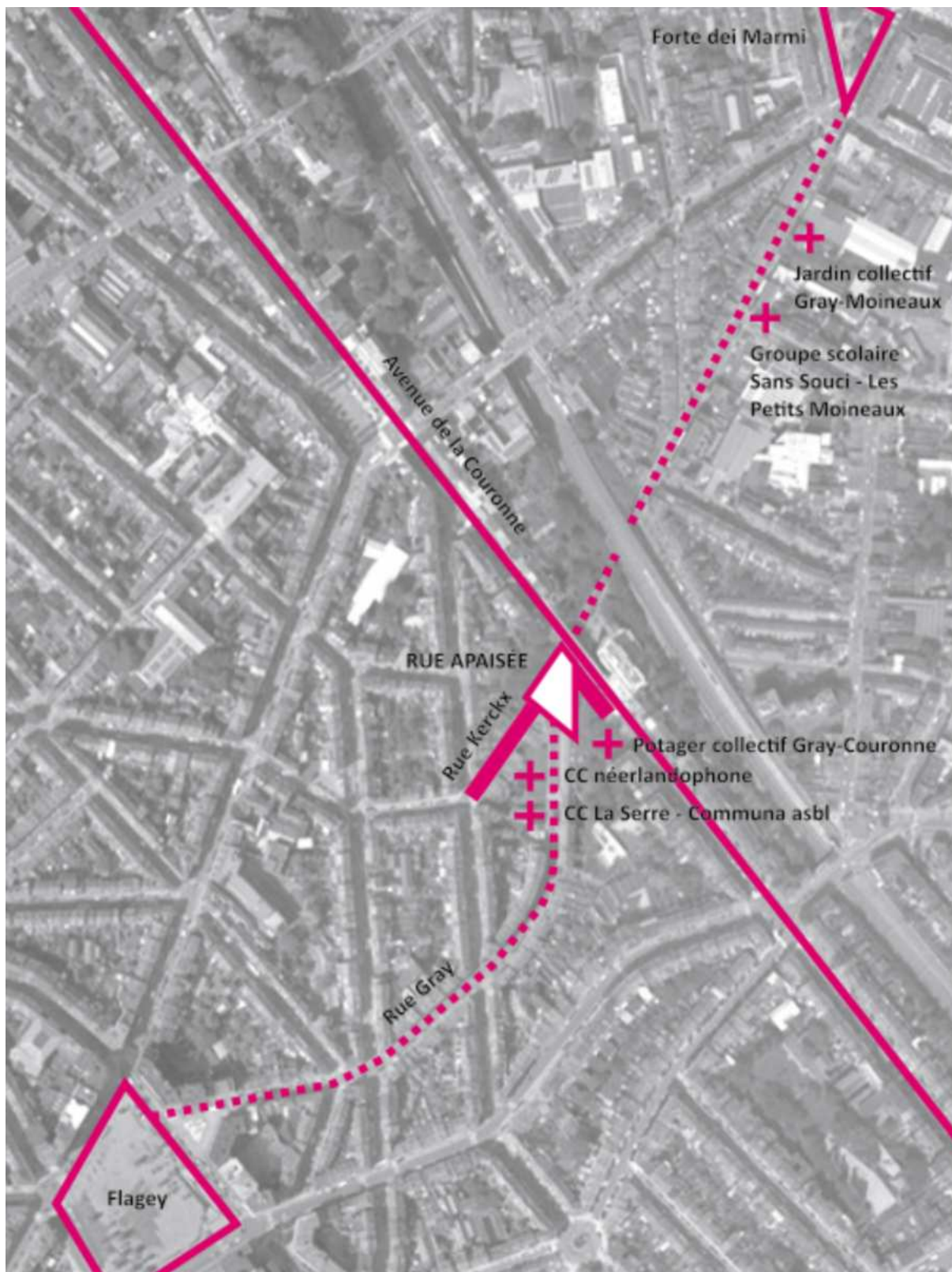
²¹³ <https://curieuses-balades.be/la-curieuse-balade-du-maelbeek/>, [dostęp: 12.11.2024].

²¹⁴ Na podstawie informacji zebranych podczas pracy nad projektem oraz tekstu autorstwa Dominique Nalpas z EGEB - <https://www.egeb-sgwb.be/article384.html>, [dostęp: 16.11.2024].

²¹⁵ https://www.egeb-sgwb.be/IMG/pdf/dfe_inondations_gray_2024_images_light.pdf, [dostęp: 23.11.2024].

Mimo to, dzięki zaangażowaniu wielu podmiotów, temat pozostał aktualny. W 2023 roku rozpoczęto przygotowania do realizacji projektu **Bruxelles en Vacances**, którego pomysłodawcą i organizatorem było biuro **Latitude Platform**. Projekt ten dał nadzieję na kontynuację prac nad rozwiązaniem problemów mieszkańców oraz poprawę sytuacji na ulicy Gray.

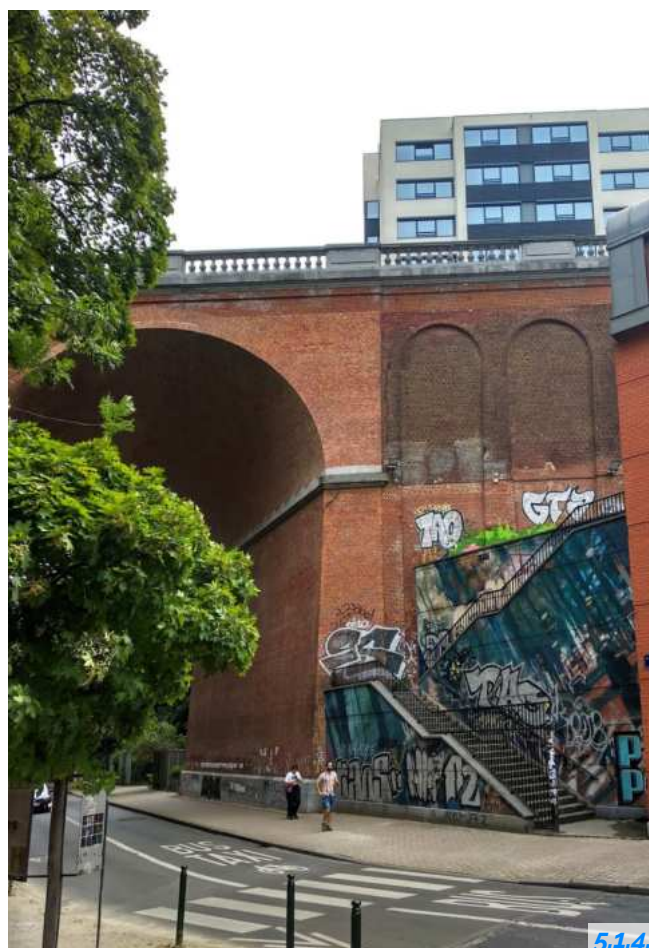
Rys. 5.1.3. Lokalizacja projektu oraz analiza lokalnych aktorów.

Fot.5.1.4. Schody łączące dolinę Maelbeek z bogatszą częścią dzielnicy - Avenue de la Couronne , fot. M. Siemińska

Fot.5.1.5. Budynek z mieszkaniami socjalnymi. Parter budynku jest pusty, fot. M. Siemińska

Fot.5.1.6. Widok z mostu Gray-Couronne na ulicę Gray, fot. M. Siemińska ➤

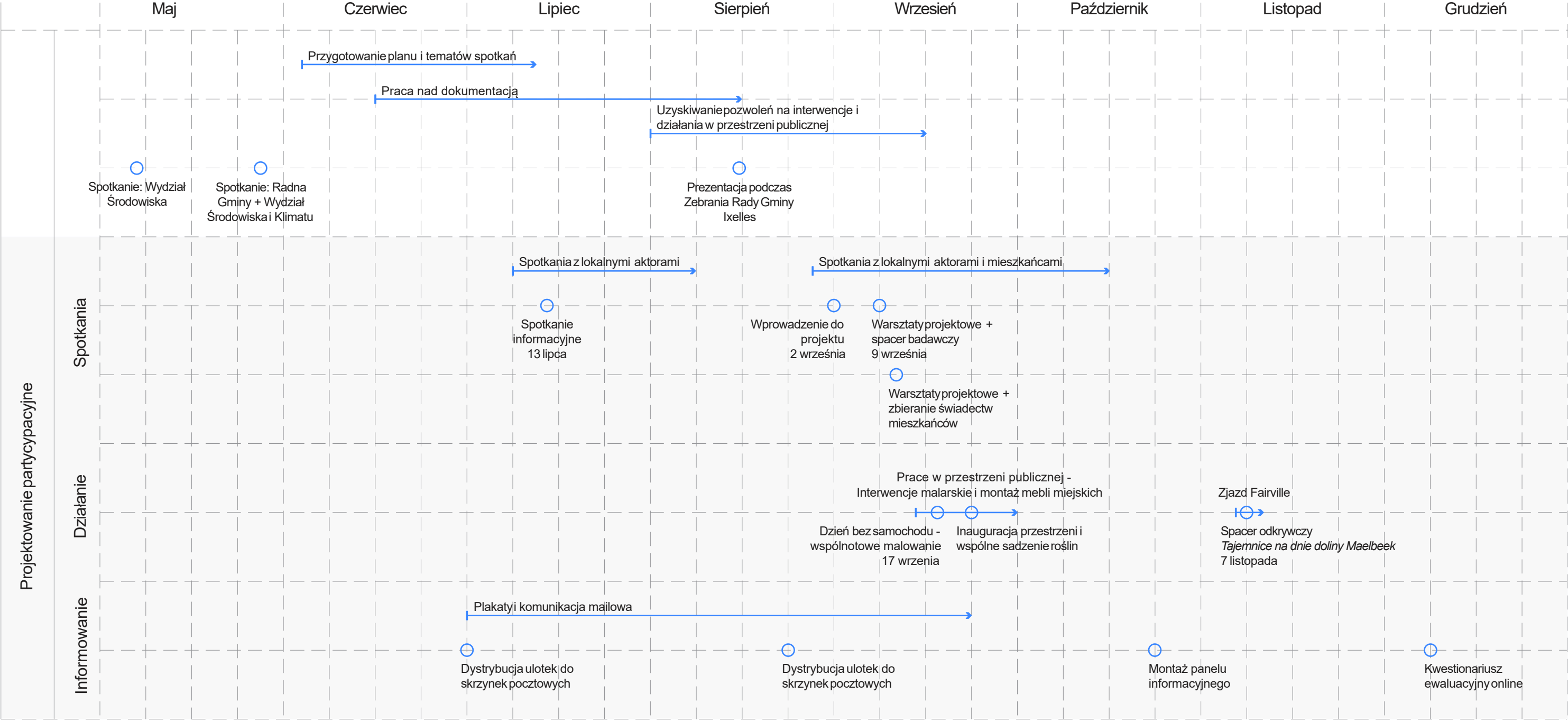

5.1.4.

5.1.5.

Rys.5.1.4. Harmonogram działań.
Opracowanie własne.

5.1.3. Uzupełnienie kontekstu

Budynek z mieszkaniami socjalnymi.

W 1915 roku na tym terenie powstały domy pracownicze, które w 2005 roku zostały poddane gruntownej i kosztownej przebudowie. Po pierwotnych zabudowaniach pozostała jedynie fasada, a kompleks został przekształcony w budynek mieszczący mieszkania socjalne oraz lokale użytkowe na parterze. Obiekt znajduje się w najniższej położonym punkcie doliny rzeki Maelbeek, co czyni go szczególnie narażonym na problemy związane z wilgocią i zalewaniem. Brak rozwiązania tych kwestii sprawił, że mieszkańcy budynku są najbardziej dotknięci wynikającymi z tego niedogodnościami. Stałe zawilgocenie, szczególnie lokali na parterze, uniemożliwia długotrwałe użytkowanie przestrzeni, przez co pozostaje od lat opuszczony.

La Vélothèque²¹⁶ to inicjatywa realizowana w ramach ogólnokrajowego projektu *Fietsbieb*, wspieranego przez wspólnotę flamandzką. Jej celem jest umożliwienie dzieciom dostępu do rowerów poprzez system wypożyczeń. Za niewielką opłatą wpisową (20 euro) można uzyskać roczny abonament na użytkowanie roweru, z opcją wymiany na większy model w miarę wzrostu dziecka.

Roweroteka znajduje się na parterze budynku socjalnego przy ulicy Gray, który jest jedynym czynnym lokalem w tym obiekcie – pozostałe witryny od lat pozostają puste. Lokal został otwarty na początku 2023 roku po gruntownym remoncie sfinansowanym przy wsparciu gminy Ixelles. Niestety, już po kilku miesiącach od otwarcia w przestrzeni pojawiły się oznaki zawilgocenia, takie jak pęcherze na żywicznej posadzce, czy odchodząca farba ze ścian. Ogranicza to znacząco możliwość długotrwałego użytkowania lokalu przez ludzi.

W 2017 roku, w ramach *Umowy na rzecz zrównoważonego rozwoju dzielnicy*²¹⁷ oraz projektu rewitalizacji ulicy Gray, organizacji non-profit Communa powierzono odpowiedzialność za dynamikę osiedla. Organizacja przejęła w zarządzanie pusty hangar i sąsiadujące budynki, aby stworzyć przestrzeń wspólnotową – **La Serre**. Projekt ten został zrealizowany dzięki zaangażowaniu wolontariuszy, którzy samodzielnie przeprowadzili większość prac remontowych i wyposażania obiektu. Do projektu dołączyło wielu lokalnych aktorów - kolektywy, organizacje pozarządowe i mieszkańcy, którzy chcieli przyczynić się do poprawy jakości życia w swojej dzielnicy.

La Serre pełniła rolę lokalnego centrum aktywności społecznej i kulturowej. Znajdowały się tam cztery mieszkania, studio dla artystów oraz przestrzeń wspólna z barem i kuchnią. Organizowane tam były wydarzenia społeczne (np. działania integracyjne dla imigrantów, aktywizacja seniorów, spotkania z radą dzielnicy), kulturalne (koncerty, spektakle, święta uliczne) oraz związane z ekonomią społeczną (warsztaty naprawcze, działania dotyczące przetwarzania i sprzedaży żywności)²¹⁸.

La Serre z założenia była przestrzenią tymczasową, z terminem zakończenia działalności wyznaczonym na lipiec 2024 roku. W 2023 roku budynek został sprzedany funduszowi

²¹⁶ <https://fietsbieb.be/fr/>, [dostęp: 22.11.2024].

²¹⁷ Z franc.: *Contrat de quartier durable (CQD)* - Umowa na rzecz zrównoważonego rozwoju dzielnicy to plan działania uzgodniony między Regionem Stołecznym Brukseli, gminą Bruksela i mieszkańcami jednej z jej dzielnic. Ta polityka odnowy miejskiej wyznaczana jest do zrealizowania przez cztery lata i ma na celu wdrożenie programu poprawy jakości życia lokalnych mieszkańców, zdefiniowanego w sposób partycypacyjny.

²¹⁸ <https://communa.be>, [dostęp: 20.11.2024].

Community Land Trust Brussels (CLTB), będącemu wieloletnim partnerem organizacji Communa. CLTB działa na rzecz zwiększania dostępności przystępnych cenowo mieszkań własnościowych, rozdzielając koszty zakupu ziemi od kosztów zakupu budynku (tzw. *cegieł*), co pozwala osobom o niskich dochodach na zakup lokum.

Na miejscu La Serre powstanie budynek z 10 mieszkaniami oraz przestrzenią społeczną dostępną zarówno dla mieszkańców, jak i sąsiadów. Projekt ten będzie kontynuacją dotychczasowego, tymczasowego charakteru przestrzeni, rozwijanej przez lata w ramach działań organizacji Communa. Koncepcja ta wpisuje się w logikę tzw. przejściowego urbanizmu – procesu, w którym tymczasowe rozwiązania inspirują trwałe formy urbanistyczne.

Choć organizacja Communa oficjalnie uznaje to za sukces, takie rozwiązanie wywołuje pewne obawy wśród mieszkańców ulicy Gray oraz użytkowników La Serre. Istnieje ryzyko, że wiele działań, które dotychczas miały miejsce w tej otwartej i inkluzywnej przestrzeni, nie znajdzie swojego miejsca w nowej, częściowo prywatnej formie.

Powstaje zatem pytanie, jak można zachować energię oraz inkluzywny charakter dotychczasowej przestrzeni, a także co stanie się z istniejącą już wspólnotą, która przez lata rozwijała się wokół La Serre²¹⁹.

La Maison de la Récup' mieści się w dawnym domu jednorodzinnym, zlokalizowanym naprzeciwko La Serre. Budynek, ze względu na liczne problemy z wilgocią, nie mógł być użytkowany jako przestrzeń mieszkalna. Został przekształcony w tymczasową siedzibę dla twórców działających w duchu gospodarki cyrkularnej. Jest to model biznesowy, który minimalizuje zużycie surowców i ilość odpadów. Na parterze swoją pracownię ma artysta Laurent, który z drewnianych odpadów tworzy elementy schodów. Na wyższych piętrach znajduje się pracownia krawiecka **La Fabrique des HEART'istes** prowadzona przez Panią Fatimę, gdzie organizowane są kursy szycia z wykorzystaniem materiałów z recyklingu, promujące eko-odpowiedzialność.

Dzień bez Samochodu to centralne wydarzenie **Tygodnia Zrównoważonego Transportu**, szczególnie hucznie obchodzone w Brukseli. Ma miejsce w niedzielę przed 22 września, oficjalną datą Światowego Dnia Bez Samochodu. W tym dniu ruch pojazdów silnikowych na terenie całego regionu Brukseli zostaje całkowicie wstrzymany od 9:30 do 19:00. Wyjątek stanowią taksówki, transport publiczny (bezpłatny tego dnia), autokary, służby ratownicze, siły porządkowe oraz osoby posiadające specjalne przepustki. Nawet pojazdy uprawnione do poruszania się muszą przestrzegać ograniczenia prędkości do 30 km/h²²⁰.

To wydarzenie ma charakter społeczny i radosny, a przestrzeń miejska zamienia się w miejsce integracji i aktywności. Ulice wypełniają się rowerzystami, rolkarzami, osobami na hulajnogach, a nawet jeźdźcami konnymi. Dzieci bawią się na drogach, a dorośli chętniej nawiązują sąsiedzkie kontakty. Organizowane są festyny sąsiedzkie, pchle targi, koncerty uliczne czy przedstawienia teatralne.

We Wrocławiu Dzień bez Samochodu również znajduje swoje miejsce w kalendarzu, choć na znacznie mniejszą skalę. W tym dniu komunikacja miejska jest bezpłatna, a użytkownicy rowerów miejskich mogą skorzystać z nich bez opłat przez pierwszą godzinę. Jednak zamknięcie ulic ogranicza się głównie do rejonów wokół rynku.

²¹⁹ <https://www.facebook.com/LaSerreCommuna>, [dostęp: 20.11.2024].

²²⁰ <https://www.bruxelles.be/semaine-de-la-mobilite-et-dimanche-sans-voiture-2023>, [dostęp: 22.11.2024].

Wprawdzie organizowane są warsztaty, zabawy i spotkania, ale brak im charakteru oddolnego, który nadaje wydarzeniu większą dynamikę i autentyczność.

Porównanie tych dwóch podejść uwidacznia potencjał Dnia bez Samochodu jako święta wspólnoty oraz przestrzeni miejskiej, który mógłby zostać lepiej wykorzystany w polskich miastach.

Fairville to projekt badawczy realizowany w ramach programu Horizon Europe, który skupia się na koprodukcji miejskiej. Bada on wyzwania dla demokracji wynikające z nierówności w obszarach miejskich. Skupia się na interwencjach w dzielnicach o niskich dochodach, w których mieszkańcy dystansują się wobec wszelkich instytucji czy procesów demokracji przedstawicielskiej.

Celem Fairville jest wytworzenie nowej strategii wprowadzania sprawiedliwości przestrzennej poprzez koprodukcję wiedzy i demokrację partycypacyjną. Bada również długoterminowy wpływ różnych nierówności na postawy demokratyczne. Badacze i aktywiści wychodzą z założenia, zgodnie z którym polityka miejska powinna być opracowywana nie tyle *dla ludzi*, ale raczej *z nimi*. Stanowić to potencjał do transformacji społecznej i upodmiotowienia ludzi.

FairvilleLabs to inicjatywa łącząca osiem projektów pilotażowych realizowanych w miastach Europy i Afryki. Jej misją jest "Stawianie czoła nierównościom i wyzwaniom demokratycznym poprzez koprodukcję w miastach"²²¹. Projekty koncentrują się na badaniu sposobów, w jakich naukowcy, społeczności lokalne i przedstawiciele władz mogą współpracować z organizacjami pożytku publicznego, zorganizowanymi grupami mieszkańców i użytkownikami przestrzeni w celu wspólnej poprawy jakości życia w ubogich dzielnicach miejskich. Inicjatywa stawia na większy udział mieszkańców w procesach demokratycznych — zarówno nowych, jak i już istniejących.

Projekty pilotażowe zgrupowane są wokół trzech głównych tematów - nierówności środowiskowych, nierówności związanych z mieszkalnictwem i planowaniem przestrzennym oraz nierówności związanych z zagrożeniami klimatycznymi. Prowadzone są w metodologii badań w działaniu (Action Research), która obejmuje wspólne diagnozowanie problemów, planowanie działań oraz ich wdrażanie. W ramach projektów wprowadzone są mechanizmy monitorowania, zbierania doświadczeń i wspólnej oceny. Kluczowym elementem tego procesu jest wzajemna wymiana wiedzy i uczenie się od siebie nawzajem²²².

Projekt **FairvilleLab**, realizowany w Brukseli na ulicy Gray, ma na celu odbudowę zaufania pomiędzy mieszkańcami a organami politycznymi. Jest to także stworzenie warunków sprzyjających lepszemu wspólnemu zrozumieniu przyczyn powodzi i identyfikacji działań niezbędnych do ich ograniczenia. Chociaż część mieszkańców zalewanych dzielnic wyraża przekonanie, że ich rolą jako poszkodowanych nie jest wspieranie procesu diagnozy problemu, uczestnicy FairvilleLab podkreślają, że możliwe jest jednocześnie bycie osobą poszkodowaną i aktywnym podmiotem o zdolności sprawczej. Taka perspektywa wpisuje się w ideę nauki obywatelskiej²²³, która stanowi integralną część badań w działaniu.

²²¹ <https://www.fairville-eu.org/>, [dostęp: 20.11.2024].

²²² <https://www.egeb-sgwb.be/article429.html>, [dostęp: 20.11.2024].

²²³ Nauka obywatelska to forma badań realizowanych z udziałem szerokiego grona społeczeństwa, obejmująca zarówno amatorów, jak i profesjonalnych badaczy. Jest wykorzystywana w wielu dziedzinach, takich jak ekologia, ochrona przyrody, badania medyczne i zdrowotne, astronomia, media czy komunikacja.

W dniach 7-10 listopada 2023 roku odbył się zjazd uczestników Fairville w Brukseli²²⁴. Uczestniczyłam w nim jako reprezentantka Latitude Platform oraz badaczka procesów partycypacyjnych i doktorantka Akademii Sztuk Pięknych we Wrocławiu. Gospodarzem zjazdu był Wydział Architektury ULB La Cambre Horta w partnerstwie z EGEB.

Wydarzenie zgromadziło głównie badaczy i profesjonalistów, jednak przez pierwsze dwa dni było również otwarte dla mieszkańców gminy Ixelles oraz przedstawicieli administracji publicznej. Celem forum było zainicjowanie dialogu między wszystkimi uczestnikami, koncentrującego się na kluczowych wyzwaniach miejskich, takich jak degradacja budynków mieszkalnych, rewitalizacja obszarów zurbanizowanych oraz kwestie ekologiczno-klimatyczne związane z gospodarką wodną i zarządzaniem odpadami.

W ramach wydarzenia podjęto publiczną dyskusję dotyczącą problemów ulicy Gray i jej mieszkańców, szukając wspólnie możliwych do podjęcia kroków zbliżających do jego rozwiązania. Więcej na ten temat piszę w rozdziale 5.1.8.

5.1.4. Ogólne cele projektowe:

Priorytetem w tej części dzielnicy jest zapewnienie bezpiecznych warunków dla ruchu pieszych oraz użytkowników tzw. *mobilności miękkiej*, takich jak rowery, wózki, hulajnogi, rolki czy deskorolki. Szczególne znaczenie ma uwzględnienie potrzeb dzieci, młodzieży, osób starszych oraz osób z ograniczeniami ruchowymi. Kluczowym wyzwaniem jest opracowanie rozwiązań przestrzennych umożliwiających harmonijne współistnienie różnorodnych form mobilności, z naciskiem na bezpieczeństwo i komfort wszystkich użytkowników.

Zgodnie z założeniami PRDD, ulica Gray należy do obszaru priorytetowego w zakresie zazieleniania przestrzeni, co powinno mieć charakter ciągły i zintegrowany z sąsiadującymi projektami. W pobliżu realizowane są inne inicjatywy zazieleniające, takie jak działania na Placu Flagey, projekt na Rue des Deux Ponts oraz kolektywny ogród Gray Moineaux. Projekty te mają na celu przeciwdziałanie tworzeniu się miejskich wysp ciepła oraz redukcję zanieczyszczenia powietrza. Zwiększenie powierzchni biologicznie czynnej poprzez debetonizację jest również postrzegane jako sposób na złagodzenie problemów związanych z gospodarką wodną w tej części dzielnicy.

Ulica Gray charakteryzuje się obecnie niską jakością przestrzeni publicznej. Jest to ulica przelotowa z intensywnym i ciągłym ruchem samochodowym, co pozostawia niewiele miejsca dla pieszych na odpoczynek czy interakcje społeczne. Szczególną barierą jest skrzyżowanie Gray-Kerckx, które jest przytłoczone dominującą strukturą mostu Couronne. Dodatkowo, schody łączące ulicę Gray z Aleją de la Couronne są strome, zaniedbane i słabo widoczne, co negatywnie wpływa na poczucie bezpieczeństwa.

Celem projektu jest przekształcenie przestrzeni publicznej ulicy Gray w sposób, który zwiększy jej dostępność i widoczność, a także stworzy możliwość wykorzystywania jej nie tylko jako korytarza komunikacyjnego, ale również miejsca sprzyjającego integracji społecznej i odpoczynkowi.

²²⁴ <https://www.fairville-eu.org/post/open-citizen-meeting-in-brussels>, [dostęp: 20.11.2024].

5.1.5. Plan działań

Dzięki jasno określonym celom projektowym możliwe było wytyczenie kierunku działań, które zostały pozytywnie zaopiniowane przez Radę Gminy Ixelles (*collège communal*)²²⁵.

Na tej podstawie opracowaliśmy wstępny plan działań, podzielony na trzy główne fazy:

1. **Wspólne projektowanie** (*co-design*)
2. **Wspólne tworzenie interwencji w przestrzeni**²²⁶ (*co-construction*)
3. **Budowanie świadomości i wrażliwości:** zwiększanie społecznej wiedzy na temat interwencji oraz problematyki, którą poruszają.

Później, w trakcie realizacji projektu, okazało się, że zaplanowane fazy nie do końca odzwierciedlały specyfikę i rzeczywistość pracy na ulicy Gray.

Przed przystąpieniem do działań w przestrzeni, kluczowym elementem było znalezienie lokalnych partnerów. Choć w momencie składania wniosku projektowego istniała już wstępna lista potencjalnych lokalnych aktorów, a z niektórymi z nich nawiązano kontakt, na tym etapie nie można było jeszcze mówić o trwałych relacjach czy pełnym zaangażowaniu z ich strony.

Pierwszym krokiem w realizacji projektu było stworzenie identyfikacji wizualnej, która miała wesprzeć komunikację z mieszkańcami na temat działań podejmowanych w ramach projektu Maelbeek Vallée Verte. Studio graficzne LOOP przygotowało zestaw materiałów promocyjnych, w tym ulotki dystrybuowane wśród lokalnej społeczności oraz plakaty, które rozwieszono na ulicy Gray.

²²⁵ W Belgii, podobnie jak w Polsce, gmina (*commune*) stanowi podstawową jednostkę samorządu terytorialnego. Region Stołeczny Brukseli, będący zespołem miejskim, podzielony jest na 19 gmin, które pod względem urbanistycznym można porównać do polskich dzielnic. Każda z gmin posiada swoją Radę wykonawczą, złożoną z burmistrza oraz radnych.

²²⁶ Interwencje w przestrzeni miejskiej (ang. *urban interventions*) to termin obejmujący unikalne, kontekstowe oraz punktowe działania realizowane w zmieniającym się środowisku miejskim. Według definicji zawartej w SJP, czasownik *interweniować* oznacza *podejmowanie działań mających na celu ingerencję w określoną sprawę, pośredniczenie lub wstawianie się w czyjś imieniu*. W odniesieniu do przestrzeni miejskiej interwencje te łączą elementy aktywizmu, wiedzy eksperckiej (m.in. z zakresu architektury i urbanistyki), praktyk artystycznych oraz strategii politycznych. Służą one odpowiedzi na potrzeby i oczekiwania lokalnych społeczności, często angażując różnorodne dyscypliny oraz środki wyrazu. Przeprowadzenie tego rodzaju działań wymaga zarówno lokalnej wiedzy, jak i podejścia eksperymentalnego.

5.1.8.

5.1.9.

5.1.10.

Fot.5.1.7-10. Plakaty w witrynie na parterze ulicy Gray, na panelach informacyjnych i na tablicy ogłoszeń pobliskiej uczelni oraz ulotki na bramie do ogrodu wspólnotowego, fot. M. Siemińska

Doświadczenia związane z procesem projektowym i partycypacyjnym zostały opisane w formie dziennika. Każdy wpis opatrzony jest takimi informacjami jak data wydarzenia, tematyka, osoby biorące w nim udział oraz wkład twórczy i merytoryczny, a także wyniki działań projektowych. Każdy z punktów oznaczony jest odpowiednią ikoną, których legenda znajduje się poniżej.

Legenda

Wiedza uzyskana podczas procesu

Pomysły i potrzeby zgłaszane przez mieszkańców i użytkowników przestrzeni

Problemy i uwagi zgłaszane przez mieszkańców i użytkowników przestrzeni

Wykonane działania

Uwagi do praktyki projektowej i organizacji

5.1.6. Wspólne projektowanie

Wprowadzenie do projektu

Schody Gray-Couronne,
ulica Gray

Latitude (Marta, Davide)
+ EGEB (Dominique, Michel)

Wkład twórczy i merytoryczny do projektu

Scharakteryzowanie ulicy Gray;

Wprowadzenie dodatkowych elementów wizualnych przypominających o ograniczeniu prędkości;

Zgłoszenie problemów z wilgocią w domu, co negatywnie wpływa na jakość życia;

Hałas oraz wstrząsy wywoływane przez przejeżdżające autobusy;

Mała widoczność miejsca spotkania.

Pierwsza faza projektu Maelbeek Vallée Verte skupiała się na wspólnym projektowaniu. Zanim jednak mogliśmy przejść do tego etapu, konieczne było nawiązanie relacji z mieszkańcami oraz zaprezentowanie założeń naszych działań. Ważnym elementem tego procesu było także zebranie informacji o potrzebach i problemach użytkowników przestrzeni. W tym celu 13 lipca 2023 zorganizowaliśmy pierwsze spotkanie na schodach Gray Couronne, które uznaliśmy za charakterystyczne miejsce na ulicy Gray.

Ze względu na niedużą frekwencję spotkanie miało głównie charakter informacyjny. Niemniej jednak zebraliśmy cenne uwagi od okolicznych mieszkańców dotyczące przestrzeni. Nawiązano również kontakt z przedstawicielkami organizacji La Vélothèque oraz Ogrodu Wspólnotowego Moineaux – Peggy i Julie.

Fot.5.1.11. Pierwsze spotkanie dotyczące projektu, fot. M. Siemińska

Rys.5.1.5. Rysunek stworzony podczas spotkania, opisujący obecny stan przestrzeni oraz lokalnych aktorów. fot. M. Siemińska.

5.1.11.

Jak czujecie się w tej przestrzeni?

- wąska droga, ruch samochodowy i autobusowy dość spory, ale i tak mniejszy niż wcześniej (przypis autora- rok wcześniej został ograniczony ruch do jednokierunkowego dla samochodów w części ulicy za skrzyżowaniem Gray-Kerckx)
- ludzie jeżdżą szybko i nerwowo, nie przestrzegają ograniczenia prędkości
- należy przypomnieć o ograniczeniu prędkości znakami drogowymi
- nie ma już korków, poprawa sytuacji dzięki sygnalizacji świetlnej
- schody używane są rzadko, nocą nieprzyjemne
- brak oświetlenia
- okropnie
- nie ma punktów podziału przestrzeni (przypis autora: brak wizualnego i przestrzennego podziału ulicy przełotowej; droga nastawiona na przepływ, nie ma miejsca do zatrzymania się na rozmowę czy odpoczynek)
- pusta ściana obok la Serre, co jest smutnym widokiem
- za wąski chodnik
- brak życia
- odczucie chłodu
- mieszanka populacji
- ruch pieszy w kierunku la Serre

Comment vous sentez-vous dans cet espace ?

- Rue étroite, bcp de circulation
- Bcp de trafic, et ça va mal depuis lors on ne peut pas respecter priorité à droite.
- ça va être nouveau
- Signalisation? : l'attention pour éviter à ralentir (limitation vitesse non respectée)
- faut-il appeler la limitation (30 km/h)?
- = appel visuel?
- Et les gens vont bcp + vite?
- Brique pour venir à la Serre (ou à Plegy)
- et l'ancienne maison de justice au Gray (la Serre)

Comment utilisez-vous cet espace ?

- pas d'éclairage
- CARRO
- VELO
- BUS
- plus de bichon
- ENDROIT FRAIS
- COUVERT D'AIR
- ARBRE
- trafic est mieux quand event
- utiliser l'escalier souvent
- escalier pendant la nuit pas possible
- mais vide après le soir → faire
- horrible
- terrible trop épais
- verre (pont)
- on a pas un endroit de sejour
- de mélange de population
- trafic important
- manque de vie
- son sensation de faire
- Des fleurs que des fleurs?

Po spotkaniu przeprowadziłam rozmowę z Glenem Sandersem, brukselskim artystą zamieszkałym w narożnym budynku na skrzyżowaniu ulic Gray i Kerckx.

Glen opowiedział o powodach zakupu mieszkania z pracownią w tej lokalizacji, wskazując na jego niższą cenę w porównaniu do innych miejsc. Podkreślił jednak problemy wynikające z warunków mieszkaniowych, w tym uporczywą wilgoć oraz hałas spowodowany drganiem budynku podczas przejazdów autobusów. Wskazał także miejsce, w którym regularnie zbiera się woda, nawet w okresach największych upałów.

Rys.5.1.6. Dokumentacja ze spotkania.

Fot.5.1.12. Jedno z najniższych położonych miejsc w dolinie rzeki Maelbeek. Woda w tym miejscu stoi przez cały rok, fot. M. Siemińska

5.1.12.

Spotkanie z wolontariuszką Peggy

La Vélothèque (roweroteca,
czyli biblioteka dla rowerów)

Latitude (Marta)

Wkład twórczy i merytoryczny do projektu

Obserwacja sposobu użytkowania miejsca;

Mimo niedawnego remontu lokalu, stan techniczny przestrzeni budzi zastrzeżenia: posadzka pęka, farba odchodzi od ścian, wyczuwalny zapach stęchlizny;

Wprowadzenie zakazu parkowania na odcinku przed lokalem;

Instalacja mebli miejskich wydzielających przestrzeń do testowania rowerów i tworzących miejsce spotkań;

Mało miejsca na testowanie rowerów;

Bliskość ulicy stanowi potencjalne zagrożenie dla dzieci;

Brak widoczności lokalu z powodu samochodów zaparkowanych przed nim.

15 lipca 2023, podczas spotkania na schodach Gray-Couronne zostałam zaproszona przez Peggy do odwiedzenia *La Vélothèque* w trakcie jej dyżuru wolontariackiego. Wizytacja pozwoliła mi zaobserwować sposób funkcjonowania roweroteki oraz porozmawiać z użytkownikami o ich potrzebach.

La Vélothèque jest otwierana raz w miesiącu, a podczas każdej sesji wypożyczanych jest od kilku do kilkunastu rowerów. Lokal charakteryzuje się przestronnym wnętrzem, umożliwiającym wygodne oglądanie dostępnych rowerów. Jednak brakuje w nim miejsca do ich przetestowania – dzieci, chcąc wypróbować rower, muszą wyjeżdżać na wąski chodnik przed budynkiem.

Dodatkowym problemem jest słaba widoczność lokalu z ulicy, ponieważ zaparkowane samochody zastaniają go na całej długości.

5.1.13.

5.1.14.

5.1.15.

Fot.5.1.13-15. Dokumentacja fotograficzna sytuacji przed lokalem La Velothèque, fot. M. Siemińska

Spotkanie z ogrodnikami z Ogrodu Wspólnotowego Gray-Couronne

Ogród Wspólnotowy
Gray-Couronne

Latitude (Davide)

Wkład twórczy i merytoryczny do projektu

Obserwacja miejsca;

Wstępne opracowanie koncepcji systemu zbierania wody deszczowej;

Cysterna do zbierania wody opadowej;

Problemy z suszą.

1 sierpnia 2023 Davide z Latitude Platform, spotkał się z ogrodnikami Eleną i Janem, którzy oprowadzili go po ogrodzie i opowiedzieli o trudnościach, jakie mają ze zbieraniem wody deszczowej do podlewania roślin. Ogrodnicy pokazali cysterny, jednak bez żadnego systemu zbierania i doprowadzania do nich wody deszczowej. Zaproponowano pomysł umieszczenia jednej z cystern na platformie schodów Gray-Couronne i podłączenie jej do rynny budynku socjalnego.

Fot.5.1.16. Widok na most Couronne z Ogrodu Gray- Couronne.

Źródło: jardingraycouronne.wixsite.com²²⁷

²²⁷ <https://jardingraycouronne.wixsite.com/jardin-gray-couronne>, [dostęp: 23.11.2024].

Spotkanie z Fatimą z La Fabrique des HEART'istes

online

Latitude (Marta)
+ Fatima

Wkład twórczy i merytoryczny do projektu

Zielona fasada budynku Maison de la Récup';
Girlanda przewieszona nad ulicą;

Wilgoć w piwnicy;
Brak widoczności pracowni.

Podczas rozmowy 9 sierpnia 2023 Fatima z pracowni krawieckiej opowiedziała o problemach dotyczących wilgoci w pomieszczeniach. Na szczęście wilgoć nie jest na tyle zaawansowana, żeby niszczyć jej materiały. Niemniej jednak, pracownicy muszą często wietrzyć pomieszczenia. Oprócz tego Fatima zwróciła uwagę na brak widoczności jej działalności z ulicy.

Omówiliśmy także możliwość zazielenienia części chodnika przed budynkiem, co Fatima przyjęła z otwartością.

Fot.5.1.17. Maison de la Récup',
gdzie mieści się pracownia
La Fabrique des HEART'istes,
fot. M. Siemińska

Sierpień - wrzesień : Komunikacja planowanych aktywności

W okresie sierpnia i września działania komunikacyjne związane z planowanymi aktywnościami były prowadzone wielotorowo, aby dotrzeć do jak najszerszego grona odbiorców. Kluczowe metody promocji obejmowały:

- ❑ **Media społecznościowe** naszych partnerów;
- ❑ **Oficjalne kanały gminy Ixelles** - informacja o działaniach w oficjalnym kalendarzu wydarzeń gminy;
- ❑ **Bezpośredni kontakt** - zaproszenia mailowe do osób z list mailingowych, obejmujących mieszkańców i przedstawicieli instytucji lokalnych;
- ❑ **Materiały promocyjne w przestrzeni publicznej** - dystrybucja ulotek oraz rozwieszenie plakatów w strategicznych punktach dzielnicy.

Rys.5.1.7. Ogłoszenie na stronie gminy.

Fot.5.1.18. Materiały promocyjne w przestrzeni publicznej, fot. M. Siemińska

Złożenie dokumentacji do Rady Gminy Ixelles

online

Latitude (Marta, Davide)

Procedura zatwierdzania działań w przestrzeni publicznej Brukseli

Wszystkie działania ingerujące w kształt przestrzeni publicznej w Brukseli wymagają zatwierdzenia przez Radę Gminy oraz zgłoszenia do odpowiednich wydziałów Urzędu Gminy. Stosowne dokumenty należy przedstawić z reguły z co najmniej miesięcznym wyprzedzeniem w stosunku do planowanych prac. Z tego względu, pomimo trwającego procesu partycypacyjnego, 14 sierpnia 2023 przedłożyliśmy ogólny projekt w rozszerzonym zakresie. Pozwoliło to zachować możliwość realizacji różnorodnych wariantów działań.

Projekt przewidywał cztery typy interwencji przestrzennych:

- ▣ **Debetonizację z zazielenieniem,**
- ▣ **Debetonizację połączoną z małą architekturą i roślinnością,**
- ▣ **Meble miejskie,**
- ▣ **Interwencje malarskie na drodze.**

Do dokumentacji dołączono plan sytuacyjny, rzuty z wymiarami przestrzeni przeznaczonych na konkretne interwencje lub fotografie. Te ostatnie pełniły rolę inspiracji lub prezentowały wcześniejsze realizacje biura Latitude Platform. Dokumentacja obejmowała również opis proponowanych rozwiązań technologicznych oraz wstępny harmonogram prac.

Analogiczne materiały zostały złożone w biurze lokalnej policji w celu uzyskania zgody na zamknięcie ulicy oraz zabezpieczenia miejsc parkingowych przewidzianych do zagospodarowania w ramach projektu.

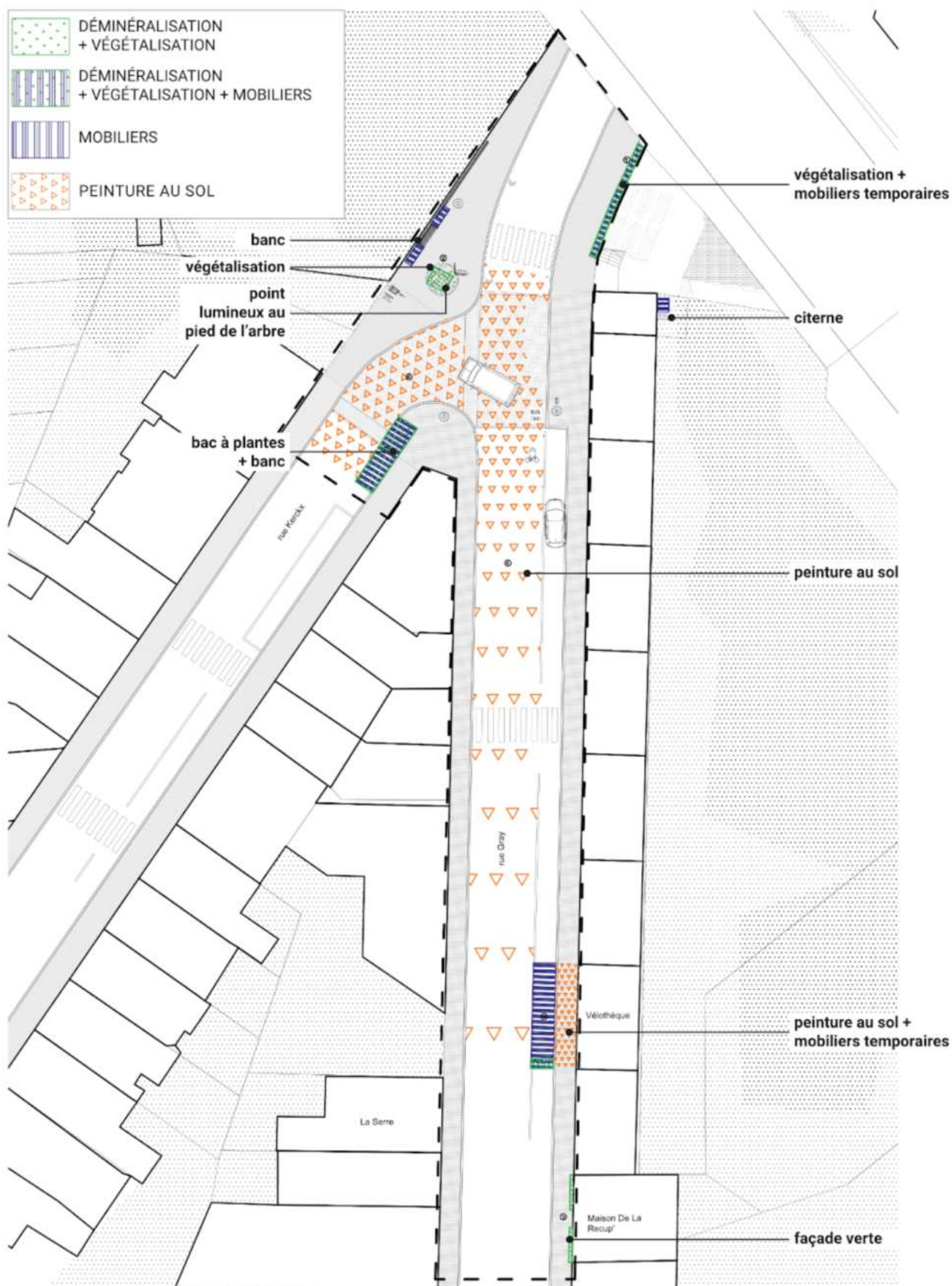

Fot.5.1.19. Propozycja działań na ulicy Gray. Materiał z dokumentów złożonych gminie.

Źródło: Archiwum Latitude Platform.

5.1.19.

Rys.5.1.8. Propozycja działań na ulicy Gray. Materiał z dokumentów złożonych gminie.
Opracowanie własne.

5.1.20.

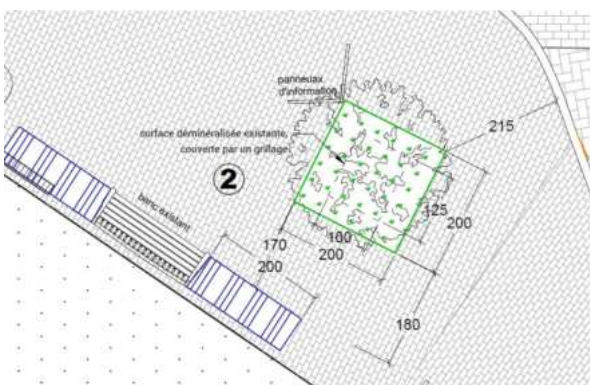
5.1.21.

5.1.22.

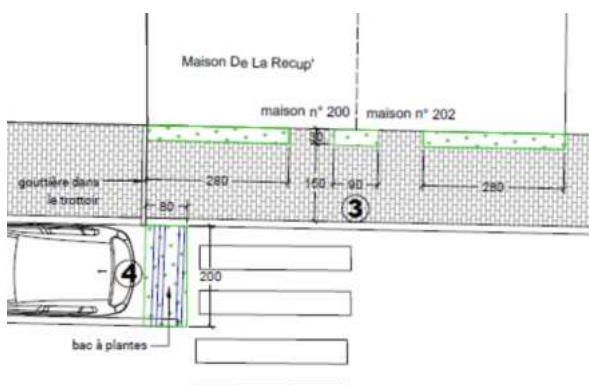
5.1.23.

Fot.5.1.20. Przykład zielonej fasady z ulicy Kerckx, fot. M. Siemińska

Fot.5.1.22. Przykład wykonania zielonej fasady poprzez usunięcie płyt chodnikowych.
Źródło: Archiwum Latitude Platform

Rys.5.1.9. Propozycja wprowadzenia zieleni poprzez powiększenie przepuszczalnej nawierzchni wokół drzewa.
Opracowanie własne.

Fot.5.1.21. Mała architektura na miejscu parkingowym »parklet«.
Źródło: wtop.com

Fot.5.1.23. Donica wyznaczająca parking dla rowerów.
Źródło: cyclehoop.com

Rys.5.1.10. Propozycja wprowadzenia zieleni w postaci zielonej fasady.
Opracowanie własne.

Spotkanie informacyjne

Maison de Quartier Malibran

Latitude (Marta, Octavio,
Ombeline) + EGEB (Michel)

Postępy w ramach etapu

Omówienie zaproponowanych w projekcie rozwiązań i działań;

Poszerzenie sieci kontaktów;

Wszelkiego rodzaju aktywności związane z projektem muszą odbywać się w bezpośrednim sąsiedztwie omawianej przestrzeni.

Niestety, na kolejnym spotkaniu frekwencja nadal była niska. Przyczyną mogła być zbyt późno rozpoczęta kampania informacyjna dotycząca wydarzenia lub ładna pogoda sprzyjająca spędzaniu czasu w inny sposób.

Wewnętrzne spotkania grupy projektowej

online + biuro

Latitude (Marta, Davide, Ombeline) + EGEB (Michel, Dominique, Odile)

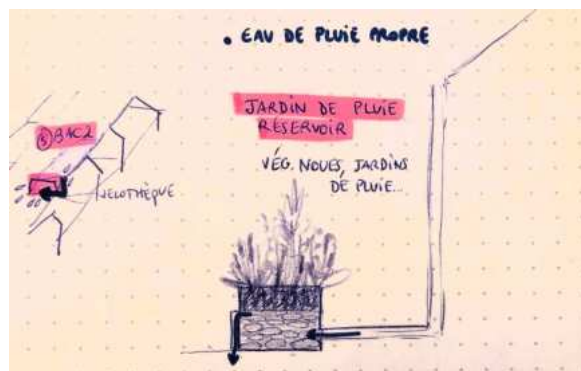
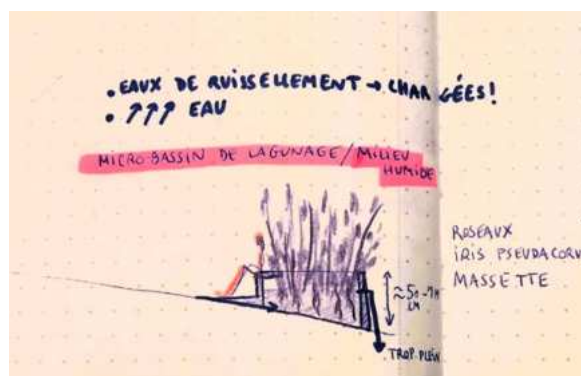
Postępy w ramach etapu

Opracowanie technologii samonawadniających się donic.

Na tym etapie prac projektowych okazało się, że realizacja części elementów nie będzie możliwa. Ograniczenia wynikały z kilku czynników: ograniczeń budżetowych, opóźnień w procesach decyzyjnych dotyczących ingerencji w infrastrukturę (np. debetonizacja chodnika) oraz braku aktywnego wsparcia ze strony mieszkańców dla niektórych pomysłów. Dodatkowo nie uzyskaliśmy pozwolenia na umieszczenie cysterny w przestrzeni publicznej, co wymusiło rezygnację z planu zazielenienia wzdłuż ściany schodów. Przez to brakowało w pobliżu źródła wody niezbędnego do pielęgnacji roślinności.

Równolegle mieliśmy już bardziej klarowny obraz potencjalnych partnerstw zawartych przed wrześniem. Członkowie Ogrodu Gray Moineaux byli zaangażowani w sezonowe prace, co ograniczyło ich możliwości wsparcia projektu. Z kolei wolontariuszki z Vélothèque aktywnie zaangażowały się w projekt Maelbeek Vallée Verte, wyrażając chęć współtworzenia przestrzeni przed ich lokalem.

Rys.5.1.11. Schematy działania technologii samonawadniających się donic. Rysunki wykonane przez Odile.

Partycypacja użytkowników przestrzeni była dla nas kluczowym aspektem realizacji projektu. W związku z tym zdecydowaliśmy się zrezygnować z elementów, które nie zyskały aktywnego wsparcia mieszkańców, mimo ich atrakcyjności z projektowego punktu widzenia. Zamiast tego skupiliśmy się na opracowaniu rozwiązania umożliwiającego wprowadzenie zieleni w obszar jezdni. Dodatkowo założyliśmy że podczas nadchodzących warsztatów i spotkań pojawią się nowe propozycje dotyczące lekkich interwencji, które mogłyby zostać włączone w projekt.

Ponadto konieczne było opracowanie alternatywnego rozwiązania dla donic przeznaczonych na roślinność - rozwiązania, które nie wymagałyby usunięcia betonowej nawierzchni, a jednocześnie zapewniałyby względną samowystarczalność wodną. Temat ten opracowali Odile i Michel, proponując między innymi zastosowanie hydroponicznego systemu znanego jako *wicking bed*.

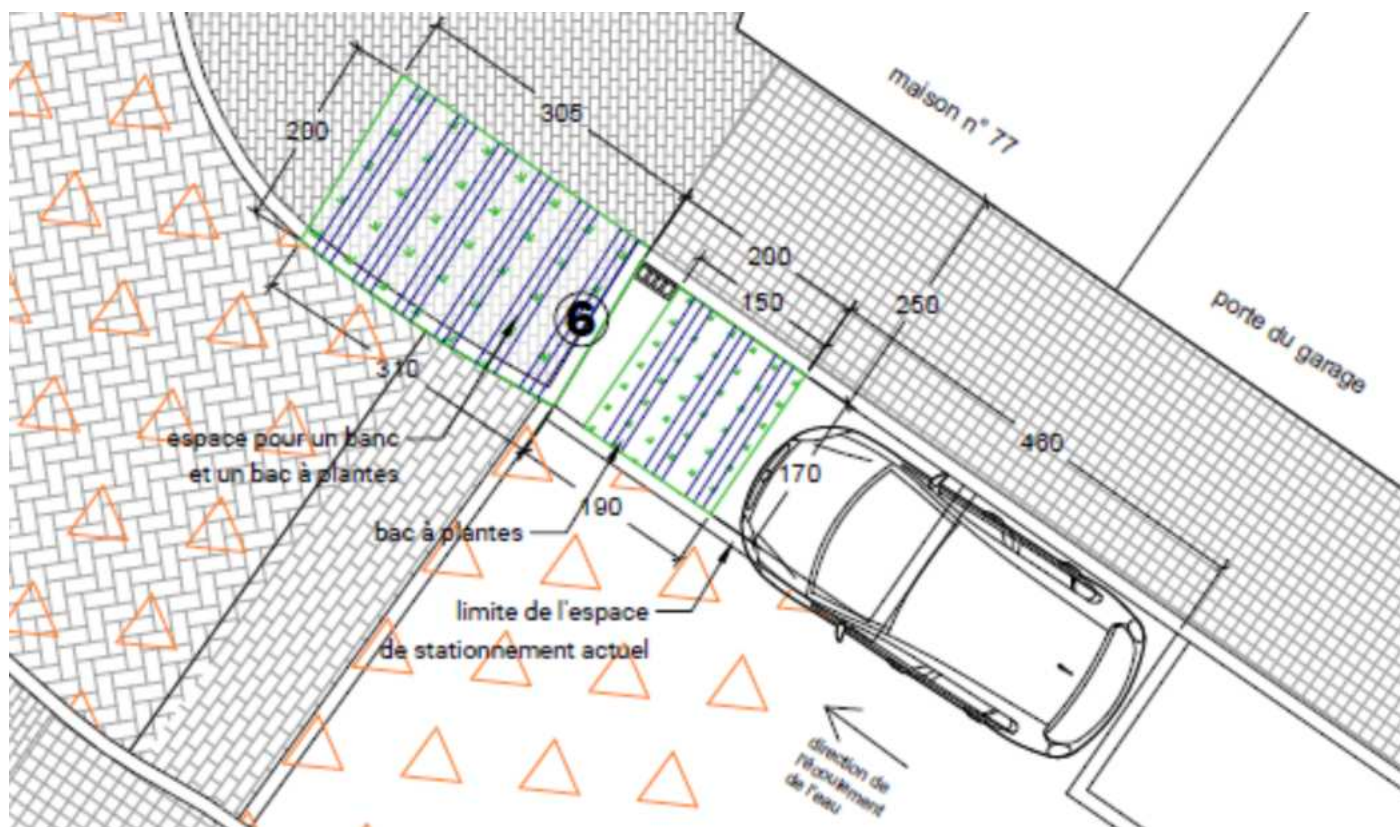

Rys.5.1.12. Schemat działania hydroponicznego systemu *wicking bed*.

Źródło: sbounmy.com²²⁸

Rys.5.1.13. Schemat umieszczenia donic na ulicy Kerckx.

Opracowanie własne.

²²⁸ <https://sbounmy.com/permaculture-wicking-bed-for-60eu/>, [dostęp: 23.11.2024].

Warsztaty projektowe i spacer badawczy

La Serre i ulica Gray

Latitude (Marta, Ombeline)
+ EGEB (Michel, Odile)

Wkład twórczy i merytoryczny do projektu

Obserwacja bioróżnorodności na obszarze ulicy Gray i okolic
Refleksja na temat zieleni w mieście;
Empiryczna analiza przestrzeni;

Zaplanowanie przestrzeni sprzyjającej integracji mieszkańców
i animacji społecznej;
Zawieszenie kolorowych girland nad ulicą;
Wprowadzenie zieleni;
Koncepcje grafik symbolizujących kluczowe elementy ulicy Gray;

Pozytywny wpływ lokalizacji w bezpośrednim sąsiedztwie
omawianego obszaru na frekwencję;
Spacer badawczy jako wartościowe narzędzie.

Spotkanie warsztatowe 9 września 2023 składało się z trzech części i miało na celu wypracowanie graficznej kompozycji przestrzennej oraz koncepcji motywów artystycznych do namalowania w przestrzeni publicznej.

W pierwszej części uczestnicy zapoznali się z propozycją miejsc i zakresem planowanych interwencji. Przedstawiono projekt wstępny złożony do Rady Gminy oraz inspiracje dotyczące interwencji malarskich, które miały znaleźć się na jezdni. Celem tej części było wprowadzenie uczestników w tematykę oraz przedstawienie kontekstu działań.

Drugą część spotkania stanowił spacer badawczy, prowadzony przez architektkę krajobrazu - Odile Zaït. Spacer miał charakter krytycznej analizy przestrzeni – uczestnicy zostali zachęcani do zwracania uwagi na elementy krajobrazu, które w codziennym użytkowaniu mogą pozostawać niezauważone. Obserwacje ujawniły bogatą bioróżnorodność pomimo zdominowania przestrzeni przez powierzchnie mineralne. Uczestnicy dostrzegli rośliny wyrastające w nietypowych miejscach – pomiędzy kostkami chodnikowymi, płytami betonowymi ściany oporowej, a także na dachach budynków. Wskazano liczne gatunki dzikiej roślinności, które kwitły nawet we wrześniu, a także obecność owadów.

Po powrocie do przestrzeni warsztatowej La Serre, uczestnicy podsumowali swoje obserwacje, dzieląc je na dwie kategorie: *użytkowanie* i *natura*. Analiza użytkowania przestrzeni wskazała na przelotowy charakter ulicy, ograniczoną funkcjonalność schodów oraz monumentalny wymiar mostu. Zwrócono również uwagę na artystyczny aspekt graffiti i plakatów pojawiających się na tych obiektach, które, pomimo ich powszechnego postrzegania jako elementów problematycznych, zostały docenione za wprowadzanie koloru i kreatywności do przestrzeni. Takie cechy sprawiają, że most i schody stają się mniej przytłaczające dla użytkowników przestrzeni.

W ramach zgłoszonych propozycji uczestnicy zaproponowali wprowadzenie dodatkowych elementów kolorystycznych, takich jak girlandy i żagle przeciwsłoneczne. Zdaniem uczestników mogłoby to nadać przestrzeni bardziej przyjazny i śródziemnomorski charakter, przyczyniając się do poprawy jej funkcjonalności oraz estetyki.

W kategorii natura główną uwagę skupiono na chwastach, określanych po francusku mianem złych roślin (*mauvaises herbes*). Jedna z uczestniczek zauważyła, że to określenie jest niewłaściwe, zwłaszcza w kontekście przestrzeni miejskiej, gdzie każda forma zieleni przyczynia się do poprawy środowiska. Uzgodniono, że bardziej adekwatnym terminem będzie *roślinność dzika* lub *samoistna*. Wśród zaobserwowanych gatunków wymieniono m.in. robinie, omżyn, bluszcz, kiwi oraz winorośl, które tworzą bogaty ekosystem ulicy Gray i jej otoczenia.

5.1.24.

5.1.25.

Fot.5.1.24. Spacer badawczy, fot. O. Hinfray

Fot.5.1.25. Warsztaty projektowe, fot. O. Hinfray

Kolejnym istotnym aspektem omawianym w kontekście natury była obecność wody w przestrzeni publicznej. Uczestnicy zwrócili uwagę na częste zjawisko mgły, kałuże oraz wilgotne ściany nasypu, co sugeruje potrzebę uwzględnienia tych warunków w projektowanych interwencjach.

Po zebraniu obserwacji, uczestnikom warsztatów zaproponowano część praktyczną, której celem było graficzne wyrażenie ich przemyśleń i wyobrażeń na temat przestrzeni ulicy Gray. Zadanie polegało na narysowaniu wizji idealnej przestrzeni lub przedstawieniu kluczowych elementów, które zwróciły ich uwagę podczas wcześniejszych dyskusji.

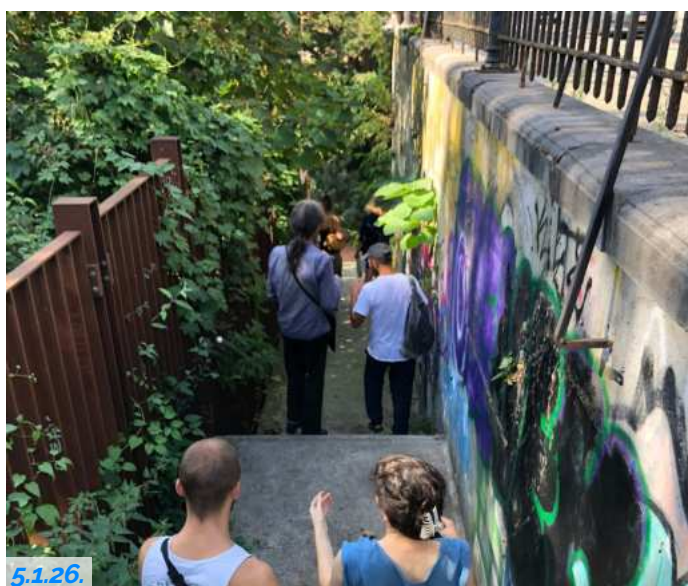
W efekcie powstały różnorodne rysunki, które w kreatywny sposób ilustrowały zarówno indywidualne potrzeby, jak i wspólne wyobrażenie o potencjale ulicy Gray. Graficzne prace uczestników pozwoliły na lepsze zrozumienie ich perspektywy, podkreślając aspekty, które powinny zostać uwzględnione w dalszym procesie projektowym.

Wnioski:

Spotkanie to można uznać za szczególnie owocne i inspirujące. Uczestnicy nie tylko podzielili się swoimi obserwacjami, ale również wyrazili konstruktywne opinie na temat zaproponowanych przez nas rozwiązań.

Warsztaty te dostarczyły nie tylko inspiracji, ale także konkretnych pomysłów na zagospodarowanie przestrzeni ulicy Gray. Szczególną wartość miały indywidualne wizje uczestników, przedstawione w formie ilustracji, które wzbogaciły ogólną koncepcję projektu. Otrzymane wyniki stanowiły istotny wkład w dalsze etapy procesu projektowego.

Zarówno wybór miejsca spotkania, jak i zastosowana forma działań pozytywnie wpłynęły na zaangażowanie mieszkańców. Spacer badawczy przyciągnął uwagę przechodniów, którzy dołączyli do grupy. Warsztaty odbyły się w przestrzeni La Serre, bezpośrednio sąsiadującej z omawianą częścią ulicy Gray, co dodatkowo sprzyjało ich otwartemu i inkluzywnemu charakterowi. Po zakończeniu oficjalnej części spotkania uczestnicy pozostali na miejscu, wykorzystując tę okazję do swobodnej wymiany myśli i nawiązania kontaktów, co podkreśliło integracyjny wymiar wydarzenia.

Fot.5.1.26. Zielen kontra architektura, schody Gray-Couronne, fot. M. Siemińska

Fot.5.1.27. Zielen na pustej działce, fot. M. Siemińska

5.1.28.

Fot. 5.1.28-31.

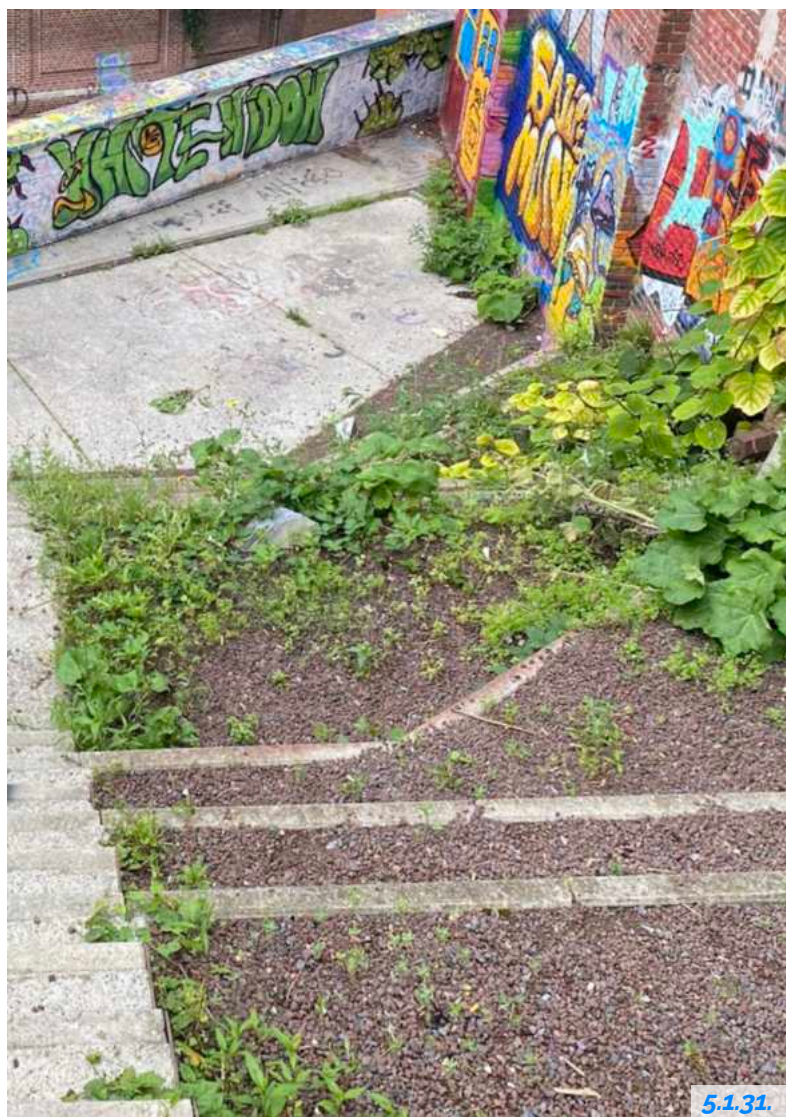
*Dokumentacja fotograficzna -
bioróżnorodność ulicy Gray
fot. M. Siemińska*

5.1.30.

5.1.29.

5.1.31.

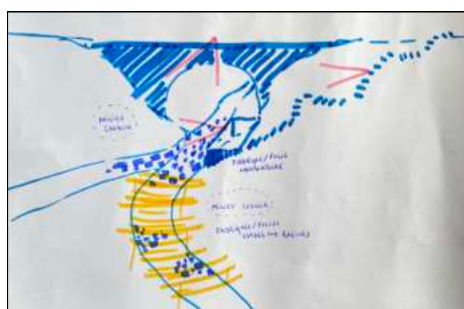
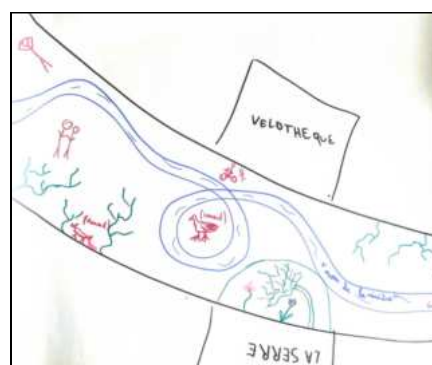
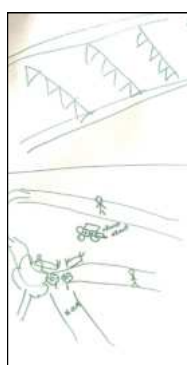
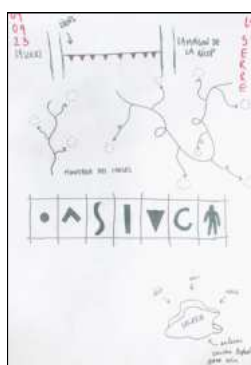
Fot. 5.1.32-33.

Dokumentacja warsztatów,
fot. M. Siemińska

Rys.5.1.14. Dokumentacja
rysunków wykonanych
przez uczestników.

5.1.32.

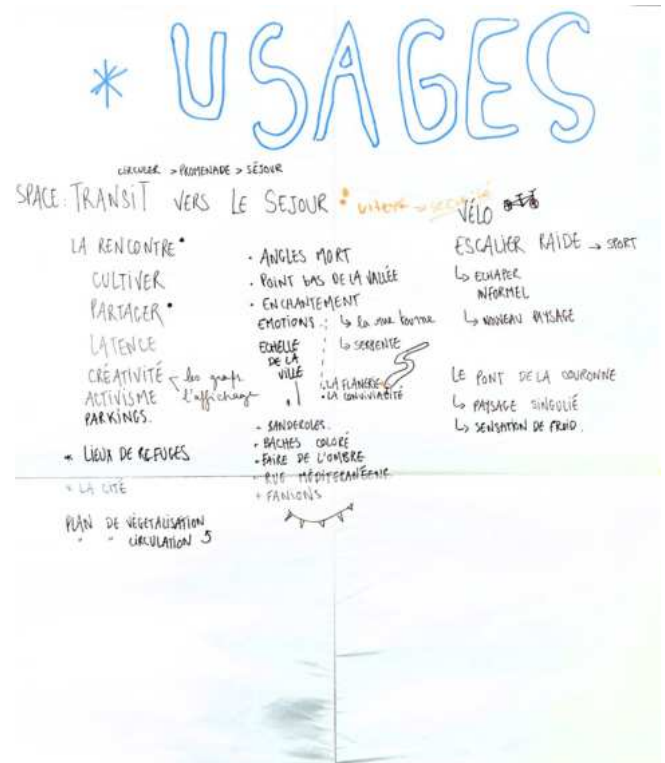
5.1.33.

Użytkowanie

- o komunikacja do miejsca pobytu
- o spotkanie
- o kultywowanie
- o dzielenie się
- o opóźnienie
- o kreatywność (plakaty i graffiti)
- o aktywizm
- o parkingi
- o miejsce schronienia
- o plan zazielenienia
- o martwe punkty
- o najniższe punkty w dolinie
- o oczarowanie
- o ulica zakręca
- o przyjazny dla użytkownika
- o w skali miasta
- o chodnikiewki
- o kolorowe żagle przeciwsłoneczne
- o śródziemnomorska ulica
- o prędkość w bezpieczeństwo
- o rower
- o strome schody - sport, nieformalna ucieczka/ujście, nowy pejzaż
- o most de la Couronne - widok jedyny w swoim rodzaju, uczucie chłodu

Natura

- o roślinność samoistna
- o »chwasty«
- o robinia akacjowa, omżyn (motyli krzew), bluszcz, kiwi, powojnik pnący, winorośl
- o kot, lis
- o »natura jest wściekła, więc wychodzi z pęknięć i szczelin«
- o drzewa - cień, wyspy wytchnienia dla ludzi
- o oczka wodne
- o kanion
- o pod ziemią - korzenie
- o debetonizacja, zazielenienie
- o korytarz naturalny
- o ślady wodne - na ulicy, wody podziemne, nasyp, na murze, Maelbeek pod ziemią
- o natura wody - mgła, katuże

NATURE

Warsztaty projektowe i zbieranie świadectw mieszkańców

La Serre

Latitude (Marta, Ombeline)
+ Centre de Service Social (Aurélien)

Wkład twórczy i merytoryczny do projektu

Scharakteryzowanie ulicy Gray;

Kolorowa ulica;

Wprowadzenie większej ilości zieleni;

Przegrody z kwiatami spowalniające ruch samochodowy;

Propozycje małej architektury i inne;

Zgłoszenie problemów z wilgocą w domu;

Chodniki niedostosowane do potrzeb osób starszych
i z niepełnosprawnościami;

Duża frekwencja i zaangażowania dzięki dołączeniu do aktywnej grupy.

Celem spotkania, które odbyło się 12 września 2023, było zbadanie postaw mieszkańców wobec środowiska ulicy Gray i jej okolic, a także zebranie propozycji dotyczących graficznej reprezentacji zarówno obecnego stanu, jak i możliwej przyszłości tej przestrzeni publicznej.

Jedną ze stałych aktywności organizowanych co wtorek w La Serre jest inicjatywa *La Fourchette Solidaire* oraz następująca po niej *Café Solidaire*. W ramach tego wydarzenia serwowany jest obiad przygotowany z produktów uratowanych przed zmarnowaniem. Posiłek jest dostępny dla każdego uczestnika za dobrowolną, symboliczną opłatą. Następnie organizowane są spotkania przy kawie i popołudniowe, aktywności takie jak bingo. Z *La Fourchette Solidaire* korzysta różnorodna grupa uczestników, także spoza okolicy. Natomiast w aktywnościach popołudniowych biorą udział głównie stali bywalcy – przede wszystkim starsi mieszkańcy sąsiedztwa. Dlatego też było to idealne środowisko, by dotrzeć do grupy osób, która jest trudno dostępna i zazwyczaj pomijana w procesach partycypacyjnych.

Przed warsztatami odbyło się spotkanie z Aurélie Plasman – pracownicą socjalną, główną koordynatorką i opiekunką wtorkowych aktywności. Aurélie była odpowiedzialna za komunikację, aby ta była zrozumiała dla uczestników *Café Solidaire*, gdyż wielu z nich to osoby starsze lub imigranci. Dodatkowo zapowiedziała naszą obecność podczas aktywności w tygodniu poprzedzającym warsztaty, dzięki czemu uczestnicy wiedzieli, czego mogą się spodziewać.

Warsztaty zorganizowano w formie zogniskowanego wywiadu grupowego, wzbogaconego o elementy aktywności artystycznej. W celu zapewnienia większego komfortu uczestników, wydarzenie określono mianem atelier (warsztaty). Spotkanie spotkało się z życzliwym przyjęciem, a uczestnicy okazali zarówno zainteresowanie, jak i otwartość wobec prowadzących – mnie oraz asystującej Ombeline.

W pierwszej części rozmowy poruszyliśmy temat sposobu użytkowania przestrzeni ulicy Gray oraz odczuć z nią związanych. Większość osób przychodzi w tę okolicę, by uczestniczyć w aktywnościach organizowanych przez La Serre. Pełni ona funkcję miejsca integracji sąsiedzkiej, co znacząco wpływa na pozytywne skojarzenia z okolicą. Niemniej jednak, niektórzy mieszkańcy narzekali na hałas związany z wieczornymi imprezami. Ulica Gray pozostaje głównie przestrzenią przelotową – prowadzącą na przystanek autobusowy lub do sklepów. Brakuje na niej lokali handlowych, zieleni oraz rozwiązań sprzyjających pieszym, szczególnie osobom starszym i o ograniczonej mobilności. Wąskie chodniki i wysokie krawężniki stanowią poważną przeszkodę w codziennym użytkowaniu.

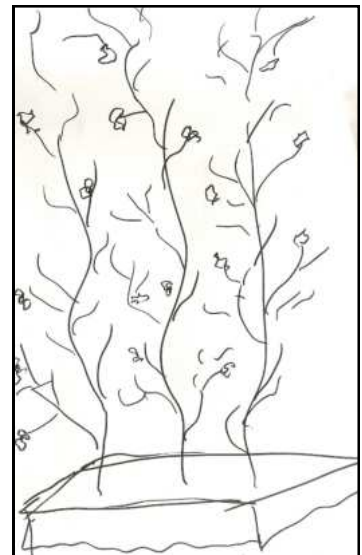
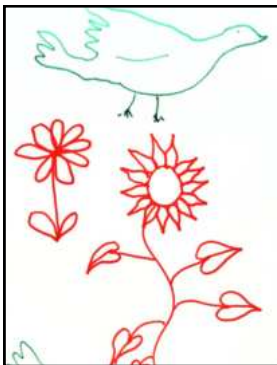
5.1.34.

W drugiej części warsztatów uczestnicy przedstawili swoje pomysły na ulepszenie przestrzeni sąsiedztwa. Pojawiały się znane już postulaty, takie jak wprowadzenie zieleni, strefy przyjaznej pieszym, ograniczenie prędkości czy rozwiązanie problemu wilgoci w budynkach. Dla uczestników szczególnie istotne okazało się wprowadzenie do przestrzeni elementów kolorystycznych, takich jak murale, ozdoby na budynkach czy kwiaty, które miałyby przyczynić się do nadania przestrzeni bardziej przyjaznego charakteru. Ponadto wskazywano na potrzebę instalacji ławek z zadaszeniem, fontann z wodą pitną oraz domków dla ptaków, co miało na celu zwiększenie funkcjonalności i estetyki ulicy.

Proces wymiany pomysłów został wzbogacony o kreatywną aktywność, polegającą na rysowaniu kluczowych dla uczestników elementów przestrzeni. Osoby, które nie czuły się pewnie w swoich zdolnościach rysunkowych, przekazywały swoje propozycje Aurélie,

Fot. 5.1.34. Warsztaty podczas *Café Solidaire*, fot. M. Siemińska

Podczas wspólnej pracy wielu uczestników dzieliło się swoimi historiami, zarówno osobistymi, jak i związanymi ze znanym już problemem wilgoci i zalewania mieszkań. W opowieściach tych dominowały uczucia złości i frustracji wynikające z długoletniego braku wsparcia i zrozumienia ze strony władz miejskich. Przytaczano przykłady zapleśniałych mebli, nieprzyjemnego zapachu z kanalizacji oraz wspomniano o oporach w zgłaszaniu niedogodności do urzędu gminy. Ten ostatni problem wynikał z obawy przed przyznaniem jeszcze gorszych warunków mieszkaniowych, jak to miało miejsce w przypadku jednej z sąsiadek.

[illegible]

116

COMMENT UTILISEZ-VOUS CET
ESPACE ?

Passage |||
Course ||
la Serre ||||| 1245
Buo |||

Quel escalier ? → Pas de lumière
→ très dangereux
→ égoût cassé

COMMENT VOUS SENTEZ-VOUS
DANS CET ESPACE ?

- Bien, c'est convivial
- + humidité
- + chaussette depuis la serre
- mal connu des Lyallais
- + très mal
- Bruit
- Sécurité mauvaise
- + Sinistre
- + plante ça sent bien
- + manque des commerces
- + vieille baraque inhabitable
- + commune dilatoire les maisons
- + voisins se plaignent quand activité à la serre
- + milieu c'est sale
- + des rats
- + trottoir trop étroit (PMR)

QUEL EST L'ESPACE PUBLIC DONT
VOUS RÊVEZ ? COMMENT VOYEZ-VOUS
CET ESPACE DANS 5 À 10 ANS ?

- Si plantes aussi + d'animaux et c'est pas bien
- végétation pour pollution ++
- chicane coloré ralentir, avec fleurs
- faire comme la berge
- une discotheque
- fontaine d'eau potable
- pietonne que des bois
- piste cyclable
- trottoir + bas pour saies + facile
- régler problème d'humidité.
- la couleur.
- pétale autour du n° de maison.
- banc ambrette (Parasol)
- des choses pas ^{si} quand il pleut on peut fumer une clope
- Volatile (vol)
- All on viel on zebra (parroquet piéton)
- NICHOLS POUR OSEAU

Jak użytkujesz tę przestrzeń?
(co tutaj robisz?)

- o do przejścia (w inną część dzielnicy) - 3 głosy
- o by iść na zakupy - 2 głosy
- o la Serre - 7 głosów
- o dojście do autobusu - 2 głosy

Jak czujesz się w tej przestrzeni?
(co myślisz o tym miejscu?)

- dobrze, przestrzeń przyjazna
- wilgotność
- fajnie od czasu otwarcia la Serre
- hałas
- przegrana
- bardzo źle
- źle skomunikowana z resztą dzielnicy
- małe bezpieczeństwo na drodze
- brak sklepów
- dobrze by było posadzić rośliny
- stary baryk nienadający się do zamieszkania
- sąsiedzi skarżą się, gdy są wydarzenia w la Serre
- jest brudno
- chodnik jest za wąski (niedostosowany do potrzeb OzN)
- szczyry

Jaka jest przestrzeń
publiczna waszych marzeń?
Jak widzicie tę przestrzeń za
10 lat?

- roślinność by przeciwdziałać zanieczyszczeniu powietrza
- przegrody z kwiatami zwalniające ruch
- przestrzeń upodobniona do brzegu rzeki
- dyskoteka
- poidłko z wodą pitną
- droga tylko dla pieszych i autobusów
- droga rowerowa
- niższy chodnik do łatwiejszego wchodzenia
- rozwiązany problem wilgoci
- kolor
- ozdobne numery domów
- ławka z zadaszeniem, aby móc zapalić kiedy pada
- elementy odporne na kradzież
- przejście dla pieszych w kolorach tęczy
- domki dla ptaków

Wewnętrzne spotkania grupy projektowej

biuro

Latitude (Marta, Davide)

+ EGEB (Dominique, Michel, Odile)

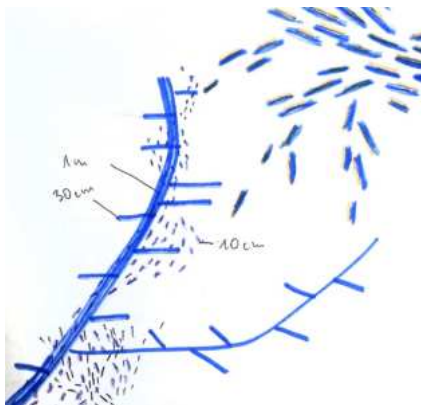
Postępy w ramach etapu

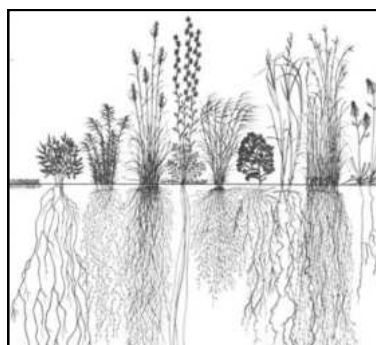
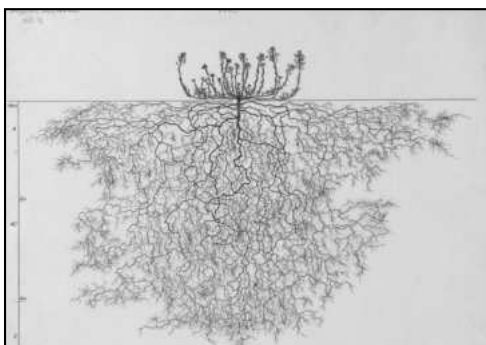
Opracowanie techniki malowania na jezdni - dobór materiałów, wzory i motywy;

Opracowanie planu działania na Dzień bez samochodu.

Celem spotkania 13 września 2023 było opracowanie prostych znaków graficznych symbolicznie przedstawiających kwestie istotne dla mieszkańców ulicy Gray. W ramach dyskusji podsumowaliśmy kluczowe zagadnienia poruszane podczas wcześniejszych spotkań. Był to problem wilgoci i zalewania, konieczność spowolnienia ruchu samochodowego, poprawa warunków dla komunikacji miękkiej, wprowadzenie zieleni i koloru na ulicę oraz wyróżnienie miejsc aktywności społecznej.

Zdecydowaliśmy się na symboliczne przedstawienie biegu rzeki Maelbeek wraz z wizualizacją spływu wód opadowych z domów przy ulicy Gray. Drugim elementem był prosty szablon malarski w kształcie prostokąta, służący do zaznaczenia obecności roślinności poprzez odwzorowanie systemu korzeniowego. Szablon ten miał również podkreślać przestrzeń przed lokalami La Vélothèque oraz La Serre, wzmacniając ich widoczność i znaczenie w przestrzeni ulicy.

Rys.5.1.18. Schemat interwencji malarskich na jezdni.
Opracowanie własne.

Rys.5.1.19-20
Inspiracja systemami korzeniowymi roślin.

Źródło: Wurzelatlas der Kulturpflanzen gemäßiger Gebiete mit Arten

Fot.5.1.35. Materiały z wewnętrznych warsztatów grupy projektowej.
 fot. M. Siemińska

5.1.7. Wspólne tworzenie

17.09.2023

Dzień bez samochodu: rozpoczęcie wspólnotowych prac na ulicy Gray

ulica Gray

Latitude + EGEB

Postępy w ramach etapu

Przygotowanie stanowiska pracy przed lokalem La Serre;

Wydzielenie obszaru pracy - rozstawienie barierek w celu oznaczenia terenu działań oraz ograniczenia wpływu ruchu ulicznego;

Działania artystyczne - wspólne malowanie na ulicy graficznej reprezentacji rzeki Maelbeek i jej dopływów oraz korzeni roślinności rosnącej przy Rue Gray.

Dzień bez Samochodu w Brukseli to wyjątkowe wydarzenie społeczno-kulturalne, obfitujące w aktywności, także organizowane w ramach programu *Bruxelles en vacances*. Ograniczenie ruchu kołowego w tym dniu sprzyja zaistnieniu i umocnieniu działań w przestrzeni publicznej, a zaangażowanie mieszkańców wzrasta – chętniej wychodzą na ulice, a przypadkowi przechodnie często spontanicznie włączają się w zaplanowane aktywności.

Zespół Latitude Platform i EGEB postanowił wykorzystać ten wyjątkowy dzień na rozpoczęcie działań kolektywnych na ulicy Gray. Przygotowania ruszyły w sobotni wieczór, kiedy to sprzęt został przeniesiony do lokalu La Serre, a układ symboli i techniki wykonania zostały przetestowane.

Początkowe godziny niedzielного poranka były spokojne, z niewielkim ruchem pieszym, dlatego malowanie rozpoczęliśmy samodzielnie. Wraz ze wzrostem liczby przechodniów stopniowo rośnie zaangażowanie zarówno mieszkańców, jak i przypadkowych uczestników. Szczególną aktywność wykazywały dzieci, czasami wspierane przez rodziców, które z entuzjazmem dołączały do malowania.

Przechodnie, zainteresowani powstającą na drodze interwencją malarską, zatrzymywali się, aby podjąć rozmowę. Wielu z nich nie miało świadomości istnienia ukrytej pod ulicą rzeki Maelbeek. Uczestnicy dzielili się również swoimi doświadczeniami i obserwacjami dotyczącymi wody oraz problemów związanych z wilgocą w dzielnicy. Młodzież korzystająca z rowerów spontanicznie wykorzystała namalowany obraz rzeki jako tor jazdy, co podkreślało interaktywny charakter projektu.

Dzień ten obfitował w liczne interakcje z przechodniami. Podczas swobodnych rozmów nasz zespół podejmował działania mające na celu zwiększanie świadomości ekologicznej oraz zwracał uwagę na kwestie związane z gospodarką wodną i różnorodnością biologiczną ulicy Gray. Przybliżaliśmy również założenia projektu i zachęcaliśmy do udziału w kolejnych aktywnościach zaplanowanych na nadchodzący tydzień.

Fot.5.1.36-37. Wspólne malowanie.
fot. M. Siemińska i O. Aramburu

5.1.36.

5.1.37.

5.1.38.

5.1.39.

5.1.40.

Fot.5.1.38. Fatima wieszająca girlandę, fot. M. Siemińska

Fot.5.1.39-40. Różne sposoby przemieszczania się podczas »Dnia bez samochodu«, fot. M. Siemińska

Fot.5.1.41. Interwencja malarska - symboliczne oznaczenie systemu korzeniowego, fot. D. Nalpas

5.1.41.

5.1.42.

Fot. 5.1.42. Wspólne malowanie.
fot. O. Aramburu

Fot. 5.1.43. Widok na ulicę Gray,
fot. O. Zait ➤

Wspólne malowanie na drodze

Ulica Gray przed La Vélothèque

Latitude (Marta, Davide)
+ Centre de Service Social
(Aurélie)

Wyniki działań projektowych

Nawiązanie relacji podczas wspólnej pracy;

Oznaczenie strefy wolnej od samochodów przed budynkiem
La Vélothèque;

Wspólne działania artystyczne z lokalnymi mieszkańcami;

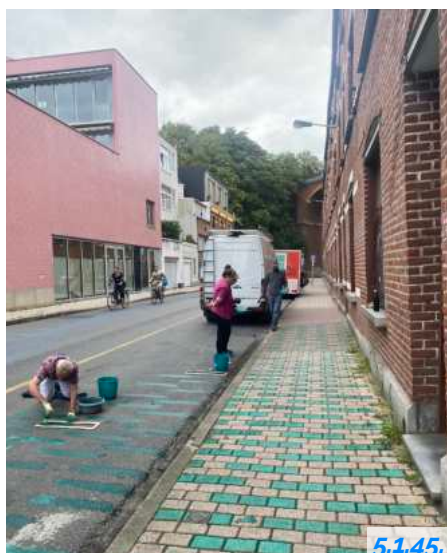

Dzięki dołączeniu do zorganizowanych działań uczestnicy mieli
dowolność w wyborze aktywności.

Po pozytywnym odbiorze warsztatów podczas Café Solidaire, wspólnie z Aurelie, opiekunką grupy, zaplanowaliśmy kolejne spotkanie na dzień 19 września 2023. Miało się ono koncentrować na działaniach manualnych w plenerze. Przygotowaliśmy te same farby i szablony, które wcześniej wykorzystano do przedstawienia systemów korzeniowych roślin. Zmieniając układ wzoru, oznaczyliśmy strefy przed lokalem La Vélothèque oraz przed głównym wejściem do La Serre. W proces malowania zaangażowało się kilkoro uczestników, podczas gdy pozostali, nie mogąc aktywnie uczestniczyć, umilali nam czas swoimi opowieściami.

5.1.44.

5.1.45.

Fot. 5.1.44-46. Malowanie przed
La Vélothèque, fot. M. Siemińska

5.1.46.

Przygotowania do montażu

La Serre

Latitude (Marta, Octavio)

Postępy w ramach etapu

Doświadczenie natury wody w dolinie rzeki Maelbeek.

Podczas przygotowywania materiałów do montażu mebli miejskich w La Serre doświadczyliśmy sytuacji, o której od początku wspominali mieszkańcy ulicy Gray. W wyniku intensywnych opadów deszczu, już po kilku minutach, kłapa studzienki kanalizacyjnej zaczęła się unosić, uwalniając nadmiar wody z przeciążonego systemu kanalizacji deszczowej. W efekcie przez cały parter budynku przepłynął strumień wody, który powstał z połączenia kilku źródeł wycieków.

Fot.5.1.47. Woda wypływająca ze studzienki, fot. M. Siemińska

5.1.47.

Montaż mebli miejskich

ulica Gray przed La Vélothèque

Latitude (Marta, Davide, Octavio)
+ DALLAS

Wyniki działań projektowych

Montaż ławki przed budynkiem La Vélothèque;

Montaż donicy;

Wspólne obsadzenie donicy rodzimymi gatunkami roślin takimi jak trawy, byliny i kwiaty;

Przyjęcie inauguracyjne – z udziałem mieszkańców (zarówno obserwatorów, jak i uczestników projektu), partnerów oraz przedstawicieli służb miejskich, stanowiące podsumowanie oraz celebrację efektów realizacji projektu.

22 września 2023, wspólnie z kolektywem Dallas, realizowaliśmy prace związane z tworzeniem mebli miejskich. Ławki i donice zostały wykonane z materiałów pochodzących z recyklingu, podkreślając tym zrównoważony charakter projektu. Dodatkowo zakończyliśmy malowanie ostatnich elementów na jezdni.

W organizacji i logistyce prac wsparła nas Peggy z La Vélothèque, która udostępniła lokal na przechowanie ziemi, roślin oraz narzędzi. Wieczorem odbyło się oficjalne wydarzenie inaugurujące nową przestrzeń na ulicy Gray. W trakcie spotkania, oprócz dyskusji dotyczących jakości przestrzeni i założeń projektu, miało miejsce wspólne sadzenie roślin. Podkreśliło to społeczny charakter inicjatywy.

Fot.5.1.48. Wspólne sadzenie roślin, fot. M. Siemińska

5.1.49.

5.1.50.

Fot. 5.1.49-50. Detale ławki i konstrukcji donicy, fot. B. Dias Ventura

Fot. 5.1.51. Montaż donicy, fot. B. Dias Ventura

Fot. 5.1.52. Malowanie oznaczeń przy ławce, fot. M. Siemińska

Fot. 5.1.53. Ulica Gray, fot. B. Dias Ventura ➤

5.1.51.

5.1.52.

Rozwieszenie girlandy

ulica Gray

Latitude (Marta, Octavio)
+ DALLAS

Postępy w ramach etapu

Uszycie i powieszenie girlandy oznaczającej wejście do strefy uspokojonego ruchu.

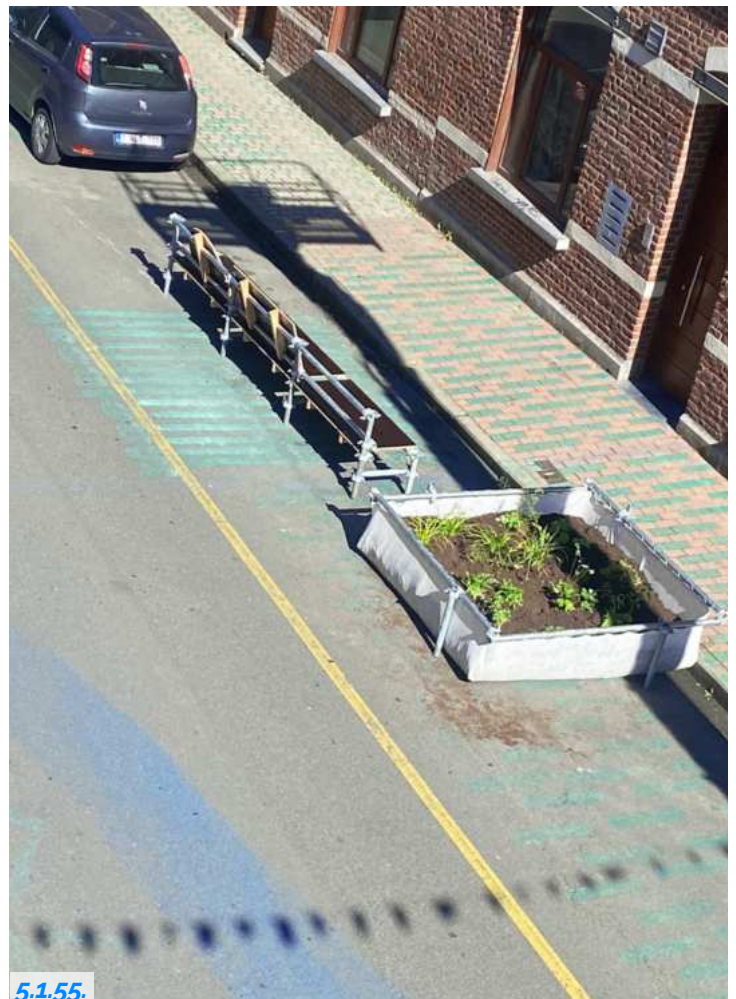
Girlanda została zaprojektowana jako wizualny element podkreślający wjazd do strefy uspokojonego ruchu. 24 września 2023 została rozwieszona pomiędzy warsztatem ceramicznym mieszczącym się na piętrze budynku La Serre a pracownią La Fabrique des HEART'istes. Stworzyło to wyraźny i estetyczny akcent przestrzeni.

5.1.54.

Fot. 5.1.54-55. Meble miejskie na ulicy Gray,
fot. M. Siemińska

Fot. 5.1.56. Girlanda wyznaczająca
strefę uspokojonego ruchu,
fot. M. Siemińska ➤

5.1.55.

Montaż drugiej donicy

ulica Kerckx

Latitude (Davide)
+ EGEB (Michel) + DALLAS

Postępy w ramach etapu

Montaż donicy;
Zasadzenie roślinności.

Druga donica na roślinność, wykonana przez kolektyw Dallas, została umieszczona na ulicy Kerckx dnia 28 września 2023. Lokalizacja ta, charakteryzująca się znacznym nachyleniem, znajduje się na skrzyżowaniu z ulicą Gray – w najniższym punkcie w dolinie rzeki Maelbeek. W projekcie donicy uwzględniono topografię terenu, umożliwiając przepływ wody deszczowej przez jej strukturę. Dzięki zastosowaniu warstwy gleby i żwiru, donica miała pełnić funkcję częściowego retencjonowania wody, odciążającego studzienkę kanalizacyjną zlokalizowaną za nią. Rozwiązanie to łączyło aspekty estetyczne z funkcjonalnymi, wspierając zarządzanie wodą opadową w tej przestrzeni.

5.1.57.

Fot. 5.1.57-58. Donica na ulicy Kerckx.
fot. D. Cauciello

5.1.58.

Fot.5.1.59. Detal donicy.
fot. B. Dias Ventura

5.1.8. Budowanie świadomości i wrażliwości

Negocjowanie przestrzeni

Ulica Gray

Latitude (Davide)
+ EGEB (Dominique)

Wyniki działań projektowych

Demontaż donicy;
Przeniesienie ławki;
Montaż panelu informacyjnego;

Hałasy ludzi przesiadujących na ławce;

Donica musi być wykonana z trwalszych materiałów.

Po dwóch tygodniach od montażu donicy, została ona zniszczona w wyniku aktu wandalizmu. Przyczyny tego zdarzenia pozostały nieznane – nie udało się ustalić, czy był to wybryk przypadkowej osoby, czy celowe działanie mieszkańca sprzeciwiającego się zajęciu miejsca parkingowego. W obliczu braku zasobów na odbudowę i dodatkowe zabezpieczenia, podjęto decyzję o demontażu donicy.

Rośliny oraz ziemię rozdysponowano wśród lokalnych społeczników, w tym ogrodników z Ogrodu Gray Moineaux oraz wolontariuszek z La Vélothèque. Pozostawiono natomiast konstrukcję donicy, wzbogacając ją o panel informacyjny. Informował on o zakresie projektu, jego celu oraz o losie donicy. Tym symbolicznym gestem chcieliśmy wyrazić determinację w kontynuowaniu działań na rzecz zielonego i przyjaznego dla pieszych miasta, mimo napotkanych trudności.

Mieliśmy nadzieję, że osoba odpowiedzialna za zniszczenia lub niezadowoleni mieszkańcy wyrażą swoje opinie, pozostawiając komentarze na przygotowanej planszy. Taka forma komunikacji umożliwiłaby rozpoczęcie z nimi dialogu, co stanowiło dla nas priorytet w budowaniu relacji z lokalną społecznością. Jednakże żadna forma odpowiedzi nie została zanotowana, a plansza pozostała pusta.

5.1.60.

5.1.61.

Tego samego dnia zgłosiła się do nas jedna z mieszkanek budynku socjalnego. Wyraziła ona niezadowolenie związane z hałasem generowanym przez osoby korzystające z ławki usytuowanej przed jej mieszkaniem. W odpowiedzi na zgłoszoną potrzebę zorganizowaliśmy spotkanie sąsiedzkie w celu przedyskutowania tej kwestii. W spotkaniu uczestniczyło kilka osób z sąsiednich mieszkań. W wyniku rozmów uznano, że bardziej odpowiednią lokalizacją dla ławki będzie przestrzeń między mostami. Dzięki wspólnemu wysiłkowi sąsiadów ławkę przeniesiono w nowe miejsce.

Tego samego dnia zgłosiła się do nas jedna z mieszkanek budynku socjalnego. Wyraziła ona niezadowolenie związane z hałasem generowanym przez osoby korzystające z ławki usytuowanej przed jej mieszkaniem. W odpowiedzi na zgłoszoną potrzebę zorganizowaliśmy spotkanie sąsiedzkie w celu przedyskutowania tej kwestii. W spotkaniu uczestniczyło kilka osób z sąsiednich mieszkań. W wyniku rozmów uznano, że bardziej odpowiednią lokalizacją dla ławki będzie przestrzeń między mostami. Dzięki wspólnemu wysiłkowi sąsiadów ławkę przeniesiono w nowe miejsce.

Fot.5.1.60. Zniszczona donica na ulicy Gray, fot. D. Cauciello

Fot.5.1.61. Panel informacyjny fot. D. Cauciello

Fot.5.1.62. Ławka w nowym miejscu, fot. D. Cauciello

5.1.62.

Spacer odkrywczy »Mystères du fond la vallée du Maelbeek«

od Placu Flagey do Ogrodu
Wspólnotowego Moineaux

Latitude (Marta, Davide)

+ EGEB + Fairville

+ lokalni aktorzy + mieszkańcy

Postępy w ramach etapu

Spacer badawczy;

Podsumowanie z grupą Fairville dotychczasowych działań w dzielnicy;

Świadectwa mieszkańców ulicy Gray.

7 listopada 2023 w ramach zjazdu uczestników programu Fairville, którego gospodarzem byli EGEB oraz Université Libre de Bruxelles (ULB), zorganizowano spacer odkrywczy pod nazwą *Tajemnice na dnię doliny Maelbeek*. Planowanie tej inicjatywy rozpoczęło we wrześniu, w trakcie realizacji projektu Maelbeek Vallée Verte, a członkowie Latitude Platform brali udział w pierwszych spotkaniach organizacyjnych. Naszym zadaniem było również przekazanie kontaktów i wiedzy zdobytej podczas wspomnianego projektu.

Głównym celem spaceru było usystematyzowanie wiedzy o aktualnym stanie doliny Maelbeek oraz przekazanie jej badaczom i działaczom związanym z programem Fairville. Trasa obejmowała kluczowe punkty doliny, w tym plac Flagey, ulicę Gray, oba mosty, a także ogród Moineaux. Umożliwiło to uczestnikom poznanie historii okolicy oraz codziennych doświadczeń jej mieszkańców. Zgłębili również kontekst społeczny części dzielnicy oraz dowiedzieli się o problemach, z jakimi borykają się jej mieszkańcy. Razem z Davide przedstawiliśmy także założenia i rezultaty projektu Maelbeek Vallée Verte.

Spacer zakończył się w La Serre, gdzie uczestnicy mieli okazję wysłuchać opowieści Stelli, Pierre'a i Agnès – wieloletnich mieszkańców ulicy Gray. Podzielili się oni swoimi przemyśleniami i doświadczeniami związanymi z życiem w tej okolicy. Spotkanie zakończyło się podsumowaniem przeprowadzonego spaceru oraz sporządzeniem notatek w formie plansz. Materiały te zostały wykorzystane w kolejnym dniu jako punkt wyjścia do dyskusji oraz wymiany doświadczeń w gronie uczestników programu Fairville. Całość działań została wzbogacona o wspólną refleksję nad potencjalnymi strategiami rozwiązywania problemów występujących w dolinie.

W aneksie do tego podrozdziału znajduje się zapis wypowiedzi mieszkańców.

5.1.63.

5.1.64.

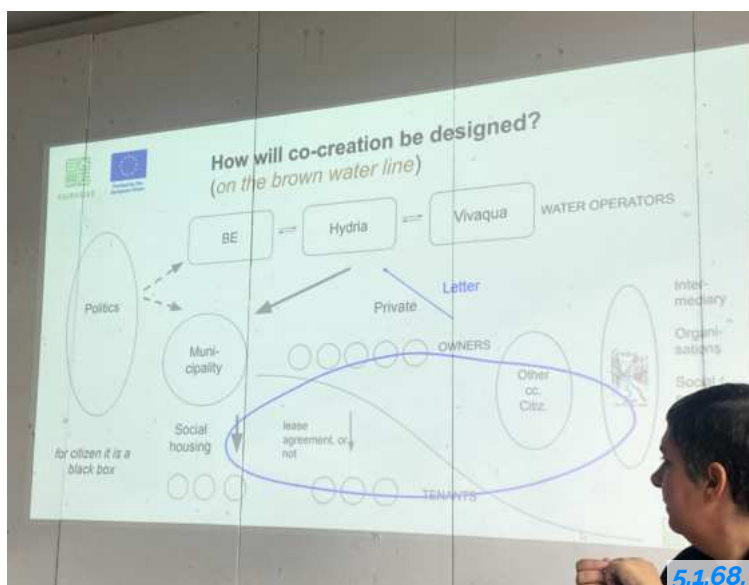
Fot.5.1.63. Spacer odkrywczy,
fot. B. Dias Ventura

Fot.5.1.64.
Prezentacja projektu w przestrzeni
publicznej, fot. B. Dias Ventura

Fot.5.1.65.
Prezentacja części prac
wykonanych przez uczestników
warsztatów, fot. B. Dias Ventura

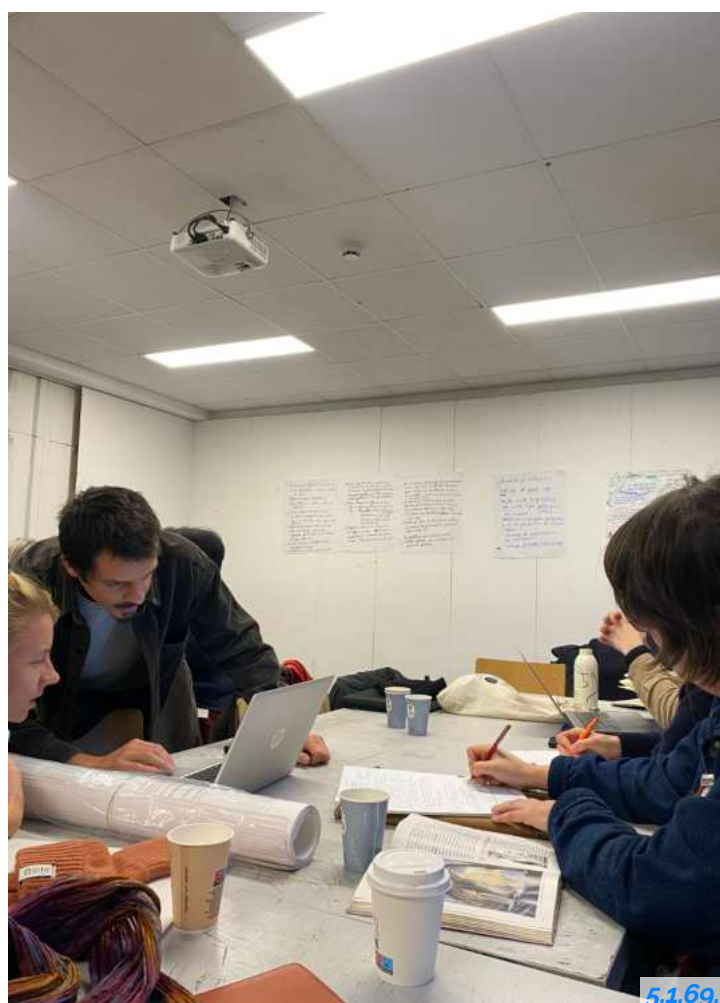

5.1.65.

Fot.5.1.68. Wymiana doświadczeń w ramach spotkania Fairville, fot. M. Siemińska

Fot.5.1.69. Wspólna refleksja na temat potencjalnych strategii działania w dolinie rzeki Maelbeek, fot. M. Siemińska

13.12.2023

Anonimowa ankieta online dotycząca projektu

okolica ulicy Gray

Latitude (Marta)

+ lokalni aktorzy + mieszkańcy

Wymogiem programu *Bruxelles en vacance* było przeprowadzenie i zaprezentowanie ewaluacji opartej na parametrach ilościowych oraz danych liczbowych. Jednak specyfika realizowanego projektu znacząco utrudniała spełnienie tych założeń. Realizację rzetelnych badań ilościowych uniemożliwiały problemy takie jak nieufność mieszkańców, różnorodność celów i potrzeb uczestników, a także niejednorodna i dynamicznie zmieniająca się grupa uczestników działań. Należy podkreślić, że każde spotkanie przyciągało różne osoby, a tylko nieliczni brali udział w więcej niż jednej aktywności. anonimową ankietę online dotyczącą projektu wystaliśmy pocztą elektroniczną do wszystkich uczestników projektu, do których mieliśmy kontakt mailowy. Nasze obawy potwierdziły wyniki ankiety, która spotkała się ze znikomym odzewem.

Z uwagi na trudności z przeprowadzeniem badań ilościowych, ewaluacja projektu została rozszerzona o analizę jakościową. Podstawą niniejszego opisu są rozmowy, nieformalne wywiady przeprowadzone w trakcie projektu, obserwacja uczestnicząca oraz odpowiedzi zebrane za pośrednictwem ankiet.

Analiza jakościowa procesu, będąca uzupełnieniem ewaluacji projektu

1. Zadowolenie uczestników i oczekiwania wobec projektu

Uczestnicy organizowanych działań wyrażali ogólne zadowolenie, podkreślając zasadność poruszanych tematów. Wielokrotnie dzielili się problemami związanymi z życiem w dolinie rzeki Maelbeek. Dotyczyły one podtopień, wilgoci w budynkach, intensywnego ruchu samochodowego, braku zieleni, nieprzyjaznej przestrzeni publicznej i deficytu miejsc sprzyjających interakcjom społecznym. Wysokie oczekiwania wobec projektu skutkowały jednak rozczarowaniem ze względu na jego symboliczne odniesienie do poruszanych zagadnień.

⇒ Wniosek

Należy jasno komunikować zakres i założenia projektu już od jego początku, aby uniknąć nieporozumień. Jednocześnie istotne jest zarządzanie oczekiwaniami w kontekście ograniczonych zasobów, które są niewystarczające wobec skali problemów.

2. Komunikacja i rozpoznawalność projektu

Zwrócono uwagę na zbyt późne przekazywanie informacji o działaniach oraz ich niewystarczającą klarowność. Początkowa rozpoznawalność zespołu Latitude i projektu była niska, co wynikało z ograniczonego czasu oraz znacznego zakresu obowiązków organizacyjnych. W miarę trwania projektu rozpoznawalność rosta, co przełożyło się na większą frekwencję podczas ostatniego cyklu warsztatów i spotkań.

⇒ Wniosek

Współpraca z lokalnymi partnerami i organizacjami o ustalonej pozycji może znacząco skrócić czas potrzebny na dotarcie do mieszkańców i zwiększenie udziału w działaniach.

3. Lokalizacja pierwszego warsztatu

Platforma na schodach Gray-Couronne została uznana za miejsce niekorzystne, ze względu na słabą widoczność z poziomu ulicy.

⇒ Wniosek

Wybór lokalizacji działań powinien uwzględniać ich widoczność, dostępność oraz możliwość uczestnictwa osób z ograniczeniami ruchowymi.

4. Estetyka tymczasowych mebli miejskich

Użycie prostych materiałów do budowy tymczasowych elementów małej architektury spotkało się z mieszanymi opiniami. Część uczestników wołała bardziej standardowe rozwiązania. Z kolei malowidła na drodze były odbierane pozytywnie, wnosząc radość i kolor do przestrzeni publicznej.

⇒ Wniosek

W przyszłych projektach warto zaangażować mieszkańców w proces personalizacji elementów małej architektury, na przykład poprzez wspólne malowanie mebli miejskich. Tego rodzaju działania mogą przyczynić się do zwiększenia akceptacji projektowanych rozwiązań przez społeczność, a także wzmocnić poczucie współodpowiedzialności i przynależności do tworzonego przez mieszkańców sąsiedztwa.

5. Kontrowersje wokół przestrzeni parkingowej

Instalacja donic i ławki w miejscu dotychczasowych miejsc parkingowych wywołała mieszane reakcje. Część mieszkańców pozytywnie oceniła ekologiczne i społeczne korzyści wynikające z przywrócenia ulicy pieszym, inni zaś sprzeciwiali się utracie miejsc parkingowych, co znalazło wyraz w dyskusjach, akcie wandalizmu oraz konieczności przeniesienia ławki.

⇒ Wniosek

Projekty tego typu powinny uwzględniać szeroko zakrojone działania edukacyjne, tłumaczące korzyści wynikające z wprowadzanych zmian. Unikanie radykalnych działań może złagodzić negatywne reakcje, szczególnie w kontekście osób nieuprzywilejowanych. Dodatkowo należy zadbać o trwałość zastosowanych materiałów, aby prototypy mogły lepiej służyć w wymagających warunkach miejskich.

5.1.9.1. Wewnętrzna ewaluacja

Wspólnie z zespołem Latitude Platform oraz EGEB przeprowadziliśmy wewnętrzną ewaluację działań, analizując osiągnięcia i identyfikując obszary do poprawy. Wyniki podzieliliśmy na dwie główne kategorie, w których zestawiamy początkowe zamierzenia z rezultatami i wyciągniętymi wnioskami.

CEL 01 - Wspólna budowa

A. Uspokojenie ruchu

- ❑ Stworzenie dołów zwalniających oraz wizualne oznakowanie skrzyżowania i części Rue Gray.
- ❑ Oznaczenie wjazdu do strefy uspokojonego ruchu za pomocą donic umieszczonych obok chodnika.

B. Symboliczne zazielenienie

- ❑ Zazielenienie fasad oraz umieszczenie donic z roślinnością na miejscach parkingowych.
- ❑ Promocja wartości społeczno-środowiskowych: wsparcie miejskiej bioróżnorodności, odciążenie sieci kanalizacyjnej, ograniczenie wysp ciepła, poprawa środowiska życia w sąsiedztwie.

C. Zagospodarowanie przestrzeni publicznej

- ❑ Konstrukcja mebli miejskich stworzonych w sposób partycypacyjny z lokalnymi mieszkańcami.

D. Debetonizacja

- ❑ Usunięcie fragmentu kostki brukowej, aby umożliwić wsiąkanie wody deszczowej w ziemię.
- ❑ Stworzenie samowystarczalnych donic z systemem zbierającym i przechowującym wodę deszczową.

➡ Rezultaty i wnioski do Celu 01

A. Uspokojenie ruchu

- ❑ Nie uzyskano zgody na ingerencję w powierzchnię jezdni, co uniemożliwiło realizację dołów zwalniających i debetonizacji. Jednak pomysł dołów zwalniających zasługuje na dalsze testowanie. Rozwiązanie to mogłoby dodatkowo wspierać retencję wody.
- ❑ Interwencje malarskie na drodze i chodnikach potencjalnie przyczyniły się do spowolnienia ruchu samochodowego²²⁹.
- ❑ Strefa uspokojonego ruchu została symbolicznie oznaczona kolorową girlandą zawieszoną między budynkami.

²²⁹ Wg. raportu Asphalt Art Safety Study autorstwa Sama Schwartza wynika, że "Sztuka asfaltowa wykazywała silną pozytywną korelację z poprawą bezpieczeństwa w ujęciu zbiorczym i w większości badanych miejsc." oraz "Zachowanie użytkowników dróg wyraźnie poprawiło się w obserwowanych miejscach badań(...)". <https://assets.bbhub.io/dotorg/sites/43/2022/04/Asphalt-Art-Safety-Study.pdf>, [dostęp: 20.11.2024].

B. Symboliczne zazielenienie

- Ze względu na długi czas procedur administracyjnych zazielenienie fasad nie było możliwe. Spacer badawczy dotyczący roślinności w okolicy podkreślił bogactwo lokalnej flory, spełniając funkcję edukacyjną.
- Warsztaty i spotkania były okazją do promocji wartości zieleni miejskiej.
- Projekt Maelbeek Vallée Verte był małym krokiem w kierunku systemowych rozwiązań dla terenów zielonych i gospodarki wodnej. Dalsza poprawa jakości życia wymaga kompleksowych zmian.

C. Meble miejskie:

- Stworzono ławkę z materiałów z odzysku, która początkowo znajdowała się przed budynkiem La Vélothèque, a obecnie służy w niedalekim sąsiedztwie.
- Design ławki oparto na materiałach tanich i łatwo dostępnych lub z odzysku, co czyni projekt przyjaznym środowisku.
- Zaangażowanie wolontariuszek i wykonanie interwencji malarskich przed Velotheque zwiększyło świadomość mieszkańców o istnieniu tego miejsca.

D. Debetonizacja:

- Ze względu na ograniczenia projektu *Bruxelles en Vacances*, debetonizacja nie była możliwa. Skupiono się na prototypach samonawadniających się donic, które gromadzą wodę opadową.
- Rozwiązanie to ma potencjał do wdrożenia w przyszłości, szczególnie w miejscach, gdzie ingerencja w nawierzchnię jest niemożliwa.

Pomimo ograniczeń administracyjnych, działania wpłynęły pozytywnie na percepcję przestrzeni i ukazały potencjał partycypacyjnego podejścia do jej kształtowania.

Choć skala oddziaływania była ograniczona, wskazane kierunki działań powinny być kontynuowane i rozwijane w przyszłych inicjatywach. Dotyczy to zwłaszcza prac w obszarach związanych z zielenią, gospodarką wodną oraz przyjaznymi środowisku rozwiązaniami małej architektury.

CEL 02 – Zwiększanie świadomości społecznej

Celem realizowanych działań było:

- A. Stworzenie platformy dialogu z mieszkańcami i lokalnymi aktorami, umożliwiającej wspólną refleksję nad przyszłością ulicy Gray w dolinie rzeki Maelbeek.
- B. Zwiększenie świadomości społecznej w zakresie zielonych i niebieskich przestrzeni²³⁰.
- C. Promowanie miękkiej i zrównoważonej mobilności²³¹ na terenach zabudowy mieszkaniowej.
- D. Uwrażliwienie społeczności na rolę terenów zielonych w ograniczaniu miejskich wysp ciepła, zarządzaniu wodą deszczową oraz poprawie estetyki przestrzeni publicznej.

Rezultaty i wnioski do Celu 02

- A. Realizacja celu napotkała początkowe trudności związane z zaangażowaniem mieszkańców. Wynikały one z charakteru ulicy Gray jako przestrzeni przelotowej oraz dystansu i nieufności lokalnej społeczności. Istotnym wsparciem okazała się współpraca z La Serre. Odegrała ona kluczową rolę jako przestrzeń kontaktu z mieszkańcami oraz pośrednik w budowaniu relacji. Dzięki udostępnieniu lokalu znanego i lubianego przez społeczność, możliwe było stopniowe budowanie zaufania.

Ponadto, nawiązaliśmy współpracę z wieloma lokalnymi organizacjami i instytucjami, takimi jak La Vélothèque, Les HEART'istes, Café Solidaire, ogrody wspólnotowe de la Couronne i Gray Moineaux. Poznaliśmy również historię indywidualnych mieszkańców ulicy Gray i okolic. Dzięki temu zrozumieliśmy szerszy kontekst życia i pracy w okolicy. Znalazło to również odzwierciedlenie w rozmowach z administracją gminy Ixelles oraz w ramach programu badawczego Fairville.

Wniosek

Bardziej regularna obecność na miejscu mogłaby skuteczniej przyczynić się do budowania zaufania mieszkańców oraz umożliwić lepsze dotarcie do lokalnej społeczności. W przyszłości należy rozważyć znalezienie przestrzeni w bezpośrednim sąsiedztwie realizowanego projektu. Przestrzeni, która pozwoliłaby na jednoczesne prowadzenie pracy oraz bycie widocznym i dostępnym dla mieszkańców.

²³⁰ W Polsce od lat funkcjonuje pojęcie zielonych przestrzeni/terenów miejskich - w kontekście obszarów z roślinnością, takich jak parki czy skwery. Przestrzenie niebieskie w tym kontekście oznaczają tereny, które zaprojektowane są z myślą o wodzie w mieście. Przykładem są ogrody deszczowe, zbiorniki retencyjne lub różnego rodzaju rowy wodne.

²³¹ Zrównoważona mobilność, czyli racjonalne podróżowanie, które polega na wyborze tak często, jak tylko się da, innych środków transportu niż samochód, szczególnie na krótkich dystansach, które dominują w przemieszczaniu się po mieście.
<https://ztp.krakow.pl/wszystkie-aktualnosci/urzed/zrownowazona-mobilnosc-co-to-jest-i-czemu-sluzy.html>,
[dostęp: 20.11.2024].

- B. Podczas warsztatów i spotkań omawialiśmy tematy związane z zielonymi i niebieskimi przestrzeniami. Wspólne działania artystyczne, takie jak wspólne tworzenie interwencji malarskiej na drodze podniosły świadomość użytkowników ulicy na temat podziemnej obecności rzeki Maelbeek i jej roślinności nadbrzeżnej.

⇒ Wniosek

Działania kreatywne w postaci rysowania podczas warsztatów lub wspólnego tworzenia interwencji malarskiej na drodze dobrze spełniły funkcję angażującą mieszkańców i wspomagającą edukację. W przyszłych projektach warto rozwijać takie działania.

- C. W ramach formalnych i nieformalnych spotkań dyskutowaliśmy o zrównoważonej mobilności i dostosowywaniu przestrzeni miejskich do zmian klimatycznych. Rozmowy te uwypukliły złożoność tych tematów.

⇒ Wniosek

Dyskusje uwiaryściły, że kwestie mobilności wymagają większej uwagi i delikatności w komunikacji, zwłaszcza że często wywołują emocje. Ważne jest podejście oparte na dialogu i zrozumieniu potrzeb lokalnej społeczności, uwzględniające ich obawy oraz specyficzne doświadczenia związane z przestrzenią miejską.

- D. Podjęliśmy także starania, aby zwrócić uwagę na rolę przestrzeni publicznej w reagowaniu na prywatne sytuacje nadzwyczajne, takie jak zalania piwnic. Tematyka jest kontynuowana przez członków projektu Fairville.

⇒ Wniosek

Zgromadzona wiedza powinna być systematycznie przekazywana zarówno lokalnej społeczności, jak i innym zainteresowanym grupom. Pozwoli to budować świadomość i wspierać kolejne inicjatywy.

5.1.10. Podsumowanie

Doświadczenie związane z tymczasowym projektem na ulicy Gray pokazało, że aspekty przestrzenne i społeczne są ze sobą ściśle powiązane. Pomimo ostatecznie symbolicznej i surowej formy rozwiązań, wynikającej z licznych ograniczeń i trudności, całość projektu można uznać za zrealizowaną z powodzeniem. W tym przypadku, kryteria oceny zostały rozszerzone o aspekty niematerialne. Było to zdobycie wiedzy przez uczestników i projektantów, poczucie sprawczości, wypracowanie zaufania, czy nawiązanie nowych relacji. Podczas procesu współprojektowania i współprodukcji Maelbeek Vallée Verte, ożywiła się debata na temat kondycji przestrzeni publicznej ulicy Gray. Kondycja ta bezpośrednio wpływa na przestrzeń prywatną mieszkańców. Mowa tutaj o zalewaniu budynków i wilgoci w nich obecnej, ale także o bezpieczeństwie na drodze czy braku miejsca do interakcji sąsiedzkich.

Dzięki stworzeniu sieci kontaktów oraz zgromadzeniu lokalnej wiedzy mogliśmy wspomóc Platformę Délia les Fils de l'Eau w ich pracy na rzecz sformalizowania działań. Niektóre aspekty, jak zagospodarowanie pustych lokali na parterze budynku socjalnego, zostały omówione przez zespół Latitude Platform z urzędem gminy Ixelles. Daje to nadzieję, że w przyszłości więcej lokali zostanie oddanych do użytku przez organizacje pożytku publicznego lub stowarzyszenia.

Opisane mechanizmy ukazują wzajemne powiązania między codziennym życiem mieszkańców a działaniami projektowymi. Działania projektantów powinny być prowadzone w sposób holistyczny, uwzględniający potrzeby społeczności, zamiast skupiać się wyłącznie na realizacji własnej wizji projektowej.

Specyfika projektu wymusiła na nas elastyczność i podejście do projektowania w sposób eksperymentalny. Dzięki temu mogliśmy rozwijać nasze miękkie umiejętności i przetestować prototyp samowystarczальной donicy, którą w przyszłości będziemy udoskonalać.

W ramach partycypacyjnych badań w działaniu zrealizowano część założonych celów:

- ▣ Działania w przestrzeni publicznej, połączone z inicjatywami edukacyjnymi, przyczyniły się do zwiększenia świadomości lokalnej społeczności w zakresie zagadnień ekologicznych oraz prawnych i organizacyjnych rozwiązań;
- ▣ Zebrano istotne informacje w postaci lokalnej wiedzy, na przykład kontakty, które zostały wykorzystane w późniejszych etapach projektu Fairville, a także świadectwa mieszkańców odnoszące się do ich sytuacji i potrzeb;
- ▣ Obserwacja uczestnicząca stanowiła ważny element prowadzonych badań, pozwalając na lepsze zrozumienie kontekstu społecznego i przestrzennego;
- ▣ Proces badawczy opierał się na uczeniu się poprzez eksperymenty, co pozwoliło na testowanie i modyfikowanie podejścia w czasie rzeczywistym oraz opracowanie prototypu do rozwinięcia w przyszłości;
- ▣ Wspólne uczenie się z uczestnikami badań umożliwiło lepsze poznanie lokalnego kontekstu, sposobów rozwiązywania problemów oraz skuteczniejszych form zaangażowania społeczności w działania partycypacyjne.

5.1.II. Aneks do podrozdziału »Maelbeek Vallée Verte«

Poniżej znajdują się wypowiedzi mieszkańców zarejestrowane podczas spotkania w La Serre podsumowującego spacer badawczy »Mystères du fond la vallée du Maelbeek«.

Wypowiedzi zostały przetłumaczone z języka francuskiego z dbałością o oddanie ich charakteru i tonu.

Pierre:

Obecnie, jeśli chcesz kupić dom, to dostajesz od organów administracyjnych cały pakiet informacji. Jednak jak kupowałem dom w 2008 roku, to nie miałem żadnych informacji o stanie budynku. Nawet myślę, że postawili sztuczną ścianę, tak wtedy było to idealne. I po co?

Bardzo lubię tę okolicę, ale problemy z domem są naprawdę duże. W całej strukturze budynku jest wilgoć. Nie da się nawet wyczyścić ścian. To głupie, bo czyścisz ścianę i od razu robi się mokra. I to jest po prostu szkodliwe dla zdrowia. Myślę, że jest to również szkodliwe dla głowy, ponieważ jest dość przygnębiające.

Nie znam rozwiązania tego problemu. Zbiornik burzowy trochę pomaga, bo oglądając zdjęcia z przeszłości, wielokrotnie widziałem zalaną ulicę i okna budynków zabezpieczone przed wodą. Teraz już tego nie doświadczamy, ale rzeka wciąż tam jest. Można ją usłyszeć, szczególnie nocą, kiedy wokół jest cisza.

Agnès:

Mieszkam zaraz obok la Serre. Mój dom został zbudowany na początku XX wieku jako miejsce do przechowywania powozów, a la Serre była stajnią. Ludzie, którzy mieszkali na Avenue de la Couronne²³², należeli do klasy wyższej, byli bogaci. Dlatego też mieli domy z dala od rzeki. Tu w dole mieszkali biedniejsi, obsługujący tych z klasy wyższej. Znajdowały się tu też budynki pomocnicze.

Mieszkam od 35 lat na ulicy Gray. Znam więc tę ulicę z czasów, kiedy była jeszcze w zupełnie innym stanie - zgniłym, zepsutym, opuszczonym. Było tam wiele pustostanów.

W tym samym czasie co ja, w latach 80., wprowadziło się tutaj wiele osób. Potrzebowałam atelier, przestrzeni do pracy, a nie miałam dużo pieniędzy. Tutaj było lepiej niż w obszarach przemysłowych, ponieważ mimo wszystko jesteśmy ciągle w strefie miejskiej.

Problemy z powodziami miały wówczas zupełnie inną skalę, a ludzie wprowadzili system wzajemnego informowania się o ryzyku. Sąsiedzi z domów położonych niżej w dolinie, ostrzegali tych mieszkających w dalszych. Pukali do drzwi i mówili, by przeparkować samochód w górę ulicy. Mielśmy wtedy czas tylko na założenie butów, bo woda na ulicy była już na wysokości chodnika. Trzeba było szybko powiadomić kolejnych sąsiadów i przeparkować, ponieważ w 20 minut woda już sięgała pasa. Raz nie zdążyłam zejść na czas, a poziom wody był już tak wysoki, że nie mogłam otworzyć drzwi od samochodu.

²³² Avenue de la Couronne góruje nad ulicą Gray.

Ludziom, którzy tego nie przeżyli ciężko uwierzyć, że w tak krótkim czasie rzeka może się pojawić i zniknąć. Czasami zajmowało to tylko godzinę. Ktoś mógłby powiedzieć, że to się nam przywidziało.

Jako że wszyscy byliśmy dotknięci powodzią i żyliśmy pod wpływem rzeki, byliśmy bardzo solidarni. Wszyscy się znali, pomagali sobie, wspólnie sprząkali po powodzi. W tamtym czasie było dużo mniej mieszkańców w tej okolicy. Struktura własności była też inna. Większość ludzi była właścicielami domów, teraz większość należy do gminy Ixelles. To nie tak, że chcę, by wróciły powodzie, jednak klimat był inny. Było czuć wspólnotowość. Teraz ludzie nie znają się lub znają się dużo mniej.

Inną kwestią jest też to, że po zamknięciu rzeki Maelbeek w rurze pod ziemią, ludzie zapomnieli o jej istnieniu. Została zbagatelizowana i nie bierze się jej więcej pod uwagę. A jest to rzeka, która jest obecna w pamięci ludzi mieszkających w tutejszej dzielnicy. Przepływa ona także przez całą Brukselę i wpływa do Senne. Wszyscy mówią o przywróceniu naturalnego biegu rzeki Senne²³³, ponieważ jest ona bardziej reprezentatywna i można utworzyć wzdłuż niej bulwary. Jednak mało kto mówi o przywróceniu rzeki Maelbeek.

Po wybudowaniu kolektora burzowego nie ma już widocznych powodzi, jednak nie można powiedzieć, że problem został rozwiązany. Sama koncepcja zamykania rzeki w rurze jest dziwna. Woda zawsze płynie w stronę najniższego punktu, czego nie wzięto pod uwagę. Jest jedna rura z rzeką, jest cały system kanalizacji deszczowej, ale jest także woda, która płynie z terenów wyżej. I nie ma jak dołączyć do rzeki, bo ta jest zabetonowana. Więc gromadzi się w gruncie.

Pierre:

Wcześniej jeszcze istniały obszary niezabudowane, które w tamtym czasie mogły wchłonąć tę wodę. Teraz zostały zabudowane, co w rzeczywistości pogarsza problem.

Agnes:

Myślenie, że możemy zamknąć gdzieś wodę, kompletnie nie ma sensu. Ona zawsze odnajdzie swoją drogę.

Ludzie nie zdają sobie z tego sprawy. Ale kiedy są burze i spada dużo deszczu w krótkim czasie, to rzeka jest w stanie podnieść pokrywy kanalizacyjne nawet na 50 cm od ziemi! Jeszcze jednym z sygnałów, po którym rozpoznaje się nadchodzącą powódź, jest charakterystyczne dzwonienie rur. Wtedy wiadomo, że woda się podniosła. To pokazuje siłę rzeki.

Jestem jedną z tych osób, które przyjechały tu dawno temu i wiedziały, w co się pakują. Zaraz usłyszemy Stellę, która ma inne doświadczenia, ponieważ mieszka w mieszkaniu socjalnym. Ona, w przeciwieństwie do mnie, nie podjęła świadomej decyzji o wprowadzeniu się tutaj i nie pisała się na tego typu problemy w swoim mieszkaniu.

²³³ Rzeka Senne została skierowana pod ziemię na przełomie XIX i XX wieku.

Stella:

To, o czym mówiła Agnes, jest prawdą. Wszystko w mieszkaniu jest wilgotne. To nie tylko wilgoć w powietrzu, ale także w ścianach i meblach. A do tego jest okropny zapach, którego nie da się pozbyć. U mnie jest jeszcze problem kanalizacji ściekowej. Brudna woda podchodzi aż do mieszkania. Spowodowane jest to złą przepustowością kanalizacji i ciśnieniem, które je wypycha.

Agnes:

Budynek, w którym mieszkam, wybudowali ludzie, którzy znali się na rzeczy, byli to ludzie ziemi. Oni wiedzieli, że jeśli płynie tu rzeka, to należy budować w znacznej odległości od niej i na podwyższeniu.

Dominique:

W rzeczywistości chodzi o to, że na razie nie mamy - mówię to w imieniu mieszkańców - dokładnej wiedzy technicznej na temat przyczyn obecnego stanu rzeczy. I dopóki jej nie mamy, będziemy mówić rzeczy, które będą iluzorycznymi rozwiązaniami.

Kiedy będziemy mieli precyzyjną wiedzę techniczną, być może będziemy w stanie wspólnie znaleźć rozwiązanie tego problemu. I dlatego apelujemy do operatorów kanalizacji deszczowej, ściekowej i kolektora burzowego, żeby przedstawili nam precyzyjne rozwiązania, które zostały zastosowane.

Agnes:

Jeśli chodzi o remont budynku socjalnego, w którym teraz wszystkie lokale na parterze są puste, to mówię wam, że to na nic. Kiedy chciano postawić nowy budynek na działce tuż przed mostami, okazało się, że ziemia się nie nadaje. Prace rozpoczęły się w 2014 roku. Badania gleby wykazały, że mogą kopać na 12 m w głąb, zanim spotkają wodę gruntową. U mnie na 60 cm już jest woda.

Mam zdjęcia jak u nich na budowie była woda. To było niesamowite. Nie chcieli przyznać, że to woda gruntowa, twierdzili, że to przez deszcze. Nie wiem, jak dostali pozwolenie na budowę. Walczyli 2 lata z tą wodą.

Kiedy budowali żłobek²³⁴, to ostrzegałam generalnego wykonawcę i kierownika budowy. Przez wcześniejsze prace cała ulica się ruszyła, domy nam popękały. Nie chcieliśmy, żeby ten sam problem się powtórzył. Poszłam więc zobaczyć się z człowiekiem odpowiedzialnym za budowę i powiedziałam mu o problemie. On odpowiedział, że wiedzą co mają robić, zbyt mnie. Po dwóch miesiącach stwierdzili, że to, co zaplanowali, nie działa. Wezwali Niemców, którzy zastosowali technikę palową i wypełnienie piaskiem. Jednak tam w budynku ciągle jest wilgoć. Czy kiedykolwiek wezmą pod uwagę tę rzekę i problemy z nią związane?

²³⁴ Żłobek został wybudowany w bezpośrednim sąsiedztwie la Serre.

5.2.

Plac Marie Janson

Niniejsze studium przypadku opiera się na:

- ▣ analizie desk research,
- ▣ obserwacjach uczestniczących przeprowadzonych na placu Marie Janson w latach 2019 i 2023,
- ▣ informacjach uzyskanych podczas wywiadów półustrukturyzowanych z Bernardo Roblesem Hidalgo oraz Nicolasem Willemetem.

Bernardo Robles Hidalgo jest architektem i zarządcą placu Marie Janson reprezentującym organizację Toestand²³⁵. Natomiast Nicolas Willemet ze studia VVV²³⁶, jest jednym z architektów odpowiedzialnych za finalny projekt i realizację nowej aranżacji placu.

5.2.1. Kontekst gminy Saint-Gilles

Saint Gilles (St-Gilles) to niewielka gmina położona w centralnej części Brukseli, wyróżniająca się wyjątkowo wysoką gęstością zaludnienia. W 2023 roku jej populacja wynosiła nieco ponad 49 tysięcy mieszkańców, co przekłada się na prawie 20 tysięcy osób na kilometr kwadratowy. St-Gilles charakteryzuje się nie tylko najwyższym odsetkiem obcokrajowców (stanowiących blisko połowę populacji), ale także wyjątkową różnorodnością narodowościową – zamieszkuje ją około 140 grup narodowych, w tym m.in. osoby pochodzenia marokańskiego, hiszpańskiego, portugalskiego, włoskiego, francuskiego czy greckiego.

Gmina St-Gilles jest wyraźnie podzielona na część górną i dolną, co znajduje swoje odzwierciedlenie zarówno w topografii, jak i w strukturze społeczno-ekonomicznej. W dolnej części gminy średni dochód mieszkańców jest znacząco niższy niż w górnej, co wynika z większej liczby starszych osób o niższych dochodach oraz społeczności imigrantów. Ta część przyciąga również studentów i młode osoby dorosłe, co prowadzi do tworzenia nowej mieszanki społecznej.

St-Gilles wyróżnia się młodą populacją, ze średnią wieku wynoszącą 36 lat. Młodzi dorośli, szczególnie w przedziale wiekowym 25-35 lat, stanowią tu znaczną część mieszkańców. Wielu z nich to imigranci ekonomiczni, którzy borykają się z bezrobociem²³⁷. Co również znaczące, w dolnej części St-Gilles zamieszkuje więcej mężczyzn niż kobiet.

Gmina zmagą się także z problemem gęstej zabudowy oraz braku wystarczającej ilości terenów zielonych i rekreacyjnych. Przestrzeń publiczna w tej okolicy obejmuje głównie ciągi komunikacyjne i place, które są jednak w dużej mierze zalane betonem. Od połowy lat 90. lokalne władze prowadzą szeroko zakrojony program rewitalizacji, obejmujący zarówno przestrzeń publiczną (takie jak Parvis de Saint-Gilles i Place Bethléem), jak i budynki prywatne²³⁸.

²³⁵ <https://toestand.be/>, [dostęp: 06.10.2024].

²³⁶ <http://vvvarchitectes.be/>, [dostęp: 06.10.2024].

²³⁷ <https://stgilles.brussels/wp-content/uploads/2019/12/CBP-2019-FR-HR-crops.pdf>, [dostęp: 6.10.2024]

²³⁸ https://ibsa.brussels/sites/default/files/publication/documents/Saint-Gilles_FR_cor.pdf, [dostęp: 6.10.2024].

Plac Marie Janson, znajdujący się w centrum gminy, powstał w 1979 roku po wyburzeniu budynku mennicy. W 2004 roku nadano mu oficjalnie imię Marie Janson, upamiętniając w ten sposób pierwszą kobietę w belgijskim parlamencie. Wśród lokalnej społeczności plac jest jednak często potocznie nazywany *carré de Moscou*.

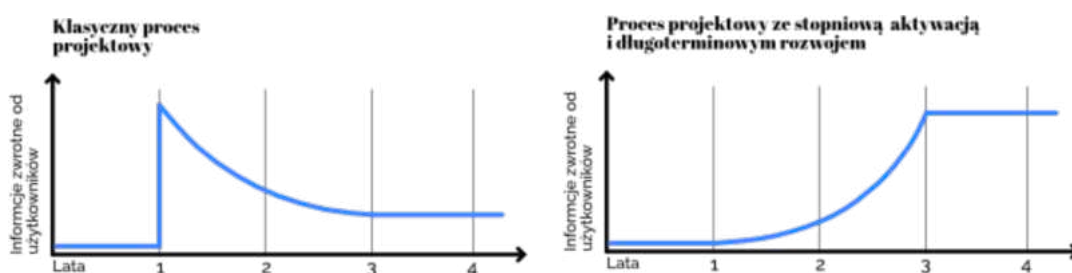
Plac sąsiaduje z deptakiem Parvis de St-Gilles, który w latach 2017-2018 przeszedł proces rewitalizacji, stając się jednym z tętniących życiem i modnych punktów gminy. Na deptaku mieszczą się liczne bary, sklepy oraz odbywa się targ spożywczy. Przestrzeń ta kontrastuje z bardziej zaludnionymi ulicami na południu, jak Rue du Fort, gdzie dominują skromniejsze sklepy. Przez wiele lat na placu Marie Janson odbywał się targ, który przyciągał klientów o niższej sile nabywczej. Można tam było zakupić przede wszystkim ubrania, środki czystości oraz akcesoria codziennego użytku.

Rewitalizacja placu odbyła się w ramach Umowy na rzecz zrównoważonego rozwoju dzielnicy (*Contrat de quartier durable CQD*). Głównymi wyzwaniami, które zostały uwzględnione w tym programie, były rozwój przestrzeni publicznych oraz stworzenie lepszego połączenia między górną a dolną częścią gminy. Umowa obejmowała 2 etapy - fazę diagnostyczną i fazę projektową.

- **Etap 1:** Tymczasowe zajęcie i zagospodarowanie terenu, mające na celu rozpoczęcie procesu regeneracji i przywracania placu do życia. Działania otwarte dla wszystkich, zorganizowane niskokosztowo i z pomocą lokalnych aktorów. Był to etap eksperymentowania przestrzennego, doprowadzający do określenia ostatecznego układu placu, nazwany projektem *Marie Moskou*.
- **Etap 2:** Zaprojektowanie przez multidyscyplinarny zespół (architekci, urbaniści, architekci krajobrazu) ostatecznego projektu, biorąc pod uwagę wszystko to, co zostało wypracowane na etapie pierwszym.

W związku z tym, że przyszłość placu przez tak długie lata pozostawała niepewna, gmina zdecydowała się na stopniowy proces *odzyskiwania* przestrzeni publicznej.

W tradycyjnym projekcie program jest tworzony *ex nihilo*, czyli z niczego. W tym przypadku projekt miał być tworzony progresywnie, z pomocą szerokiego grona lokalnych aktorów, tak aby spełniał rzeczywiste potrzeby użytkowników²³⁹.

Rys. 5.2.1. Schemat przedstawiający zaangażowanie użytkowników w proces projektowy.

Na podstawie schematu z: contratsdequartiers1060.wordpress.com²⁴⁰

²³⁹ <https://contratsdequartiers1060.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/07/programme-cq-parvis-mo-richar-fr.pdf>, s.56, [dostęp: 23.11.2024].

²⁴⁰ Ibidem.

Fot. 5.2.1. Plac Marie Janson przed rewitalizacją.

Źródło: contratsdequartiers1060.wordpress.com²⁴¹

5.2.2. Kontekst i cele projektowe

Za realizację pierwszego etapu CDQ odpowiedzialny był kolektyw Toestand, wyłoniony w drodze publicznego konkursu. Jest to organizacja pozarządowa, stworzona w 2012 roku. Misją Toestand jest "tymczasowe wykorzystanie pustych przestrzeni miejskich poprzez rozwój integracyjnej dynamiki społecznej i kulturowej, opartej na dialogu, autonomii, działaniu i tworzeniu"²⁴².

Stowarzyszenie zrzesza specjalistów z różnych dziedzin, w tym architektów, co pozwala na holistyczne podejście do rozwiązywania problemów społecznych i przestrzennych. Każdy projekt realizowany jest w ścisłej współpracy z mieszkańcami oraz lokalnymi partnerami, co umożliwia przekształcenie przestrzeni dzięki powstałej dynamice.

Drugi etap prac związanych z rewitalizacją placu Marie Janson realizowały dwa biura projektowe: Studio Paola Viganò (SPV) oraz VVV. SPV pracuje nad ekologiczną i społeczną transformacją miast, krajobrazów i terytoriów oraz realizuje przestrzenie publiczne w Europie. VVV realizuje projekty z zakresu architektury, urbanistyki i przestrzeni publicznej, a także zajmuje się nauczaniem i badaniami.

Nad projektem Marie Moskou pracowało trzech stałych pracowników, w tym dwoje architektów: Bernardo Robles Hidalgo, główny wykonawca i nadzorca oraz Tim Rotiers, zajmujący się logistyką i aspektami technicznymi. Od 2017 roku Cécile Caffier pełniła rolę koordynatorki projektu. Dodatkowe wsparcie zapewniało około dwudziestu aktywnych wolontariuszy, którzy uczestniczyli w budowie i aranżacji obiektów, a także wnosili nowe pomysły i różnorodne perspektywy, wzbogacając realizację projektu.

²⁴¹ Ibidem.

²⁴² <https://toestand.be/>, [dostęp: 6.11.2024].

Realizacja projektu trwała cztery lata, od 2016 do 2019 roku. Jego głównym celem było dogłębne poznanie specyfiki miejsca i zgromadzenie lokalnej wiedzy. Rolą Toestand było przekazanie tych informacji końcowemu zespołowi projektowemu. Na ich podstawie zespół miał opracować finalny projekt placu, uwzględniając potrzeby i oczekiwania mieszkańców.

Pierwotnie plan zakładał 4 etapy działalności:

- ❑ Etap 1 (marzec 2016 - marzec 2017): Obserwacja różnych grup użytkowników i aktywności na placu; nawiązanie kontaktów z mieszkańcami i lokalnymi organizacjami; określenie obszarów wymagających interwencji.
- ❑ Etap 2 (kwiecień 2017 - marzec 2018): Kontynuacja działań z pierwszego etapu oraz wspólna transformacja przestrzeni; definiowanie docelowych interwencji zatwierdzanych przez gminę; wybór końcowego zespołu projektowego i przekazanie mu wyników analiz i wniosków przez Toestand.
- ❑ Etap 3 (kwiecień 2018 - marzec 2019): Dalsze działania na placu; ewaluacja dotychczasowych interwencji z użytkownikami; współpraca z końcowym zespołem projektowym nad ostatecznym kształtem placu.
- ❑ Etap 4 (kwiecień 2019 - grudzień 2019): Finalizacja współpracy z ostatecznym zespołem projektowym, wdrożenie końcowych interwencji oraz przygotowanie raportu końcowego podsumowującego okres tymczasowej okupacji placu²⁴³.

5.2.3. Początki obecności na placu

Gmina przedstawiała plac Marie Janson w wyjątkowo negatywnym świetle – jako przestrzeń chaotyczną, pozbawioną funkcji i odciętą od otoczenia. Brak inwestycji i planu rozwoju przez wiele lat doprowadził do zaniedbania placu. Było to widoczne w zniszczonych ławkach i śladach po ich usunięciu. Plac postrzegano jako miejsce okupowane przez grupy społeczne uznawane za problematyczne: bezdomnych, osoby uzależnione czy młodzież o trudnym zachowaniu. Gmina rozważała nawet eliminację ostatnich ławek, aby ograniczyć skalę problemu.

Bernardo Robles Hidalgo z Toestand, obserwując codzienność placu, patrzył na to miejsce z innej perspektywy. Zamiast skupiać się na problemach, dostrzegał w nim nieodkryty potencjał, szczególnie przestrzenny. Zauważył jednak brak różnorodności wśród użytkowników i potrzebę stworzenia przestrzeni, którą mogliby oni uznać za własną. Według jego obserwacji, mieszkańcy czuli się przede wszystkim opuszczeni, czego wyrazem było zaniedbanie placu. Negatywny jego obraz istniał więc bardziej w ich głowach, niż w rzeczywistości, która nie wskazywała na takie trudności, o których opowiadano.

Pierwszym krokiem było działanie symboliczne - ustawienie na placu donic z roślinami. Dzięki temu Toestand nawiązywał do prostego i znajomego kontekstu, który wszyscy mogli zrozumieć. Mieszkańcy nie wierzyli jednak w powodzenie tej inicjatywy.

²⁴³ Colombo C., *Espace public : appropriation citoyenne et occupation temporaire*, [Praca magisterska, Université de Mons], 2018, s. 84, https://issuu.com/chloecolombo/docs/m_moire_avec_couverture, [dostęp: 20.11.2024].

Sceptycznie nastawieni, zakładali, że elementy te nie przetrwają nawet kilku dni, obawiając się, że zostaną zniszczone lub skradzione. Faktycznie, na początku część roślin zniknęła, niektóre donice były przewracane lub uszkodzane. Mimo to Bernardo każdego ranka uporczywie przywracał wszystko do pierwotnego stanu, dbając, aby całość wyglądała tak, jakby nikt jej nie naruszył. W miarę upływu czasu stopień dewastacji malał, a mieszkańcy coraz bardziej zdumiewali się trwałością tej interwencji.

Intencją tego działania było podważenie stereotypu na temat placu jako przestrzeni *nieprzyjaznej* i *agresywnej*. Założenie było proste – jeśli tak delikatne obiekty jak donice z roślinami mogą przetrwać w tej okolicy, oznacza to, że warto zrewidować dotychczasowy obraz tej przestrzeni. Z czasem osoby, które wcześniej były postrzegane jako potencjalni niszczyciele, zaczęły traktować plac jako swój, sami angażując się w dbanie o rośliny i porządek. Stali się opiekunami tej przestrzeni, pilnując jej stanu i bezpieczeństwa. Był to przełomowy moment, który zapoczątkował proces zmiany postrzegania tego miejsca i integracji mieszkańców z jego przestrzenią.

Początkowe działania Toestand miały na celu zakwestionowanie negatywnych przekonań o placu Marie Janson oraz podkreślenie, że przestrzeń ta należy do wszystkich jej użytkowników. Głównym założeniem było uznanie partnerstwa osób przebywających w przestrzeni. Wypracowanie poczucia sprawczości i odpowiedzialności za plac, prowadzące do jego *adopcji*²⁴⁴ przez użytkowników było niezbędne, by nowa realizacja mogła przetrwać, unikając ryzyka ponownego zniszczenia.

Stosunkowo szybko Toestand zaczął zdobywać rozpoznawalność w okolicy, mimo że pierwsze interwencje ani aktywności nie były nagłaśniane. Przestrzeń do funkcjonowania zespołu była ograniczona do kontenera na rzeczy chowane na noc. Jednak udało im się wypracować swój sposób na działanie na placu. Małymi krokami wprowadzali elementy wyposażenia i opracowywali proste aktywności. Przedstawiciele stowarzyszenia byli obecni na placu 5 dni w tygodniu, co zaowocowało dotarciem do codziennych jego użytkowników.

Na placu Marie Janson, po pierwszych działaniach z roślinami, Toestand wprowadził krzesa, które miały na celu wzmocnienie relacji użytkowników z przestrzenią. Można je było dowolnie przestawiać, co zachęcało do spontanicznego i swobodnego korzystania z placu. Co ciekawe, niektóre krzesa znalazły swoje miejsce poza placem, co ujawniło szerszy problem braku miejsc do siedzenia w okolicy. Na placu pojawiły się także dywany, które przyciągały młodzież, tworząc nieformalną przestrzeń do spotkań.

²⁴⁴ W rozmowie w tym miejscu użyty został czasownik *s'approprier*, który w bezpośrednim tłumaczeniu oznacza *rościć sobie prawo do czegoś* lub *zawłaszczyc*. Jednak w kontekście przestrzennym często jest używany w znaczeniu pozytywnym, jako *uczynić swoim własnym* lub *zrobić po swojemu*, co sugeruje raczej postawę ku *adopcji* obiektu lub przestrzeni.

5.2.4. Interwencje przestrzenne

W trakcie swojej działalności na placu Marie Janson Toestand zainicjował i koordynował wiele różnorodnych działań, które zmieniły charakter tej przestrzeni. Początkowe, drobne i artystyczne działania – interwencje malarskiej na chodniku, graffiti z nazwą placu, nasadzenia roślin w miejsce usuniętej nawierzchni oraz dekoracje na drzewach – miały na celu zbudowanie przyjaznego klimatu i wytworzenie się tożsamości miejsca. W porozumieniu z miejskimi służbami uzyskano także zgodę, by trawa rosnąca między kostką brukową nie była koszona, co wprowadziło na plac bardziej naturalny, *łąkowy* wygląd²⁴⁵.

W ramach działań Toestand pojawiły się również nowe elementy małej architektury, jak nakładki na murki pełniące funkcję siedzisk, centralne podium oraz drewniany pawilon. Podium zyskało popularność wśród mieszkańców jako miejsce urodzin, pikników i tańców, a po przesunięciu go w okolice boiska sportowego zaczęło służyć jako widownia dla kibiców meczów piłkarskich. Lokalna młodzież chętnie korzystała z tego boiska, a jego ogrodzenie zostało naprawione wspólnymi siłami mieszkańców. Obok zainstalowano sprzęt do ćwiczeń, a dla najmłodszych pojawiła się lokomotywa, ozdobiona ich malunkami, oraz piaskownica, która pełniła również funkcję bulodromu.

Na początku 2017 roku, w odpowiedzi na przeniesienie targowiska z Parvis de St-Gilles, Toestand rozpoczął budowę pawilonu na peryferiach placu, co było konieczne, by zwolnić przestrzeń w jego centralnej części²⁴⁶. Pawilon ten został ozdobiony przez mieszkańców, co nadało mu spersonalizowany charakter. Miał on miejsce na kuchnię polową i spotkania, a wokół niego odbywała się większość organizowanych wydarzeń i aktywności.

²⁴⁵ Toestand, Key Elements. Marie Moskou, Bruksela, 2018, <https://toestand.be/assets/pdf/key-elements---fr.pdf> [dostęp 10.10.2024]

²⁴⁶ Ibidem.

Fot. 5.2.2-5.2.5 Początkowe działania Toestand.
 Źródło zdjęć 5.2.2-5.2.22: facebook.com²⁴⁷

Fot. 5.2.6. Graffiti na wejściu na plac i murale na posadzce.

Fot. 5.2.7. Tymczasowe siedzisko.

Fot. 5.2.8. Murale na placu i niekoszona trawa.

Fot. 5.2.9. Ozdoby na placu.

5.2.3.

5.2.4.

5.2.5.

5.2.6.

5.2.7.

5.2.8.

5.2.9.

²⁴⁷ <https://www.facebook.com/MarieMoskou>, [dostęp: 25.11.2024].

Fot. 5.2.10. Wnętrze pawilonu z kuchnią i miejscem spotkań.

Fot. 5.2.11. Prototyp stołu.

5.2.11.

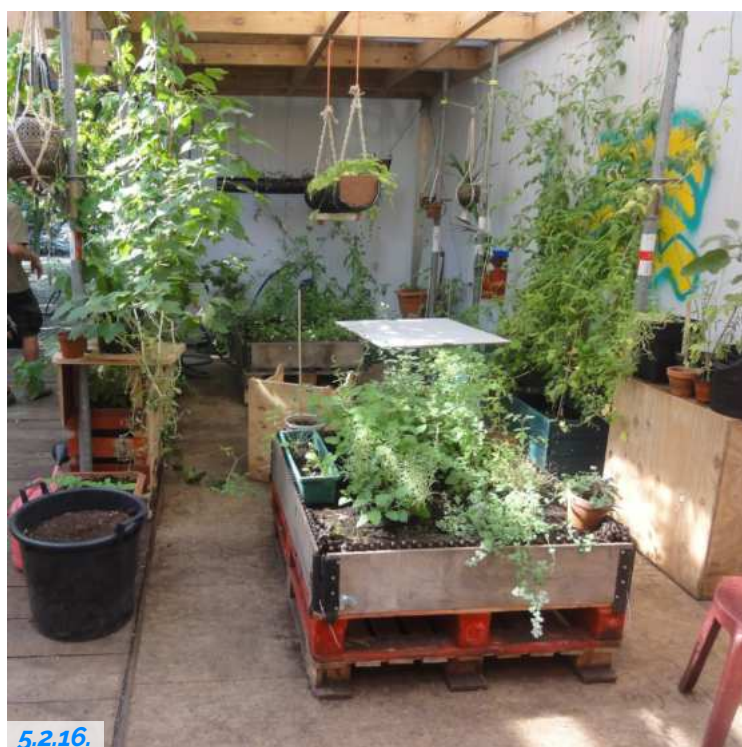
Fot. 5.2.12. Miejsce zabaw dla dzieci.

Fot. 5.2.13. Siłownia na powietrzu.

Fot. 5.2.14. Teren do gry w bule lub piaskownica.

5.2.15.

5.2.16.

Fot. 5.2.15. Aktywności wokół pawilonu.

Fot. 5.2.16. Ogródek warzywny.

5.2.17.

Fot. 5.2.17. Ozdabianie pawilonu.

Fot. 5.2.18. Tymczasowy pawilon galerii.

5.2.18.

5.2.5. Inicjatywy mieszkańców

Toestand wspierał oddolne inicjatywy obywatelskie, które angażowały społeczność w działania w przestrzeni publicznej. Najbardziej rozpoznawalnym projektem było Radio Moskou – plenerowe studio radiowe, które zyskało popularność dzięki audycjom nadawanym na żywo. Przechodnie często przesiadywali przed studiem, słuchając audycji, a niektórzy wracali co tydzień z własną muzyką, reportażami czy propozycjami tematów do omówienia. Radio Moskou stało się platformą do promocji lokalnych wydarzeń i artystów.

Mieszkańcy, zorganizowani wokół stowarzyszenia, założyli publiczny kompostownik na placu, a inni co tydzień prowadzili warsztaty naprawy rowerów i spotkania czytelnicze dla dzieci. Organizowano także warsztaty komunikacyjne oraz spotkania wokół wspólnego gotowania²⁴⁸.

5.2.19.

Fot. 5.2.19. Galeria plenerowa.

Fot. 5.2.20. Warsztaty dla dzieci.

Fot. 5.2.21. Wspólne biesiadowanie na placu.

5.2.20.

5.2.21.

²⁴⁸ Reportaż opublikowany 13.05.2018 przez portal Bruzz

<https://www.bruzz.be/videoreeks/zaterdag-12-en-zondag-13-mei-2018/video-marie-moskou-buurtbewoners-moeten-plein-opnieuw>, [dostęp: 14.10.2024].

Fot. 5.2.22. Radio Moskou.
Źródło: facebook.com

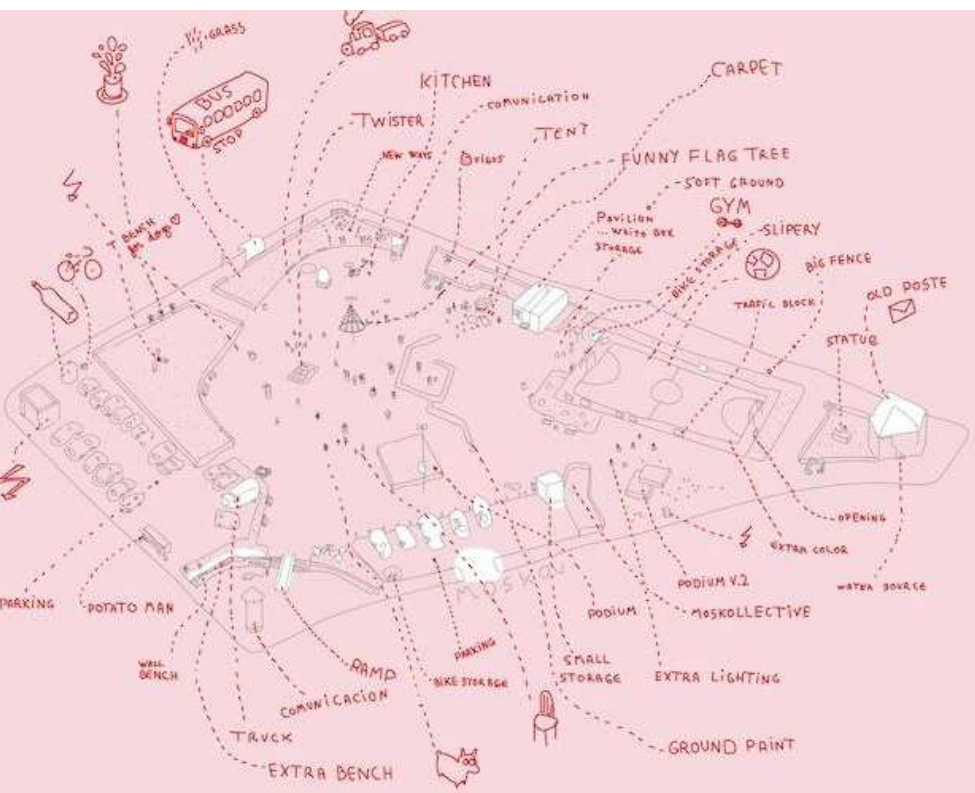
5.2.6. Raport finalny²⁴⁹

Działania Toestand na placu miały przede wszystkim charakter projektowy, mimo że zespół aktywnie pełnił również rolę animatorów społecznych. Obecność na placu umożliwiła im poznanie lokalnej społeczności, zrozumienie jej potrzeb i sposobu funkcjonowania w przestrzeni, co stało się podstawą do stworzenia propozycji projektowych nowego miejsca, odpowiadającego tym potrzebom. Po ponad dwóch latach pracy, w sierpniu 2018 roku, Toestand wydał raport, opisujący kluczowe elementy, jakie powinny pojawić się na przyszłym placu Marie Janson.

W raporcie uwzględniono wiele istotnych kwestii. Jednym z priorytetów była integracja placu z otoczeniem, co miało być osiągnięte przez uzyskanie ciągłości terenu, eliminację barier architektonicznych, ograniczenie liczby miejsc parkingowych i redukcję ruchu samochodowego wokół placu. Dużą wagę przyłożono do zapewnienia przestrzeni dla różnorodnych grup użytkowników. Na podstawie dotychczasowych obserwacji Toestand zaproponował rozmieszczenie wielu rodzajów siedzisk, które odpowiadałyby potrzebom różnych osób korzystających z placu.

Raport uwzględniał także specyfikę okolicy oraz sposób użytkowania przestrzeni. Proponowane formy mebli miejskich i użytych materiałów zakładały odporność na wandalizm i intensywne użytkowanie. Wybór zieleni ograniczono do drzew, rezygnując z trawy i krzewów, które nie odpowiadały stylowi korzystania z placu.

²⁴⁹ Toestand, *Key...*, op.cit.

Rys. 5.2.2. Proponowany układ funkcjonalny
Źródło: Toestand, »Key Elements.«²⁵²

Fot. 5.2.23. Wspólne omawianie raportu.
Źródło: facebook.com²⁵¹

Istotnym elementem projektu było włączenie dzieci i młodzieży w użytkowanie przestrzeni publicznej. Dzięki temu stały się jej pełnoprawnymi członkami i poczuły odpowiedzialność za plac - *zaadoptowały* go²⁵⁰. Zamiast tworzenia zamkniętej strefy zabaw, Toestand zaproponował rozproszone elementy do zabawy, które umożliwiały swobodne poruszanie się dzieci między różnymi aktywnościami. Integracja stref dziecięcych z innymi funkcjami placu, takimi jak zakupy na targu czy gastronomia, miała na celu przyciągnięcie szerszej grupy użytkowników. Uwzględniono także potrzeby młodzieży, wzmacniając obecność boiska i sportowego wyposażenia wokół placu.

W raporcie znalazły się również wskazówki dotyczące innych grup użytkowników, takich jak właściciele psów czy lokalne stowarzyszenia, które w przyszłości będą potrzebować zaplecza do organizacji wydarzeń dla mieszkańców.

²⁵⁰ Zobacz s. 159.

²⁵¹ <https://www.facebook.com/MarieMoskou>. [dostęp: 25.11.2024].

²⁵² Toestand, Key..., op.cit.

5.2.7. Innowacyjne aspekty pracy Toestand

Toestand jest prekursorem architektonicznej pracy u podstaw w Brukseli, co wiąże się zarówno z ich rosnącą rozpoznawalnością jak i kontrowersjami wokół ich działalności.

Jednym z nowatorskich elementów pracy Toestand było dążenie do głębszego zrozumienia ukrytych potrzeb i motywacji użytkowników placu. Aby dobrze pojąć dane zagadnienie, nie wystarczało polegać wyłącznie na bezpośrednich odpowiedziach użytkowników, czy to w ankietach, czy w ustrukturyzowanych spotkaniach.

To pogłębienie zrozumienia motywacji wynika z możliwości niepoznania pełnego kontekstu lub ograniczenia przez osobiste upodobania estetyczne, konflikty interpersonalne czy obawy przed oceną. Toestand wychodził więc z założenia, że projektant pracujący z ludźmi powinien umieć rozpoznać autentyczne przyczyny kryjące się za poszczególnymi wypowiedziami i działaniami. Zamiast bezpośredniego zadawania pytań dotyczących konkretnych kwestii, takich jak lokalizacja ławek czy typ stołów, warto skupić się na rozmowach wokół tematów pobocznych. Analiza szerszego kontekstu oraz obserwacja zachowań pozwalają na bardziej trafne dopasowanie rozwiązań do potrzeb użytkowników.

Według zespołu, kluczowym etapem życia nowo powstałego obiektu lub przestrzeni jest pierwsze kilka tygodni lub miesięcy od wprowadzenia zmiany, gdy użytkownicy zaczynają się do niej adaptować. Reakcje na taką nowość mogą być bardzo zróżnicowane – od radości, przez niezrozumienie, aż po irytację lub chęć zniszczenia. Dlatego tak ważny jest szczególnie nadzór nad miejscem i regularne przywracanie jego pierwotnego stanu w razie potrzeby. Jest to krytyczny moment dla przyszłego funkcjonowania przestrzeni, ponieważ w tym czasie użytkownicy konfrontują się z nią i uczą się z niej korzystać. Wykształcają się nowe nawyki, a zasady użytkowania zostają przyswojone. Powstają też nowe aktywności.

Jeśli uda się w tym okresie utrzymać dobry stan obiektu, użytkownicy zaczynają postrzegać go jako integralną część swojego otoczenia. To także czas, kiedy sam projekt adaptuje się do użytkowników i miejsca. Warto wtedy prowadzić obserwacje, aby – jeśli pozwalają na to zasoby finansowe – dostosować przestrzeń do potrzeb. Takie podejście do wczesnej fazy funkcjonowania miejsca może zmniejszyć przyszłe koszty jej utrzymania i wydłużyć jej trwałość.

To samo dotyczy kwestii estetyki zarówno przy tymczasowych interwencjach, jak i przy finalnym projekcie. Potrzeba czasu, aby ludzie dostrzegli wartość użytkową takich rozwiązań – stawiając ich funkcję przed aspektem wizualnym. Na początku reakcje są często związane z wyglądem. Jest to szczególnie wyraźne, gdy obiekty są wykonane z materiałów z odzysku lub stanowią zbiór darowanych przedmiotów, co w przypadku przestrzeni zagospodarowanej przez Toestand było normą. Z ich doświadczeń wynika jednak, że po początkowych uwagach użytkownicy zaczynają doceniać nową funkcjonalność i udogodnienia, które oferują te rozwiązania.

5.2.8. Kontrowersje wokół projektu

Innowacyjne podejście Toestand do działań architektonicznych w przestrzeni miejskiej wzbudzało kontrowersje i prowadziło do konfliktów, szczególnie z administracją gminy. Główny zarzut dotyczył braku profesjonalizmu, który miał się przejawiać w niestosowaniu wszystkich wymogów dotyczących porządku, bezpieczeństwa i dostępności przestrzeni publicznej. Niektóre obiekty również nie uzyskały formalnego zatwierdzenia przez odpowiednie urzędy, co doprowadziło do ich usunięcia z placu przez władze miejskie.

Zespół Toestand tłumaczył, że dla efektywnej pracy nie mogą być skrzepowani formalnościami. Ich celem było eksperymentowanie, co przy ograniczonych zasobach oznaczało konieczność podejmowania kompromisów. Byli świadomi, że ich działania mogą wykraczać poza konwencjonalne ramy, co spotka się z niezrozumieniem ze strony administracji trzymającej się sztywnych zasad.

Dla projektantów działających w obszarze partycypacji społeczne konflikty związane z użytkowaniem przestrzeni są naturalnym zjawiskiem i niekoniecznie negatywnym. Również w projekcie Marie Moskou pojawiały się krytyczne opinie oraz skargi. Było to dla gminy sygnałem, że przestrzeń nie spełnia w pełni oczekiwań mieszkańców. Natomiast dla Toestand stanowiło to element twórczego procesu.

Obie strony były przekonane, że brakuje woli komunikacji i osiągnięcia porozumienia.

5.2.9. Nowy projekt placu

Praca zespołu Toestand zakończyła się w październiku 2019 roku, a konkurs architektoniczny na szczegółowy projekt i realizację nowego placu rozstrzygnięto jeszcze tego samego roku. Zgodnie z początkowym harmonogramem, konkurs miał odbyć się rok wcześniej, w pierwszej połowie aktywności Toestand na miejscu. Miało to umożliwić płynne przekazanie wiedzy i pełniejsze zaangażowanie obu grup w proces projektowy. Niestety, plan ten nie został w pełni zrealizowany. To spowodowało, że oba zespoły miały jedynie krótki czas na współpracę. Zarówno Toestand, jak i architekci z VVV wyrazili żal, że ich relacja nie była bardziej zacieśniona. Toestand zyskałby większą pewność co do kontynuacji swojej pracy, a VVV mogłoby lepiej zrozumieć istotę wprowadzonych zmian oraz poczuć ducha miejsca.

Mimo wszystko studio VVV wykazało się dużą rzetelnością w odniesieniu do wytycznych zawartych w raporcie Toestand, które zostały omówione podczas wspólnych konsultacji. Architekci starali się w pełni zintegrować wskazówki w nowym projekcie, co jest wyraźnie widoczne. Wszystkie kluczowe elementy, na których zależało mieszkańcom i które zostały uwzględnione w raporcie, znalazły swoje miejsce na placu, spełniając oczekiwania lokalnej społeczności.

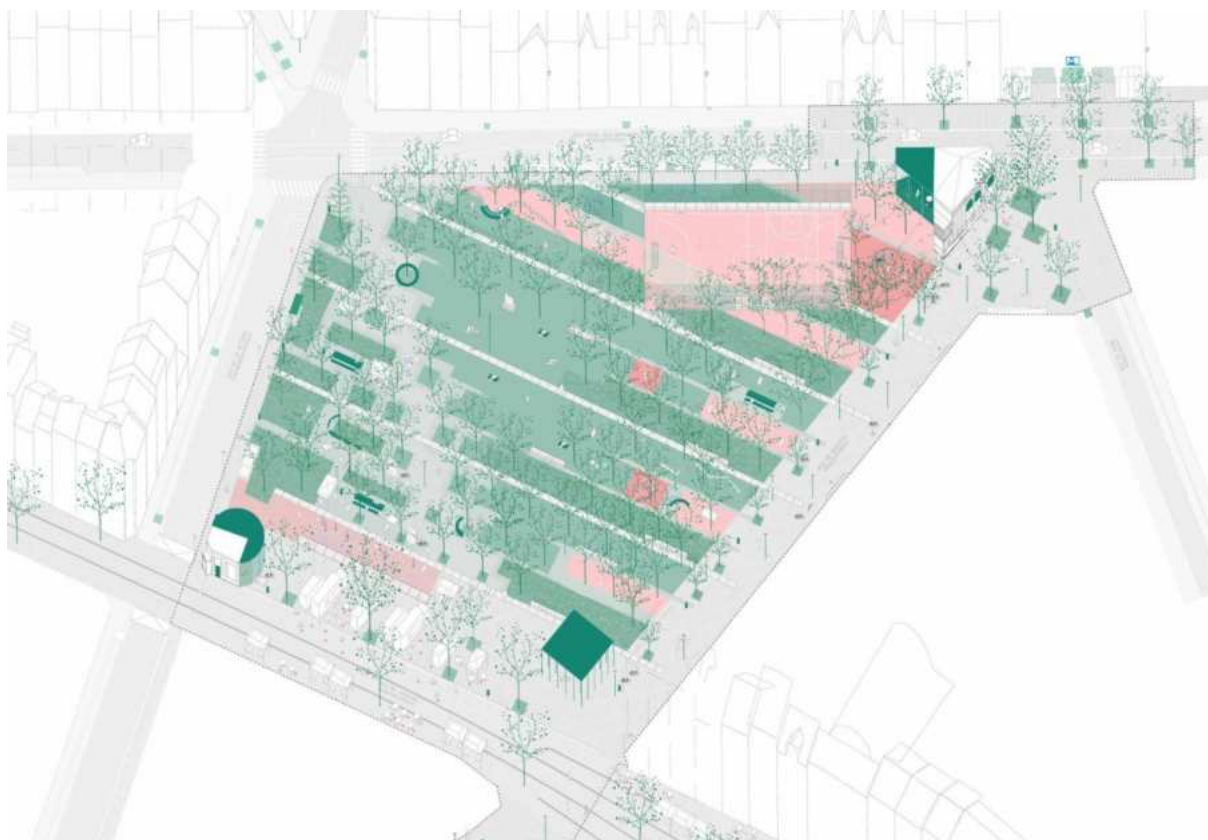
Mieszkańcy czuli, że mają realny wpływ na kształtowanie placu, co skłaniało ich do aktywnego udziału w rozmowach na jego temat. Spotkania miały pozytywny charakter, a uczestnicy przynosili konstruktywne uwagi, wykazując się zrozumieniem dla założeń projektowych. Dotyczyło to nawet kwestii eliminacji miejsc parkingowych, która zwykle spotyka się ze sprzeciwem. Jednak w przypadku projektu Marie Moskou temat spotkał się z akceptacją.

Pierwsze warsztaty poświęcone były funkcjonowaniu targu i pobliskich sklepów w kontekście nowego placu. Architekci wyszli do sklepikarzy i sprzedawców, by porozmawiać z nimi o projekcie. Kolejne warsztaty skierowane były do mieszkańców, którzy pracowali w małych grupach nad różnymi aspektami projektu. Ich uwagi zostały uwzględnione w ostatecznej wersji projektu.

Zespół VVV zorganizował również spacer, podczas którego zaprezentował podstawowe założenia. Oprócz tego, przez dwa dni był obecny na placu, by osobiście przedstawić projekt wszystkim zainteresowanym. Choć była to krótka obecność, pozwoliła dotrzeć do grupy seniorów, którzy nie uczestniczyli we wcześniejszych warsztatach.

Nowy projekt, oprócz ujęcia aspektów społecznych zdiagnozowanych przez Toestand, został zaprojektowany z myślą o adaptacji do zmian klimatu i zwiększeniu miejskiej rezyliencji. Zrealizowano go uwzględniając dużą ilość zieleni oraz przepuszczalnej nawierzchni, wspierającej naturalne gospodarowanie wodą. Pasowy układ placu, którego poszczególne strefy biegną w poprzek spadku terenu, zatrzymuje wodę deszczową, tworząc *zielony tampon*. Plac przecina także system drenażowy, który wspomaga proces infiltracji wody. Ponadto istniejące drzewa zostały harmonijnie wkomponowane w nowy układ, zapewniając im ważne miejsce w rewitalizowanej przestrzeni.

Budowa nowego projektu trwała niemal dwa lata, a oficjalne otwarcie placu miało miejsce 1 lipca 2023 roku. Od tego czasu plac cieszy się dużą popularnością i jest miejscem licznych aktywności, a po roku użytkowania przestrzeń nadal zachowuje bardzo dobry stan.

Rys. 5.2.3. Nowy projekt placu Marie Janson.

Źródło: vvvarchitectes.be²⁵³

²⁵³ <https://vvvarchitectes.be/plaine-Marie-Janson>. [dostęp: 25.11.2024].

Fot. 5.2.24. Teren do gry w bule,
lipiec 2023, fot. M. Siemińska <

Fot. 5.2.25. Różne nawierzchnie
zapewniające różnorodność
użytkowania, lipiec 2023,
fot. M. Siemińska <

Fot. 5.2.26. Instalacje dla dzieci
zintegrowane z zagospodarowaniem
placu, lipiec 2023, fot. M. Siemińska <

Fot. 5.2.27. Pasaż przecinający plac,
lipiec 2023, fot. M. Siemińska <

Fot. 5.2.28. Wydzielona przestrzeń
na targ spożywczy, lipiec 2023,
fot. M. Siemińska

Fot. 5.2.29. Mnogość sposobów
użytkowania placu,
lipiec 2023, fot. M. Siemińska

5.2.10. Podsumowanie

Działania realizowane na placu początkowo budziły pewne wątpliwości co do ich zasadności. Prace zespołu Toestand nie były promowane przez gminę, co rodziło pytania dotyczące stopnia wsparcia, jakie lokalna administracja faktycznie udzielała temu projektowi. Dodatkowo, przez pierwszy rok ich działalności aktywność mieszkańców pozostawała niewielka, dopiero stopniowo się rozwijając. Z perspektywy czasu można jednak stwierdzić, że dłuższy okres na rozruch okazał się niezbędny i przyniósł pozytywne rezultaty. Niestety stworzone z mieszkańcami elementy zagospodarowania zostały usunięte na rzecz przeniesionego na plac targowiska. Ograniczyło to więc możliwość ich pełnego przetestowania. Jednak ten niedługi moment wystarczył, by móc określić ich przydatność. Analiza ta została opublikowana przez Toestand w formie raportu. Diagnoza ta stanowiła fundament dla konkursowych propozycji projektowych, umożliwiając bardziej szczegółowe i zgodne z rzeczywistymi potrzebami mieszkańców rozwiązania.

Zwyczajski projekt autorstwa VVV oraz Paole Vigano w największym stopniu uwzględnił wnioski wypracowane przez Toestand. Ich praca z użytkownikami placu koncentrowała się na dopracowaniu szczegółów projektu. Warto jednak podkreślić, że grupa mieszkańców biorących udział w tych konsultacjach nie była reprezentatywna, co sami przyznali architekci z VVV, a czas na działania partycypacyjne był ograniczony. Niemniej jednak, bez wcześniejszej pracy Toestand, proces partycypacji mógł być znacznie bardziej powierzchowny.

Projekt ten wyróżnia się również wysoką jakością zgodnie z kryteriami idei placemaking'u²⁵⁴. Przestrzeń zaczęła przyciągać większą liczbę użytkowników, w tym kobiety i dzieci. Wcześniej unikali oni tego miejsca ze względu na brak odpowiednich funkcji i przez poczucie niepewności. Dzięki wprowadzeniu oświetlenia i otwartej ścieżki przecinającej plac, przestrzeń stała się bezpieczniejsza. Pozwoliło to mieszkańcom na korzystanie z placu także po zmroku. Plac ten również odciążył pobliski Parvis de St-Gilles, szczególnie w dni targowe, co przyczyniło się do aktywizacji kolejnej części dzielnicy. Ostatecznie projekt ten miał także pozytywny wpływ na wizerunek gminy St-Gilles, przyczyniając się do jej promocji wśród innych gmin w Brukseli.

²⁵⁴ Placemaking to podejście do planowania i zarządzania przestrzenią publiczną, oparte na potencjale lokalnej społeczności. Jego celem jest tworzenie miejsc wspierających vitalność miast oraz dobre samopoczucie użytkowników. Łączy zasady projektowania urbanistycznego z troską o tożsamość miejsca, mając jednocześnie wymiar społeczny i polityczny.

Projekt Marie Moscou stanowi doskonały przykład realizacji procesu w duchu partycypacyjnych badań w działaniu, mimo że nie został formalnie określony w ten sposób przez jego twórców. Zespół Toestand podejmował szereg działań wspierających rozwój lokalnej społeczności oraz promujących zrównoważone rozwiązania:

- ❑ wspierał budowanie zdolności społeczności do samodzielnego rozwiązywania problemów poprzez zaangażowanie mieszkańców i jednoczenie ich wokół wspólnych celów;
- ❑ promował sprawiedliwość społeczną, realizując proces w sposób inkluzywny i otwarty na potrzeby wszystkich grup społecznych;
- ❑ traktował lokalną wiedzę jako kluczową dla zrozumienia problemów i projektowania skutecznych interwencji przestrzennych, czyniąc ją podstawą dla ostatecznego projektu;
- ❑ prowadził obserwacje uczestniczące, które stanowiły podstawę badań nad przestrzenią placu;
- ❑ badał przestrzeń przede wszystkim poprzez działanie, eksperymentowanie i współpracę z mieszkańcami;
- ❑ wprowadzał ekologiczne rozwiązania, promując zielen w mieście oraz wykorzystanie materiałów pochodzących z recyklingu.²⁵⁵

²⁵⁵ Na podstawie opracowania: Jan N. Hughes, Commentary: Participatory Action Research Leads to Sustainable School and Community Improvement, *School Psychology Review*, 32(1), 2003, s. 39, https://www.researchgate.net/publication/242278841_Commentary_Participatory_Action_Research_Leads_to_Sustainable_School_and_Community_Improvement#fullTextFileContent, dostęp: 22.11.2024].

5.3.

Skwer Jacques Franck

Niniejsze studium przypadku oparto na :

- ▣ analizie desk research,
- ▣ dokumentacji z prywatnego archiwum architektów biura New South,
- ▣ obserwacjach uczestniczących przeprowadzonych na placu w latach 2018, 2019 i 2023,
- ▣ analizie wypowiedzi mieszkańców z grupy *Saint-Gilles MIDI / SOUTH / ZUID* na portalu Facebook²⁵⁶,
- ▣ informacjach uzyskanych podczas wywiadów półustrukturyzowanych z architektkami odpowiedzialnymi za koordynację projektu - Alice Larsimont oraz Chloé De Salins,
- ▣ nieustrukturyzowanych wywiadach i rozmowach z mieszkańcami oraz lokalnymi działaczami, prowadzonych m.in. podczas obserwacji.

Wśród osób, z którymi przeprowadziłam nieustrukturyzowane wywiady znalazły się:

- ▣ Frédérique Versaen, aktywistka, a później radna gminy St Gilles,
- ▣ Béatrice Afonso, mieszkanka skweru Jacques Franck, która prowadziła działania prawne na rzecz zmiany jego zagospodarowania.

Alice Larsimont jest architektką i koordynatorką *Umowy na rzecz zrównoważonego rozwoju dla dzielnicy Midi* z ramienia gminy St-Gilles. Chloé De Salins, architektka z biura New South, była odpowiedzialna za nowy projekt oraz proces partycypacyjny na skwerze Jacques Franck.

5.3.1. Kontekst okręgu Fontanais

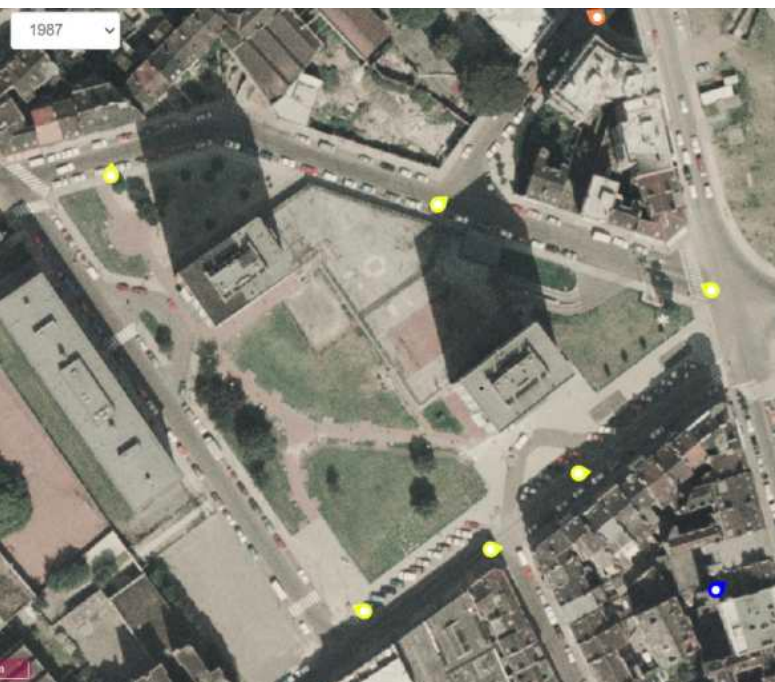
Wyzwania urbanistyczne gminy St-Gilles, szczególnie w jej dolnej części, omówiłam szerzej w podrozdziale 5.2.1.

Okręg Fontanais²⁵⁷, w którym zlokalizowany jest skwer Jacques Franck, wyróżnia się na tle reszty dzielnicy swoją specyfiką urbanistyczną. W latach 70. XX wieku gęsta, historyczna zabudowa została przerwana przez wzniesienie dwóch wież mieszkalnych Foyer du Sud, których każda liczy 18 pięter i 107 mieszkań. Wybudowano również półpodziemny parking z boiskami na dachu. Trzeci element kompleksu, który miał pełnić funkcję żłobka i centrum dla seniorów, nigdy nie został zrealizowany. Mimo że projekt ten spotkał się z krytyką, miał jedną istotną zaletę – stworzenie jednej z nielicznych otwartych przestrzeni publicznych w tej części dzielnicy.

W latach 80. wybudowano trzeci blok mieszkalny, a w kolejnych latach, teren wokół wież przeszedł znaczące zmiany. W 1991 roku budynki poddano modernizacji, podczas której zlikwidowano pierwotnie zaprojektowane balkony i loggie. Oprócz tego teren parkingu został zmniejszony, a boiska sportowe usunięte. Na ich miejscu powstały domy szeregowe. Teren otaczający wieże stopniowo przekształcił się w parking, wypierając zieloną przestrzeń i ruch pieszny.

²⁵⁶ <https://www.facebook.com/groups/1595151270779689>, [dostęp: 25.11.2024].

²⁵⁷ Gminy w Brukseli dzielą się na dzielnice, a te z kolei na okręgi.

Jakość tej przestrzeni znacząco się pogorszyła. Problemy z nawierzchnią oraz nierównościami utrudniały poruszanie się pieszych. Natomiast podczas deszczu cały plac zamieniał się w błotnisty teren. Niedostateczne oświetlenie sprzyjało gromadzeniu się niepożądanych grup, co zwiększało poczucie zagrożenia w porach nocnych. Mieszkańcy zaczęli unikać tego miejsca, szczególnie po zmroku. Ponadto brakowało podstawowej infrastruktury takiej jak ławki, czy też przestrzeni dedykowanej dzieciom, co ograniczało możliwości spędzania czasu na skwerze²⁵⁸.

Rys. 5.3.1. Zdjęcie satelitarne skweru Jacques Franck.

Źródło: bruciel.brussels

5.3.2. Nieudana partycypacja

Renowacja placu została uwzględniona w Umowie na rzecz zrównoważonego rozwoju dla dzielnicy Fontainas, przypadającej na lata 2007 - 2011. Obejmowała ona oprócz prac na skwerze Jacques Franck, także renowację wszystkich przyległych przestrzeni obszarów - ulicę Vlogaert, Fontainas i Plac des Héros. Projekt był realizowany, nadzorowany i finansowany przez jeden, zewnętrzny podmiot - Beliris²⁵⁹.

Proces konsultacji społecznych rozpoczął się w 2011 roku i trwał trzy lata. W tym czasie zbierano opinie i pomysły, które można było zgłaszać do urzędu gminy, podczas spotkań dzielnicowych lub za pośrednictwem działaczy społecznych. Plac miał stać się bardziej otwarty i przyjazny dla mieszkańców²⁶⁰. Najważniejsze wytyczne dla planu zagospodarowania obejmowały:

- ❑ przekształcenie sposobu komunikacji i nadanie priorytetu pieszym i rowerzystom,
- ❑ zazielenienie przestrzeni i stworzenie dużej strefy sportowej,
- ❑ zapewnienie połączenia między placem J. Franck z innymi obszarami dzielnicy,
- ❑ instalację dobrego oświetlenia oraz infrastruktury takiej jak ławki i urządzenia dla dzieci,
- ❑ dostosowanie terenu do potrzeb osób z ograniczoną mobilnością.

²⁵⁸ Na podstawie rozmów z mieszkańcami.

²⁵⁹ Beliris to umowa polityczna o współpracy między belgijskim rządem federalnym a Regionem Stołecznym Brukseli, która czyni Beliris partnerem administracji regionalnej Brukseli, odgrywając decydującą rolę w rozwoju regionu Brukseli, szczególnie w zakresie planowania przestrzennego i mobilności.

²⁶⁰ <https://www.beliris.be/presse/le-quartier-fontainas-a-saint-gilles-fait-peau-neuve.html>. [dostęp: 16.10.2024].

Projekt przebudowy placu opublikowano w 2014 roku, jednak spotkał się on z dużym niezadowoleniem mieszkańców, którzy przez kolejne lata próbowali wpłynąć na jego ostateczny kształt. Szczególny sprzeciw wzbudziło wycięcie wielu pięknych drzew, które były wytnieniem w tej gęsto zabudowanej przestrzeni. Mimo licznych interwencji ze strony mieszkańców, które odbiły się echem w mediach, nie udało się uratować ponad 50 drzew. Zostały one wycięte pod koniec 2017 roku²⁶¹. Dużym rozczarowaniem był także brak nowej, wyczekanej infrastruktury (poza siedziskami). Na domiar złego powierzchnia boiska sportowego, tak ważnego dla lokalnej młodzieży, miała zostać zmniejszona. Mieszkańcy wielokrotnie pisali do przedstawicieli gminy. Złożyli nawet oficjalne pismo do głównej Rady, wzywające do naniesienia poprawek w projekcie. Wniosek ten był poparty przez lokalnych architektów²⁶². Jednak żadna z uwag nie została uwzględniona.

Rys. 5.3.2. Rysunek stworzony w 2013 roku przez lokalną młodzież, dotychczasowy do korespondencji z władzami gminy. Źródło własne.

Rys. 5.3.3. Plan projektu opublikowany w 2017 roku. Źródło: contratsdequartiers1060.wordpress.com²⁶³

²⁶¹ Na podstawie wypowiedzi z grupy na facebooku Saint-Gilles MIDI / SOUTH / ZUID.

²⁶² <https://www.facebook.com/groups/1595151270779689/posts/1738560946438720/>, [dostęp: 16.10.2024].

²⁶³ <https://contratsdequartiers1060.wordpress.com/2017/09/04/cq-fontainas-le-nouveau-square-jacques-franck-seance-info/>, [dostęp: 23.11.2024].

Fot. 5.3.1. Spotkanie protestacyjne mieszkańców przed wycięciem drzew
Źródło: facebook.com²⁶⁵

Prace nad przebudową placu zakończono w drugiej połowie 2018 roku. Gdy mieszkańcom ukazała się zabetonowana przestrzeń, bez zadowalającej infrastruktury, ich oburzenie jeszcze bardziej wzrosło. Krytyka, oprócz zabetonowania placu, skierowana była w stronę kamiennych siedzisk. Były to bloki bez oparcia, które mieszkańcy porównywali do płyt nagrobnych²⁶⁴. By temu zaradzić, lokalni działacze wraz z młodzieżą, skonstruowali tymczasowe drewniane siedziska, leżaki oraz obudowy kamiennych ław. Była to bardziej komfortowa i częściej używana alternatywa.

Dużym sukcesem okazały się również kwietniki wykonane przez mieszkańców, które stały się przedmiotem ich codziennej troski. Rozstawione na terenie placu, ożywiły przestrzeń, dodając jej koloru i tworząc bardziej przyjazne otoczenie.

Jedyną propozycją skierowaną do dzieci były gry wymalowane na posadzce oraz drewniane słupki. Boisko również nie spełniało swojej funkcji – nie tylko było małe, ale brakowało miejsc do siedzenia. Ponadto źle dobrana nawierzchnia nie pochłaniała dźwięku, a każdy strzał do metalowej bramki odbijał się echem. W połączeniu z ograniczoną zielenią czyniło to wszelkie rozgrywki sportowe uciążliwymi dla okolicznych mieszkańców. Forma wizualna boiska także była krytykowana, a młodzież przyrównywała grę na nim do pobytu w więzieniu lub do pływania w akwarium²⁶⁶. Wizualny aspekt boiska starano się naprawić poprzez mural na nawierzchni. Został on stworzony w 2022 roku przez belgijską artystkę wraz z lokalną młodzieżą.

Dalsze problemy obejmowały źle dobrane oświetlenie, które raziło w oczy. Także posadzka, która w teorii miała być dostosowana do potrzeb osób z ograniczoną mobilnością, miała różnice w poziomach.

Mieszkańcy i działacze lokalnych organizacji społecznych pokładali nadzieję w rewitalizacji placu, która była planowana od ponad dekady. Oczekiwali, że poprawi ona jakość ich życia i stworzy przestrzeń przyjazną do spędzania czasu wolnego. Jednakże, gdy ich potrzeby i wysiłki zostały zignorowane, poczuli się oszukani przez inwestora.

²⁶⁴ Na podstawie wypowiedzi z grupy na facebooku Saint-Gilles MIDI / SOUTH / ZUID oraz rozmów z mieszkańcami.

²⁶⁵ <https://www.facebook.com/groups/1595151270779689/>, [dostęp: 16.10.2024].

²⁶⁶ Na podstawie wypowiedzi z grupy na facebooku Saint-Gilles MIDI / SOUTH / ZUID.

Fot. 5.3.2. Betonowy plac z boiskiem »przypominającym więzienie«, kamiennymi ławami oraz drewnianymi siedziskami zbudowanymi przez młodzież, luty 2019, fot. M. Siemińska

Ten jedynie pozornie przeprowadził działania partycypacyjne, ostatecznie odrzucając wszystkie wypracowane wnioski z konsultacji i warsztatów. Po prezentacji projektu, żadna z zaproponowanych zmian nie została uwzględniona, a protesty i apele pozostały bez odpowiedzi.

Mimo to mieszkańcy nie zrezygnowali z działań na rzecz poprawy jakości przestrzeni placu. Było to szczególnie istotne dla osób młodszych, zrzeszonych wokół organizacji młodzieżowych. W opisanych wcześniej przykładach widać, jak aktywnie mieszkańcy angażowali się, by stworzyć bardziej funkcjonalną, estetyczną i przyjazną przestrzeń. Samodzielnie organizując alternatywne rozwiązania, które odpowiadałyby ich potrzebom i sprzyjałyby integracji społecznej.

5.3.3.

5.3.4.

5.3.5.

Fot.5.3.3. Skrzynie z roślinnością zbudowane przez mieszkańców, lipiec 2023, fot. M. Siemińska

Fot.5.3.4. Mieszkańcy wolący spędzać czas na drewnianych ławkach, lipiec 2023, fot. M. Siemińska

Fot.5.3.5. Boisko z gofrem wymalowanym na nawierzchni, czerwiec 2023, fot. M. Siemińska

5.3.3. Działalność oddolna mieszkańców

W dolnej dzielnicy St-Gilles widoczna jest silna mobilizacja społeczna i aktywizm na rzecz tworzenia przyjaznej przestrzeni. Mieszkańcy chętnie angażują się w różnorodne inicjatywy, które wspierają lokalną społeczność. Funkcjonuje tam wiele organizacji, które zrzeszają młodzież, oferują wsparcie dla dzieci, promują ekologiczny styl życia oraz inicjatywy na rzecz dzielnicy. Działają tam również kilka grup edukatorów oraz mediatorów społecznych, a także strażnicy pokoju, czyli obywatelska służba porządkowa. Pracownicy socjalni z lokalnej jednostki CPAS²⁶⁷ odgrywają istotną rolę w zapewnianiu dzieciom opieki i organizowaniu zajęć w czasie wolnym. Animują oni także grupy seniorskie i wspierają imigrantów w procesie adaptacji. Dzięki ich bliskiej współpracy z mieszkańcami, znają potrzeby lokalnej społeczności i oferują wsparcie w rozwiązywaniu codziennych problemów.

W dzielnicy St-Gilles działa aktywnie *Comité d'Habitants* czyli *Nieformalny Komitet Mieszkańców*, który skupia osoby zaangażowane w rozwój okolicy i wspólnoty. Członkowie dzielą się informacjami, mogą proponować nowe inicjatywy, omawiać wydarzenia i wspólnie rozwiązywać lokalne problemy. Należą do niego właściciele małych biznesów, edukatorzy oraz przedstawiciele organizacji pozarządowych.

Na skwerze Jacques Franck i w jego okolicy organizowane są także wydarzenia dla mieszkańców, takie jak święta dzielnicy, pikniki sąsiedzkie, wyprzedaże garażowe. Nie brakuje również aktywności dla dzieci i młodzieży. W dużej mierze koncentrują się one na estetyzacji i zazielenianiu przestrzeni publicznych, co przyczynia się do wzmacniania poczucia wspólnoty.

Przykładami takich działań było wspólne malowanie wielkoformatowych, tymczasowych interwencji malarskich na betonowej nawierzchni placu lub muralu na terenie boiska. Ważnym działaniem przestrzennym było także zbudowanie drewnianych ławek oraz donic na rośliny. Dzięki tej wspólnotowej aranżacji placu mieszkańcy na nowo tworzyli jego tożsamość.

Fot. 5.3.6. Zagospodarowanie placu przed jedną z wież mieszkalnych, lipiec 2023, fot. M. Siemińska

²⁶⁷ Centre Public d'Action Sociale (CPAS) - belgijski odpowiednik Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej.

5.3.7.

Fot.5.3.7. Święto dzielnicy »Pôze Midi«, kwiecień 2022.

Źródło: facebook. com²⁶⁸

Fot.5.3.8. Święto sąsiadów, skwer J. Franck, czerwiec 2024.

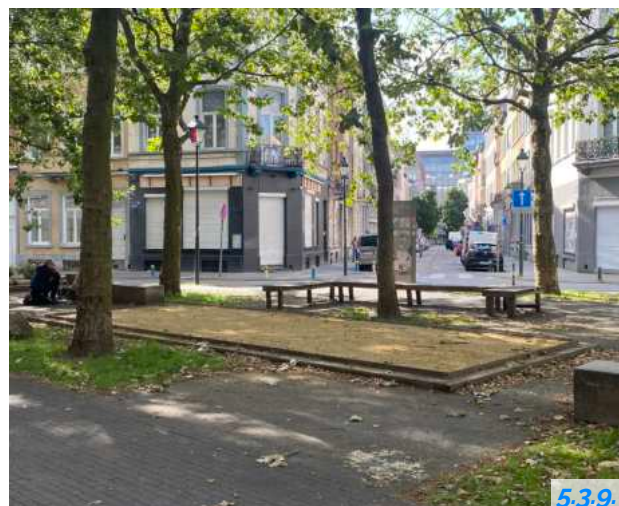
Źródło: facebook. com²⁶⁹

5.3.8.

²⁶⁸ <https://www.facebook.com/groups/1595151270779689/>, [dostęp: 16.10.2024].

²⁶⁹ https://www.facebook.com/profile.php?id=100009554632981&locale=pl_PL, [dostęp: 16.10.2024].

5.3.9.

Fot.5.3.9. Bulodrom oraz ławka wybudowane przez mieszkańców w ramach święta dzielnicy, czerwiec 2023

Źródło: facebook.com²⁷⁰

Fot.5.3.10. Debetonizacja ulicy przy placu w celu nasadzenia roślinności. Działania te były prowadzone wraz z dziećmi z lokalnej szkoły, wrzesień 2022.

Źródło: facebook.com²⁷¹

5.3.10.

Fot.5.3.11. Ozdoby na płocie odgradzającym plac.

Źródło: facebook.com²⁷²

5.3.11.

²⁷⁰ <https://www.facebook.com/groups/1595151270779689/>, [dostęp: 16.10.2024].

²⁷¹ Ibidem.

²⁷² Ibidem.

5.3.4. Nowy proces partycypacyjny

Tematyka zagospodarowania skweru Jacques Franck była częstym przedmiotem debaty publicznej. Niezadowolenie z dotychczasowej formy projektu zostało również wyrażone podczas prac nad diagnozą dzielnicy, przygotowaną przez CityTools²⁷³. W odpowiedzi na te głosy gmina postanowiła przeznaczyć część budżetu na rewitalizację placu, ogłaszając publiczny konkurs na projekt adaptacji. Konkurs został wygrany przez biuro architektoniczne New South wraz z Lokus, specjalizującym się w projektowaniu krajobrazu.

Zwycięska propozycja wyróżniała się kompleksowym podejściem partycypacyjnym. Zakładała także szerokie zaangażowanie społeczności lokalnej w proces projektowy. W ramach całego procesu zadbane o obecność architektów na miejscu, co trwało cztery miesiące. Wprowadzona została strategia *otwartych drzwi*. Były to cotygodniowe dyżury projektowe, odbywające się na parterze jednego z budynków w pobliżu skweru. Mieszkańcy mogli się tam spotkać z projektantami, podzielić pomysłami, a także omówić bieżące postępy przy filiżance kawy. W pozostałe dni architekci prowadzili obserwacje, spotkania lub rozmowy z użytkownikami placu. Ta forma obecności na miejscu pozwalała im na lepsze rozumienie codziennego funkcjonowania przestrzeni i potrzeb jego użytkowników. Zapewniało to także przejrzystość i umożliwiało bezpośredni kontakt z mieszkańcami.

Fot.5.3.12. Tymczasowe murale na ziemi wykonane przez dzieci, lipiec 2020.

Źródło: facebook.com²⁷⁴

²⁷³ CityTools, Contrat de quartier durable Midi. Diagnostic, Bruksela, 2021, <https://quartiers1060.brussels/wp-content/uploads/2021/04/02%E2%80%94MIDI%E2%80%94PRIORITES%E2%80%94FR.pdf>, [dostęp: 17.10.2024].

²⁷⁴ <https://mjfcjwp.wordpress.com/2020/07/23/mj-le-bazar-street-art-ephemere-sur-le-square-jacques-franck/>, [dostęp: 23.11.2024].

Integralnym elementem projektu były spotkania i spacer tematyczne, skierowane do określonych grup użytkowników. Celem było zaangażowanie osób, które wcześniej rzadko korzystały z przestrzeni placu. Lokalne stowarzyszenia pomogły dotrzeć do grup mam, dziewcząt oraz seniorów. Zorganizowane zostały także spotkania z rodzicami dzieci uczęszczających do żłobka oraz z młodzieżą.

W ramach warsztatów współtworzenia, zorganizowanych bezpośrednio na placu Jacques Franck, udało się zgromadzić szerokie grono mieszkańców. Sukces tego spotkania wynikał w dużej mierze ze zmiany jego lokalizacji. Pierwotnie warsztaty miały się odbyć w formalnych warunkach, w sali zlokalizowanej poza obszarem placu. Jednakże, ze względu na sprzyjającą pogodę, architekci postanowili przenieść je na centralny punkt placu. Okazało się to wyjątkowo trafną decyzją. Początkowo niewielka grupa uczestników szybko się rozrosła. Przechodnie, rozpoznając znajomych w zgromadzeniu lub zainteresowani się makietą, zatrzymywali się, by dołączyć do spotkania. W grupie uczestników znalazły się matki sprawujące opiekę nad dziećmi bawiącymi się na placu. Dołączyła również młodzież, w szczególności chłopcy, którzy mogliby być mniej skłonni do uczestnictwa w formalnych zajęciach. Spotkanie, prowadzone w luźnej atmosferze, stworzyło im okazję do wyrażenia swoich opinii oraz wysłuchania innych uczestników, zanim powrócili do swoich rówieśników. Dzięki tak zróżnicowanej grupie możliwe było zestawienie różnych wizji i oczekiwań względem zagospodarowania placu.

Równolegle do działań partycypacyjnych odbywały się spotkania z lokalnymi przedstawicielami oraz decydentami. Pierwotnie organizowane w lokalu, spotkania te często przenoszono na teren placu. Sprzyjało to bezpośrednim obserwacjom i analizie przestrzeni. Zwieńczeniem procesu było wydarzenie podsumowujące, które miało pierwotnie przyjąć formę imprezy sąsiedzkiej. Jednak ostatecznie zostało włączone w obchody święta dzielnicy. Podczas tego wydarzenia architekci zaprezentowali efekty kilku miesięcy pracy oraz końcowy projekt, podsumowujący proces partycypacyjny.

Fot.5.3.13. Spacer badaczy z lokalną młodzieżą, kwiecień 2023.

Źródło: facebook.com²⁷⁵

²⁷⁵ <https://www.facebook.com/mj.lebazar.5>. [dostęp: 23.11.2024].

Dodatkowo rozestano ankietę, umożliwiającą mieszkańcom wyrażenie opinii na temat nowego zagospodarowania placu. Odzew był ograniczony, a taka forma zbierania opinii uznana za nietrafioną²⁷⁶.

Informacje o działaniach projektowych były przekazywane mieszkańcom za pośrednictwem strony internetowej i mediów społecznościowych gminy. Komunikację wspierały również plakaty, ulotki i zaproszenia rozsyłane drogą mailową, co miało na celu dotarcie do jak najszerzej grupy odbiorców.

W ramach tego projektu współpraca z gminą okazała się kluczowym elementem dla architektów. To właśnie w lokalu jednej z miejskich jednostek projektanci mogli utworzyć tymczasowe biuro. Umożliwiło to regularne spotkania z mieszkańcami oraz lokalnymi aktorami społecznymi. Dzięki wsparciu gminy architekci uzyskali również dostęp do szerokiej sieci kontaktów, co znacznie ułatwiło nawiązywanie relacji z lokalnymi stowarzyszeniami. Bez pośrednictwa gminy dotarcie do tak licznych organizacji byłoby zdecydowanie trudniejsze. Współpraca ta pozwoliła również na nawiązanie kontaktów z grupami, które na co dzień są mniej widoczne w przestrzeni publicznej.

Fot.5.3.14. Spotkanie wokół makiety w siedzibie jednej z młodzieżowych organizacji, październik 2023.

Źródło: facebook.com²⁷⁷

Fot.5.3.15. Spotkanie na terenie skweru Jacques Franck, październik 2023.

Źródło: instagram.com²⁷⁸

²⁷⁶ Na podstawie rozmowy z Chloé De Salins.

²⁷⁷ <https://www.facebook.com/profile.php?id=100009554632981>, [dostęp: 23.11.2024].

²⁷⁸ https://www.instagram.com/lokus_landscape/, [dostęp: 23.11.2024].

Rys. 5.3.4. Rysunek przedstawiający nowy plan skweru prezentowany podczas spotkania.

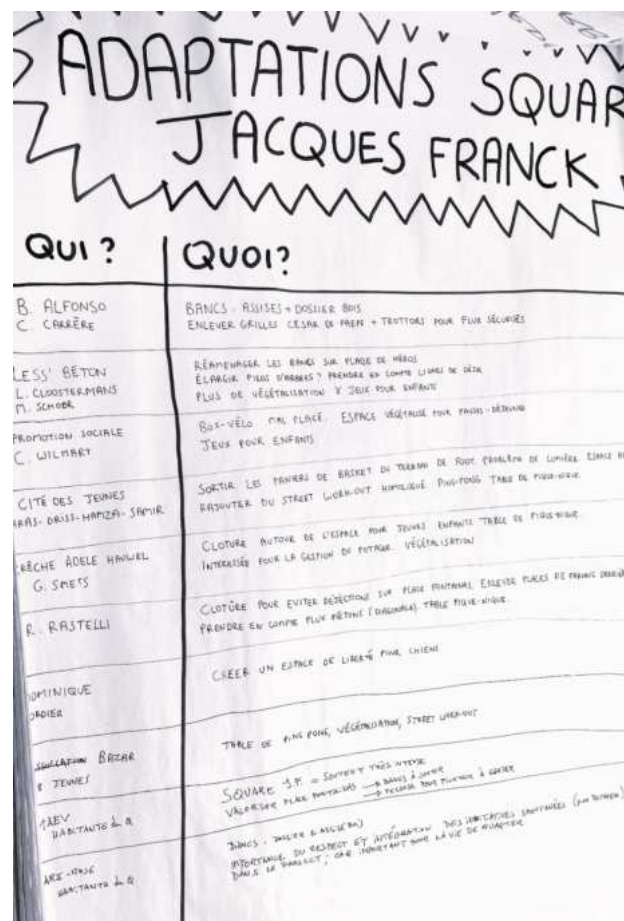
Źródło własne.

Rys. 5.3.5. Jedna z plansz z wypisanymi z wypisanymi pomysłami mieszkańców.

Źródło własne.

Adaptacja skweru Jacques Franck

- o ławki - siedziska i oparcia z drewna
- o usunąć ogrodzenie na Cesar de Paepe + chodniki dla ułatwienia komunikacji pieszej
- o zmienić ustawienie ławek na placu de Heros
- o powiększyć obrzeża wokół drzew
- o brać pod uwagę trasy pieszych
- o więcej zieleni i zagospodarowania dla dzieci
- o parking dla rowerów jest źle umiejscowiony
- o zielona przestrzeń na jedzenie posiłków
- o gry dla dzieci
- o ustawić kosze do gry w koszykówkę poza boiskiem
- o dodanie większej ilości urządzeń do street work-out
- o zrobić barierki wokół przestrzeni dla małych dzieci
- o stół piknikowy
- o zainteresowanie nadzorem wspólnego ogródka
- o roślinność
- o ogrodzenie zapobiegające wyciekom na terenie Fontanais
- o usunąć miejsca parkingowe za wieżą mieszkalną
- o wziąć pod uwagę przemieszczanie się pieszych
- o stół piknikowy
- o stworzyć wybieg dla psów
- o stół do ping-ponga
- o zieleni
- o street work-out
- o skwer J. Franck - jest tu często bardzo intensywnie
- o wzmocnić pozycję placu Fontanais - dodać ławki, trawnik do pikników
- o ławki drewniane
- o ważne jest respektowanie i włączenie inicjatyw mieszkańców (np. skrzynie z roślinnością)

5.3.5. Podsumowanie

Istotnym elementem procesu projektowego na skwerze Jacques Franck było zaangażowanie mieszkańców, zaplanowane jeszcze na etapie składania propozycji konkursowej. Dłuższa obecność w przestrzeni i różne metody partycypacyjne okazały się niezbędne dla dokładnej analizy potrzeb i oczekiwań różnych grup użytkowników. Pozwoliło to również na bezpośrednie zmierzenie się z istniejącymi ograniczeniami przestrzeni.

Choć architekci ocenili to doświadczenie jako wartościowe, było ono również wyjątkowo wymagające. Wynikało to z konieczności pogodzenia pracy nad dokumentacją projektową z intensywnymi spotkaniami z mieszkańcami, decydentami i lokalnymi działaczami. Dzięki takiemu podejściu udało się uniknąć eskalacji kryzysu społeczno-politycznego oraz przestrzennych konfliktów na skwerze. Projektanci pełnili także rolę mediatorów. Pozwoliło to na wypracowanie kompromisu pomiędzy różnymi grupami interesariuszy, które niekiedy mocno akcentowały własne potrzeby.

Obserwacje architektów potwierdziły silną więź mieszkańców ze skwerem, pełniącym rolę istotnej przestrzeni życia codziennego, miejsca spotkań towarzyskich i symbolu wspólnotowej tożsamości. Ta relacja widoczna była w małych, samodzielnych ulepszeniach, które mieszkańcy wprowadzali w przestrzeni, czyniąc ją bardziej przyjazną i estetyczną. Zaangażowanie społeczności przełożyło się nie tylko na działania przestrzenne, ale także polityczne, a bez tej determinacji prawdopodobnie nie doszłoby do kolejnego procesu partycypacyjnego, który zaowocował poprawą projektu placu. Architekci z New South i Lokus musieli zmierzyć się z utraconym zaufaniem mieszkańców do władz gminnych. Niosło to ze sobą dużą odpowiedzialność i presję, aby nowy projekt spełniał oczekiwania społeczności.

Skwer Jacques Franck charakteryzuje się złożonym, często sprzecznym układem interesów. Wymagało to od projektantów elastyczności i zdolności do pogodzenia różnorodnych wizji oraz potrzeb użytkowników. Uwzględniając przy tym jednocześnie ograniczenia budżetowe. Chociaż realizacja projektu dopiero się rozpoczęła, projektanci zobowiązali się do nie usuwania elementów stworzonych przez mieszkańców, takich jak donice z roślinami. Pozostaną one nienaruszone, aby podkreślić znaczenie długotrwałej współpracy i poszanowania wkładu lokalnej społeczności.

6.

*Wnioski:
poznawcze
i aplikacyjne*

Według Foucaulta²⁷⁹, krytyka pełni rolę twórczego narzędzia umożliwiającego przekształcanie sposobów myślenia, postrzegania i działania. Przez kwestionowanie teoretycznych założeń leżących u podstaw naszych działań, krytyka otwiera nowe ścieżki refleksji.

W szeroko pojętej praktyce projektowania architektonicznego krytyczna refleksja wymaga odejścia od domyślnych, wyuczonych schematów, w których przestrzeń miejska traktowana jako głównie w kontekście tworzenia budynków i miejsc o estetycznym charakterze, opartych na zgodności z normami technicznymi i administracyjnymi. Wychodząca z badań w działaniu krytyczna praktyka projektowa poszukuje nowych ścieżek, dążąc do generowania wiedzy i pomysłów wykraczających poza tradycyjne podejście skoncentrowane na formie, produkcji, infrastrukturze i kontekście²⁸⁰. Priorytetem staje się raczej proces uczenia się – zarówno projektanta, jak i społeczności, z którą współpracuje. Choć w tej strategii badawczej kładzie się nacisk na działanie ponad teoretyzowanie, refleksja nad własną praktyką prowadzi do uogólnienia doświadczeń. To pozwala wytworzyć wiedzę, która tworzy pomost między praktyką a teorią i umożliwia jej wdrożenie przez innych.

Prowadząc analizę nad sposobem, w jaki projektanci mogą realizować autentyczną partycypację, nie ograniczając się wyłącznie do wymagań formalnych, staram się również odpowiedzieć na pytanie, jak efektywnie budować zaangażowanie społeczne w procesie projektowania. Bazując na własnych doświadczeniach oraz badaniach nad innowacyjnymi praktykami projektowymi w Brukseli, nawiązuję w tych rozważaniach do kontekstu Wrocławia, co przedstawiam poniżej.

6.1. Projektanci a partycypacja

Na polskim rynku wydawniczym można znaleźć wiele publikacji dotyczących ogólnie pojętej partycypacji publicznej lub społecznej, także w planowaniu przestrzennym oraz różnego rodzaju narzędziowników czy analiz narzędzi. Poniżej prezentuję (w kolejności chronologicznej) te publikacje, które dotyczą tematyki miastotwórczej w kontekście przestrzennym. Wydawane są w dużej mierze przez organizacje pozarządowe, jak na przykład:

- ❑ "Wzmocnienie udziału mieszkańców i mieszkanki w kształtowaniu lokalnych polityk publicznych" Fundacji Rozwoju Demokracji Lokalnej²⁸¹,
- ❑ "Narzędzia partycypacji lokalnej w Polsce w 2023 roku" Fundacji Batorego²⁸²,

²⁷⁹ Foucault M., Est-il donc important de penser?, rozm. przepr. Eribon D., Libération, 31.05.1981, w: Berger M., Van Hollebeke S. (red.), Designing Transdisciplinarity in Urban Research, Bruksela, Metrolab Series, 2024, s. 93.

²⁸⁰ Miessen M., Koszmar partycypacji+ Niezależna praktyka, Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana, Warszawa, 2016, s. 119.

²⁸¹ Choroś P., Chromniak E., Ciesielski M., Cyran-Juraszek K., Drygała P., Dudkiewicz M., Frączak P., Jaskulska M., Kłosowski W., Petroff-Skiba A. (i in.), Warszawa, 2024.
https://frdl.org.pl/static/upload/store/frdl/PODRECZNIKI/FRDL_Postulaty.pdf (dostęp: 1.10.2024).

²⁸² Dąbrowska A., Narzędzia partycypacji lokalnej w Polsce w 2023 roku, Warszawa, 2023.
<https://www.batory.org.pl/publikacja/narzedzia-partycypacji-lokalnej-w-polsce-w-2023-roku/> (dostęp: 1.10.2024).

- ❑ "Przepis na plan. Narzędziownik" Pracowni Zrównoważonego Rozwoju i Fundacji Pracownia Badań i Innowacji Społecznych Stocznia²⁸³,
- ❑ "Narzędziownik partycypacji" Fundacji na Rzecz Studiów Europejskich²⁸⁴,
- ❑ "Plan na plan. Partycypacja w planowaniu miejscowym" Stowarzyszenia Odblokuj²⁸⁵,
- ❑ "Anty-Bezradnik przestrzenny: prawo do miasta w działaniu" Stowarzyszenia MY-POZNANIACY²⁸⁶,

Instytucją publiczną, pełniącą rolę centrum wiedzy o polskich miastach, jest Obserwatorium Polityki Miejskiej i Regionalnej (OPMR), funkcjonujące w ramach Instytutu Rozwoju Miast i Regionów (IRMiR). W obszarze partycypacji szczególnie wartościowe są ich raporty, takie jak:

- ❑ "Partycypacja publiczna. Raport o stanie polskich miast"²⁸⁷,
- ❑ "Barometr Budżetu Obywatelskiego" edycja 2022²⁸⁸, 2021 i 2020.

Istnieją też innego rodzaju wydawnictwa finansowane z Funduszy Unijnych lub publikowanych przy uczelniach.

- ❑ "Partycypacja publiczna w zarządzaniu rozwojem lokalnym"²⁸⁹ - autorstwa Kozak i Wiktorska-Święckiej,
- ❑ "Partycypacja społeczna w zarządzaniu przestrzennym w kontekście planistycznym"²⁹⁰, autorstwa Hajduk,
- ❑ "Przestrzeń do dialogu"²⁹¹, autorstwa Dobosz-Mucha i wsp.

Publikacje te wydawane są w dużej mierze przez organizacje pozarządowe. Dlatego warto w tym kontekście zwrócić uwagę na dokument Stowarzyszenia Architektów Polskich (SARP) zatytułowany "Przestrzeń życia Polaków"²⁹². Jest to istotny raport, gdyż jako jedyny, opracowany przez środowisko architektoniczne i skierowany do architektów, który w sposób kompleksowy podejmuje zagadnienia związane z problematyką przestrzenną Polski. Dokument ten zawiera nie tylko diagnozy dotyczące różnych

²⁸³ Karłowska A., Suchomska J., Przepis na plan. Narzędziownik, Fundacja Pracownia Badań i Innowacji Społecznych Stocznia, 2018, <https://stocznia.org.pl/publikacje/przepis-na-plan-narzedziownik/>, [dostęp: 1.10.2024].

²⁸⁴ Mróz K., Nowak K., Whitten D., Zabokrzycka M., Narzędziownik partycypacji, Wrocław, 2017, <https://feps.pl/wp-content/uploads/2022/12/narzedziownik-partycypacyjny.pdf>, [dostęp: 1.10.2024].

²⁸⁵ Żylski T. (red.), Plan na plan. Partycypacja w planowaniu miejscowym, Stowarzyszenie "Odblokuj", Warszawa, 2016, http://konsultacje.um.warszawa.pl/sites/konsultacje.um.warszawa.pl/files/plan_na_plan_internetowy.pdf [dostęp: 1.10.2024].

²⁸⁶ Mergler L., Pobłocki K., Wudars M., Anty-Bezradnik przestrzenny: prawo do miasta w działaniu, Biblioteka Res Publici Nowej, Warszawa, 2013, <https://partycypacjaobywatelska.pl/strefa-wiedzy/biblioteka/publikacje/anty-bezradnik-przestrzenny-prawo-do-miasta-w-dzialaniu/>, [dostęp: 1.10.2024].

²⁸⁷ Pistelok P., Martela B. (red.), Partycypacja publiczna. Raport o stanie polskich miast, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, Warszawa – Kraków, 2019, https://obserwatorium.miasta.pl/wp-content/uploads/2020/01/Partycypacja-publiczna_raport-o-stanie-polskich-miast-Martela-Pistelok_Obserwatorium-Polityki-Miejskiej-irmir.pdf, [dostęp: 1.10.2024].

²⁸⁸ Martela B., Janik L., Mróz K., Barometr..., op.cit.

²⁸⁹ Kozak K., Wiktorska-Święcka A., Partycypacja..., op. cit.

²⁹⁰ Hajduk S., Partycypacja społeczna..., op. cit.

²⁹¹ Dobosz-Mucha A., Przestrzeń do dialogu..., op. cit.

²⁹² Gadomska (red.), Sepiół J., Przestrzeń..., op. cit.,

aspektów rozwoju przestrzennego Polski, lecz także szereg rekomendacji. Wśród nich znajdują się zalecenia dotyczące wprowadzenia zintegrowanego planowania rozwoju na poziomie regionalnym i lokalnym, poprawy jakości architektury oraz kształtowania przestrzeni publicznej. Podkreślono również konieczność wprowadzenia skutecznych mechanizmów ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu. Pomimo upływu dekady od publikacji raportu, opinie i wnioski w nim zawarte w dużej mierze pozostają niezmiennie aktualne, co podkreśla wyzwania, jakie wciąż stoją przed projektantami oraz decydentami w Polsce.

W raporcie wielokrotnie poruszany jest temat partycypacji, a w rekomendacjach przedstawiono go w następujących kontekstach:

- ▣ partycypacji w procesach rozwoju gmin,
- ▣ wprowadzenia modelu *Koalicji Instytucji* jako narzędzia wspierającego projektowanie wysokiej jakości przestrzeni publicznych,
- ▣ aktywnego udziału mieszkańców w zarządzaniu przestrzenią.

Najbardziej szczegółowo omówiony został ostatni aspekt, który bezpośrednio wiąże się z tematyką tej pracy. Segment ten podzielono na kilka kluczowych obszarów, obejmujących²⁹³:

- ▣ miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego,
- ▣ zmiany prawne dotyczące przestrzeni publicznych,
- ▣ zmiany formalnoprawne dotyczące włączania mieszkańców do procesów decyzyjnych,
- ▣ zwiększenie wiedzy o mieście i poprawy dostępu do informacji,
- ▣ narzędzie budżetu obywatelskiego.

Rekomendacje zawarte w raporcie wskazują przede wszystkim na konieczność zmian legislacyjnych na poziomie samorządów oraz sugerują ogólne dobre praktyki. Idea projektowania partycypacyjnego została jedynie marginalnie wspomniana. Niestety, zaledwie kilka z wymienionych postulatów doczekało się pełnej realizacji.

Partycypacja, opisana w raporcie "Przestrzeń życia Polaków" oraz innych publikacjach wymienionych wcześniej, przedstawiona jest jako praktyka, którą zajmują się aktywiści miejscy i organizacje pozarządowe. Teoretycznie powinna być wdrażana przez samorządy – zarówno w odpowiedzi na obowiązujące przepisy prawa, jak i na działania aktywistów oraz środowisk akademickich promujących skuteczniejszą partycypację. W rzeczywistości często ogranicza się do przygotowywania dokumentów urbanistycznych oraz realizacji budżetu obywatelskiego lub organizowania konsultacji społecznych. Dobre praktyki sugerowane w tych publikacjach obejmują narzędzia mające ułatwić wdrażanie procesów partycypacyjnych, choć zazwyczaj koncentrują się one wyłącznie na planowaniu przestrzennym i zachęcają do włączania mieszkańców w tworzenie miejscowych planów zagospodarowania. Mimo że zalecenia te słusznie rozszerzają prawny obowiązek konsultacji, w dużym stopniu upraszczają kwestię przestrzeni publicznych. Prawdziwa skala projektowa przestrzeni codziennie

²⁹³ Ibidem., s. 191-194.

użytkowanych przez mieszkańców, pozostaje poza zakresem większości tych opracowań. A to przecież funkcjonalność, przyjazność czy estetyka ulic, które mijamy w drodze na zakupy, zapomniane skwery, które mogą posłużyć jako miejsce spotkań, czy nieużytkowe podwórka, mające potencjał przydomowych ogrodów, są tym, co mieszkańcom najbliższe.

Przytoczone publikacje nie poruszają także tematu samej praktyki projektowej - wpływu, jaki projektanci, w tym architekci, mają na kształtowanie przestrzeni, odpowiedzialności, jaka za tym idzie oraz zakresu prac, jakie należy podejmować, by to projektowanie służyło ludziom. Obraz projektanta, jaki wyłania się z opracowań, jest w kontekście partycypacji sprowadzony do zaledwie kilku ról, które może pełnić.

Pierwszą rolą jest pełnienie funkcji konsultanta, który wydaje ekspertyzy i przeprowadza analizy, dotyczące na przykład układu przestrzennego lub zmian w studium zagospodarowania przestrzennego. W tej roli projektant dostarcza decydującym opinię o charakterze doradczym.

Drugą rolą projektanta jest pełnienie funkcji tłumacza, który przekłada hermetyczny, techniczny język na taki, który jest zrozumiały dla szerokiego grona odbiorców. Architekt, uczestnicząc w warsztatach lub spotkaniach konsultacyjnych, pełni rolę eksperta, który wyjaśnia wątpliwości użytkowników, a także tłumaczy zawartość rysunków technicznych i koncepcji projektowych.

Ostatnim, a zarazem najistotniejszym zadaniem projektanta jest włączenie zaleceń wynikających z przeprowadzonych konsultacji do finalnego projektu. Konsultacje te mogą odbywać się zarówno na wczesnym etapie prac projektowych, jak i pod ich koniec. W przypadku konsultacji na początku projektu, to architekt decyduje, w jaki sposób zebrane opinie użytkowników zostaną zinterpretowane oraz w jakim stopniu i formie zostaną uwzględnione. Niestety, brak społecznego nadzoru nad procesem projektowym w polskiej praktyce oznacza, że ewentualne niezgodności mogą być oprotestowane dopiero na późniejszych etapach realizacji, co rzadko gwarantuje pomyślność takich działań. Natomiast konsultacje przeprowadzane pod koniec projektu często mają charakter pozorny. W tym scenariuszu społeczność może wybrać jeden z zaproponowanych rozwiązań lub zgłosić uwagi do już opracowanego projektu. Wprowadzone wtedy zmiany ograniczają się do kosmetycznych poprawek, dających pozorne poczucie wpływu na finalną formę.

W tych sytuacjach projektant pełni rolę specjalisty, któremu bliżej jest do decydentów niż do ludzi, dla których przestrzeń jest tworzona. Musi wszakże stosować się do przepisów, a wypracowane rozwiązania są przedstawiane użytkownikom z pozycji autorytetu, a nie tworzone razem z nimi.

Takie zdystansowanie wynika często z poglądu, że partycypacja w procesie projektowym stanowi jedynie przeszkodę. Diagnozę tego problemu stawia Sawicki w rozdziale pt. "Jak docierać do architektów i urbanistów z know-how dotyczącym partycypacji?" opracowania "Plan na plan. Partycypacja w planowaniu miejscowym"²⁹⁴. Sawicki uważa, że praktykujący architekci boją się, że ich swoboda twórcza zostanie ograniczona, a projekty powstałe w wyniku włączenia do procesu nie-profesjonalistów, będą niższej jakości. To stanowisko można jednak rozszerzyć na szeroko rozumianych profesjonalnych projektantów. W obliczu licznych wyzwań, takich jak negocjacje z urzędnikami, inwestorami,

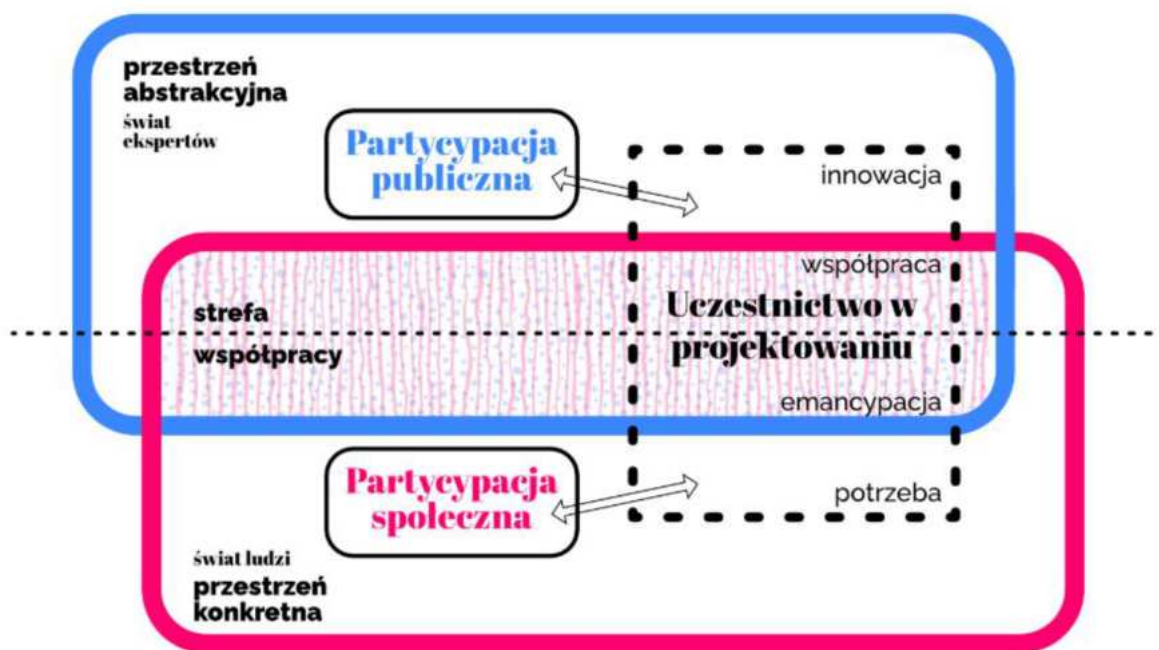
²⁹⁴ Sawicki P., Jak docierać do architektów i urbanistów z know-how dotyczącym partycypacji?, s. 68, w: Żylski T. (red.), Plan na plan., op. cit.

branżystami i wykonawcami czy konieczność poruszania się w gąszczu przepisów, projektanci – w tym także architekci – często postrzegają działania partycypacyjne jako problematyczne. Kontakt z mieszkańcami następuje zwykle dopiero w momencie narastającego konfliktu, co utrudnia budowanie wzajemnego zrozumienia i zaufania.

W polskich realiach architekci pozostają często w abstrakcyjnej przestrzeni wizji i geometrii, projektując dla społeczności, ale bez aktywnego współudziału jej członków. Pozostają w niej, bo też w niej zostali wykształceni.

„Architekt, który rysuje, i urbanista, który tworzy plan osiedla, patrzą na swoje *obiekty*, budynki i sąsiedztwa, z góry i z daleka. Ci projektanci i kreślarze poruszają się w przestrzeni papieru i tuszu... Przeszli oni z doświadczenia przeżywanego do abstrakcji, projektując tę abstrakcję z powrotem na przeżywane doświadczenie”²⁹⁵.

Pojęcia **przestrzeni konkretnej** i **przestrzeni abstrakcyjnej** wprowadził w latach 70. Lefebvre. Jego ideę rozszerzyła Yanki Lee, opisując ją w swojej pracy „Design Participation Tactics: Redefining User Participation in Design”²⁹⁶. W koncepcji Lee, w miejscu nakładania się na siebie przestrzeni konkretnej i abstrakcyjnej, dochodzi trzecia przestrzeń *pomiędzy* - **strefa współpracy**. Łączący je obszar nazwany jest *uczestnictwem* lub *partycypacją w projektowaniu* (*design participation*). Obejmuje on użytkowników i projektantów, którzy mogą w różnym stopniu się angażować. Kierując proces bardziej w stronę jednej lub drugiej przestrzeni, tworzą możliwości współpracy lub emancypacji. Społeczność wnosi lokalną wiedzę i formułuje swoje potrzeby, natomiast projektanci oferują innowacyjne rozwiązania oraz profesjonalne doświadczenie.

Rys. 6.1. Przenikanie się przestrzeni - na podstawie Lee, »Design...«²⁹⁷.

²⁹⁵ Lefebvre H., The Urban Revolution, The University of Minnesota Press, 1970, s. 183, w: Lee Y., Design Participation Tactics: Redefining User Participation in Design, 2006, s. 5.

²⁹⁶ Lee Y., Design..., op.cit.

²⁹⁷ Ibidem.

Model ten odnosi się również do koncepcji partycypacji społecznej i publicznej²⁹⁸, poszerzając ich znaczenie o aspekty projektowe. Partycypacja społeczna skupia się na działaniach wspierających rozwój społeczności, ukierunkowanych na *przestrzeń konkretną*. Dostosowując się do specyficznych potrzeb danej grupy, stara się odpowiadać na jej realne problemy. Z kolei partycypacja publiczna bazuje na działaniach odgórnych, inicjowanych przez decydentów, którzy umożliwiają ludziom uczestnictwo w procesie podejmowania decyzji, zapraszając ich do wyrażenia opinii. W procesy te angażuje się wielu ekspertów, którzy pracują na poziomie bardziej *abstrakcyjnej* przestrzeni decyzyjnej²⁹⁹.

To, kto inicjuje proces, jest głównym kryterium klasyfikacji rodzaju partycypacji. Działania z dziedziny partycypacji społecznej stają się częścią strefy współpracy, czyli partycypacją w projektowaniu, gdy w procesach tych występuje wiele elementów projektowych lub gdy projektanci przejmują inicjatywę. Gdy działania z zakresu partycypacji publicznej obejmują projektowanie, zwłaszcza w przestrzeni publicznej, wtedy zaczynają łączyć się z domeną współpracy.

6.1.1. Projektanci praktykami partycypacji

W polskim dyskursie dotyczącym projektowania miast projektanci rzadko traktowani są jako osoby prowadzące działania partycypacyjne, mimo że zagadnienia dotyczące partycypacji często pojawiają się w kontekście architektury i przestrzeni publicznych. Przyjęto się, że taką aktywnością zajmują się przedstawiciele przede wszystkim organizacji pozarządowych, instytucji kultury lub społecznych, albo urzędnicy.

Projektanci, w tradycyjnym modelu ich pracy, świadczą odpłatne usługi projektowe, nastawione na zleceniodawcę i jego oczekiwania. Priorytetem jest satysfakcja klienta, przy jednoczesnym zachowaniu autorskiego wyrazu projektu. Podobnie jak artyści, przykładają dużą wagę do estetyki, dążąc do tego, by każdy projekt odzwierciedlał ich indywidualny styl³⁰⁰.

Analiza przykładów z Europy Zachodniej, gdzie poziom zaangażowania obywatelskiego jest wyższy, wskazuje, że architekci z powodzeniem mogą prowadzić działania partycypacyjne, co przekłada się na wyższą jakość architektury i przestrzeni publicznej. W zależności od skali projektu i czasu trwania procesu, architekci mogą pełnić różne role w pracy z lokalnymi społecznościami. W następnych podrozdziałach omawiam trzy kluczowe aspekty pracy projektanta, który działa z *ludźmi*, a nie *dla nich* na podstawie projektów Maelbeek Vallée Verte, Marie Moskou na placu Marie Janson oraz Skweru Jacques Franck.

²⁹⁸ Zobacz rozdział 2.4.1.

²⁹⁹ Lee Y., *Design...*, op.cit., s. 5-10.

³⁰⁰ Lubelska M., *Architektura humanitarna – wybrane zagadnienia*, [Rozprawa doktorska, Politechnika Krakowska], Kraków, 2015, s. 342

6.1.1.1. Skala projektu a procesy partycypacyjne:

Wszystkie omawiane w mojej pracy brukselskie projekty dotyczyły podobnej skali w rozumieniu obszaru. Były to projekty przestrzeni publicznych, których zakres obejmował prace projektantów, architektów i architektów krajobrazu, a nie urbanistów. Jest to o tyle ważny aspekt, że pokazuje partycypację, która w świetle polskiego prawa nie jest obowiązkowa.

Skala projektów, zarówno pod względem długości ich trwania, jak i zakresu prac, odgrywa bardzo ważną rolę w procesie partycypacyjnym, wpływając na końcowy rezultat oraz poziom zadowolenia uczestników. Najdłużej prowadzonym procesem była rewitalizacja placu Jacques Franck, która trwała aż 12 lat. Okres ten liczony był od momentu rozpoczęcia pierwszych konsultacji społecznych aż do zakończenia działań partycypacyjnych prowadzonych w ramach projektu *naprawczego* przez grupy Lokus i New South³⁰¹. Działania nie były realizowane w sposób ciągły, a przerwy obejmowały m.in. realizację pierwszej fazy rewitalizacji oraz oddolnych inicjatyw. Rozciągnięcie procesu na tak długi czas wpłynęło negatywnie na jego spójność i efektywność. Skutkiem była frustracja mieszkańców, utrata zaufania do decydentów i projektantów oraz w znacznym stopniu wycofanie się z udziału w procesach decyzyjnych. Gdy na początku 2023 roku pojawili się nowi projektanci, by podjąć dalsze działania partycypacyjne, stanęli przed wyzwaniem odbudowy zaufania i zaangażowania społeczności.

Projekt Marie Moskou miał najlepszy stosunek długości trwania procesu do jakości powstałego projektu³⁰². Początkowa faza zaangażowania społecznego trwała 4 lata, lecz były to działania miękkie, mające na celu wypracowanie rekomendacji dla placu. Dodatkowym atutem tak długiej obecności było zawiązanie społeczności wokół miejsca, wydobywając jego potencjał.

Maelbeek Vallée Verte, projekt w którym aktywnie uczestniczyłam, był najmniejszym przedsięwzięciem w kontekście przestrzeni i zakresu prac, zakładał także tymczasowość rozwiązań. Jego czas trwania był najkrótszy, co odbiło się na finalnej formie realizacji. Procedury administracyjne, niezależnie od skali projektu, trwają zbliżoną ilość czasu, co sprawiło, że nie uzyskaliśmy wszystkich zgód na czas. Również fakt, że społeczność lokalna nie była bardzo zaktywizowana, sprawił, że musieliśmy polegać na wsparciu już aktywnych lokalnych aktorów.

³⁰¹ Zobacz s. 186.

³⁰² Zobacz s.157.

6.1.1.2. Rola projektanta

Projektowanie *prawdziwie* partycypacyjne wymaga od projektantów zarówno odpowiednich kompetencji jak i otwartości na społeczność. Wyzwaniem jest połączenie wiedzy specjalistycznej z umiejętnościami miękkimi i badawczymi, co pozwala tworzyć projekty odpowiedzialne zarówno środowiskowo, jak i społecznie, uwzględniając potrzeby oraz możliwości mieszkańców.

Sukces takich działań zależy od postawy projektanta, obejmującej komunikatywność, otwartość na różnorodne opinie oraz gotowość do wdrażania innowacyjnych rozwiązań. Równie istotne są umiejętności organizacyjne i mediacyjne, które umożliwiają znajdowanie kompromisów między różnymi interesariuszami

Niezależnie od skali podejmowanych działań, projektant powinien przyjmować perspektywę długoterminową, wykraczającą poza jednostkowy projekt i doraźne potrzeby, uwzględniając przyszłe konsekwencje swoich decyzji. Dodatkowo, projektant w oparciu o wachlarz informacji i aspektów, które składają się na rozumienie funkcjonowania i specyfiki miasta, może reprezentować potrzeby oraz interesy społeczności oraz ma możliwość uczestnictwa w procesie tworzenia wiedzy o mieście, wspierając zrównoważony rozwój miejskiej przestrzeni.

Analiza brukselskich procesów kształtowania przestrzeni publicznych pozwala wyróżnić kilka ról, które projektant może jednocześnie pełnić, angażując się na rzecz społeczności i środowiska – obok tradycyjnych obowiązków związanych z projektowaniem i realizacją.

1. Inicjator - metaprojektant - gospodarz

W Brukseli wymóg wprowadzenia partycypacji oraz jej zakres są określone w specyfikacjach konkursowych, co obliguje architektów do zaproponowania formy uczestnictwa już na etapie składania projektu. W ten sposób projektanci stają się **inicjatorami praktyki partycypacyjnej – zarządzają całym procesem, dobierając narzędzia i nadzorując aktywności, nawiązując kontakty z lokalnymi aktorami oraz angażując ekspertów do współpracy**. Przyjmują wówczas rolę metaprojektantów w skali mikro, jak miało to miejsce w przypadku zespołu Toestand. Ich działania mieszkańcy odbierali jako przejęcie roli **gospodarza – zarządcy przestrzeni, ustalającego zasady, pilnującego porządku, tworzącego sieć powiązań oraz animującego aktywności**.

Rola metaprojektanta w większej skali może polegać na koordynacji działań partycypacyjnych, które obejmują nie tylko pojedyncze osiedle, ale również różne dzielnice czy miasta. Tego typu działania wymagają nie tylko bezpośredniego zarządzania procesami w ramach społeczności, lecz także wykorzystania zaawansowanej analizy danych i opracowywania dokumentów strategicznych, które wspierają spójność działań oraz uwzględniają zróżnicowane potrzeby poszczególnych obszarów i ich mieszkańców.

2. Odbiorca rekomendacji

Biura VVV oraz Lokus iNew South rozpoczęły prace projektowe od analizy istniejących wytycznych oraz diagnoz związanych z projektowanymi obszarami. Projekt Maelbeek Vallée Verte został ulokowany w najniższym punkcie ulicy Gray, gdzie wcześniej udokumentowano zarówno liczne problemy, jak i podejmowane wcześniej działania. Kompleksowa znajomość dokumentacji dotyczącej danego obszaru stanowi kluczowy **etap, pozwalający uniknąć zaprzepaszczenia społecznego wkładu innych w proces**, co miało miejsce przy realizacji pierwszego projektu placu Jacques Franck przez Beliris i wywołało istotne niezadowolenie mieszkańców. Dogłębna analiza ułatwia również **dobór narzędzi odpowiednich dla specyficznego kontekstu oraz dynamiki lokalnej społeczności**.

3. Moderator

W przypadku, gdy proces partycypacyjny jest zbyt krótki, by umożliwić prowadzenie działań dodatkowych, wspierających zaplanowane, punktowe spotkania lub warsztaty, projektant przyjmuje rolę eksperta-moderatora. Jego zadaniem jest **kierowanie przebiegiem dyskusji, dbając o aktywne włączenie wszystkich interesariuszy, co pozwala na zachowanie wysokiej jakości merytorycznej spotkania oraz skoncentrowanie rozmowy na ustalonym temacie**. W sytuacjach konfliktowych moderator może pełnić **funkcję mediatora, zmierzając do wypracowania konsensusu**. Jego kompetencje mogą być **poszerzane o działania facylitatora lub animatora**, jeśli sytuacja tego wymaga.

W początkowych etapach projektowania funkcję moderatora pełnili zarówno członkowie zespołu Latitude Platform, jak i architekci z VVV, rozpoczynając proces partycypacyjny na placu Marie Janson. Z kolei projektanci z New South i Lokus pełnili rolę moderatorów podczas warsztatu współprojektowania, podejmując się również mediacji między grupami mieszkańców o zróżnicowanych oczekiwaniach co do użytkowania przestrzeni placu. Ze względu na silne przywiązanie każdej z grup do własnych koncepcji oraz ograniczenia przestrzenne i finansowe projektu, osiągnięcie kompromisu było konieczne dla dalszej realizacji działań.

4. Pomiędzy facylitatorem a animatorem

Obie te funkcje są do siebie zbliżone pod kątem wspierania grupy w **dążeniu do celu poprzez współpracę**. Różni je jedynie postawa względem jej członków. **Facylitator pomaga społeczności zdefiniować problem, tak by mogła rozwiązać go sama**. Jego rolą nie jest dostarczenie rozwiązania, ale **poprowadzenie grupy w procesie jako obiektywny przewodnik**. Projektant staje się facylitatorem, gdy społeczność jest zorganizowana i zmotywowana do działania lub gdy czas pracy z nią jest ograniczony.

Natomiast głównym zadaniem animatora jest **utworzenie lub mobilizacja i ukształtowanie społeczności, tak by z wykorzystaniem swojego potencjału, mogła dążyć do pozytywnej zmiany**. Osoba ta **wpływa na grupę, a będąc w jej centrum, stymuluje wytworzenie się więzi**. Praca projektanta-animatora jest więc bardziej absorbująca i wymaga najwięcej umiejętności społecznych.

Jednak z analizy działań ekipy Toestand podczas pracy na placu Marie Janson wynika, że jest to **funkcja przynosząca największe społeczne i projektowe korzyści**.

Początkowo Toestand koncentrował się na animacji okolicy, a wszelkie aktywności w przestrzeni publicznej były inicjowane przez nich. Po stworzeniu odpowiedniej infrastruktury i zgromadzeniu wokół siebie społecznego potencjału, część inicjatyw powstawała i była prowadzona oddolnie. W takich przypadkach rola Toestand polegała głównie na wspieraniu i ułatwianiu działań nowych grup. Niektóre z nich, jak na przykład Radio Moskou, z czasem się usamodzielniały, by kontynuować swoją działalność po zakończeniu projektu Marie Moskou.

Dzięki zaangażowaniu w pracę z lokalną społecznością w roli animatorów, zespół Toestand miał możliwość lepiej zrozumieć ukryte lub nieoczywiste motywacje i zachowania użytkowników placu. W połączeniu z ich wiedzą architektoniczną pozwoliło to na postawienie wyjątkowo trafnej diagnozy dotyczącej przestrzeni i jej wykorzystania.

Diagnoza ta wskazywała rozwiązania, które mogły usprawnić zagospodarowanie przestrzeni, jej funkcjonowanie oraz połączenie z resztą dzielnicy. Rekomendacje w dużej mierze zostały uwzględnione i wdrożone przez architektów odpowiedzialnych za przebudowę.

Grupy New South i Lokus, pracujące nad rewitalizacją skweru Jacques Franck, pełniły rolę facylitatorów. Stanowi to wyjątkowy przypadek, ukazujący wysoki poziom determinacji mieszkańców pomimo licznych, wieloletnich przeciwności. Ciągący się proces partycypacyjny, choć obciążony wieloma negatywnymi skutkami, umożliwił różnorodnym grupom mieszkańców dokładne określenie swoich potrzeb oraz stanowisk względem projektu. Było to możliwe dzięki wysokiemu poziomowi determinacji mieszkańców oraz wsparciu lokalnych liderów, którzy pomogli w utrzymaniu aktywności i dobrej organizacji grup zaangażowanych w projekt.

Złożoność projektu skweru Jacques Franck została dodatkowo wzbogacona zaangażowaniem wielu organizacji lokalnych, co usprawniło proces komunikacji między architektami a użytkownikami placu. Rolą projektantów była w tym kontekście nie tylko moderacja dialogu, ale także skonfrontowanie różnych stanowisk i prowadzenie dyskusji w sposób umożliwiający osiągnięcie kompromisu. Dzięki temu procesowi część uczestników złagodziła swoje pierwotne oczekiwania, a w efekcie udało się wypracować konsensus, co znacząco przyczyniło się do wspólnego sukcesu projektu.

Podczas pracy nad projektem Maelbeek Vallée Verte pełniłam część obowiązków animatorki społeczności, choć ograniczony czas na działania animacyjne przyniósł jedynie niewielką część efektów, jakie osiągnęła organizacja Toestand. W tym czasie, razem z zespołem Latitude Platform, wsparliśmy powstanie załączka przyszłych aktywności, w szczególności dotyczących przeciwdziałania powodzi.

Projektant pełniący rolę animatora lub facylitatora może podczas pracy nad projektem tworzyć eksperymentalne **sytuacje przestrzenne**³⁰³, prowokujące użytkowników miejsca do interakcji z obiektami oraz między sobą. Sytuacje te testują także funkcjonalność miejsca. W ten sposób lepiej poznaje społeczność, a poprzez swoją obecność i aktywność staje się osobą rozponawalną, cieszącą się zaufaniem mieszkańców. Dzięki temu łatwiej jest skierować społeczność w stronę samoorganizacji i wypracowania

³⁰³ Więcej na ich temat na w rozdziale 6.1.2.1.

naturalnego programu użytkowania przestrzeni. Projektant zyskuje także większą możliwość dotarcia do grup wykluczonych lub niewidocznych, uwzględniając ich potrzeby w projekcie. Wydobyty lub dookreślony potencjał, jeśli zostanie odpowiednio ugruntowany, ma szansę przetrwać etap budowy i ponownie ożywić gotową przestrzeń, tworząc autentyczne i funkcjonalne miejsce.

5. Łącznik społeczności i lokalnych aktorów

Rozpoczynając pracę w nowym miejscu, naturalnym i koniecznym krokiem jest poszukiwanie partnerów. Mogą nimi być lokalni liderzy, aktywni mieszkańcy, samorząd, rada osiedla, lokalne organizacje, instytucje czy inni aktorzy działający na miejscu. Projektant może dołączyć do już istniejącej sieci kontaktów, co zapewnia dostęp do cennych lokalnych informacji. Może także samodzielnie zainicjować jej stworzenie, gdy aktorzy są rozproszeni i nie mają siły przebicia. Partnerstwa umożliwiają projektantom skuteczniejsze dotarcie do mieszkańców, zwłaszcza tych zorganizowanych wokół lokalnych liderów, którzy pełnią rolę pośredników między społecznością a projektantem, skracając dystans i budując zaufanie do procesu projektowego. Jest to szczególnie istotne, gdy czas przeznaczony na pierwszy etap projektu jest ograniczony i konieczne jest szybkie wdrożenie działań partycypacyjnych. W takich przypadkach **wsparcie liderów i ich istniejących sieci kontaktów na poziomie lokalnym znacząco przyspiesza dostęp do odbiorców**. Autorytet lidera dodatkowo legitymizuje działania projektanta, do których społeczność może podchodzić z dystansem.

W roli łącznika projektant **zarządza interesami różnych grup**. Reprezentując mieszkańców, nie tylko **broni ich interesów**, ale także **wyjaśnia im wymagania i ograniczenia wynikające z decyzji urzędników czy inwestorów**, pomagając zrozumieć specyfikę projektu oraz kierując do odpowiednich instytucji mogących wspierać rozwiązanie konkretnych problemów. Ponadto **buduje relacje między interesariuszami, zachęcając do współpracy i wspólnego działania**.

Wszystkie trzy analizowane projekty odzwierciedlają tę rolę. Zarówno ekipa pracująca nad placem Marie Janson, jak i jako zespół Latitude Platform, musieliśmy samodzielnie zbudować sieci kontaktów z lokalnymi aktorami, skupiając się na zagadnieniach przestrzennych i korzystając ze wsparcia zakorzenionych w społeczności liderów. W przypadku skweru Jacques Franck, architekci weszli do już funkcjonującej sieci aktywnie działających mieszkańców i organizacji, pełniąc rolę reprezentanta ich interesów wobec instytucji decyzyjnych.

6. Członek inter-, multi- i transdyscyplinarnego³⁰⁴ zespołu

Szeroko pojęta architektura, zarówno jako dziedzina naukowa, jak i praktyczna, jest z natury interdyscyplinarna, łącząc w sobie aspekty urbanistyki, planowania przestrzennego, budownictwa, designu oraz sztuk plastycznych. Współczesne projektowanie wymaga dodatkowo już nie tylko multidyscyplinarności, ale często także transdyscyplinarności, czyli współpracy ponad tradycyjnymi podziałami dyscyplin. Kwestie społeczne, roślinność, hałas, infrastruktura podziemna, komunikacja, aspekty własnościowe, utrzymanie, bezpieczeństwo okolicy czy dostępność przestrzenna – wszystkie te czynniki wpływają na kształt i funkcjonowanie przestrzeni publicznej, mimo że nie są bezpośrednio związane z projektowaniem okotoarchitektonicznym. Złożoność problemów przestrzeni miejskich wymaga współpracy specjalistów z różnych dziedzin, gdyż niemożliwa jest biegłość we wszystkich obszarach. Kluczowe jest więc **budowanie międzybranżowej i międzysektorowej współpracy, aby móc podejść do wyzwań w sposób jak najbardziej kompleksowy.**

Wszystkie przeanalizowane projekty powstawały we współpracy z architektami krajobrazu, którzy odpowiadali za dobór roślinności i niebiesko-zieloną infrastrukturę, oraz z projektantami zajmującymi się opracowaniem, a niekiedy także realizacją mebli miejskich. W przypadku skweru Jacques Franck, w zespole pracował antropolog, który przygotował analizę społeczną, co ułatwiło zrozumienie miejscowej dynamiki oraz potrzeb mieszkańców tej części dzielnicy. Z kolei w projekcie Fairville, którego częścią był Maelbeek Vallée Verte, przedstawiciele Plateforme Délir les Fils de l'Eau nawiązali współpracę z pobliskim szpitalem, by uzyskać diagnozę medyczną dotyczącą skutków zdrowotnych zalewania ulicy Gray, która później miała być dołączona do raportu.

Najbardziej różnorodnym zespołem była grupa Toestand, w której każdy członek miał elastyczny zakres obowiązków. Oprócz pracy projektowej, członkowie ekipy zajmowali się także administracją, grafiką, komunikacją, koordynacją projektu oraz pracami technicznymi. Z racji niewielkich rozmiarów zespołu, wielozadaniowość była koniecznością.

7. Badacz

Zarówno współczesna architektura, jak i szeroko pojęte projektowanie stoją przed licznymi wyzwaniami, obejmującymi zmiany klimatyczne, transformacje społeczne oraz globalizację. Problemy te wykraczają poza tradycyjny zakres wiedzy dziedziny, co wymaga multidyscyplinarnego podejścia do projektowania, prowadzenia badań, a także innowacyjnego spojrzenia i niestandardowych działań. Kultura formalnych badań w projektowaniu, a szczególnie w architekturze, pozostaje jednak słabiej rozwinięta poza środowiskiem akademickim³⁰⁵ – w sektorach prywatnym, publicznym i organizacjach pozarządowych – i nie zawsze jest traktowana równorzędnie z badaniami akademickimi.

Aby skutecznie odpowiadać na współczesne wyzwania, należy skupić się na badaniach praktycznych, które stanowią kontynuację badań podstawowych, dążąc do aplikacji zdobytej wiedzy. Takie badania mogą mieć charakter **rozwojowy**, gdy bada się

³⁰⁴ Interdyscyplinarność oznacza działania pośród dziedzin pokrewnych. Multidyscyplinarność polega na łączeniu różnych, często odległych dziedzin, takich jak architektura, socjologia czy ekonomia. Z kolei transdyscyplinarność odnosi się do integracji nauki z praktyką, gdzie problemy architektoniczno-urbanistyczne są rozwiązywane zarówno na poziomie naukowym, jak i praktycznym, w ścisłej współpracy z przemysłem oraz administracją publiczną.

³⁰⁵ Niedziela-Wawrzyniak, S., Wawrzyniak, C., Architektura-badania poprzez projektowanie, Builder, 25(8), 2021, s. 37.

potencjalne zastosowania zdobytej wiedzy; charakter **stosowany**, gdy opracowuje się konkretne koncepcje wdrożeniowe, np. poprzez prototypy; oraz charakter **wdrożeniowy**, gdy wcześniej opracowane modele i wzorce są wprowadzane do praktyki³⁰⁶.

W architekturze strategię badawczą rozciągają się od badań teoretycznych, po badania jakościowe i badania w działaniu, które koncentrują się na tworzeniu rozwiązań praktycznych³⁰⁷. Badania teoretyczne dostarczają ram pojęciowych i koncepcji, lecz to **badania skoncentrowane na praktyce pozwalają na skuteczną integrację tej wiedzy z rzeczywistością projektową**. W ramach badań praktycznych, produkcja wiedzy może mieć charakter dwutorowy. Z jednej strony projektant-praktyk prowadzi refleksję krytyczną nad własną działalnością, z drugiej – wiedza pozyskiwana jest bezpośrednio od lokalnych społeczności, użytkowników przestrzeni oraz innych kluczowych aktorów.

Projektanci poprzez prowadzenie badań mogą znacząco przyczynić się do tworzenia lokalnych zasobów wiedzy, stanowiących podstawę do formułowania diagnoz społecznych i przestrzennych oraz do wspierania miejskich laboratoriów badawczych.

We wszystkich projektach analizowanych w niniejszej pracy nastąpiło **zgromadzenie i upublicznienie lokalnej wiedzy**. Było to możliwe dzięki pracy projektantów-badaczy, wykorzystujących przede wszystkim narzędzia jakościowe, takie jak wywiady, obserwacje i spacery badawcze. Zebrane informacje stanowiły solidną podstawę argumentacyjną przed jednostkami samorządowymi dla podejmowanych decyzji projektowych.

Na placu Marie Janson oraz przy ulicy Gray przeprowadzono badania stosowane, testując przestrzeń poprzez prototypy. W zespole Latitude opracowaliśmy również rozbudowaną ewaluację działań, dzięki czemu zgromadzona wiedza mogła posłużyć zarówno nam w przyszłych projektach, jak i organizatorom programu *Bruxelles en Vacances* w kolejnych edycjach. Natomiast organizacja Toestand dokumentowała zdobytą wiedzę w formie rekomendacji, które posłużyły architektom z VVV do stworzenia projektu finalnego.

8. Edukator

Projektant często pełni rolę edukatora, pomagając mieszkańcom lepiej zrozumieć, jak funkcjonują procesy kształtowania miasta, projektowe lub przetargi. Dzięki tłumaczeniu kolejnych etapów pracy i specyfiki działań, może wyjaśniać, dlaczego nie wszystkie pomysły są możliwe do zrealizowania, albo że ich realizacja wymaga czasu.

W sytuacjach, w których planowane działanie dotyczy drażliwych tematów, projektant dąży do merytorycznego uzasadnienia konieczności podjęcia określonych decyzji. Jest to szczególnie istotne w kontekście zmiany sposobu myślenia o mieście i jego funkcjonowaniu w kontekście kryzysu klimatycznego.

Z taką sytuacją spotkaliśmy się podczas pracy nad ulicą Gray, gdzie konflikt powstał na styku idei odbetonowania dróg oraz zachowania istniejących miejsc parkingowych. Naszym zadaniem było nie tylko uświadamianie społeczności o konieczności wdrażania takich rozwiązań w kontekście zmian klimatycznych, ale również uwzględnienie potrzeb mieszkańców. **Poprzez wyważone podejście, edukator pomaga zrozumieć szeroki kontekst projektowych wyborów, co często prowadzi do zwiększenia akceptacji wprowadzanych zmian.**

³⁰⁶ Niezabitowska E., Metody i techniki badawcze w architekturze, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice, 2014, s. 152-153.

³⁰⁷ Ibidem., s. 51.

9. Aktywista lub rzecznik

Aktywizm odnosi się do działań "ukierunkowanych na promowanie, utrudnianie, kierowanie lub interweniowanie w procesy reform społecznych, politycznych, ekonomicznych czy środowiskowych, z zamiarem wprowadzenia zmian na rzecz dobra wspólnego"³⁰⁸. Rzecznictwo natomiast obejmuje dążenie do wpływania na decyzje podejmowane w instytucjach politycznych, gospodarczych i społecznych. W jego ramach prowadzi się działania i publikacje mające na celu kształtowanie polityki publicznej, przepisów prawnych oraz budżetów. Poprzez wystąpienia publiczne, publikację badań czy kampanie medialne rzecznicy starają się edukować decydentów oraz opinię publiczną³⁰⁹.

Obie te funkcje mogą być realizowane przez projektantów, którzy – **działając w imieniu społeczności – mogą wydawać profesjonalne opinie na tematy istotne dla jakości życia mieszkańców, a także występować do decydentów, zabiegając o podjęcie przez nich Działań, zmiany w przepisach lub inwestycjach kluczowych dla społeczności.**

Przykładem takiego działania była praca zespołu Latitude. W ramach tego projektu przyjęliśmy rolę rzecznika społeczności doliny rzeki Maelbeek, zwracając się do władz lokalnych w sprawach dotyczących problemu podtopień oraz potrzeby ograniczenia ruchu samochodowego. Wspólnie z organizacją EGEB stworzyliśmy sieć przedstawicieli społeczności, którzy mieli przedstawić swoje doświadczenia i trudności, formułując je jako świadectwa podczas oficjalnego wezwania do podjęcia działań przez instytucje publiczne odpowiedzialne za zarządzanie gospodarką wodną.

Projektant powinien pełnić również **rolę reprezentanta tych interesariuszy, którzy nie mają głosu – zarówno z przeszłości, jak i przyszłości. Dotyczy to nie tylko przyszłych pokoleń, ale także środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego.** W tym kontekście architektura i design stają się nie tylko praktyką projektową, ale także odpowiedzialnym działaniem na rzecz ochrony zasobów naturalnych i kulturowych, które stanowią fundament tożsamości i przyszłości społeczności.

Wiąże się to również z **przedstawicielstwem osób wykluczonych i uznawanych za problematyczne** (osoby w kryzysie bezdomności, alkoholicy, młodzież, dzieci) zarówno **przed decydentami jak i przed resztą społeczności.** W tym przypadku zadaniem projektanta jest przemyślenie przestrzeni w taki sposób, aby wszystkie grupy jej użytkowników, bez wykluczania żadnej z nich, mogły współistnieć i funkcjonować.

Taką postawę przybrał Toestand, traktujący problematycznych *stałych bywalców* placu jak partnerów do współdecydowania o formie projektu. Zamiast ich wykluczać, stworzyli warunki do bezpiecznego i komfortowego przebywania wszystkich grup na placu.

³⁰⁸ <https://en.wikipedia.org/wiki/Activism>, [dostęp: 9.11.2024].

³⁰⁹ <https://en.wikipedia.org/wiki/Advocacy>, [dostęp: 9.11.2024].

10. Koordynator działań artystycznych lub artysta.

Sztuka stanowi integralny element przestrzeni publicznej, manifestując się zarówno w formach ludycznych, takich jak graffiti czy uliczne plakaty, jak i w profesjonalnych realizacjach, obejmujących rzeźby, instalacje oraz dekoracje fasad. Równie istotnym elementem krajobrazu miejskiego jest sztuka performatywna, która wpisuje się w codzienne doświadczenia mieszkańców. **Sztuka, będąc ważnym elementem życia społeczności, odgrywa istotną rolę w procesach partycypacyjnych, pełniąc funkcje integracyjne, edukacyjne oraz transformacyjne. Może wspierać budowanie tożsamości miejsca, a także wzmacniać emocjonalne więzi mieszkańców z przestrzenią.**

Istotne jest zatem uwzględnienie sztuki w działaniach partycypacyjnych. Projektant może realizować to poprzez organizację i koordynację aktywności artystycznych z udziałem społeczności lub poprzez własną twórczość, która kształtuje charakter przestrzeni oraz wpływa na jej odbiór przez mieszkańców. Wykorzystanie sztuki w procesach badawczo-projektowych ma potencjał do pobudzania refleksyjności i empatii zarówno u odbiorców, jak i u samych projektantów.

Przykładem zastosowania takich działań jest projekt realizowany w dzielnicy Saint-Gilles. Mieszkańcy aktywnie uczestniczyli w procesie przekształcania placu Marie Janson, ozdabiając i personalizując przestrzeń interwencjami malarskimi, graffiti na murze wejściowym czy szydełkowanymi dekoracjami zawieszanymi na drzewach. Możliwość personalizacji pawilonu dodatkowo wspierała proces budowania tożsamości miejsca. Zespół Toestand, działając wspólnie z lokalną społecznością, przekształcił wrogą i pustą przestrzeń w miejsce przyjazne, stymulując spontaniczną kreatywność i inicjatywę mieszkańców. Aktywność Bernardo, polegająca na rozstawianiu roślin, krzeseł i dywanów na placu, może być również postrzegana jako forma performansu, która odtwarzała obrazy związane z domowym ciepłem i bezpieczeństwem, zmieniając emocjonalny odbiór przestrzeni.

Tab. 6.1. Role i funkcje projektanta w trakcie projektowania przestrzeni publicznych.

Rola	Funkcja	Zastosowanie
Inicjator	- Inicjuje wprowadzenie partycypacji do procesu projektowego.	- Na dowolnym etapie projektu, jednak wczesne wdrożenie przynosi największe korzyści.
Metaprojektant	- Zarządza procesem projektowo-partycypacyjnym, dobierając narzędzia, nadzorując aktywności, nawiązując kontakty z lokalnymi aktorami oraz angażując ekspertów do współpracy.	- Podczas całego procesu.
Gospodarz	- Pełni rolę nieformalnego zarządcy przestrzeni, - Wyznacza zasady korzystania oraz dba o utrzymanie porządku, - Buduje sieć powiązań między różnymi interesariuszami, działając jako centrum koordynacji i wsparcia dla lokalnych aktywności.	- Podczas realizacji projektu, zapewniając miejsce i wsparcie organizacyjne dla działań.
Odbiorca rekomendacji	- Wspiera proces projektowy jako technik lub ekspert, wprowadzając wypracowane rekomendacje do projektu lub dobierając odpowiednie narzędzia partycypacyjne.	- Kluczowy na etapie rozpoczęcia projektu, kiedy istotne jest wprowadzenie opracowanych wcześniej rekomendacji.
Moderator / Mediator	- Kieruje dyskusją, dbając o aktywne włączenie interesariuszy. - W przypadku konfliktu wspiera społeczność w osiągnięciu konsensusu.	- W sytuacjach wymagających punkowego wsparcia, zwłaszcza podczas mediacji lub dyskusji interesariuszy.
Facylitator	- Wspiera samoorganizację społeczności, ułatwia współpracę między jej interesariuszami oraz między interesariuszami a decydentami czy ekspertami. - Prowadzi proces jako obiektywny przewodnik. - Pomaga definiować problemy.	- Gdy społeczność jest zorganizowana i zmotywowana lub czas pracy jest ograniczony.

Animator	- Mobilizuje lub tworzy i kształtuje społeczność, wspierając jej potencjał do działania, inicjuje aktywności. - Stymuluje powstawanie więzi, rozumie ukryte motywacje i zachowania społeczności. - Wspiera w odnajdywaniu motywacji do działania.	- Gdy społeczność wymaga wsparcia w organizacji lub potrzebuje motywacji. - Gdy są zasoby do długoterminowego zaangażowania i budowania relacji.
Łącznik społeczności i lokalnych aktorów	- Zarządza relacjami między społecznością a decydentami. - Reprezentuje interesy społeczności, wyjaśniając ograniczenia działań urzędników czy inwestorów. - Pomaga społeczności zrozumieć proces i kieruje do odpowiednich instytucji.	- Gdy istnieje konflikt między społecznością a decydentami lub gdy problemy społeczności mają charakter polityczny.
Członek inter-, multi- i transdyscyplinarnego zespołu	- Współpracuje z ekspertami z różnych dziedzin (architektami krajobrazu, antropologami, socjologami, inżynierami) w celu rozwiązywania złożonych problemów lub tworzenia innowacji.	- Gdy zagadnienie wymaga kompleksowego podejścia interdyscyplinarnego.
Badacz	- Analizuje procesy, przestrzeń, potrzeby społeczności oraz ich dynamikę, dostarczając danych wspierających decyzje projektowe oraz tworząc diagnozy lokalne. - Wspiera rozrost zasobów lokalnej wiedzy i upublicznia wyniki badań.	- Na każdym etapie projektu, ale szczególnie w fazie diagnostycznej.
Edukator	- Edukuje społeczność w zakresie procesów urbanistycznych, projektowych oraz adaptacji miasta do zmian klimatu. - Pomaga zrozumieć zasady funkcjonowania przetargów, planowania przestrzennego.	- Przed podjęciem decyzji oraz w celu załagodzenia lub uniknięcia konfliktu.
Aktywista / Rzecznik	- Występuje w imieniu społeczności, dążąc do zmian systemowych, przepisów czy inwestycji. - Reprezentuje interesy wykluczonych oraz nieobecnych grup. - Podejmuje strategiczne działania wykraczające poza ramy projektu, kierując się ideą dobra wspólnego.	- Gdy problem wymaga systemowych rozwiązań i strategicznych decyzji wykraczających poza zakres projektu.

6.1.1.3. Projektant a dynamika społeczności

Każdy projekt ma swoją specyfikę, która kształtowana jest przez różnorodne czynniki, takie jak historia sąsiedztwa, profil demograficzny mieszkańców, stopień ich zażyłości, obecność lokalnych organizacji i instytucji, czy otaczająca architektura. Te zmienne wpływają na czas potrzebny do zidentyfikowania i wzmocnienia potencjału społecznego, stopień zaangażowania mieszkańców w działania projektowe, relację z projektantem, a także możliwość nawiązywania współpracy z lokalnymi aktorami.

Na początku działań społeczność może być nieufna wobec projektanta, który bywa kojarzony z decydentami ignorującymi ich potrzeby. Tak było w przypadku placu Marie Janson, gdzie mieszkańcy sceptycznie podchodzili do działań zespołu Toestand, prognozując ich porażkę. Budowanie zaufania trwało długo, jednak wytrwałość pozwoliła zespołowi na zyskanie pozycji i akceptację społeczności. Dzięki początkowo nieformalnym aktywnościom, które nawiązywały do znanego i zrozumiałego dla wszystkich środowiska, Toestand zdołał dotrzeć do szerokiego grona użytkowników placu, którzy spontanicznie zaczęli angażować się w inicjatywy. Stopniowo działania te przybierały coraz bardziej ustrukturyzowaną formę, otwierając się na szerszą publiczność.

Zbudowany kapitał społeczny stał się podstawą dla architektów z VVV do organizacji bardziej formalnych konsultacji projektowych. Spotkania te cieszyły się dużą frekwencją i wzbudziły znaczne zainteresowanie, choć angażowały już węższą grupę odbiorców niż działania oddolne Toestand. Na tym etapie procesu takie zaangażowanie społeczności było jednak wystarczające.

Podobne wyzwanie pojawiło się w przypadku publiczności odwiedzającej tymczasowe biuro przy skwerze Jacques Franck, gdzie dominowały osoby o wyższym poziomie edukacji oraz zaznajomione z zagadnieniami urbanistycznymi. Aby dotrzeć do szerszego grona odbiorców, projektanci musieli poświęcić dodatkowy czas na działania terenowe oraz na bezpośrednie spotkania z lokalnymi grupami w ich codziennym otoczeniu. Ten wysiłek przyniósł oczekiwane rezultaty – już w momencie dotarcia do takich grup ich członkowie wykazywali gotowość do zaangażowania się w proces partycypacyjny, co istotnie wzbogaciło dynamikę projektu. Architekci zauważyli jednocześnie brak odpowiedzi ze strony mieszkańców na rozestaną ankietę, co wskazywało na nieskuteczność tego narzędzia w pracy ze społecznością.

W projekcie Maelbeek Vallée Verte, z powodu początkowo niskiego zaangażowania społeczności oraz naszej niewielkiej rozpoznawalności, musieliśmy poświęcić czas na budowanie współpracy z lokalnymi aktorami. Początkowo, przez zbyt formalne podejście do procesu, odzew mieszkańców był niewielki. Ostatecznie zmiana podejścia i zaadresowanie działań do konkretnych grup odbiorców, zaowocował nawiązaniem z nimi relacji.

Analiza powyższych doświadczeń wskazuje, że **efektywną strategią w procesach partycypacyjnych może być koncentracja na współpracy z aktywnymi grupami społecznymi lub lokalnymi liderami, którzy już działają na danym obszarze, nawet jeśli ich zaangażowanie dotyczy innych dziedzin**. Aktywność tych jednostek stanowi solidną podstawę, na której mogą rozwijać się kolejne działania, wspierające proces partycypacyjny. Dzięki swojemu zakorzenieniu w lokalnej społeczności, osoby te mają również naturalną zdolność angażowania kolejnych uczestników, co zwiększa szanse na pozytywny odzew wobec inicjatyw partycypacyjnych. Tego rodzaju **ukierunkowane**

podejście okazuje się skuteczniejsze niż rozproszone komunikaty, które często pozostają bezosobowe, a przez to mniej efektywne w docieraniu do odbiorców. Jest to szczególnie istotne w kontekście ograniczeń czasowych, gdzie priorytetem staje się skuteczność działań.

Ważnym aspektem długotrwałego sukcesu projektów partycypacyjnych jest utrzymanie wypracowanej dynamiki społecznej, co wymaga przejęcia inicjatywy przez lokalnych liderów. Przykład projektu Marie Moskou ilustruje to wyzwanie: czteroletnia przerwa między zakończeniem działań animacyjnych prowadzonych przez Toestand a otwarciem nowego placu spowodowała, że część grup, które wcześniej aktywnie uczestniczyły w animacji przestrzeni, nie powróciła do jej użytkowania. Podobne obawy wyrażają architekci z New South i Lokus, którzy przewidują, że roczna przerwa może sprawić, że mieszkańcy stracą z oczu znaczenie decyzji podjętych podczas wcześniejszych etapów procesu partycypacyjnego, co potencjalnie może doprowadzić do nieporozumień na etapie oddawania nowego projektu do użytku.

6.1.2. Narzędzia projektanta do praktykowania partycypacji

W literaturze przedmiotu pojawiają się głosy badaczy³¹⁰, którzy wskazują, że znaczenie w procesach partycypacyjnych ma aktywne zaangażowanie uczestników, a nie sam wybór narzędzi. Jednak **odpowiednio dobrane narzędzia, uwzględniające skalę czasową i przestrzenną projektu oraz specyfikę i dynamikę danej społeczności, mają istotny wpływ na skuteczność tych procesów. Zasadniczą kwestią jest nie tyle wybór konkretnego narzędzia, co jego odpowiedni charakter i właściwe dostosowanie do warunków, w których proces partycypacyjny będzie realizowany.**

W przypadku małych, mniej zorganizowanych lub zamkniętych społeczności, rekomenduje się rozpoczynanie działań od bezpośredniego kontaktu oraz obecności w przestrzeni, co sprzyja budowaniu zaufania — niezbędnego dla otwartości mieszkańców na projekt. Pomocnym rozwiązaniem może być połączenie formalnych aspektów procesu partycypacyjnego z nieformalnymi działaniami, takimi jak np. festyn sąsiedzki, które naturalnie angażują społeczność. W sytuacjach ograniczonych czasowo wskazane jest, aby projektanci przyjęli rolę animatorów społecznych, wspierając lokalną społeczność na każdym etapie realizacji projektu. Takie podejście pozwala na minimalizację ryzyka wdrażania narzędzi o niskim stopniu zaangażowania mieszkańców.

W przypadku dłużej trwających projektów, przy większych obszarach interwencji lub gdy społeczność jest aktywna i dobrze zorganizowana, łatwiej jest znaleźć uczestników warsztatów czy grup roboczych. Jeśli zasoby na to pozwalają, **warto stosować zróżnicowane narzędzia partycypacyjne, by dotrzeć do szerokiej gamy odbiorców.** Niektóre osoby odpowiedzą na ankietę internetową, inne będą preferować rozmowę bezpośrednią w przestrzeni publicznej. **W obrębie jednego narzędzia warto także wprowadzać różnorodność** – spacer badawczy lub konsultacje w tygodniu po południu przyciągną innych uczestników niż te organizowane w sobotę przed południem.

³¹⁰ Widzisz-Pronobis S., Analiza narzędzi..., op. cit., s. 233, za: Komorowska, O. Napiontek, J. Piwko, and A. Petroff-skiba, "Partycypacja na falach. Fale partycypacji," 2023.

Podobnie wybór miejsca wpływa na frekwencję podczas wydarzeń partycypacyjnych – rodzice chętniej uczestniczą, gdy ich dzieci mają zapewnione zajęcie, a młodzież angażuje się bardziej w działania o swobodnym charakterze, realizowane w znanym środowisku. **Spotkania organizowane w przestrzeni publicznej, gdzie uczestnicy mogą na nie trafić przypadkiem, mają większy potencjał przyciągnięcia mieszkańców niż te odbywające się w zamkniętych salach, oddalonych od obszaru interwencji.**

6.1.2.1. Sytuacje przestrzenne

Studium projektów omówionych w rozdziale czwartym wskazuje, że efektywną metodą angażowania lokalnej społeczności, a nawet przypadkowych użytkowników przestrzeni, jest tworzenie tzw. sytuacji przestrzennych. **Poprzez aranżację miejsca lub interwencję przestrzenną, które zachęcają do spontanicznego udziału, użytkownicy zaczynają wchodzić w interakcje nie tylko z przestrzenią, ale i z innymi. Takie praktyki mają potencjał do zmiany percepcji miejsca i zachowania, prowokując przechodniów do innego spojrzenia na przestrzeń miejską.**

Jest to metoda, która może towarzyszyć innym narzędziom partycypacyjnym. Bowiem głównym celem nie jest tu bezpośrednie testowanie funkcjonalności przestrzeni, lecz przyciągnięcie uwagi użytkowników i ośmielenie ich do interakcji zarówno z miejscem, jak i z obecnym i koordynującym aktywność projektantem-animatorem. Co więcej, **jeśli działania przestrzenne są powtarzalne i stają się regularną praktyką, mogą przyczynić się do wykształcenia w użytkownikach poczucia przynależności do danego miejsca.**

Fot. 6.1. Dominique z EGEB opowiadający o projekcie podczas »Dnia bez samochodu«, fot. M. Siemińska

Fot. 6.2. Spotkanie wokół makiety na skwerze Jacques Franck.

Źródło: quartiers1060.brussels³¹¹

³¹¹ <https://quartiers1060.brussels/chantier/amenagements-ponctuels-du-square-jacques-franck/>, [dostęp: 26.11.2024].

Przykłady takie jak projekt Marie Moskou zespołu Toestand ilustrują ideę sytuacji przestrzennych poprzez realizację minimalnych, ale skutecznych interwencji: rozmieszczania donic z roślinami, ustawiania krzeseł lub siedzisk dla dzieci, a także wyznaczanie obszaru aktywności na placu za pomocą dywanów. Podobnie w projekcie na skwerze Jacques Franck, w centralnej części placu stworzono przestrzeń spotkania – krąg wokół makiety, w pobliżu boiska i stref zabaw dla dzieci. Ta sytuacja, w postaci prostej aranżacji, przyciągnęła mieszkańców, umożliwiając architektom przeprowadzenie warsztatów i dyskusji. Na ulicy Gray malowanie reprezentacji rzeki Maelbeek stało się takim działaniem przestrzennym. Symbolika wody skłaniała przechodniów do zgłębiania wiedzy na temat rzeki oraz problemów, z którymi mierzą się mieszkańcy doliny.

Interwencje przestrzenne, pełniąc rolę katalizatorów interakcji społecznych, umożliwiły użytkownikom eksplorację otoczenia w sposób sprzyjający zarówno integracji społecznej, jak i zaangażowaniu w proces partycypacyjny.

Fot. 6.3-4. Sytuacje przestrzenne na placu Marie Janson.

Źródło: [facebook.com](https://www.facebook.com/MarieMoskou)³¹²

6.3.

6.4.

³¹² <https://www.facebook.com/MarieMoskou>, [dostęp: 26.11.2024].

6.1.2.2. Obecność architektoniczna³¹³

W analizowanych projektach, oprócz sytuacji przestrzennych, wokół których organizowano spotkania i które przyciągały mieszkańców, istotną rolę odgrywali sami architekci. To oni prowadzili spotkania, animowali społeczność oraz badali przestrzeń. Kluczowa dla tego podejścia jest idea tzw. **obecności architektonicznej³¹⁴ – czyli dłuższej obecności projektanta na miejscu realizacji projektu**. Praktyka brukselska pokazuje, że może to być naturalny element procesu projektowania przestrzeni publicznych, osiedli czy budynków mieszkalnych. Czas obecności różni się od projektu i jego specyfiki i może wynosić od kilku dni do kilku lat. Jednak cel jest zawsze taki sam – kompleksowe zrozumienie problemów i zasobów na danym obszarze oraz nawiązanie więzi ze społecznością.

Obecność architektoniczna jest o tyle istotna, że **buduje zaufanie zarówno do samych projektantów, jak i do procesu budowlanego, który mieszkańców czeka w przyszłości. Dzięki temu architekci i designerzy mogą lepiej zrozumieć środowisko i jego mieszkańców, opierając się na obserwacjach, przeżywaniu przestrzeni w taki sam sposób, jak jego użytkownicy**. To pogłębiające doświadczenie dostarcza o wiele więcej adekwatnych i szczegółowych informacji niż ograniczone opinie przekazane w ankietach czy nawet podczas rozmów z przechodniami lub na spotkaniach³¹⁵.

Osoby uczestniczące w konsultacjach lub warsztatach mogą nie odzwierciedlać pełnej reprezentacji społeczności, często należąc do grup najbardziej niezadowolonych, przekonanych o słuszności swojej wizji lub związanych z aktywistycznymi środowiskami, które dysponują odpowiednimi zasobami komunikacyjnymi. Mogą to być również osoby wywodzące się z określonych grup społeczno-ekonomicznych, co ogranicza perspektywę całego procesu partycypacyjnego. **Aby dotrzeć do bardziej wykluczonych czy mniej aktywnych mieszkańców, a także lepiej zrozumieć lub odkryć sedno problemu, projektanci muszą wykraczać poza formalne spotkania. Konieczne jest inicjowanie działań, które pozwolą na długotrwałe nawiązywanie relacji, a nie ograniczanie się do jednorazowych interakcji.**

Doznając przestrzeni tak jak jej użytkownicy, projektanci mają szansę na głębsze zrozumienie lokalnego kontekstu. Pozwala to również na przeżycie konfliktów z perspektywy różnych stron i dostrzeżenie użytkowników przestrzeni, których potrzeby mogły być dotąd niewidoczne lub ignorowane. Taka bliskość z miejscem i jego mieszkańcami sprzyja bardziej wnikliwym obserwacjom, prowadzącym do lepszych decyzji projektowych, opartych na pełniejszym zrozumieniu społecznych i przestrzennych realiów danej lokalizacji.

W aspekcie obecności architektonicznej, kluczową rolę odgrywa samo przebywanie projektanta na miejscu, a nie forma prezentacji idei. Choć profesjonalnie wykonana makieta czy charakterystyczny pawilon ustawiony na placu mogą stanowić atrakcyjny dodatek, to równie wartościowa merytorycznie może być makieta wykonana przez uczniów pobliskiej szkoły³¹⁶. Podobnie, punkt konsultacyjny nie musi być spektakularną przestrzenią – równie skutecznie może nim być rozkładany namiot lub lokal w okolicy.

³¹³ *La permanence architecturale* - obecność architektoniczna - tłumaczenie własne z języka francuskiego.

³¹⁴ <https://lecoleduterrain.fr/maniere-de-faire/la-permanence-architecturale/>, [dostęp: 3.10.2024].

³¹⁵ Porównaj s. 158-159, 186-188.

³¹⁶ Zobacz s. 65.

Spośród analizowanych projektów najbardziej rozwiniętą formą obecności architektonicznej prezentował ten realizowany na placu Marie Janson. W tym przypadku architekci, oprócz standardowych zadań związanych z prowadzeniem partycypacyjnego projektowania oraz badań nad przestrzenią, poszli o krok dalej. Tworzyli bowiem **sytuacje przestrzenne**, prowokujące użytkowników placu do interakcji z obiektami oraz między sobą. Takie podejście miało na celu nie tylko wzmocnienie zaangażowania społeczności, lecz także pogłębienie poczucia przynależności do miejsca. Dodatkowo sprzyjało ono ich wzajemnym interakcjom, budującym poczucie wspólnoty.

Fot. 6.5. Tymczasowy pawilon zbudowany przy pomocy lokalnej społeczności na placu Marie Janson, Źródło: facebook.com³¹⁷

Fot. 6.6. Prezentacja projektu w lokalu należącym do Wydziału Rewitalizacji Obszarów Miejskich, będącym tymczasową siedzibą architektów z grupy New South. Źródło: quartiers1060.brussels³¹⁸

Fot. 6.7. Punkt konsultacyjny na skwerze Jacques Franck. Źródło: quartiers1060.brussels³¹⁹

³¹⁷ <https://www.facebook.com/MarieMoskou>, [dostęp: 26.11.2024].

³¹⁸ <https://quartiers1060.brussels/chantier/amenagements-ponctuels-du-square-jacques-franck/>, [dostęp: 26.11.2024].

³¹⁹ Ibidem.

Fot. 6.8. Namiot konsultacyjny biura Latitude Platform, służący obecności architektonicznej, Place van meen, Bruksela, 2020

Źródło: latitude-platform.eu³²¹

Obecność architektoniczna odnosi się do głębokiej zmiany w podejściu do zawodów związanych z tworzeniem przestrzeni miejskich, zarządzaniem projektami i współpracą z urzędnikami. Obejmuje ona nie tylko aspekty intelektualne, ale również praktyczne i techniczne. Ta idea ma swoje korzenie w ruchach projektowania partycypacyjnego z lat sześćdziesiątych³²⁰. Obecność architektoniczna stanowi jednak uaktualnioną wersję tego podejścia, dostosowaną do współczesnych realiów projektowo-ekonomicznych.

W aspekcie obecności architektonicznej wiodącą postacią jest Patrick Bouchain, francuski architekt działający od początku lat 2000. W swojej karierze Bouchain przyjmował różnorodne role, m.in. dewelopera, doradcy politycznego, kierownika budowy, fundraisera, a nawet performer. Charakterystyczne dla jego podejścia jest tworzenie sieci interesariuszy, obejmującej współpracowników, mieszkańców, urzędników samorządowych, grupy sąsiedzkie i inne podmioty³²².

Proces projektowy Bouchain'a zaczyna się od **społecznej aktywacji miejsca**, często przez otwarcie niewielkiej przestrzeni, która pełni rolę restauracji, biura budowy oraz strefy konsultacji. W takim punkcie przechodnie i zainteresowane osoby mogą zdobyć informacje o projekcie, wyrazić swoje opinie lub wziąć udział w różnorodnych wydarzeniach, jak np. projekcje filmowe. Ta wstępna faza nie tylko buduje relacje między architektami, wykonawcami i społecznością lokalną, ale również kreuje scenariusze przyszłego wykorzystania przestrzeni przed rozpoczęciem stałej budowy. Pomaga to również w **adopcji przestrzeni**³²³, czyli poczuciu odpowiedzialności jak za coś swojego oraz możliwości wpływania na jej kształt.

Dzięki temu podejściu, projekty Bouchain'a cechuje prawdziwie zrównoważony charakter, ponieważ to, co ostatecznie zostanie wybudowane, jest dostosowane do potrzeb danego miejsca i efektywnie wykorzystuje dostępne zasoby³²⁴.

³²⁰ Zobacz rozdział trzeci.

³²¹ <https://latitude-platform.eu/works/>, [dostęp: 22.09.2023].

³²² <https://www.spatialagency.net/database/where/organisational%20structures/bouchain>, [dostęp: 19.11.2024].

³²³ Zobacz rozdział 5.2.3.

³²⁴ <https://www.spatialagency.net/database/where/organisational%20structures/bouchain>, [dostęp: 3.10.2024].

6.1.2.3. Przykłady z Polski

W publikacji "Plan na plan", omówionej na początku tego rozdziału, szczególną uwagę przykuwa mobilny pawilon – tzw. *Biały Dom*³²⁵. Projekt z jego użyciem został zrealizowany w warszawskich dzielnicach Targówek Mieszkaniowy, Sadyba i Ursynów. Pawilon ten jest przykładem działania najbliższego koncepcji architektonicznej obecności w przestrzeni miejskiej. Stworzony w ramach projektu *Warszawskie plany miejscowe: poszukiwanie modelu partycypacyjnego*, był niewielkim, drewnianym obiektem, łatwym w transporcie na standardowej naczepie oraz montażu przy użyciu podnośnika HDS. *Biały Dom* miał rozkładane ściany pokryte grafikami, a w jego wnętrzu prezentowano makiety, rysunki, schematy oraz opisy. Wokół niego rozstawiano elementy przyciągające uwagę dzieci. Na miejscu dyżurowali animatorzy, projektanci oraz eksperci, prowadząc rozmowy, wywiady i ankiety z mieszkańcami. W dzielnicy Targówek pawilon funkcjonował przez trzy dni po dziesięć godzin, natomiast na Sadybie był dostępny przez dziewięć dni³²⁶. Choć mobilny pawilon okazał się skutecznym i efektownym narzędziem angażowania mieszkańców, ze względu na wysokie koszty produkcji i obsługi nie został ponownie użyty.

Fot. 6.9. Konsultacje społeczne w »Białym Domu« na temat MPZM Sadybianska.

Źródło: facebook.com³²⁷

Fot. 6.10. Transport pawilonu.

Źródło: facebook.com³²⁸

³²⁵ Żylski T. (red.), Plan..., op. cit., s. 17.

³²⁶ Ibidem, s. 24.

³²⁷ www.facebook.com/Odblokuj, [dostęp: 20.09.2024].

³²⁸ Ibidem.

Podobnym narzędziem w swoim założeniu, różniącym się jednak skalą, jest wózek konsultacyjny *Echo*³²⁹, wykorzystywany z powodzeniem w różnych miastach Polski, takich jak Warszawa, Poznań, Kraków, Wrocław czy Jastrzębie-Zdrój. Został on zaprojektowany przez biuro projektowe Miejskie Materie we współpracy z Centrum Komunikacji Społecznej m. st. Warszawy.

Wózek ten, charakteryzujący się mobilnością oraz uniwersalnym zastosowaniem, stanowi praktyczne rozwiązanie do organizacji konsultacji. Jego kompaktowe wymiary i prostota formy, choć zwiększają funkcjonalność, ograniczają jednak możliwości interakcji między mieszkańcami a prowadzącymi konsultacje. Ponadto krótki czas obecności wózka w przestrzeni publicznej znacząco zmniejsza potencjał oddziaływania zarówno na społeczność, jak i na przestrzeń, co ogranicza możliwości partycypacji w rozumieniu jej wpływu na otoczenie i uczestników.

Fot. 6.11. Konsultacje przeprowadzone z pomocą wózka Echo.

Źródło: wroclaw.pl³³⁰

³²⁹ Bochenek W., "Echo", czyli nowy sposób na konsultacje społeczne!, 2022, <https://www.architekturaibiznes.pl/echo-czyli-nowy-sposob-na-konsultacje-spoleczne,12163.html?srsId=AfmBOOrG92uOpfDonqVlgf8lp-o5AlB6-4Vfcc-Y8-181yyKTIK51XRL>, [dostęp: 15.11.2024].

³³⁰ <https://www.wroclaw.pl/rozmawia/galeria/spotkania-plenerowe-jak-nas-znalezc,p,6>, [dostęp: 29.11.2024].

6.1.3. Podsumowanie wniosków poznawczych

Aby praktyka partycypacyjna była autentyczna, konieczne jest stworzenie **zintegrowanego systemu współpracujących ze sobą teoretyków, projektantów, artystów i osób zaangażowanych we wspieranie rozwoju społeczności lokalnych**.

Fuzja różnych dziedzin, metod i perspektyw, przy zachowaniu niezależności, pozwala na szersze rozumienie problemów. Umożliwia też zbudowanie przestrzeni, która nie tylko wspiera mieszkańców, ale również dostarcza im narzędzi do większej emancypacji i pełniejszego zaangażowania obywatelskiego. Istotne jest, aby projektanci w szerokim znaczeniu tego terminu, a w szczególności architekci, dostrzegli znaczenie wiedzy lokalnej oraz uznali aktywne zaangażowanie użytkowników przestrzeni za fundament zrównoważonego i demokratycznego rozwoju miast. Jak zauważył Giancarlo De Carlo: „**Architektura stała się zbyt ważna, aby pozostawić ją wyłącznie architektom**”³³¹. W bardziej ogólnym ujęciu myśl ta może sugerować, że **kształtowanie miast stanowi zagadnienie o tak fundamentalnym znaczeniu, iż nie powinno być ograniczone wyłącznie do domeny profesjonalnych projektantów**.

W związku z tym konieczne jest również **rozszerzenie zakresu działań architektów i designerów, zwłaszcza w obszarze projektowania przestrzeni publicznych**. Uznanie wpływu, jaki te zawody wywierają na środowisko miejskie, pociąga za sobą odpowiedzialność za efekty działań ich przedstawicieli. Analiza studiów przypadków pokazuje, że projektant może przyjmować różnorodne role w procesie kształtowania przestrzeni publicznych, zależnie od czynników zewnętrznych oraz indywidualnych predyspozycji. Role te są zdeteterminowane zarówno przez warunki środowiskowe, takie jak stopień zaangażowania społeczności i istniejące partnerstwa, jak i przez czynniki organizacyjne, w tym skalę projektu, jego specyfikę oraz tematykę.

Rola projektanta powinna więc ewoluować wraz z rozwojem projektu, uwzględniając potrzeby i możliwości użytkowników przestrzeni. Rozwinięcie podejścia partycypacyjnego i aktywistycznego wśród projektantów zależy od ich kompetencji i preferencji. Ważne jest promowanie projektowania, które w możliwie najszerszy, ale i elastyczny sposób, angażuje społeczność w proces kształtowania przestrzeni.

W działaniach projektowych kluczową rolę odgrywa współpraca oraz multidyscyplinarność podejścia. Projektant powinien nie tylko wносить swoją wiedzę i doświadczenie, ale także **wspierać przedstawicieli innych dyscyplin, stając się integralnym elementem systemu złożonego z zaangażowanych osób i ich działań**. W praktykach partycypacyjnych sztuka zajmuje już ugruntowaną pozycję jako narzędzie zaangażowania społecznego, co powinno stanowić inspirację dla projektantów do jej włączania w realizowane działania, zwłaszcza gdy celem jest interakcja z lokalną społecznością.

³³¹ De Carlo G., *Architecture's Public. The Revolt and the Frustration of the School of Architecture*, 1970, s. 88–96, w: Mikieliewicz R., *Postawa twórcza: zaangażowanie społeczne. Architektura wobec wyzwań nowego stulecia. Środowisko Mieszkaniowe*, (30), 2020, s.61.

6.1.4. Wizualny rezultat procesu projektowo-badawczego

Opracowane wnioski zostały syntetycznie zaprezentowane w formie zina³³² – autorskiej publikacji, zatytułowanej **“Projektowanie dla społeczności”**. Zin ten stanowi narzędzie o charakterze edukacyjnym wspierające refleksję nad procesami kształtowania przestrzeni publicznych oraz promujące ideę partycypacji społecznej w projektowaniu.

Publikacja zawiera **glosariusz kluczowych pojęć**, który wprowadza do polskiego dyskursu terminologię odzwierciedlającą aktualne wyzwania i kierunki rozwoju w projektowaniu przestrzeni publicznych, inspirowane międzynarodowymi praktykami i teorią.

Publikacja ta prezentuje **przegląd rozszerzonego zakresu kompetencji** niezbędnych projektantom zaangażowanym w procesy partycypacyjne. Integralną częścią publikacji jest **“Manifest projektanta przestrzeni publicznych”**, który formułuje zestaw wytycznych sprzyjających kształtowaniu bardziej otwartego, inkluzywnego i społecznie wrażliwego procesu projektowego. Manifest ten pełni podwójną funkcję: z jednej strony jest praktycznym narzędziem wspierającym refleksję nad metodami pracy projektowej, z drugiej – stanowi inspirację dla projektantów dążących do tworzenia bardziej sprawiedliwych, dostępnych i zrównoważonych przestrzeni.

Publikacja “Projektowanie dla społeczności” skierowana jest przede wszystkim do projektantów, architektów, artystów oraz osób aktywnie uczestniczących w kreowaniu przestrzeni publicznych. Może również stanowić inspirację dla instytucji miejskich i organizacji społecznych, poszukujących nowych modeli współpracy dostosowanych do specyfiki polskiego kontekstu.

Uzupełnieniem rozprawy jest **infografika ilustrująca autorski model procesu badawczo-projektowego**. Wizualizacja ta przedstawia kluczowe etapy badań, podjęte działania oraz wyłaniające się wnioski, podkreślając praktyczny wymiar zastosowanych metod i ich znaczenie dla stworzenia prototypu autorskiego narzędzia w postaci **portalu Impuls**.

³³² Zin to niezależna, autorska publikacja tworzona poza głównym obiegiem wydawniczym, często w małych nakładach. Łączy tekst, ilustracje i kolaże w eksperymentalnej formie, służąc jako narzędzie ekspresji, edukacji i aktywizmu.

6.2. Rekomendacje dla Wrocławia, czyli wnioski aplikacyjne

W dyskursie architektonicznym, samorządowym i miastotwórczym często pojawia się pytanie, jak skutecznie zachęcić mieszkańców do uczestnictwa w procesach partycypacyjnych oraz jak zwiększyć ich zaangażowanie. Na początku pracy doktorskiej przyjąłm hipotezę, że głównym problemem ograniczającym partycypację w Polsce jest brak odpowiednich narzędzi, a także ich niedoskonałości związane z formą, zbyt skomplikowanym językiem czy strukturą mogącą zniechęcać potencjalnych uczestników. Jednak przeprowadzone badania wskazują, że sedno problemu nie leży tyle w samych narzędziach, co przede wszystkim w sposobie ich wdrażania oraz w podejściu do ich praktycznego zastosowania.

Analiza studiów przypadków pozwoliła mi sformułować rekomendacje, które mogą być zaadaptowane do specyfiki polskich procesów projektowania przestrzeni miejskich. Uwzględniając różnice kulturowe i ekonomiczne, moje propozycje są dostosowane do realiów działań partycypacyjnych we Wrocławiu, szczegółowo omówionych w rozdziale czwartym.

6.2.1. Edukacja

W polskiej debacie często podkreśla się znaczenie edukacji społeczeństwa w zakresie partycypacji, architektury czy przestrzeni. Dotyczy to zarówno edukacji formalnej, obejmującej szkołę, jak i działań skierowanych do dorosłych, mających na celu promowanie postaw prodemokratycznych oraz wzbudzenie refleksji nad ładem przestrzennym i tożsamością miejsca zamieszkania^{333,334}. Niemniej jednak istotne jest, by nie zapominać o kształtowaniu pro partycypacyjnym samych architektów i designerów. Zarówno edukacja akademicka, jak i późniejszy rozwój zawodowy są kluczowe dla zrozumienia idei projektowania partycypacyjnego. Istotne jest nie tylko jak wiele kierunkowej wiedzy jest przekazywane, ale przede wszystkim jakie treści są uwzględniane w procesie nauczania.

Według amerykańskiego projektanta Victora Papaneka³³⁵, konieczna jest gruntowna zmiana współczesnego systemu edukacji dotyczącej architektury i kreowania przestrzeni miejskiej. Obecne nauczanie koncentruje się zbyt mocno na samym projektowaniu, a zbyt mało uwagi poświęca środowisku ekologicznemu, społecznemu, ekonomicznemu i politycznemu, w którym miasto i jego architektura funkcjonuje. Papanek podkreśla, że żadna dziedzina, szczególnie tak mocno powiązana z podstawowymi potrzebami człowieka, nie powinna być nauczana w oderwaniu od kontekstu³³⁶. Podobną opinię wyraża Sawicki³³⁷, który wskazuje, że pomimo zmian, proces kształcenia projektantów nadal kładzie nadmierny nacisk na doskonałość formy, zaniedbując przy tym potrzeby przyszłych użytkowników.

³³³ Gadomska B. (red.), Sepiół J., *Przestrzeń...*, op. cit., s. 94-98.

³³⁴ Pistelok, P., Martela, B. (2019). *Partycypacja publiczna. Raport o stanie polskich miast*. Instytut Rozwoju Miast i Regionów, Warszawa-Kraków, s. 24.

³³⁵ Victor Papanek (1923-1998) - projektant i pedagog. Był popularyzatorem idei projektowania odpowiedzialnego społecznie i ekologicznie. Jego książka *Dizajn dla realnego świata*, od momentu opublikowania w 1971 roku, wciąż wywiera znaczący wpływ na kolejne pokolenia projektantów.

³³⁶ Lubelska M., *Architektura...*, op.cit., s. 128

³³⁷ Sawicki P., *Jak docierać...*, op. cit., s. 68, w: Żylski T. (red.), *Plan na plan...*, op. cit.

Papanek w swojej książce "Dizajn dla realnego świata"³³⁸ zaznacza także, że architektura nie powinna być traktowana jako odrębna dziedzina, ponieważ projektowanie jest procesem wielopoziomowym, który nakłada się na wiele innych dyscyplin. W jego opinii współczesne uczelnie nie przygotowują projektantów do takiego zintegrowanego podejścia. Programy nauczania powinny być mniej specjalistyczne i obejmować szeroki wachlarz dyscyplin, których związek z projektowaniem jest często pomijany lub niedostrzegany³³⁹. Przede wszystkim należy uwzględnić aspekty społeczne, ponieważ bez ich zrozumienia nie będzie możliwe tworzenie projektów zorientowanych na ludzi. Ważne jest również zwrócenie uwagi na umiejętności miękkie, takie jak prowadzenie rozmów z odbiorcami projektu, facylitacja czy mediacja.

Idąc więc za przykładem CALu plac Grunwaldzki OD NOWA³⁴⁰, należy jak najczęściej włączać studentów w projektowanie dla realnych ludzi, o czym pisałam w rozdziale czwartym. Wiąże się to z ograniczeniami, jak rotacyjność studentów, presja czasowa związana z podziałem na semestry lub brak świadomości realiów projektowych. Jednak wierzę, że model ten wraz z praktyką, może być udoskonalany, a studenci z pomocą mentorów szybko wypracują wrażliwość na potrzeby innych oraz zdobędą konieczne umiejętności.

6.2.2. Rozwiązania organizacyjno-finansowe

6.2.2.1. Inicjatywa lokalna

Oprócz przytoczonych w rozdziale czwartym narzędzi wspierających partycypację we Wrocławiu, takich jak WBO, Mikrogranty czy Fundusz Osiedlowy, oraz dodatkowych inicjatyw promujących zaangażowanie mieszkańców (np. *Odłot. Strefa Partycypacji*³⁴¹), istnieje jeszcze inna forma finansowania działań, bezpośrednio z budżetu miasta. Mowa tutaj o programie inicjatyw lokalnych, stanowiącym formę partnerskiej współpracy między samorządem a mieszkańcami, szczególnie działającymi w nieformalnych grupach. Mogą oni zgłaszać pomysły na realizację działań w najbliższym otoczeniu, deklarując udział w ich realizacji poprzez wkład rzeczowy, finansowy lub pracę społeczną. W ramach programu mogą być realizowane projekty o charakterze inwestycyjnym i infrastrukturalnym, ale także inicjatywy związane z edukacją, sportem, ochroną przyrody, dziedzictwem kulturowym, integracją społeczną i pomocą potrzebującym³⁴².

Program ten działa niezależnie od budżetu partycypacyjnego i może być wdrażany równolegle. Jego atutem jest brak sztywnego harmonogramu czy terminów zgłaszania projektów, dzięki czemu nabór prowadzony jest w sposób ciągły³⁴³.

³³⁸ Papanek V., Holzman J., *Dizajn dla realnego świata: środowisko człowieka i zmiana społeczna*, Recto Verso, Łódź, 2012.

³³⁹ Lubelska M., *Architektura...*, op.cit., s. 128

³⁴⁰ Zobacz rozdział 4.2.1.2.

³⁴¹ Odłot jest przestrzenią aktywności i zaangażowania społecznego oraz szeroko pojętej współpracy wielosektorowej i międzysektorowej. Jest też miejscem spotkań, rozmów o mieście i przede wszystkim konsultacji społecznych z udziałem osób mieszkających we Wrocławiu. Więcej na: <https://feps.pl/odlot-strefa-partycypacji/>, [dostęp: 26.11.2024].

³⁴² Dz. U. 2003 Nr 96 poz. 873 *Ustawa...*, op. cit.

³⁴³ <https://www.maszglos.pl/inicjatywa-lokalna-8/>, [dostęp: 3.10.2024].

We Wrocławiu program inicjatyw lokalnych funkcjonuje w mocno ograniczonej formie – w latach 2021–2024 złożono zaledwie 13 wniosków³⁴⁴. Wydaje się więc, że Urząd Miejski we Wrocławiu dotychczas nie wykorzystywał pełnego potencjału tego narzędzia partycypacyjnego. Wprowadzenie programu inicjatyw lokalnych jako pełnoprawnego i równego WBO i Mikrograntom, mogłoby znacząco poszerzyć możliwości realizacji projektów wspólnie z mieszkańcami. Natomiast promocja programu i zachęcanie do zgłaszania inicjatyw powinno się odbywać przy udziale miasta.

6.2.2.2. Wrocławski Budżet Partycypacyjny

Rośnie również niezadowolenie społeczne z kierunku, w jakim podąża Wrocławski Budżet Obywatelski. Jak wspominałam w rozdziale czwartym, WBO stopniowo traci swój partycypacyjny charakter, a głównym problemem staje się jego plebiscytowa natura oraz profesjonalizacja tego narzędzia³⁴⁵.

Jednym z możliwych rozwiązań, które mogą przyczynić się do przywrócenia oddolnego i lokalnego charakteru WBO, jest wprowadzenie zmian w regulaminie programu. Wśród proponowanych usprawnień, zgłaszanych zarówno przez działaczy Akcji Miasto^{346,347}, jak i mieszkańców w trakcie konsultacji społecznych³⁴⁸, wymienia się m.in. przywrócenie podziału rejonowego, zwiększenie puli dostępnych środków oraz utworzenie kategorii małych projektów. Takie działania mogłyby znacząco zwiększyć szanse na realizację projektów inicjowanych przez mniejsze osiedla, nowo zaangażowanych liderów społecznych czy niewielkie inicjatywy lokalne.

Alternatywnym podejściem, uwzględniającym obecne regulacje, jest wzmocnienie roli i pozycji rad osiedli oraz CALi. Organizacje te, pełniące funkcję lokalnych katalizatorów, odgrywają istotną rolę w procesie zgłaszania i realizacji projektów. Dzięki znajomości problemów i potrzeb swoich społeczności oraz świadomości szerszego kontekstu działania na poziomie osiedla czy dzielnicy, mogą skutecznie przyczyniać się do spójności projektów z lokalnymi strategiami rozwoju. Takie podejście minimalizuje ryzyko fragmentarycznego działania oderwanego od realnych potrzeb mieszkańców.

Należy jednak podkreślić, że nadmiar obowiązków administracyjnych oraz ograniczony czas na przygotowanie i zgłaszanie projektów w ramach kolejnych edycji WBO, stanowią istotną barierę dla jakości zgłaszanych inicjatyw oraz zadowolenia mieszkańców z udziału w procesie. Jednym z możliwych rozwiązań jest usprawnienie mechanizmów ciągłego zbierania informacji o potrzebach społeczności lokalnych. Takie podejście umożliwiłoby wdrożenie partycypacji na wczesnych etapach podejmowania decyzji dotyczących projektów, a także sprzyjałoby zachowaniu spójnej wizji rozwoju przestrzeni publicznych na danym terenie.

³⁴⁴ Na podstawie wniosku o udostępnienie informacji publicznej, który skierowałam do Urzędu Miasta Wrocławia.

³⁴⁵ Zobacz rozdział 4.3.1.

³⁴⁶ <https://www.akcjamiasto.org/liderzy-wbo-pisza-do-prezydenta/>, [dostęp: 3.10.2024].

³⁴⁷ <https://www.akcjamiasto.org/chcielibysmy-aby-wbo-2020/>, [dostęp: 3.10.2024].

³⁴⁸ Nowak I., Rudnicka-Myslicka M., Achremowicz H., Raport z konsultacji "Jak rozwijać Wrocławski Budżet Obywatelski", Wydział Partycypacji Społecznej UM Wrocławia, Wrocław, 2023, https://www.wroclaw.pl/beta2/files/dokumenty/363850/WBO_raport.pdf, [dostęp: 3.10.2024]

W rozdziale siódmym szczegółowo omawiam propozycję stworzenia systemu wsparcia w formie platformy cyfrowej. Narzędzie to umożliwiłoby identyfikację kluczowych potrzeb i tematów w obrębie osiedli, wspierając zarówno mieszkańców, jak i decydentów w skutecznym planowaniu oraz realizacji inicjatyw odpowiadających na lokalne priorytety. Takie rozwiązanie pozwoliłoby także na opracowanie spójnej i długofalowej wizji rozwoju przestrzeni publicznych na danym obszarze.

6.2.3. Ekosystem współpracy oparty o CALe

Wspomniany wcześniej ekosystem współpracy, integrujący teoretyków, praktyków, projektantów i decydentów, jest kluczowy dla stworzenia środowiska sprzyjającego praktyce partycypacji. Tylko dzięki wielostronnej współpracy osób z odpowiednim specjalistycznym wykształceniem i doświadczeniem możliwe jest stworzenie przestrzeni otwartej na potrzeby społeczności. Taki ekosystem umożliwia mieszkańcom zdobycie niezbędnej wiedzy, umiejętności oraz narzędzi, stanowiąc fundament ich aktywnego zaangażowania.

Przykładem skutecznego ekosystemu współpracy jest realizacja projektu Fairville w Brukseli, gdzie na rzecz poprawy jakości życia mieszkańców doliny rzeki Maelbeek działają wspólnie środowiska akademickie, projektanci, aktywiści oraz samorządowcy. Ważnym elementem projektu jest również międzynarodowa współpraca, umożliwiająca rozwój miejskiej demokracji poprzez wymianę doświadczeń między zespołami z różnych krajów.

Podobny model zastosowano w projekcie Every One Every Day, w którym ekosystem współpracy opierał się na platformie wspierającej, złożonej z sieci przestrzeni, wykwalifikowanego zespołu oraz zasobów. Umożliwiło to zaangażowanie mieszkańców w szeroką gamę aktywności oraz rozwijanie przez nich własnych pomysłów przy minimalizowaniu ryzyka osobistego. Ważnym aspektem tego projektu była samodzielność użytkowników, którzy poprzez naukę własną lub wsparcie innych mogli aktywnie uczestniczyć w działaniach. W rezultacie powstała szeroka sieć zaangażowanych osób. Co istotne, osoby korzystające z przestrzeni były zobowiązane do aktywnego współudziału w jej codziennym funkcjonowaniu, np. poprzez sprzątanie, pomoc innym użytkownikom czy opiekę nad dziećmi.

Dzięki systemowi opartemu na wzmacnianiu pozycji uczestników oraz ich upodmiotowieniu (*empowerment*³⁴⁹), wiele osób w projekcie Every One Every Day mogło rozwinąć swoje kompetencje i dołączyć do grona profesjonalistów, działając na równi z personelem nad realizacją projektów.

We Wrocławiu CALe stanowią znaczący potencjał dla rozwoju tego rodzaju współpracy, będąc **społecznymi aktywatorami osiedli**. Są to przestrzenie rozpoznawalne i cieszące się zaufaniem społeczności lokalnych, a ich pozycja w strukturze miejskiej jest ugruntowana. Potrzeba tworzenia nowych centrów w kolejnych dzielnicach ciągle istnieje, co jest sukcesywnie realizowane przez miasto. CALe mogą stanowić dogodny punkt wyjścia do rozwijania ekosystemu współpracy.

³⁴⁹ *Empowerment* można tłumaczyć także jako uprawomocnienie lub umacnianie. Odnosi się to do przekazywania, wzmacniania i zwiększania władzy, siły, uprawnień czy zdolności, zwłaszcza tam, gdzie są one niewystarczające lub całkowicie nieobecne.

6.2.3.1. Miejsce

Podstawą efektywnie działającej przestrzeni jako platformy partycypacji jest zbudowanie relacji z lokalną społecznością oraz zdobycie jej zaufania poprzez codzienną obecność w danej okolicy. Wrocławskie Centra Aktywności Lokalnej spełniają już pierwszy kluczowy warunek, jakim jest posiadanie fizycznego miejsca. Powinno być ono łatwo dostępne i zlokalizowane blisko miejsc zamieszkania czy pracy mieszkańców. Istotne jest więc eliminowanie barier architektonicznych oraz kontynuowanie rozwoju sieci tych placówek, tak aby działalnością swoją obejmowały obszar do 15 minut spacerem.

Ważnym czynnikiem motywującym do zaangażowania się jest swoboda korzystania z przestrzeni zgodnie z własnymi potrzebami, przy jednoczesnym poszanowaniu innych użytkowników. Dostępność CALi powinna obejmować nie tylko brak barier fizycznych, ale także symboliczne opłaty, lub ich całkowity brak, za oferowane zajęcia, aby zapobiec komercjalizacji tych miejsc, co niestety bywa obserwowane w niektórych przypadkach.

Istotnym aspektem jest również otwartość tych miejsc – powinny one być tak zaprojektowane, aby mieszkańcy nie czuli się onieśmieleni, ale wręcz zachęcani do swobodnego korzystania z przestrzeni. Wyposażenie powinno być modularne i wielofunkcyjne, aby umożliwić różnorodne sposoby korzystania z przestrzeni, dostosowane do potrzeb użytkowników. Przykładem sukcesu takich przestrzeni jest projekt La Serre³⁵⁰ oraz punkty Every One Every Day, gdzie otwartość wizualna – w postaci otwartych bram, przeszklonych fasad, ozdobnych grafik oraz różnorodnych mebli, jak kanapy, fotele i stoliki – stworzyła przyjazne środowisko dla wielu form aktywności.

Gdy elementy wyposażenia wykraczają poza budynek, zajmując wspólne przestrzenie, takie jak chodniki czy place przed wejściem, zyskują dodatkowy potencjał do kreowania **sytuacji przestrzennych**, które przyciągają uwagę przechodniów i zachęcają ich do wejścia.

Fot. 6.19. Otwartość wizualna i wytworzone sytuacje przestrzenne przed budynkiem; Rose Lane shop z sieci Every One Every Day.

Źródło: »Places to practice«³⁵¹

³⁵⁰ Zobacz s. 84.

³⁵¹ Participatory City, Places..., op. cit.

Fot. 6.20. Meble miejskie przed La Serre, które służą jako przedłużenie wewnętrznego miejsca aktywności.

Źródło: facebook.com³⁵²

Fot. 6.21. Wnętrze La Serre - umeblowane dzięki pracy wolontariuszy i wkładu mieszkańców.

Źródło: facebook.com³⁵³

6.20.

6.21.

³⁵² <https://www.facebook.com/LaSerreCommuna>, [dostęp: 10.11.2024].

³⁵³ Ibidem.

We Wrocławiu od lat funkcjonują z sukcesem pawilony kultury, zwane również kontenerami ESK, działające w ramach projektu Parki ESK Emocje-Sport-Kultura. Ich działalność ograniczona jest do sezonu od późnej wiosny do wczesnej jesieni. Skupia się na integracji lokalnej społeczności i inicjowaniu wspólnych działań mieszkańców, a także na promocji korzystania z terenów zielonych. Pawilony, które można spotkać w jedenastu wrocławskich parkach i skwerach, to przekształcone kontenery oceaniczne, pełniące funkcję plenerowych scen. Wyposażone w system nagłośnienia oraz sprzęt sportowy i rekreacyjny, stanowią przestrzeń otwartą dla różnorodnych wydarzeń³⁵⁴.

Każdy z pawilonów koordynowany jest przez organizację pozarządową, która często prowadzi także CAL na danym osiedlu. Program proponowany w pawilonach obejmuje przede wszystkim wydarzenia kulturalne (takie jak koncerty i spektakle), sportowe i edukacyjne.

Kontenery ESK mają jednak potencjał wykraczający poza sezonową rekreację. Ich włączenie do procesów partycypacyjnych mogłoby uczynić je atrakcyjnymi miejscami współpracy mieszkańców z projektantami lub decydentami, umożliwiając pogłębione zaangażowanie społeczności w działania związane z ich otoczeniem.

³⁵⁴ <https://www.wroclaw.pl/dla-mieszkanca/pawilony-kultury-stanely-w-11-wroclawskich-parkach>, [dostęp: 8.10.2024].

Fot. 6.22-24. Kontenery ESK w różnych parkach Wrocławia.

Źródło: facebook.com³⁵⁵

6.2.3.2. Nowy rodzaj współpracy

Według opracowania "Model działania Centrów Aktywności Lokalnej we Wrocławiu"³⁵⁶, podstawowe zadania CALi obejmują wzmacnianie relacji międzyludzkich, potencjału społeczności lokalnych, budowanie tożsamości lokalnej oraz przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu. Cele te realizowane są poprzez identyfikację potrzeb mieszkańców, organizowanie lokalnych aktywności, rozwijanie działań w przestrzeniach publicznych oraz inicjowanie współpracy pomiędzy lokalnymi interesariuszami. Działania te koncentrują się przede wszystkim na aspektach społecznych i kulturalnych. Jednakże ich potencjał mógłby zostać wykorzystany szerzej, na przykład poprzez stworzenie modelu funkcjonowania na wzór Urban Labu³⁵⁷ lub Społecznościowych Centrów Projektowych³⁵⁸.

CALe funkcjonują w oparciu o sieć kontaktów, zbudowaną na dwóch filarach. Pierwszym z nich jest platforma SCAL, zrzeszająca wszystkie podmioty prowadzące takie centra, umożliwiająca wymianę doświadczeń i wiedzy. Drugim filarem jest partnerstwo lokalne, stanowiące podstawowe narzędzie sieciowania lokalnych interesariuszy, w tym rad osiedla, organizacji pozarządowych, Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej, szkół, instytucji kultury, lokalnych przedsiębiorców oraz liderów społecznych. Dobrze zorganizowane partnerstwo zapewnia dostęp do istotnego kapitału społecznego danej okolicy, który może przyczynić się do dalszego rozwoju osiedla lub dzielnicy.

³⁵⁵ https://www.facebook.com/ParkiESK?locale=pl_PL, [dostęp: 22.11.2024].

³⁵⁶ Bulicz A., Model działania..., op. cit.

³⁵⁷ Urban Lab to instrument współpracy miasta z przedsiębiorstwami, podmiotami naukowymi i NGO, mający na celu poprawę jakości życia mieszkańców poprzez innowacyjne rozwiązanie zidentyfikowanych problemów oraz wygenerowanie dodatkowej wartości przy wykorzystaniu zasobów miejskich.

³⁵⁸ Zobacz rozdział 3.1.

Z uwagi na ten potencjał, zasadne byłoby poszerzenie zakresu działalności CALi, aby mogły wpływać nie tylko na relacje międzyludzkie i ich aktywność, lecz również na kształtowanie przestrzeni publicznych. Wzorem Społecznościowych Centrów Projektowych lub inicjatyw takich jak Every One Every Day, CALe mogłyby nawiązać stałą współpracę z projektantami oraz uczelniami, tworząc multi- i transdyscyplinarne grupy projektowe.

Przykładem takiej współpracy była działalność CAL Plac Grunwaldzki OD NOWA, w ramach której zorganizowano pracownię obywatelską³⁵⁹ we współpracy z biurami projektowymi oraz wrocławskimi uczelniami. Choć ta współpraca miała charakter edukacyjny, opierając się na działaniach studentów i mentoringu architektów, pokazała możliwości integracji środowiska akademickiego w pracy na rzecz społeczności.

Innym przykładem udanej współpracy międzysektorowej jest projekt Fairville, w ramach którego nawiązano partnerstwo między badaczami akademickimi a centrum społecznościowym La Serre. La Serre natomiast udostępniło swoje przestrzenie przedstawicielom lokalnej instytucji opieki społecznej, którzy organizowali cotygodniowe spotkania integracyjne dla mieszkańców. Dzięki temu badacze mogli dotrzeć do części lokalnej społeczności, do której tradycyjne metody badawcze nie zapewniłyby dostępu.

Proponowany model zakłada stałą współpracę projektantów i badaczy z CALami w ramach procesów partycypacyjnych dotyczących poszczególnych osiedli. Głównym obszarem zastosowania tego modelu powinno być projektowanie przestrzeni publicznych w kontekście miejskich programów rewitalizacyjnych, WBO – w szczególności Funduszu Osiedlowego – oraz projektów deweloperskich. Zasoby lokalnej wiedzy, zgromadzone przez CALe dzięki ich często wieloletniej obecności w danej społeczności, mogą stanowić cenne wsparcie zarówno merytoryczne, jak i praktyczne w realizacji procesów projektowych.

Współpraca z CALami mogłaby znacząco zwiększyć skuteczność konsultacji miejskich, poszerzając grono ich odbiorców. Zamiast podejmować czasochłonne działania mające na celu dotarcie do nowych grup mieszkańców, urząd miasta lub inna jednostka prowadząca konsultacje mogłaby korzystać z istniejącej sieci kontaktów i zaangażowania społecznego, jakie tworzą CALe. Dodatkowo, CALe mogą pełnić rolę źródła lokalnej wiedzy, zgromadzonej wcześniej w wyniku ich działalności, oraz wspierać proces poprzez udostępnianie informacji związanych z konsultowanym tematem.

Ponadto, stała współpraca ze środowiskiem akademickim - wzorem programu Freedom by Design³⁶⁰ - mogłaby przynieść obopólne korzyści. Z jednej strony, studenci i badacze zyskaliby inspiracje do tworzenia innowacyjnych rozwiązań, a z drugiej strony społeczności lokalne mogłyby czerpać korzyści z nowych, eksperymentalnych koncepcji, które odpowiadałyby na realne problemy miejskie.

³⁵⁹ Zobacz s. 58.

³⁶⁰ Zobacz s. 47.

7.

*Autorskie
narzędzie -
cyfrowy portal
»Impuls«*

Aktywność w świecie wirtualnym ma bezpośredni wpływ na przebieg zdarzeń w świecie rzeczywistym.

E. Benedykt

Na początku pracy - po sformułowaniu problemu badawczego - zakładałam, że jednym z głównych czynników ograniczających zaangażowanie społeczności jest niedopracowanie narzędzi partycypacyjnych. W toku badań odkryłam jednak, że istnieje szeroka gama nowatorskich metod pracy z mieszkańcami, dostosowanych do różnorodnych wyzwań. Każda z tych strategii pełni określoną funkcję, lecz nie przekłada się automatycznie na ogólny wzrost zaangażowania społeczności. Skuteczne zaangażowanie mieszkańców w organizowane działania wymaga uprzedniej aktywności społecznej, rozwijanej jeszcze przed rozpoczęciem procesu partycypacyjnego i wdrożeniem dedykowanych narzędzi. Zgodnie z wnioskami zaprezentowanymi w poprzednim rozdziale, dobór odpowiednich metod, w zależności od stopnia zaangażowania społeczności, jest konieczny dla sukcesu partycypacji. Niemniej, problem z zaangażowaniem nie leży w samych narzędziach, lecz między innymi w ich niewłaściwym dostosowaniu do potencjalnych możliwości i potrzeb społeczności.

W poszukiwaniu bardziej efektywnych rozwiązań, które mogłyby wspierać zaangażowanie, edukację obywatelską i zainteresowanie partycypacją, skierowałam swoją uwagę na narzędzia oparte na grach. Ich potencjał mobilizacyjny i edukacyjny czynił z nich obiecujące rozwiązanie. W teorii, gry zachęcają uczestników do współpracy i podejmowania decyzji, pomagają w wypracowaniu kompromisów oraz służą przekazywaniu lub gromadzeniu informacji. Ich uniwersalny charakter pozwala na włączenie różnych grup społecznych, a abstrakcyjne i ludyczne elementy umożliwiają przedstawienie złożonych procesów w sposób przystępny dla osób spoza kręgu ekspertów. W związku z powyższym przeprowadziłam analizę, której celem było zbadanie, w jakim stopniu gry mogą wpływać na kształtowanie postaw społecznych i demokratycznych, a także na poziom zaangażowania mieszkańców.

W ramach badań dokonałam przeglądu dostępnych na polskim rynku gier³⁶¹ związanych z projektowaniem przestrzeni oraz aktywizacją obywatelską. Były to gry edukacyjne, a także jedna gra symulacyjna opierająca się na warsztatowej pracy z moderatorem. Analiza wykazała jednak, że większość badanych gier była albo zbyt skomplikowana i wymagała udziału wykwalifikowanego moderatora, albo była pozbawiona atrakcyjności. Niektóre z gier miały charakter szkoleniowy i stanowiły wartościowe narzędzie wspierające scenariusze lekcyjne o tematyce demokratycznej, co czyniło je dobrymi przykładami w kontekście edukacji obywatelskiej. Jednak nie nadawały się do szerokiego zastosowania z bardziej zróżnicowaną publiką. Symulacyjne warsztaty miały wartość integracyjną, ale ich rozbudowana struktura nie była adekwatna do przekazywanej wiedzy.

³⁶¹ Partycypolis - gra planszowa wydana przez Cyber Kids on Real w 2015 roku, Planista - gra planszowa wydana w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020, GRA w zmianę - gra karciana wydana przez Pogotowie Facylitacyjne w 2019 roku, (Po)Fantazuj - gra symulacyjna stworzona przez Centrum Rozwiązań Systemowych w 2023.

Podsumowując, dostępne gry i symulacje okazały się niewystarczające jako narzędzia aktywizujące, szczególnie wśród osób niezwiązanych z tematyką szeroko pojętej architektury oraz nieaktywnych społecznie. Nie budują też trwałego zainteresowania procesami kształtowania przestrzeni miejskich czy zaangażowania demokratycznego.

Wobec opisanych ograniczeń skierowałam swoją uwagę na cyfrowe narzędzia partycypacyjne, bazując na rankingu³⁶² przygotowanym przez organizację People Powered, która zajmuje się wspieraniem demokracji uczestniczącej. Analiza tych narzędzi wykazała jednak, że wiele z nich jest skoncentrowanych na prezentacji danych GIS³⁶³ lub na planowaniu przestrzennym, a część przyjęła model komercyjny, tracąc częściowo społeczny charakter. W tym kontekście interesującym przykładem jest platforma Go Vocal, oparta na otwartym oprogramowaniu, która ma na celu wspieranie zaangażowania obywatelskiego. Mimo że Go Vocal zdobyła popularność w ponad 20 krajach Europy i USA, w Polsce jedynie miasto Wasilków wprowadziło jej rozwiązania, co świadczy o wyzwaniach związanych z jej implementacją na gruncie lokalnym.

Z kolei w zakresie rozwiązań wdrażanych przez władze miejskie za efektywny można uznać berliński portal konsultacyjny *mein.berlin.de*. Platforma ta stanowi rozbudowany system cyfrowych konsultacji społecznych, w ramach którego mieszkańcy mogą dzielić się opiniami na temat planowanych projektów oraz zgłaszać uwagi dotyczące przestrzeni miejskiej, np. obszarów o wysokim natężeniu hałasu. W Polsce podobne narzędzie oferuje miasto Gdynia, gdzie powiązana ze stroną *gdynia.pl* platforma umożliwia prowadzenie konsultacji społecznych oraz zgłaszanie usterek w przestrzeni miejskiej. Tego rodzaju narzędzia, zapewniając przestrzeń do interakcji mieszkańców z władzami, mogą wspierać rozwój aktywności obywatelskiej i w większym stopniu włączyć mieszkańców w procesy kształtowania przestrzeni miejskiej.

Analizując narzędzia cyfrowe, zwróciłam także uwagę na te, które wykorzystują **mechanizmy grywalizacji**³⁶⁴. Polega to na implementacji elementów znanych z gier w celu wpływania na zachowania ludzi w świecie realnym. Dotyczy to przede wszystkim aspektu zwiększenia zaangażowania lub poprawy efektywności. Przykładem takiego narzędzia, opierającego się na grywalizacji, jest platforma Habitica, odnosząca znaczny sukces na świecie. Jej celem jest wsparcie rozwoju osobistego i wzrost produktywności użytkowników. Dzięki zdobywaniu punktów i nagród za wykonane zadania oraz wskutek współpracy z innymi w realizowaniu *misji*, Habitica buduje poczucie wspólnoty i wzmacnia motywację użytkowników³⁶⁵.

Na podstawie analizy platformy Habitica oraz za sprawą doświadczeń z platformą Go Vocal - opracowałam założenia narzędzia, które uwzględni specyfikę lokalnych uwarunkowań oraz potencjałów w obszarze aktywności obywatelskiej i partycypacji.

³⁶² <https://www.peoplepowered.org/platform-ratings>, [dostęp: 8.11.2024].

³⁶³ System informacji geograficznej (GIS) to platforma do gromadzenia, zarządzania i analizowania danych.

³⁶⁴ Zobacz s. 236.

³⁶⁵ <https://www.helloleads.io/blog/stats-facts/20-amazing-habitica-stats-and-facts/>, [dostęp: 8.11.2024].

7.1. Ogólne założenia

Na styku badań w działaniu i ich iteracyjnego charakteru oraz procesów projektowych umieściłam koncepcję metadesignu, związaną z tworzeniem struktur projektowych oraz opartą na teorii emergencji³⁶⁶. Zgodnie z tą teorią złożona jednostka przejawia właściwości lub zachowania, których jej poszczególne elementy nie prezentują samodzielnie. Właściwości te pojawiają się dopiero w wyniku wzajemnych interakcji w szerszym kontekście.

Na tej podstawie opracowałam prototyp narzędzia wspierającego działania partycypacyjne w procesach tworzenia, kształtowania i przeżywania przestrzeni publicznych. Model narzędzia opiera się na założeniu, że kluczowym elementem skutecznego działania jest współpraca z aktywnymi jednostkami już funkcjonującymi w danej okolicy. Są to m.in. organizacje pozarządowe, instytucje publiczne, lokalni liderzy i mieszkańcy zaangażowani w rozwój swoich społeczności. Połączenie rozproszonego, a tym samym osłabionego kapitału społecznego, może tworzyć siłę zdolną do wpływania na przestrzeń publiczną i realizowania oddolnych inicjatyw, przy jednoczesnym naturalnym wzmacnianiu demokratycznego zaangażowania.

Proponowany przeze mnie model przyjmuje formę ogólnodostępnej cyfrowej platformy o charakterze serwisu społecznościowego, z elementami systemu informacji przestrzennej oraz forum. Jej funkcjonowanie zostało opracowane z myślą o specyfice Wrocławia, jednak dzięki swojemu uniwersalnemu charakterowi może być wdrożona również w innych miastach, dostosowując się do lokalnych uwarunkowań.

Portal wspiera mieszkańców, organizacje oraz instytucje w realizacji inicjatyw i wdrażania zmian w przestrzeni publicznej w sposób partycypacyjny. Jego celem jest zachęcenie do współpracy z innymi, tworzenia partnerstw oraz dzielenia się swoimi zasobami i umiejętnościami, tak by stworzyć cały system zaangażowanych jednostek - *Sieci Aktywnej Społeczności*. Portal dedykowany jest osobom i podmiotom, które będąc zmotywowane do działania na rzecz społeczności, potrzebują ukierunkowania, wzmocnienia swojej pozycji lub pomocy ze strony innych.

Główne założenia funkcjonowania portalu opierają się na wykorzystaniu mechanizmów grywalizacji oraz ułatwieniu nawiązywania kontaktów i tworzenia miejsca do współpracy. To pozwala na integrację mieszkańców wokół inicjatyw lokalnych, a także wspiera ich w skutecznej realizacji projektów społecznych. Platforma stwarza przestrzeń zarówno do zgłaszania nowych pomysłów, jak i do współpracy przy już istniejących projektach, umożliwiając efektywniejsze zarządzanie energią społeczników i potencjałem lokalnej społeczności.

Pierwszy krok w stronę nawiązania współpracy z innymi, a tym bardziej zbudowania zespołu projektowego, często bywa wyzwaniem. Realizacja projektu w pojedynkę lub nawet przez jedną organizację, jest niezwykle trudna albo wręcz niemożliwa. Zwłaszcza gdy inicjatywa wymaga różnych kompetencji i wymaga zaangażowania osób odpowiedzialnych za jej wykonanie, obsługę lub późniejszy nadzór. Dotyczy to zarówno umiejętności technicznych, organizacyjnych, jak i społecznych. Przestrzeń publiczna, będąc wspólnym dobrem, powinna być kształtowana z udziałem społeczności, aby projekty realizowane w jej obrębie miały szerokie poparcie. Gdy społeczność aktywnie

³⁶⁶ Maziarka T, *Idea...*, op.cit.

uczestniczy w realizacji projektu, wzrasta prawdopodobieństwo, że będzie czuła się za niego odpowiedzialna i troszczyła się o jego trwałość.

Ludzie chętniej angażują się w działania prowadzone przez grupy rozpoznawalne, których działalność charakteryzuje pewien stopień legitymizacji. Grupy te budzą większe zaufanie i są postrzegane jako bardziej wiarygodne. Platforma umożliwia budowanie takiej rozpoznawalności bez konieczności formalizacji działalności lub zwiększania jej skali oraz wspiera mniejsze, nieformalne grupy w realizowaniu swoich inicjatyw.

Dzięki narzędziom dostępnym na portalu możliwa jest łatwa identyfikacja interesariuszy oraz potencjalnych partnerów. Na interaktywnej mapie zaznaczone są instytucje działające na rzecz społeczności, lokalne organizacje pozarządowe oraz aktywni mieszkańcy. Dodatkowo, platforma wspiera rozpoznawanie i rozwijanie sąsiedzkiego kapitału społecznego. Portal przeznaczony jest dla indywidualnych osób, instytucji jak i zorganizowanych grup. Użytkownicy mogą zgłaszać swoją gotowość do pomocy, dzielić się umiejętnościami i wiedzą, a także oferować zasoby do wspólnego wykorzystania.

Oprócz wsparcia w zdobywaniu kontaktów, platforma ma też walory edukacyjne. Z badań przeprowadzonych przez OPUS³⁶⁷ wynika, że mieszkańcy częściej napotykają trudności związane z logistyką związaną z realizacją projektów oraz poprawnym ich rozliczeniem niż z samym procesem wypełniania wniosków grantowych. W związku z tym portal może pełnić istotną funkcję pomocniczą, wspierając mieszkańców w prawidłowym zarządzaniu projektami – od fazy planowania i realizacji po ostateczne rozliczenie.

Dzięki zintegrowaniu rozproszonych programów grantowych oferowanych przez miasto, region oraz podmioty prywatne, portal pomaga użytkownikom w szukaniu odpowiednich form wsparcia. Poza tym, zbierając informacje o lokalnym potencjale, może ich ukierunkować na najbardziej odpowiednie formy działania. Szczególnie istotne jest to ostatnie zadanie, gdyż może ono zapobiec nieefektywnemu wykorzystaniu energii i zasobów, co często prowadzi do zniechęcenia i utraty motywacji.

Portal promuje obszarowe podejście do myślenia o mieście, niezależnie od tego, czy użytkownicy skupiają się na dzielnicy, osiedlu, kwartale czy ulicy. Informuje o inicjatywach w wybranym przez nich rejonie, takich jak:

- ▣ projekty finansowane z funduszy unijnych,
- ▣ konsultacje społeczne organizowane przez miasto lub radę osiedla,
- ▣ projekty w ramach budżetu obywatelskiego,
- ▣ aktywności prowadzone przez CALe, szkoły lub sąsiedzkie inicjatywy.

Dzięki platformie użytkownicy mają dostęp do informacji o bieżących wydarzeniach w okolicy, bez konieczności przeglądania różnych stron czy profili.

Innym możliwym kierunkiem wykorzystania platformy jest koordynacja pracy organizacji pozarządowych lub wspólnot mieszkaniowych. Przedstawiciele organizacji mogą w łatwy sposób komunikować się z wolontariuszami lub zaangażowanymi w projekt mieszkańcami i organizować wspólną pracę bez konieczności włączania ich w wewnętrzny system. Mieszkańcy kamienic lub bloków mieszkalnych mogą za pośrednictwem platformy dzielić się pomysłami na usprawnienia oraz planowane prace, a także skutecznie koordynować realizację bieżących projektów. Ułatwia to podejmowanie decyzji, które można następnie uchwalać na zebraniu z zarządca.

³⁶⁷ Centrum OPUS, Wpływ ..., op. cit.

Dodatkowym atutem platformy jest możliwość jej wykorzystania przez miejskich decydentów, takich jak Wydział Partycypacji Społecznej, Wydział Planowania Przestrzennego czy rady osiedla. Platforma usprawnia procesy partycypacyjne, zapewniając mieszkańcom łatwy dostęp do informacji o lokalnych działaniach, takich jak konsultacje społeczne. Jest to szczególnie istotne w kontekście krótkich terminów realizacji tych działań, które w natłoku informacji mogą umknąć nawet najbardziej zaangażowanym obywatelom. Portal zbiera w jednym miejscu wszystkie kluczowe inicjatywy związane z interesującą użytkownika okolicą. Platforma może również wspierać jednostki miejskie, takie jak rady osiedla czy CALe, zgodnie z postulatami zawartymi w raporcie dotyczącym rekomendacji zmian wrocławskiego ustroju osiedlowego³⁶⁸. Umożliwiając sprawny obieg informacji o realizowanych i planowanych inwestycjach, portal dostarcza jednostkom niezbędnej wiedzy do efektywnego planowania wydatków oraz tworzenia polityki rozwoju osiedla.

Ponadto, szybkie lokalizowanie aktywnych liderów, organizacji oraz prowadzonych przez nich inicjatyw pozwala decydentom na ich wsparcie lub włączenie do programów miejskich. Może to przynieść oszczędności zarówno czasu, jak i środków. Projekty popierane lub inicjowane przez mieszkańców przyczyniają się do wzrostu ich zadowolenia oraz poprawy jakości życia.

Także rady osiedla mogą w sprawny sposób zidentyfikować problemy lub najszerzej popierane przez mieszkańców pomysły, tak by złożyć odpowiedni projekt w ramach budżetu obywatelskiego lub Funduszu Osiedlowego.

Portal powstał jako system stworzony w ramach idei metadesign'u i jednocześnie jako narzędzie do pracy w jego duchu. Daje on wiele możliwości rozwoju i zaangażowania, jest elastyczny, inkluzywny oraz integrujący społeczność miejską. Pozwala użytkownikom wchodzić w różne role - pomysłodawcy, wykonawcy, nadzorcy, partnera, patrona, uczestnika lub obserwatora - niezależnie od tego, czym zajmują się w rzeczywistości. Umożliwia też inicjowanie procesów w sposób oddolny oraz włączanie interesariuszy do procesów tworzonych przez decydentów.

Będąc narzędziem oferującym różnorakie wsparcie, pomaga użytkownikom dopiero rozpoczynającym działalność aktywistyczną w dążeniu do emancypacji i w dojrzwaniu do roli świadomego obywatela. Natomiast dla tych już obytych w demokracji ułatwia nowe spojrzenie na procesy projektowe i zachęca do przedsiębiorczości. Użytkownik portalu uczy się sprawczości, stając w roli projektanta procesu realizacji inicjatywy lub samej fizycznej jej formy.

Analogowa forma dotarcia do użytkowników została opracowana w postaci broszury, której prototyp znajduje się w aneksie do rozprawy. **Broszura** ma formę składanego informatora, zaprojektowanego w celu przystępnego wyjaśnienia działania platformy oraz zachęcenia do aktywnego uczestnictwa. Na odwrocie broszury umieszczono plakat ilustrujący dwie historie sukcesu – przykłady zrealizowanych inicjatyw związanych z przestrzenią publiczną, które powstały dzięki portalowi Impuls.

W pełni rozłożona broszura może pełnić funkcję plakatu i być eksponowana na tablicach ogłoszeń lub klatkach schodowych, zwiększając jej zasięg oddziaływania. Estetyka projektu została dopasowana do potrzeb potencjalnych odbiorców, aby była przystępna i atrakcyjna.

³⁶⁸ Fundacja na Rzecz Studiów Europejskich i inni, Nowa ..., op. cit., s. 11.

7.2. Mechanizm grywalizacji na Portalu

Kluczowym elementem, odróżniającym omawiany portal od innych stron służących do prowadzenia projektów partycypacyjnych, jest **grywalizacja**.

Grywalizacja (ang. *gamification*) polega na zastosowaniu elementów i zasad projektowania gier, takich jak dynamika, estetyka czy mechanika, w kontekstach niezwiązanych bezpośrednio z grami. Kluczowa różnica między grami a grywalizacją tkwi w ich celach. Podczas gdy gry są tworzone głównie w celu dostarczenia rozrywki, grywalizacja wykorzystuje elementy zabawy jako narzędzie do osiągnięcia konkretnych, wcześniej założonych celów³⁶⁹.

Celem grywalizacji jest zwiększenie zaangażowania użytkowników, poprawa efektywności procesów lub organizacji, a także wspieranie nauki oraz pozyskiwanie informacji od uczestników. Mechanizmy te mogą być stosowane w szerokim zakresie – od rozwijania umiejętności psychomotorycznych i poznawczych, przez wpływanie na postawy, aż po rozwiązywanie złożonych problemów. Dobrze zaprojektowana grywalizacja umożliwia osiąganie znaczących efektów, często w bardzo szerokiej skali.

Ponadto, grywalizacja może wspierać demokratyczne zaangażowanie społeczne, zachęcając do współpracy, uczestnictwa w procesach decyzyjnych oraz wypracowywania kompromisów³⁷⁰. W odpowiednio atrakcyjnej formie potrafi zmotywować do podjęcia nawet trudnych czy żmudnych zadań, a także wzbudzić zainteresowanie zagadnieniami, które w innym przypadku mogłyby być ignorowane.

Badania potwierdzają pozytywny wpływ grywalizacji na jednostki. Poprawnie zaimplementowane techniki oparte na zasadach gier mogą skutecznie angażować, informować, edukować oraz wspierać procesy rozwiązywania problemów³⁷¹.

Grywalizacja, dzięki swojemu potencjałowi, staje się coraz częściej stosowanym narzędziem w różnych dziedzinach, od edukacji, przez zarządzanie, aż po działania partycypacyjne.

Stworzony na portalu system grywalizacji zawiera punktowanie aktywności, odznaki, rankingi i poziomy. Grywalizacja ma wspierać użytkowników i ukierunkowywać ich na współpracę i dobre prowadzenie projektu.

W kontekście portalu spełnia ona następujące funkcje:

1. **Tworzenie sieci pomocy:** System grywalizacji sprzyja integracji mieszkańców wokół wspólnych celów. Nagradzane jest nawiązywanie kontaktów z sąsiadami oraz partnerstw z instytucjami lub organizacjami pozarządowymi.
2. **Współpraca:** Podczas realizacji inicjatyw dzielenie się obowiązkami nagradzane jest dodatkowymi punktami i odznakami. Celem jest zachęcenie do zaangażowania jak największej liczby osób w prace przy projekcie, co buduje społeczność i poczucie odpowiedzialności za inicjatywę.

³⁶⁹ Siadkowski J., Grywalizacja : zrób to sam! : poradnik., Warszawa, Fundacja Orange, 2014.

³⁷⁰ <https://cooperativecity.org/2021/03/12/gamification-and-new-scenarios-for-digital-participation-tools-and-methods/>, [dostęp: 10.07.2024].

³⁷¹ Hamari J., Koivisto J., Sarsa H., Does Gamification Work? — A Literature Review of Empirical Studies on Gamification., w: proceedings of the 47th Hawaii International Conference on System Sciences, IEEE, Hawaii, 2014.

3. **Określanie celów:** Dzięki systemowi punktów, poziomów i odznak, w łatwy sposób można zidentyfikować osoby lub organizacje, które chętnie nawiązują współpracę, mogą pomóc w konkretnych działaniach lub służyć doradztwem. Łatwiej też zachęcić do jednorazowej pomocy przy inicjatywie, kiedy jest jasno określony jej zakres, a osoba zaangażowana buduje przy tym swoją pozycję na portalu.
4. **Budowanie wiarygodności:** Zdobywanie kolejnych punktów i odznak lub tworzenie szerokiej sieci kontaktów, buduje wiarygodność danego użytkownika i zaufanie do niego. To z kolei może pomóc w zdobywaniu potrzebnych zasobów lub uzyskaniu większego wsparcia dla swojej inicjatywy.
5. **Podnoszenie jakości projektów:** System nagradza współpracę oraz profesjonalne zarządzanie projektami, co przyczynia się do ich wyższej jakości. Obejmuje to wykorzystanie dostępnych narzędzi na portalu m.in. do tworzenia harmonogramów czy kosztorysów lub skutecznej komunikacji.

Grywalizacja na portalu opiera się na kilku kluczowych mechanizmach:

1. **System Punktów i Poziomów:** Każdy użytkownik, który angażuje się w działalność na portalu – czy to poprzez wykonywanie zadań w ramach inicjatyw, dzielenie się zasobami lub nawiązywanie nowych współprac – zdobywa punkty. Liczba punktów odzwierciedla doświadczenie i zaangażowanie użytkownika. Im więcej punktów zgromadzi dana osoba, tym wyższy poziom osiąga, co przekłada się na dodatkowe możliwości na platformie, jak na przykład organizacja własnych inicjatyw lub możliwość pisanie na forum. Dzięki punktom budowana jest także wiarygodność i rozpoznawalność, co jest szczególnie ważne w przypadku małych organizacji pozarządowych, grup nieformalnych czy samych mieszkańców.
2. **Odznaki:** System odznak, stanowiący integralną część portalu, pełni funkcję nie tylko motywacyjną, ale również identyfikacyjną, umożliwiając wizualne przedstawienie osiągnięć użytkowników. Odznaki są przyznawane za określone działania realizowane na rzecz społeczności, a ich wybór i ekspozycja przy awatarze pozwalają użytkownikom na podkreślenie cech lub aktywności, z którymi pragną być kojarzeni.
Podstawowe odznaki przyznawane są za działania wspierające budowę społeczności, realizację inicjatyw oraz pomoc w ich organizacji. Są one dostępne dla wszystkich użytkowników. Z kolei odznaki wyjątkowe przyznawane są za szczególne osiągnięcia lub zaangażowanie w określone działania. Ich ekskluzywność, wynikająca z ograniczonej liczby odbiorców, nadaje im prestiżowy charakter, wzmacniając element rywalizacji i motywując do realizacji ambitnych celów. Odznaki wyświetlane na profilach użytkowników symbolizują ich zaangażowanie w poprawę jakości życia w mieście, podkreślając ich wkład w działalność społeczną i aktywność w obrębie platformy.
3. **Rankingi i Wyzwania:** Użytkownicy rywalizują ze sobą w ramach różnych wyzwań, które mogą obejmować realizację określonej liczby projektów, zebranie określonej liczby uczestników lub wypełnienie innych celów związanych z działalnością na portalu. Rankingi motywują do ciągłego doskonalenia się i podejmowania nowych wyzwań. Dla najlepszych użytkowników mogą być przewidziane nagrody

w postaci dostępu do warsztatów, webinarów lub szkoleń z tematyki związanej z przestrzenią miejską, a także mentoring od ekspertów lub partnerstwo z lokalnymi organizacjami.

4. **System Wsparcia i Kooperacji:** Grywalizacja nie ogranicza się tylko do rywalizacji – ważnym elementem jest również współpraca. Użytkownicy mogą łączyć siły, aby wspólnie realizować większe projekty. Współpraca jest nagradzana dodatkowymi punktami lub odznakami, co zachęca do działania zespołowego.

Podsumowując, portal stanowi nowoczesne narzędzie, które dzięki realizacji oddolnych inicjatyw, stymuluje rozwój lokalnych społeczności oraz wspiera tworzenie Ww

Dzięki zbieraniu informacji na temat lokalnych zasobów oraz włączeniu grywalizacji do systemu działania, platforma umożliwia realizację różnorodnych inicjatyw przyczyniających się do poprawy warunków życia i budowania silniejszych więzi społecznych.

7.3. Funkcjonalności portalu i system zbierania punktów

Serwis lub inaczej system to zestaw funkcjonalności, działań użytkowników i danych, które wchodzą ze sobą w interakcję. Wartość systemu to natomiast wynik tych interakcji, stanowiący zestaw celów, które potrafi on zrealizować.

7.3.1. Użytkownicy i ich potrzeby

Portal umożliwia korzystanie z jego zasobów przez różne grupy użytkowników.

- ▣ Organizacje pozarządowe lub instytucje publiczne mogą realizować swoje inicjatywy, zgłaszać potrzeby bądź oferować wsparcie i zasoby.
- ▣ Przedstawiciele Rad Osiedli lub Urzędów Miast mają szansę zdobywać informacje o potrzebach i problemach na danym terenie, co wspiera proces konsultacji społecznych lub stanowi bazę wiedzy do zgłaszania projektów, np. w ramach Wrocławskiego Budżetu Obywatelskiego lub Funduszu Osiedlowego.
- ▣ Portal umożliwia wgląd w planowane i realizowane inicjatywy, w tym te koordynowane przez inne jednostki administracyjne, co pozwala Radom Osiedla lub lokalnym liderom lepiej planować działania.
- ▣ Mieszkańcy mogą udostępniać swoje zasoby, oferować wsparcie lub dołączać do wydarzeń, bez konieczności organizowania własnych inicjatyw.

7.3.2. Funkcjonalności portalu

Poniżej przedstawiono przegląd funkcjonalności portalu przeznaczonych dla mieszkańca, który chce zrealizować swoją inicjatywę.

1. Rejestracja i konto użytkownika

- 1.1. Załóż konto:** Wejdź na platformę **Impuls**, wypełnij formularz rejestracyjny i utwórz darmowe konto.
- 1.2. Zaloguj się:** po utworzeniu konta masz możliwość zalogować się do niego z każdego urządzenia i przeglądarki, która jest wspierana przez portal.
- 1.3. Zresetuj hasło:** Jeśli zapomnisz swoje hasło, możesz ustawić nowe. Na podany adres e-mail, jeśli istnieje on w naszej bazie, zostanie wysłana wiadomość z linkiem do zresetowania hasła.
- 1.4. Usunięcie konta i prośba o zapomnienie:** Portal pozwala na usunięcie Twojego konta, jeśli odczuwasz taką potrzebę. Dodatkowo zgodnie z RODO możesz poprosić nas o przedstawienie lub usunięcie wszystkich danych zgromadzonych o Tobie.

2. Przegląd Inicjatyw

2.1. Przeglądaj inspiracje: Inicjatywy, które zostały zrealizowane lub są w trakcie realizacji są dostępne w postaci galerii.

2.2. Szukaj inspirujących projektów

2.2.1. Sortuj wyniki: Wybierz kategorie i podkategorie, które Cię interesują: stan (*w trakcie/ przyszłe/ zakończone*); typ inicjatywy (*miejsce/ wydarzenie*); zasięg (*podwórko/ ulica/ osiedle/ dzielnica/ całe miasto/ region/ kraj*); główni zainteresowani (*rodzice z dziećmi, seniorzy, sąsiedzi, młodzież* itp.); tematyka (*rewitalizacja/ naprawa/ uporządkowanie/ zieleni/ bezpieczeństwo, społeczność/ kultura/ inne*)

2.2.2. Dostosuj lokalizację: Wybierz lokalizację, aby zobaczyć projekty z Twojej okolicy lub dalszych dzielnic.

2.2.3. Użyj filtrów: Filtruj projekty według popularności, daty dodania, liczby uczestników lub zdobytych odznaczeń.

2.3. Zapoznaj się ze szczegółami inicjatywy

2.3.1. Kliknij na inicjatywę: Otwórz szczegóły wybranego projektu, aby zobaczyć opis, zdjęcia, lokalizację, daty i inne istotne informacje.

2.3.2. Przeczytaj opisy: Zwróć uwagę na opis sytuacji zastanej, cele projektu, plan działań oraz rezultaty.

2.3.3. Sprawdź kto współtworzył projekt: Zwracaj szczególną uwagę na osoby lub organizacje z odznaczeniami - będą one pomocne, jeśli zdecydujesz się na realizację swojej inicjatywy.

2.4. Śledź trendy, zapisuj inspiracje, dodawaj do ulubionych

2.4.1. Zobacz Trendujące Projekty: Sprawdź, które projekty cieszą się największym zainteresowaniem i zaangażowaniem. To pomoże Ci zrozumieć, jakie inicjatywy zbierają wokół siebie aktywną społeczność.

2.4.2. Przeglądaj Nowości: Sprawdzaj najnowsze projekty, aby być na bieżąco z tym, co się dzieje w okolicy oraz aby angażować się w nowe przedsięwzięcia.

2.4.3. Zapisz interesujące inicjatywy: Dodaj wybrane projekty do swojej listy *Ulubionych*, aby wrócić do nich później, na bieżąco śledzić postępy w pracach lub dostawać powiadomienia o nadchodzących wydarzeniach związanych z inicjatywą.

2.5. Kontaktuj się z twórcami inicjatyw: Jeśli masz pytania lub potrzebujesz dodatkowych informacji na temat konkretnego projektu, skontaktuj się z jego twórcami. Użyj opcji *Napisz wiadomość*, aby uzyskać dodatkowe informacje, wskazówki lub zaprosić twórców do wspólnej realizacji kolejnych działań.

2.6. Twórz nowe lub dołącz: Po zapoznaniu się z inicjatywami możesz zdecydować się na realizację własnego pomysłu lub dołączyć do istniejącego projektu.

3. Rozbuduj Profil

- 3.1. **Dodaj zasoby do udostępnienia:** Rozbudowując swój profil, możesz zadeklarować przedmioty, które jesteś gotów udostępnić innym użytkownikom w ramach realizowanych projektów. Przypisz je do jednej z kategorii (*narzędzia/ wydarzenia/ elektryka i elektronika/ transport/ inne*). Możesz krótko opisać, co udostępniasz, w jakiej ilości, na jak długo lub na jakich warunkach.
- 3.2. **Dodaj chęć pomocy:** Jeśli chcesz aktywnie wspierać projekty innych, możesz określić, w jaki sposób jesteś gotów pomóc. Może to obejmować prace porządkowe, sadzenie roślin, rozwieszanie plakatów czy pomoc w organizacji wydarzeń. W ten sposób inni użytkownicy będą wiedzieli, na kogo mogą liczyć przy swoich inicjatywach.
- 3.3. **Dodaj ekspertyzę i umiejętności:** Profil możesz wzbogacić o informacje na temat swoich umiejętności i wiedzy eksperckiej. Może to być dobór odpowiednich roślin, zarządzanie projektami, prace elektryczne, wiedza na temat projektowania mebli czy jakiegokolwiek inne talenty, które mogą być pomocne w realizacji projektów w przestrzeni publicznej. Dzięki temu inni użytkownicy będą mogli zaprosić Cię do pomocy przy konkretnych zadaniach.
- 3.4. **Poszerzaj sieć kontaktów:** Strona umożliwia dodawanie innych użytkowników do swojej sieci znajomych. Dzięki temu będziesz mógł śledzić ich projekty, łatwiej zapraszać do współpracy oraz dzielić się pomysłami. Rozbudowa sieci znajomych zwiększa Twoje możliwości działania na rzecz lokalnej społeczności.
 - 3.4.1. Zaproś swoich sąsiadów. Możecie stworzyć grupę wspólnoty mieszkaniowej lub podwórka. Do tych osób najłatwiej będzie Ci dotrzeć osobiście lub rozwieszając plakaty zachęcające do dołączenia do portalu.

4. Inicjowanie Własnego Projektu

- 4.1. **Rozpoczęcie inicjatywy:** Po uzyskaniu odpowiedniej liczby punktów, odblokowuje się możliwość stworzenia własnego projektu. Podstawowym elementem jest określenie celu, jaki chcesz osiągnąć. Może to być np. sadzenie kwiatków na podwórku, odnowienie ławki, zorganizowanie koncertu ulicznego lub pchlego targu.

Pamiętaj, że Twoja inicjatywa musi wносить wartość do społeczności, nie może służyć celom komercyjnym ani naruszać zasad szacunku do innych.
- 4.2. **Kategorie projektu:** Określ typ inicjatywy (*miejsce/ wydarzenie*); zasięg (*podwórko/ ulica/ osiedle/ dzielnica/ całe miasto/ region/ kraj*); głównych zainteresowanych (*rodzice z dziećmi, seniorzy, sąsiedzi, itp.*); tematykę (*rewitalizacja/ naprawa/ uporządkowanie/ zieleni/ bezpieczeństwo, społeczność/ kultura/ inne*)
- 4.3. **Tytuł:** Nazwij swoją inicjatywę chwytliwie i zwięźle, np. "Nasze zielone podwórko" czy "Muzyczna ulica Pokoju – zbieramy fundusze na nowe huśtawki".
- 4.4. **Miejsce:** Oznacz na mapie proponowaną lokalizację swojej inicjatywy oraz rysując kształt, określ zasięg oddziaływania (w tym zasięgu inicjatywa będzie miała większą wagę przy wyświetlaniu dostępnych opcji).
- 4.5. **Termin:** Określ, formę inicjatywy (*wydarzenie jednorazowe/ cykliczne/ projekt*) oraz czas trwania lub termin rozpoczęcia i zakończenia. Zaplanuj wydarzenia powiązane z inicjatywą oraz jej przebieg. Szczegóły możesz dodać później.
- 4.6. **Opis inicjatywy:** Zawrzyj cel działań i motywację stojącą za Twoją aktywnością. Możesz napisać kogo zapraszasz i dlaczego warto dołączyć.

- 4.7. **Skorzystaj z narzędzi:** Strona oferuje narzędzia wspierające planowanie takie jak: wstępny kalkulator kosztów, lista potrzebnych materiałów, harmonogram realizacji.
- 4.8. **Opublikuj:** Po opracowaniu projektu zostaje on opublikowany na stronie internetowej, w celu zainteresowania pozostałych mieszkańców.

5. Zapraszanie do Współpracy

- 5.1. **Komunikuj się z innymi:** Skorzystaj z wewnętrznego systemu wiadomości na stronie, aby zaprosić osoby i organizacje z Twojej sieci do współpracy nad inicjatywą. Jeśli nie ma ich jeszcze na portalu, możesz w prosty sposób wysłać zaproszenie do dołączenia na maila lub udostępnić projekt w mediach społecznościowych.
- 5.2. **Zgłaszaj zapotrzebowanie:** Tworząc profil swojej inicjatywy jasno określ, jakiego wsparcia potrzebujesz. Podając liczbę wolontariuszy, rodzaj usług oraz wymaganych ekspertów, ułatwisz innym odpowiedź na Twoje zaproszenie do współpracy. To samo dotyczy zapotrzebowania na zasoby materialne czy lokal. Nawet jednorazowe, mniej zobowiązujące formy pomocy, mogą przyczynić się do osiągnięcia oczekiwanych rezultatów.
- 5.3. **Zapraszaj do współpracy:** Wyszukuj osoby o interesujących Cię umiejętnościach lub chętnych do pomocy, a także organizacje i instytucje o pasujących obszarach działania. Możesz filtrować po obszarze, dostępności lub profesji. Zgłaszaj się do miejsc, które deklarują posiadanie poszukiwanych przez Ciebie zasobów. Pisząc do nich bezpośrednio, skracasz czas potrzebny na osiągnięcie celu.
- 5.4. **Szukaj wsparcia wśród znajomych:** Zastanów się czy należysz do jakiejś grupy działającej w skali osiedla lub miasta, która może Cię wspomóc w inicjatywie. Może być to klub seniora, klub sportowy, klub miłośników sztuki, nieformalna grupa motocyklowa, grupa teatralna.
- 5.5. **Twórz grupy projektowe:** Stwórz dla swojego projektu dedykowaną grupę, która usprawni komunikację z jej członkami. W grupie tej możecie wspólnie planować kolejne kroki, dyskutować na temat pomysłów oraz dzielić się zadaniami. Każda grupa ma dostęp do wspólnego kalendarza, narzędzi do komunikacji i miejsca na przechowywanie plików.

6. Elementy Grywalizacji

- 6.1. **Zdobywaj punkty za zaangażowanie:**
 - 6.1.1. Za każde działanie związane z realizacją projektu otrzymasz punkty.
 - 6.1.2. W powiadomieniach znajdziesz informacje, ile punktów zostało przyznanych za ostatnie wykonane aktywności oraz sugestie, jakie aktywności możesz podjąć, aby osiągnąć następny poziom.
 - 6.1.3. W panelu postaci znajdziesz informacje, na którym poziomie się znajdujesz, jaki jest Twój postęp oraz ile punktów brakuje do osiągnięcia następnego poziomu.
 - 6.1.4. **Punkty zdobywasz za:**
 - ☐ dołączenie do istniejącej lub utworzenie nowej inicjatywy,
 - ☐ dzielenie się zasobami lub swoimi umiejętnościami z innymi,
 - ☐ zapraszanie nowych osób do dołączenia do portalu lub obecnych użytkowników do współpracy,
 - ☐ rozplanowanie inicjatywy i zarządzanie nią,

- ❑ podejmowanie kolejnych kroków zbliżających do realizacji inicjatywy oraz za każde ukończone zadanie i etap projektu,
- ❑ dzielenie się informacjami - w postaci zdjęć, filmików lub notek - na temat poszczególnych etapów realizacji inicjatywy.

6.1.5. Dokładniejszy opis przyznawanych punktów znajduje się części [Ścieżka użytkownika](#).

6.2. Odblokuj Odznaki: W miarę postępów w realizacji projektu, odblokowuj odznaki za osiągnięcia. Każda odznaka reprezentuje konkretną umiejętność lub osiągnięcie, np. *Sąsiedzka Prawa Ręka* za dołączenie do 15 inicjatyw, *Złota Rączka* za dodanie 5 umiejętności na profilu lub *Diamentowe pióro* za bycie pierwszą osobą, która napisała 50 postów na forum. Wybierz jedną ze zdobytych odznak i umieść ją przy swoim zdjęciu profilowym. W ten sposób określasz, z jaką cechą chcesz, by inni Cię identyfikowali. Zbierając odznaki budujesz także swoją wiarygodność i rozpoznawalność jako [Aktywny Mieszkaniec/Mieszkanka](#).

Przykładowe odznaki wraz z działaniami, które trzeba podjąć żeby je osiągnąć, znajdują się na stronie 225.

6.3. Rywalizuj w Rankingu Społeczności: Zdobyte punkty i odznaki - zarówno przez Ciebie jak i Twoją inicjatywę - są wliczane do ogólnego rankingu społeczności. Sprawdź, jak wypadacie na tle innych użytkowników i projektów oraz rywalizuj o miano najbardziej zaangażowanego mieszkańca lub o najlepiej realizowaną inicjatywę. Ranking jest aktualizowany na bieżąco, a najlepsi użytkownicy i projekty są wyróżniane na stronie głównej.

6.4. Promuj swoją inicjatywę: Wygeneruj token - naklejkę, która umieszczona w widocznym miejscu, będzie oznaczała przynależność do *Sieci Aktywnej Społeczności*.

6.5. Świątuj sukcesy z innymi: Po zakończeniu każdego projektu, cała społeczność może świętować wspólne osiągnięcia. Twój projekt zostanie wyświetlony w sekcji *Sukcesy Społeczności*, a Ty i Twój zespół otrzymacie publiczne uznanie za wasze działania. Dodatkowo, możesz podzielić się swoją historią sukcesu na profilu inicjatywy, inspirując innych do podjęcia działań.

6.6. Zbieraj feedback: Otrzymuj komentarze od innych użytkowników uczestniczących w inicjatywie, które pozwolą Ci rozwijać swoje umiejętności organizacyjne i lepiej planować przyszłe akcje.

7. Plan Projektu

7.1. Zdefiniuj Cele Ogólne: Co chcesz osiągnąć poprzez realizację projektu?

Na przykład, jeśli Twoim celem jest rewitalizacja podwórka, ogólnym celem może być "Stworzenie przyjaznej i estetycznej przestrzeni dla mieszkańców".

7.2. Zdefiniuj Cele Szczegółowe: Podziel cel ogólny na mniejsze, bardziej szczegółowe zadania, które będą prowadzić do jego realizacji.

Na przykład:

- ❑ "Nawiązanie współpracy z lokalnym partnerem."
- ❑ "Pozyskanie funduszy na zakup farb do malowania ławki."
- ❑ "Zaangażowanie co najmniej pięciu sąsiadów do wspólnego sadzenia kwiatów."
- ❑ "Organizacja dnia sprzątanego podwórka, w którym weźmie udział co najmniej 10 osób."
- ❑ "Ustawienie koszy na śmieci w strategicznych miejscach."

- 7.3. Podziel inicjatywę na etapy i przypisz im zadania:** Zaplanuj, jakie kroki musisz podjąć, aby zrealizować swoją inicjatywę.

Na przykład:

- a. Planowanie:** Zebranie zespołu, przygotowanie listy potrzebnych materiałów i narzędzi, kontakt z lokalnymi partnerami, promocja inicjatywy.
- b. Przygotowania:** Współpraca z lokalnymi partnerami, załatwianie pozwoleń, jeśli jest to konieczne, zakup materiałów, organizacja spotkań informacyjnych dla mieszkańców.
- c. Realizacja:** Prace na miejscu, w tym sprzątanie, sadzenie roślin, odnowienie obiektów małej architektury.
- d. Finał:** Zakończenie prac, zorganizowanie wydarzenia podsumowującego, np. sąsiedzkiego spotkania.

- 7.4. Określ wstępny harmonogram:** Określ ramy czasowe poszczególnych etapów projektu i spróbuj przewidzieć ewentualne opóźnienia. Jeśli będziesz starać się o dofinansowanie z programów wsparcia inicjatyw oddolnych, wpisz terminy złożenia dokumentów.

- 7.5. Stwórz plan minimalny:** Zastanów się, co możesz zrobić, jeśli nie uda się zrealizować wszystkiego, co planujesz.

Na przykład:

- ☐ "Jeśli nie zbiorę wystarczającej liczby osób do zrealizowania całego projektu, skoncentruję się na najważniejszym zadaniu, jakim jest posprzątanie podwórka."
- ☐ "Jeśli nie znajdziemy potrzebnego sprzętu do zorganizowania koncertu plenerowego, poszukamy salki do wynajęcia, w której zorganizujemy bardziej kameralne wystąpienie."
- ☐ "Jeśli nie dostanę dofinansowania na większe prace na podwórku, zorganizuję zbiórkę wśród sąsiadów i przeprowadzimy prace na własny koszt."

- 7.6. Modyfikuj plan:** Plany się zmieniają, szczególnie kiedy tak wiele zależy od innych osób. Bądź otwarty/a na zmiany. Do tego etapu możesz wracać tak często, jak tego potrzebujesz.

8. Realizacja Inicjatywy

8.1. Promuj inicjatywę i zbierz zespół.

- 8.1.1. Udostępnij profil inicjatywy:** Dzięki mediom społecznościowym, np. grupom tematycznym, możesz dotrzeć do nowych grup odbiorców.
- 8.1.2. Wygeneruj plakat i ulotki:** Możesz stworzyć plakaty, ulotki lub posty do mediów społecznościowych bezpośrednio w platformie. Na każdym znajdzie się QR kod prowadzący do profilu inicjatywy.
- 8.1.3. Promuj za pomocą tokenów:** Wygeneruj jeden z 3 rodzajów tokenów - personalny dla konkretnego lokalu mieszkalnego/domu; sąsiedzki dla zespołu mieszkalnego - kamienicy, bloku, sąsiadujących domów; aktora lokalnego dla organizacji, stowarzyszenia, przedsiębiorcy, usługodawcy lub każdej zorganizowanej grupy.
 - ☐ Token jest znakiem obecności w *Sieci Aktywnej Społeczności*. Możesz go przykleić w widocznym miejscu - w oknie, na drzwiach wejściowych, tablicy ogłoszeń czy przy ladzie recepcji.
 - ☐ Możesz również wygenerować token dla osób, które nie mają takiej możliwości. To pozwoli im poczuć się częścią społeczności.

- 8.2. Przygotowanie do realizacji:** Po zebraniu zespołu (nawet jeśli nie całego), przejdź do zaprezentowania wstępnego planu działania. Omów z zespołem szczegóły i podziel się zadaniami - ktoś może pomóc w transporcie, a ktoś wybrać odpowiednie rośliny do posadzenia. Możesz to zrobić online, korzystając z narzędzi dostępnych na stronie, takich jak kalendarz wydarzeń, system wiadomości grupowych czy tablica projektowa. Jednak pamiętaj, że spotkania w rzeczywistości są bardzo ważnym elementem budowania się społeczności wokół inicjatywy.
- 8.3. Zarządzanie zasobami:** Ustal, jakie materiały i narzędzia będą potrzebne do realizacji projektu. Stwórz listę potrzebnych zasobów, a następnie zastanów się jak je pozyskać. Możesz szukać wsparcia wśród zawiązanych partnerstw, zakupić coś samodzielnie, pozyskać od sponsorów lub zebrać wśród mieszkańców. Możesz również skorzystać z funkcji na stronie, która umożliwia zgłoszenie zapotrzebowania na profesjonalne doradztwo, konkretne przedmioty lub usługi zarówno od społeczności mieszkańców jak i organizacji.
- 8.4. Finansowanie inicjatywy:** Przejrzyj listę dostępnych programów umożliwiających finansowanie projektów społecznych.
- 8.5. Zrób przegląd ram prawnych:** Możliwe, że trzeba będzie poinformować osoby zarządzające wybranym terenem/budynkiem o inicjatywie lub zwrócić się do nich z wnioskiem o pozwolenie.
- Sprawdź więc:
- ☐ Kto jest właścicielem działki/budynku?
 - ☐ Kto jest zarządcą budynku?
 - ☐ Jeśli Twoja inicjatywa ma odbywać się w zielonej przestrzeni publicznej, takiej jak park czy bulwar, możliwe jest, że będziesz musiał/a uzyskać pozwolenie od Zarządu Zieleni Miejskiej (ZZM).
- 8.6. Partnerstwo lokalne:** Idź na spotkanie do Centrum Aktywności Lokalnej, Rady Osiedla lub innego aktywnego miejsca społecznościowego.
- ☐ Sprawdź godziny dyżurów lub umów się na spotkanie z osobą koordynującą / animującą.
 - ☐ Przygotuj plakat i/lub ulotki dotyczące Twojej inicjatywy, by móc je zostawić w punkcie informacyjnym.
 - ☐ Przygotuj się do spotkania, korzystając np. z tego schematu i przeglądając listę dostępnych narzędzi i programów do realizacji projektów społecznych.
 - ☐ Wypytaj o obecne aktywności i inicjatywy, dostępne zasoby (narzędzia, materiały, sala, itp.), istniejące współprace i kolaboracje. Bądź otwarty/a na różne pomysły i propozycje.
 - ☐ Wypytaj o możliwe formy pomocy formalnej, logistycznej lub finansowej.
 - ☐ Możesz od razu wpisywać zbierane informacje w Panelu Inicjatywy lub na wydrukowanym formularzu.
- 8.7. Znajdź wsparcie w Organizacji Pozarządowej:** We Wrocławiu funkcjonuje wiele organizacji pozarządowych, grup formalnych czy stowarzyszeń. Przejrzyj listę organizacji zarejestrowanych na portalu lub ogólnodostępną listę wszystkich organizacji pozarządowych z Wrocławia i z Polski.
- 8.7.1. Dołącz do innych:** Zastanów się, czy Twoja inicjatywa może zostać zrealizowana w ramach innego, już istniejącego przedsięwzięcia? W tym celu przejrzyj zakładkę "Inicjatywy". Dołączając do innych, możesz rozszerzyć ich pole działania o swoje pomysły lub wesprzeć swoją dyspozycyjnością i umiejętnościami większy projekt.

8.7.2. Organizacje z okolicy: Poszukaj w najbliższym sąsiedztwie organizacje, które mogą Cię wspomóc w realizacji inicjatywy. Może to być wsparcie merytoryczne, pomoc z dotarciem do odbiorców lub udostępnienie zasobów. Może znajdziesz tam wolontariuszy albo dostaniesz namiary na inne przyjazne miejsca w okolicy.

8.7.3. Organizacje działające w podobnej tematyce: Wyszukaj kilka najbardziej pasujących i/lub najbliższych organizacji pozarządowych lub stowarzyszeń zajmujących się tematyką zbliżoną do Twojej inicjatywy i oznacz je na mapie. Możesz tam uzyskać cenną wiedzę i dowiedzieć się o doświadczeniach innych.

Przykład: Chcąc założyć ogród społeczny lub park kieszonkowy, szukaj w kategorii *ekologia*, ale też w *rozwój lokalny*. Chcąc zorganizować zajęcia ruchowe dla seniorów, szukaj w kategorii *sport*, *turystyka*, *rekreacja* lub *w edukacja*, *wychowanie*.

8.8. Znajdź potencjalnych partnerów z okolicy:

8.8.1. Nie ograniczaj się do z góry określonych obszarów działalności potencjalnych miejsc partnerskich. Sojusznikiem Twojej inicjatywy może okazać się instytucja, która na pierwszy rzut oka nie jest zgodna z poszukiwanym profilem. Warto jednak w takich miejscach rozglądać się za niezbędnymi zasobami lub zaangażowanymi osobami. Możliwe, że zaoferują one przestrzeń do spotkań, wsparcie merytoryczne, udział w formie prelekcji lub przekazanie prac na aukcję charytatywną. Inspiracji warto szukać w otoczeniu, które może kryć nieoczywiste możliwości współpracy.

Zastanów się, które z poniższych miejsc mogą chcieć się zaangażować w inicjatywę:

- ☐ Kluby osiedlowe, kluby seniora;
- ☐ Ogródki działkowe;
- ☐ Szkoły, przedszkola;
- ☐ Uczelnie wyższe;
- ☐ Oddziały biblioteki miejskiej;
- ☐ Domy kultury, ogniska muzyczne, ogniska artystyczne;
- ☐ Szkoły rysunku, tańca, językowe;
- ☐ Kluby sportowe;
- ☐ Artysci, rzemieślnicy, rękodzielnicy, graficy;
- ☐ Biura architektoniczne, projektowania krajobrazu, urbanistyczne, konserwatorskie;
- ☐ Inne...

8.10. Koordynacja z zespołem i partnerami: Przypisz zadania poszczególnym członkom zespołu, bazując na ich umiejętnościach, dostępności czy proponowanej formy wsparcia. Użyj narzędzi do zarządzania projektem takich jak tablica zadań czy harmonogram, aby monitorować postępy i upewnić się, że wszystko idzie zgodnie z planem. Pamiętaj o regularnej komunikacji z osobami zaangażowanymi.

8.11. Monitorowanie postępów: W trakcie realizacji inicjatywy regularnie sprawdzaj postępy i w razie potrzeby modyfikuj plan działania. Upewnij się, że wszystkie zadania są realizowane zgodnie z harmonogramem i że wszystkie problemy są rozwiązywane na bieżąco.

- 8.12. Dokumentowanie procesu:** Zadbaj o to, aby dokumentować poszczególne etapy realizacji projektu. Robienie zdjęć, nagrywanie filmów czy prowadzenie notatek pomoże w późniejszym podsumowaniu projektu. Te materiały będą również cennym zasobem, który możesz wykorzystać do promowania kolejnych inicjatyw lub do dzielenia się doświadczeniami z innymi użytkownikami platformy.
- 8.13. Moment realizacji:** O tym, co jest momentem realizacji inicjatywy, decydujesz Ty i Twój zespół. Może być to złożenie wniosku o przyznanie grantu, weekend prac związanych ze sprzątnięciem podwórka lub chwila, w której zaczyna się przedstawienie Waszej grupy teatralnej. Upewnij się, że wszyscy uczestnicy mają potrzebne materiały i wiedzę, jakie zadania mają wykonać. Jeśli to konieczne, przypomnij zasady bezpieczeństwa oraz dobre praktyki pracy w zespole.
- 8.14. Kontynuacja działań:** Ustal, czy Twój projekt wymaga dalszego utrzymania lub monitorowania. Jeśli tak, stwórz harmonogram działań pielęgnacyjnych lub naprawczych. Możesz również zachęcić innych mieszkańców do wzięcia odpowiedzialności za dalsze dbanie o przestrzeń publiczną, którą wspólnie odmieniliście.

9. Podsumowanie i Uznanie

- 9.1. Uznanie:** Po zakończeniu pracy pamiętaj, aby uczcić to, co udało się osiągnąć i podziękować wszystkim za pomoc. To buduje dobrą atmosferę i zachęca do dalszych działań.
- 9.2. Podziel się wynikami:** Udostępnij zdjęcia i opisy z realizacji projektu, aby zainspirować innych. Twoja inicjatywa jest publikowana w galerii *Zrealizowane Inicjatywy*, gdzie może zostać nominowana do wyróżnień takich jak np. projekt miesiąca. Dodatkowo upublicznienie pracy oraz zbieranie polubień na profilu inicjatywy - może pozytywnie motywować osoby w nią zaangażowane do dalszego działania.
- 9.3. Podsumowanie:** Po zakończeniu projektu system automatycznie przyznaje odznaki i dodatkowe punkty wszystkim uczestnikom, którzy przyczynili się do realizacji.
- 9.4. Zostań w kontakcie:** pozostaw kontakt z osobami, które pomagały i myśl o kolejnych inicjatywach oraz współpracach.

7.3.2. System zdobywania punktów na przykładzie realizacji inicjatyw

Poniżej prezentuję kolejne kroki, jakie mieszkaniowiec lub mieszkanka muszą przejść w celu zrealizowania swojej inicjatywy. Każdy etap obejmuje szczegółowo opisane działania, które użytkownik może podjąć, aby awansować na kolejny poziom, a także liczbę punktów doświadczenia (XP) przyznawanych za wykonanie poszczególnych zadań. Wartości przypisane do konkretnych zadań odzwierciedlają ich znaczenie w procesie. Bez odpowiedniej liczby punktów użytkownik nie może przejść do wyższego poziomu, co uniemożliwia dostęp do dalszych działań (Rys. 7.1.). Mechanizm ten pełni dwie istotne funkcje: utrzymuje motywację użytkownika oraz kształtuje jego zachowania. Każdy etap ma jasno określony cel, który wspiera rozwój użytkownika na platformie, sprzyja realizacji inicjatywy lub wzmacnia budowanie społeczności.

A: Rejestracja

Uzupełnienie danych

- ☐ Imię lub nick / 2XP
- ☐ Avatar lub zdjęcie / 1XP
- ☐ Obszar działania (na mapie) / 1XP
- ☐ Kim jesteś? (np. senior/ka, młódzież, rodzic dziecka) / 1XP
- ☐ Co potrafisz? (np. nauczyciel, elektryk, robię grafiki, znam się na roślinach) / 1XP

⇒ Cel użytkownika

Przedstawienie się społeczności.

B: Potwierdzenie tożsamości

- ☐ Zaproszenie min. 3 osób lub organizacji do kontaktów (warunek: musi zostać zaakceptowane) / 5XP
- ☐ Przejrzenie sekcji z inspiracjami i zrealizowanymi projektami / 2XP
- ☐ Jednorazowe logowanie / 1XP
- ☐ Codzienne logowanie przez 5 dni (*strike*) / 3XP

⇒ Cel użytkownika

Nawiązanie pierwszych kontaktów potwierdzających tożsamość oraz zrozumienie, jaki jest cel portalu.

C: Przygotowanie do roli lidera

- ☐ Dołączenie do istniejącej inicjatywy / 45XP (aby dołączyć do inicjatywy stworzonej przez innych użytkowników, można podjąć jedną z dwóch dostępnych ścieżek: 1) Kliknięcie opcji *dołącz* – Po wybraniu tej opcji wyświetli się okienko, w którym użytkownik musi napisać wiadomość do lidera inicjatywy, opisując, w jakim zakresie może wesprzeć projekt. Lider ma następnie możliwość zaakceptowania lub odrzucenia kandydatury. 2) Odpowiedź na zgłoszenie dotyczące poszukiwania ekspertów, umiejętności lub zasobów – Użytkownik może odpowiedzieć na ogłoszenie, wypełniając odpowiednią notkę w okienku. Podobnie jak w pierwszym przypadku, zgłoszenie wymaga zatwierdzenia przez lidera inicjatywy)

- ❑ Dodanie *zasobów do udostępnienia* (np. 5 szt. krzesel, rzutnik, narzędzia ogrodnicze) / 3XP za każde
- ❑ Dodanie *chęci pomocy* (np. w pracach porządkowych, sadzeniu kwiatów, rozwieszaniu plakatów) / 3XP
- ❑ Dodanie *ekspertyzy i umiejętności* (np. prace elektryczne, dobór odpowiedniej roślinności, śpiew, zarządzanie projektem) / 3XP
- ❑ Wygenerowanie tokena / 2XP
- ❑ Zaproszenie do kontaktów osób, miejsc lub organizacji z sąsiedztwa / 1XP za każdą
- ❑ Zaproszenie nowych osób, miejsc lub organizacji do portalu i do kontaktów / 2XP za każdą
- ❑ Zaproszenie organizacji, miejsca lub lidera ukończonej inicjatywy do stworzenia partnerstwa (warunek: musi zostać zaakceptowane) / 25XP

⇒ Cel użytkownika

Przygotowanie się do roli lidera inicjatywy poprzez poszerzanie swojej bazy kontaktów oraz otwartość na pomoc innym. Żeby móc utworzyć swoją inicjatywę, należy zdobyć poparcie organizacji, miejsca lub lidera ukończonej już inicjatywy, którzy wesprą użytkownika w jej realizacji. Drugą możliwością jest dołączenie do istniejącej inicjatywy i poprzez zaangażowanie się w jej realizację, zdobycie koniecznego doświadczenia.

Można też pozostać na tym etapie, służąc pomocą innym - w sposób ciągły lub sporadyczny, w zależności od możliwości.

D: Tworzenie zgłoszenia własnej inicjatywy

- ❑ Uzupełnienie zgłoszenia inicjatywy
 - ♦ Kategoria / 3XP
 - ♦ Tytuł / 3XP
 - ♦ Miejsce / 3XP
 - ♦ Termin / 3XP
 - ♦ Opis / 3XP
 - ♦ Zdjęcie / 2XP
- ❑ Dodanie wydarzenia powiązanego z inicjatywą lub jej przebiegiem / 2XP (jednorazowo)
- ❑ Dodanie min. 1 osoby jako osoby pomocniczej albo organizacji lub miejsca jako partnera inicjatywy (warunek ten po części może zapobiec tworzeniu inicjatyw bez pokrycia) / 15 XP jednorazowo
- ❑ Zgłoszenie poszukiwania chętnych do zaangażowania się osób lub zapotrzebowania na zasoby / 5XP

⇒ Cel użytkownika

Utworzenie własnej inicjatywy i opisanie jej w sposób zrozumiały dla innych. Warunkiem jest utworzenie inicjatywy z inną osobą, organizacją lub miejscem. Ważna jest świadomość, że jej realizacja powinna opierać się na współpracy oraz budowaniu społeczności. Na koniec tego etapu użytkownik ma przygotowany zarys inicjatywy.

E: Upublicznienie inicjatywy

- ❑ Opublikowanie inicjatywy / 30XP
- ❑ Stworzenie planu działania

- ♦ Cele Ogólne / 5XP
 - ♦ Cele Szczegółowe / 15XP
 - ♦ Etapy inicjatywy / 5XP
 - ♦ Wstępny harmonogram / 5XP
 - ♦ Plan minimalny / 15XP
- ☐ Monitorowanie aktywności na profilu inicjatywy/ 3XP

⇒ Cel użytkownika

Upublicznienie pomysłu na inicjatywę oraz stworzenie planu działania, który ułatwi podział obowiązków i nadzorowanie pracami. Ten etap ma na celu także refleksję nad wykonalnością projektu.

F: Rozpoczęcie realizacji inicjatywy

- ☐ Rozwinięcie planu działania / 5XP za każdy punkt planu
- ☐ Dodanie kolejnych osób do grupy projektowej (warunek: zaakceptowanie zaproszenia) / 15XP za osobę
- ☐ Przypisanie zadań do etapów inicjatywy / 5XP za etap
- ☐ Przypisanie osób z grupy projektowej do zadań / 3XP za zadanie
- ☐ Przypisanie terminów realizacji do etapów lub zadań / 1XP za termin
- ☐ Realizacja zadań / 7XP za zadanie
- ☐ Realizacja etapów / 20XP za etap
- ☐ Organizacja spotkań grupy projektowej (oznaczenie w kalendarzu) / 10XP za wydarzenie
- ☐ Stworzenie pierwszego wątku na tablicy projektowej / 5XP
- ☐ Stworzenie każdego kolejnego wątku na tablicy projektowej / 2XP
- ☐ Stworzenie listy potrzebnych zasobów / 2XP
- ☐ Przegląd sekcji : Programy finansujące projekty społeczne / 5XP
- ☐ Przegląd sekcji: Ramy prawne projektów /5XP
- ☐ Skorzystanie z opcji wyszukiwania organizacji pozarządowych / 15XP

⇒ Cel użytkownika

Stworzenie społeczności wokół projektu, co jest kluczowym elementem na tym etapie. Tablica projektowa umożliwia początkowo liderowi, a następnie pozostałym uczestnikom, dzielenie się pomysłami, przysyłanie zdjęć i plików oraz prowadzenie dyskusji. Nagradzane są spotkania, zarówno w formie online jak i na żywo.

Dzięki szczegółowemu rozpisaniu etapów pracy i zadań, uczestnicy mogą lepiej zrozumieć zakres obowiązków i sami zdecydować, których z nich mogą się podjąć.

Przejsięcie na kolejny poziom następuje po zrealizowaniu połowy zaplanowanych etapów lub zadań.

G: Realizacji inicjatywy

- ☐ Dodanie kolejnych osób do grupy projektowej (warunek: zaakceptowanie zaproszenia) / 15XP za osobę
- ☐ Realizacja zadań / 5XP za zadanie
- ☐ Realizacja etapów / 20XP za etap
- ☐ Stworzenie kolejnych wątków na tablicy projektowej / 2XP

- ❑ Organizacja spotkań grupy projektowej (oznaczenie w kalendarzu) / 5XP za wydarzenie
- ❑ Stworzenie planu działań pielęgnacyjnych lub naprawczych (dostępne tylko przy realizacji miejsca jako inicjatywy) / 30XP
- ❑ Przypisanie osób do działań pielęgnacyjnych lub naprawczych / 20XP jednorazowo
- ❑ Udostępnienie zdjęć z realizacji inicjatywy / 10XP
- ❑ Udostępnienie opisu realizacji projektu / 15XP

⇒ **Cel użytkownika**

Ukończenie realizacji inicjatywy oraz refleksja nad przyszłością miejsca (jeśli taka jest specyfika projektu). Ponadto promowane jest dzielenie się efektami pracy i doświadczeniem z realizacji projektu.

H: Dbanie o powstałe miejsce

- ❑ Realizacja działań pielęgnacyjnych lub naprawczych / 30XP
- ❑ Publikacja zdjęć z życia inicjatywy / 2XP

⇒ **Cel użytkownika**

Zachęcanie do troski o zrealizowaną inicjatywę.

E

LVL4

Umożliwia dodatkowo:

- + Wysyłanie spersonalizowanych zaproszeń,
- + Pisanie na forum bez ograniczeń, możliwość zakładania własnych wątków,
- + Udostępnienie swojego projektu w mediach społecznościowych,
- + Tworzenie grup roboczych.

80XP

D

LVL3

Umożliwia dodatkowo:

- + Rozpoczęcie procesu zgłoszenia własnej inicjatywy,
- + Dodawanie osób pomocniczych do inicjatywy,
- + Dodawanie partnerów inicjatywy,
- + Zgłaszanie zapotrzebowania na zasoby,
- + Nabór osób chętnych do zaangażowania,
- + Korzystanie z narzędzi wspierających planowanie.

45XP

C

LVL2

Umożliwia dodatkowo:

- + Dodanie:
- + Dostępnych zasobów,
- + Umiejętności i ekspertyz,
- + Chęci pomocy,
- + Utworzenie własnej inicjatywy,
- + Dołączenie do inicjatywy,
- + Zaproszenie nowych osób/organizacji do dołączenia do portalu,
- + Zaproszenie organizacji / miejsca do stworzenia partnerstwa,
- + Wygenerowanie personalnego tokena,
- + Pisanie prywatnych wiadomości do innych użytkowników,
- + Odpowiadanie na wątki na forum,
- + Udostępnienie projektu w mediach społecznościowych.

13XP

B

LVL1

Umożliwia dodatkowo:

- + Zapraszanie innych do kontaktów,
- + Przeglądanie sekcji z inspiracjami i zrealizowanymi projektami,
- + Śledzenie trendów i zapisywanie inspiracji,
- + Przeglądanie *Trendujących Projektów* i *Nowości*,
- + Zapisywanie interesujących inicjatyw,
- + Kontaktowanie się z osobami liderскими inicjatyw.

5XP

A

start

Umożliwia:

- + Rejestrację
- + Uzupełnienie danych
- + Przeglądanie sekcji z inspiracjami i zrealizowanymi projektami

0XP

F

LVL5

Umożliwia dodatkowo:

- + Wygenerowanie plakatów i ulotek,
- + Korzystanie z kalendarza wydarzeń czy tablicy projektowej,
- + Tworzenie wątków na tablicy projektowej,
- + Stworzenie listy potrzebnych zasobów
- + Przypisywanie zadań kolejnym osobom zaangażowanym w inicjatywę,

+ Przeglądanie sekcji :

- + *Programy finansujące projekty społeczne,*
- + *Ramy prawne projektów,*
- + Skorzystanie z opcji wyszukiwania organizacji pozarządowych.

150XP

G

LVL6

Umożliwia dodatkowo:

- + Stworzenie planu działań pielęgnacyjnych lub naprawczych,
- + Przypisanie osób do działań pielęgnacyjnych lub naprawczych,

- + Udostępnienie zdjęć z realizacji inicjatywy,
- + Udostępnienie opisu realizacji projektu.

230XP

H

LVL7

Umożliwia dodatkowo:

- + Udostępnienie zdjęć z życia inicjatywy,
- + Rozpoczęcie kolejnych inicjatyw,

- + Opublikowanie na portalu „historii sukcesu”, dzieląc się doświadczeniem.

330XP

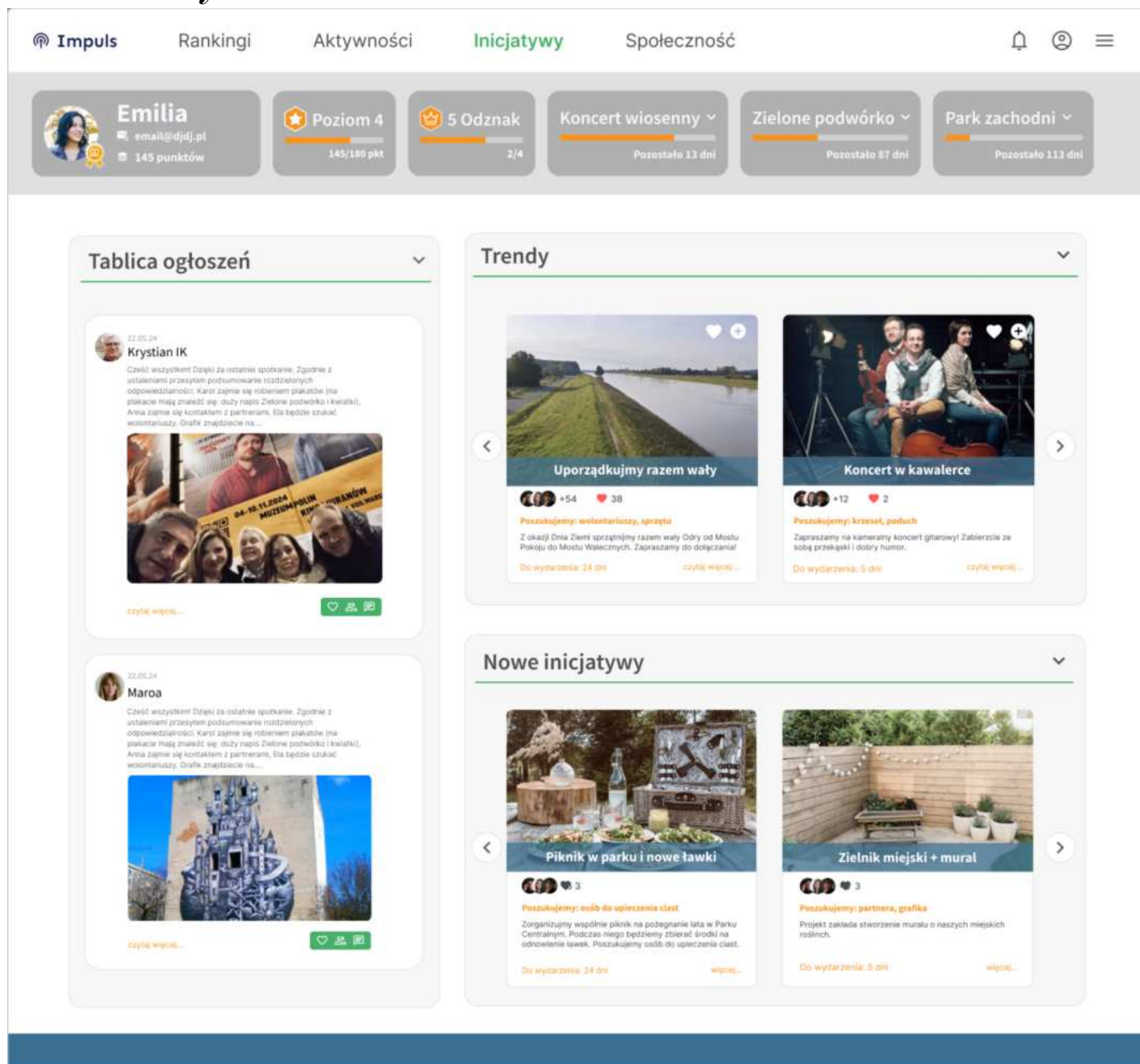
LVL8

Rys. 7.1. System zdobywania punktów.
Opracowanie własne.

Tab.7.1. Przykładowe odznaki, które użytkownicy mogą uzyskać oraz warunki ich zdobycia.

Cel działania	Nazwa odznaki	Warunek do spełnienia	Liczba pkt. doświadczenia
Dodawanie nowych osób do kontaktów	Śmiatek	5 kontaktów	+5XP
	Gadula	25 kontaktów	+50XP
	Ekstrawertyk	100 kontaktów	+300XP
Zaproszenie nowych osób/organizacji/institucji na portal	Rekruter	5 osób	+10XP
	Ambasador Społeczności	25 osób	+30XP
	Łącznik Społeczny	50 osób	+70XP
	Mistrz Sieciowania	100 osób	+150XP
Zgłaszanie pomysłów na inicjatywy	Inicjator	1 pomysł	+50XP
	Pomysłodawca	3 pomysły	+100XP
	Wizjoner	10 pomysłów	+300XP
Zrealizowanie projektów	Realizator	1 projekt	+100XP
	Budowniczy Wspólnoty	3 projekty	+250XP
	Mistrz Projektów	7 projektów	+450XP
	Strateg Lokalnej Zmiany	15 projektów	+1000XP
Dołączanie do inicjatyw innych	Pomocna Dłoń	1 inicjatywa	+10XP
	Uczestnik Zmian	5 inicjatyw	+50XP
	Sąsiedzka Prawa Ręka	15 inicjatyw	+350XP
	Mistrz Lokalnej Zmiany	25 inicjatyw	+500XP
Tworzenie partnerstw	Sojusznik	3 partnerstwa	+ 15XP
	Budowniczy Relacji	7 partnerstw	+30XP
	Partner Strategiczny	15 partnerstw	+50XP
Dzielenie się umiejętnościami	Złota Rączka	5 umiejętności	+5XP
	Skarbnica Umiejętności	10 umiejętności	+15XP
Dzielenie się przebiegiem inicjatywy (zdjęcia lub notki)	Świadek	1 wpis/ zdjęcie	+5XP
	Kronikarz	10 wpisów/ zdjęć	+25XP
	Reporter Społeczny	30 wpisów/ zdjęć	+70XP
Aktywność na forum (komentowanie i udzielanie się w dyskusjach)	Uczestnik	10 postów	+10XP
	Dyskutant	50 postów	+35XP
	Mentor	150 postów	+80XP
Dla pierwszych 10 osób, które stworzyły inicjatywy o tematyce zieleni	Zielony Pionier	Pierwsze 10 osób	+50XP
Dla pierwszego lidera, który ukończył realizację inicjatywy	Złoty Order Aktywności	Pierwsza osoba	+75XP

7.3.3. Przykładowe widoki stron

Rys. 7.2. Ekran »Inicjatywy« do przeglądania trendów i nowości.
Opracowanie własne.

Zielone podwórko

Zieleń

Renowacja

Opis inicjatywy

Zielone Podwórko to inicjatywa mająca na celu przekształcenie podwórka przy ulicy Jaracza w przyjazną, zieloną przestrzeń. Chcemy stworzyć miejsce, które nie tylko będzie oazą spokoju i zieleni, ale również pomoże w praktycznym wykorzystaniu wody deszczowej. W ramach projektu planujemy:

🌱 Posadzenie roślin – kwiatów, krzewów, a może nawet małych drzew, które uczynią przestrzeń bardziej estetyczną i przyjazną dla mieszkańców oraz lokalnej fauny.

💧 Instalację cysterny na wodę deszczową – woda ta będzie wykorzystywana do podlewania roślin, co jest zarówno ekologiczne, jak i oszczędne.

Projekt ma na celu integrację sąsiadów wokół wspólnego celu, a także promowanie praktyk przyjaznych środowisku.

Kogo szukamy?

👋👋👋 Ludzi z pasją do ogrodnictwa – jeśli kochasz rośliny i chcesz podzielić się swoją wiedzą, jesteś idealnym kandydatem!

👋👋👋 Mieszkańców, którzy chcą działać dla swojego sąsiedztwa – niezależnie od doświadczenia, liczą się chęci i otwartość na współpracę.

💡 Osób z pomysłami – twoje propozycje mogą uczynić nasz projekt jeszcze lepszym.

🔧 Majsterkowiczów – potrzebujemy wsparcia przy instalacji cysterny i drobnych pracach technicznych.

Dołącz do nas, by wspólnie tworzyć zieleni na naszym podwórku i budować zaangażowaną społeczność! Zgłoś się już dziś – każde wsparcie ma znaczenie! 🌱

Zespół

👤 +5

Lider

Barbara Nowak

Główny partner

CAL Grunwald

O inicjatywie

❤️ 38 polubień

📅 2 wydarzenia

🕒 początek 1.04 koniec 30.09

🔧 4 etapy

📍 miejsce ul. Jaracza 205, Wrocław

Etapy

Etap 1

Etap 2

Etap 3

Etap 4

Etap 2

1 kwietnia - 15 lipca

Szykujemy się do prac! Na tym etapie należy pozyskać wszystkie zgody na zasadzenie oraz znaleźć partnera, który wesprze nas w sfinansowaniu zakupu roślin. Poniżej szczegółowy harmonogram prac

Potrzebne wsparcie

Narzędzia ogrodnicze

Znawca roślin

Cebulki kwiatów

Komunikacja

Impuls
Rankingi
Aktywności
Inicjatywy
Społeczność

Pomagam w
Moje inicjatywy
+ Dodaj inicjatywę
Wyszukaj

Koncert wiosenny

Z wodą nam po drodze

145 punktów

Poziom 4

145/180 pkt

5 Odznak

2/4

Zielone Podwórkó
Udostępnij
Zieleń
Renowacja

Grupa projektowa

1

Barbara Nowak

Lider

2

Karol Biegański

Grafik

3

Anna Kowal

Główny pomocniczy

4

Ela Zając

Przyjaciel inicjatywy

5

CAL Grunwald

Główny partner

Komunikacja

Podsumowanie spotkania

Barbara/Nowak

1 maja 2024

Cześć wszystkim! Dzięki za ostatnie spotkanie. Zgodnie z ustaleniami przesyłam podsumowanie rozdzielonych odpowiedzialności. Karol zajmie się robieniem plakatów (na plakacie mają znaleźć się: duży napis Zielone podwórkó i kwiatki), Anna zajmie się kontaktem z partnerami, Ela będzie szukać wolontariuszy. Grafik prac znajdziecie w plikach.

24 Polub
8 Skomentuj

W tym tygodniu

Anna/Nowak

1 maja 2024

Patrzcie, jak zakwitły drzewa!

Czytaliście...

24 Polub
8 Skomentuj

Ważne informacje

Wydarzenia

- 10.07 Złożenie projektu
- 15.09 Wspólne sadzenie roślin

Miejsce

- ul. Jaracza 205, Wrocław

Zadania

Moje zadania

	Waga	Nazwa	Termin
☐	1	Porozmawiać z Jarkiem z CAL'u o narzędziach	7.06.24
☐	2	Zdobyc pozwolenie od wspólnoty	23.05.24

Do zrobienia

	Waga	Nazwa	Termin
☐	2	Wydrukować plakaty	10.05.24
☐	1	Znaleźć sklep z roślinami	7.06.24
☐	3	Znaleźć osobę, która pomoże przy wyborze roślin	30.05.24

Wykonane zadania

☒ Zorganizowanie spotkania z sąsiadkami
☒ Mail do Rady Osiedla

☒ Kupić ciastka na spotkanie
☒ Ogłoszenie poszukiwania dodatkowych osób do pomocy

☒ Rozmowa z Jarkiem z CAL'u

Główny cel

Celem jest zazielenienie podwórka przy ul. Jaracza-Nowowiejskiej.

Opis

Wspólnymi siłami chcemy uporządkować i zazielenić podwórkę, głównie niską roślinnością (krzewami i kwiatami). Planujemy także postawić cysternę do zbierania wody deszczowej.

Stan zastany

Podwórkó nie jest w złym stanie, ale przyda mu si trochę zieleni.

Kalendarz

Maj 2024

S	M	T	W	T	F	S
27	28	29	30	31	1	2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30

Spotkanie w CAL'u

02.06.2024

Spotkanie organizacyjne

15.06.2024

Etapy

Etap 1

Etap 2

Etap 3

Etap 4

Etap 2

1 kwietnia - 15 lipca

Szykujemy się do prac! Na tym etapie należy pozyskać wszystkie zgody na zasadzenie oraz znaleźć partnera, który wesprze nas w sfinansowaniu zakupu roślin. Poniżej szczegółowy harmonogram prac

Załącznik: Harmonogram prac (3.3 MB)

Rys. 7.3. Ekran prezentujący inicjatywę.

Opracowanie własne. <

Rys. 7.4. Ekran główny do zarządzania inicjatywą.

Opracowanie własne.

257

Impuls
Rankingi
Aktywności
Inicjatywy
Społeczność

Emilia
email@dfdj.pl
145 punktów

Poziom 4
145/180 pkt

5 Odnak
2/4

Najlepszy projekt 2023

Sąsiedzka kronika spacerowa

Czas realizacji: 1.05-31.08.2023

Kronika Sąsiedzka zakończyła się sukcesem! Dzięki zaangażowaniu mieszkańców zebraliśmy historie i Dziękujemy wszystkim za udział i wspólne odkrywanie naszej wspólnej przestrzeni!

+54 38

Najaktywniejsi mieszkańcy

Ola M.
510 pkt
poziom 12

Bożena
580 pkt
poziom 13

Szymon
490 pkt
poziom 10

Najaktywniejsze organizacje

CAL Zaodrze
1145 pkt
poziom 20

Biblioteka nr 12
1256 pkt
poziom 23

Klub Seniora
1097 pkt
poziom 10

Top lista

Cecha: zgłoszone projekty
Kategoria: poziom

1	Adam Kowalski	15 projektów	34 poziom
2	Julia Bednarek	14 projektów	36 poziom
3	Bożena	14 projektów	30 poziom
4	Szymon S.	14 projektów	25 poziom
5	Aleksandra Nowak	13 projektów	30 poziom
6	Barbara Baśka	13 projektów	28 poziom
7	Julia K.	11 projektów	21 poziom
8	Janusz Zapart	9 projektów	17 poziom
9	Adam Darek	9 projektów	15 poziom
10	Zuza	8 projektów	8 poziom

Moje osiągnięcia

Podstawowe osiągnięcia

Ekstrawertyk

Razem Razem

Sojusznik

Nieodbiłkowane

Rozwojowe osiągnięcia

Uczestnik Zmian

Sejuznik

Owocny Czwartek

Nieodbiłkowane

Rys. 7.5. Ekran »Rankingi«.
Opracowanie własne.

8.

Podsumowanie

Rozprawa doktorska podejmuje problematykę partycypacyjnego podejścia w szeroko rozumianej praktyce projektowej, koncentrując się na przestrzeniach publicznych. Celem pracy było zarówno opisanie tego złożonego zagadnienia, jak i poszukiwanie innowacyjnych rozwiązań w wymiarze teoretycznym i praktycznym.

W pracy postawiono tezę: "Włączenie strategii partycypacyjnych badań w działaniu do praktyki projektowej korzystnie wpływa zarówno na proces kreowania przestrzeni publicznych, jak i na poziom zaangażowania społeczności lokalnych".

W celu jej weryfikacji przeprowadzono analizę dwóch studiów przypadków prezentujących partycypacyjne procesy projektowe oraz współautorskiego projektu przestrzeni publicznej **Maelbeek Vallée Verte** w Brukseli. Przykłady te dostarczyły bogatego materiału badawczego oraz umożliwiły refleksję nad mechanizmami kształtowania przestrzeni miejskich. Analiza przypadków pozwoliła na wskazanie korzyści, wyzwań oraz kluczowych aspektów związanych z planowaniem i realizacją projektów partycypacyjnych. Własna praktyka projektowa autorki umożliwiła ponadto empiryczną weryfikację narzędzi partycypacyjnych oraz ocenę ich skuteczności.

W oparciu o przeprowadzone badania zidentyfikowano różne role, jakie projektanci mogą przyjmować w celu wspierania autentycznej partycypacji oraz wzmacniania relacji z lokalnymi społecznościami. Podkreślono istotność kompetencji transdyscyplinarnych oraz prospołecznego podejścia w pracy projektowej, wskazując, że rozwój zawodu projektanta jest nierozzerwalnie związany z ich doskonaleniem. Przeanalizowano także pojęcia związane z partycypacją społeczną w kontekście projektowym, które choć nie są jeszcze powszechnie stosowane w Polsce, odgrywają kluczową rolę w międzynarodowych debatach nad współtworzeniem przestrzeni. Terminologia ta, wywodząca się z praktyk krajów o rozwiniętej kulturze zaangażowania obywatelskiego, może stanowić inspirację do wdrażania nowych modeli współpracy w polskim kontekście.

Szczególną uwagę poświęcono roli sytuacji przestrzennych oraz znaczeniu obecności architektonicznej w procesie partycypacyjnym. Przedstawiono skuteczne metody sprzyjające aktywnemu zaangażowaniu mieszkańców w procesy projektowe, podkreślając znaczenie współtworzenia miejskich przestrzeni publicznych nie tylko przez profesjonalistów – architektów i projektantów, ale również przez mieszkańców. Przeanalizowano także wpływ sztuki partycypacyjnej na budowanie społeczności i wspólne kształtowanie przestrzeni.

W pracy odniesiono się do uwarunkowań Wrocławia oraz istniejących narzędzi partycypacyjnych, szczegółowo analizując program inicjatyw lokalnych, Wrocławski Budżet Partycypacyjny oraz model Centrów Aktywności Lokalnej. Na podstawie badań prowadzonych w Brukseli oraz doświadczeń autorskich wskazano możliwości wdrożenia innowacyjnych praktyk partycypacyjnych w tym kontekście. Zaproponowano rozwiązania sprzyjające włączaniu mieszkańców w procesy badania potrzeb, a także partycypacyjne projektowanie i zarządzanie przestrzeniami publicznymi. Kluczowe znaczenie przypisano ścisłej współpracy pomiędzy społecznością a projektantami-architektami, uwzględniając jednocześnie istniejące struktury organizacyjne.

Jednym z zaproponowanych rozwiązań jest prototyp cyfrowej platformy **Impuls** – autorskiego narzędzia skierowanego do aktywnych mieszkańców, organizacji, instytucji publicznych oraz przedstawicieli władz miejskich. Celem platformy jest wspieranie obywateli w realizacji inicjatyw i wdrażaniu zmian w przestrzeni publicznej w sposób partycypacyjny. Projekt platformy zakłada angażowanie uczestników o zróżnicowanych kompetencjach technicznych oraz elastyczność w dostosowywaniu funkcjonalności do potrzeb użytkowników.

Wśród kluczowych funkcjonalności platformy Impuls znajdują się mechanizmy wspierające współpracę i budowanie partnerstw, dzielenie się zasobami oraz promowanie aktywności społecznej. Wykorzystano również elementy grywalizacyjne, takie jak system punktacji, odznak i nagród, które mają na celu zwiększenie zaangażowania użytkowników poprzez interaktywną i emocjonalnie angażującą formę uczestnictwa. Platforma Impuls, łącząc technologie cyfrowe z metodami sztuki partycypacyjnej, stanowi narzędzie wspierające rozwój społeczeństwa obywatelskiego oraz wzmacniające odporność miejską. Jej uniwersalny charakter pozwala na zastosowanie także w działaniach niezwiązanych bezpośrednio z projektowaniem przestrzeni publicznych, przyczyniając się do budowania kapitału społecznego i wspierania procesów samoorganizacji mieszkańców.

Do rozprawy dołączono aneks zawierający następujące materiały: prototyp **broszury informacyjnej** skierowanej do mieszkańców, prezentującej założenia **platformy Impuls**; zin "**Projektowanie dla społeczności**", zawierający glosariusz kluczowych pojęć związanych z partycypacją społeczną oraz "**Manifest projektanta przestrzeni publicznych**"; a także infografikę ilustrującą **model autorskiego procesu projektowo-badawczego**.

8.1. Ograniczenia pracy

Badania przeprowadzone podczas pracy doktorskiej znacząco wpłynęły na mój rozwój, wzmacniając umiejętności projektowe oraz zaangażowanie jako obywatelki. Rozwinęłam swoje kompetencje badawcze, szczególnie w zakresie technik jakościowych, a także zdobyłam doświadczenie w pracy z ludźmi – jako animatorka, moderatorka, a nawet mediatorka. Każde z tych doświadczeń poszerzało moje spojrzenie na przestrzeń publiczną i jej rolę w życiu społeczności lokalnych, przyczyniając się do pogłębienia rozumienia procesu projektowego oraz dynamiki międzyludzkiej, która mu towarzyszy. Niemniej jednak, z perspektywy czasu, analizując całość procesu doktorskiego, dostrzegam trzy kluczowe ograniczenia, które uniemożliwiły pełne wykorzystanie potencjału tego projektu.

1. Brak kolejnego cyklu badawczego.

Moje zaangażowanie w działania na rzecz lokalnych społeczności było przepiękne, pełne pasji i entuzjazmu. Wykonane prace przyniosły mi dużą satysfakcję, nie tylko ze względu na nowo zawarte znajomości i wiele odbytych rozmów, ale też przez współtworzenie przestrzeni w duchu współpracy i wzajemnej inspiracji. Dzięki temu projektowi ujrzałam możliwość prowadzenia pracy nad przestrzeniami publicznymi w sposób, który jest integralny z szerszym spojrzeniem na miasto jako system społeczno-przestrzenny. Przeprowadzone podczas pobytu w Brukseli analizy

projektowe, liczne wywiady i obserwacje, pozwoliły mi dogłębnie poznać pracę architektów, jak i użytkowników przestrzeni.

Niestety, z uwagi na ograniczenia wynikające z ram czasowych pracy doktorskiej, nie było możliwe przeprowadzenie pełnej analizy procesów projektowych w dłuższej perspektywie ani przetestowanie portalu Impuls.

Choć zebrane doświadczenia i refleksje mogłyby być wykorzystane w dalszych projektach, rzeczywista implementacja tych wniosków i ich ocena w praktyce nie były możliwe na etapie pracy doktorskiej.

2. Szersza analiza Centrów Aktywności Lokalnej i Wrocławskiego Budżetu Obywatelskiego.

W ramach zbierania danych analizowałam kontekst partycypacyjny we Wrocławiu, koncentrując się na wybranych przykładach CALi oraz na narzędziach partycypacyjnych, takich jak Wrocławski Budżet Obywatelski. Analiza stworzyła podstawy do porównania wniosków brukselskich z wrocławskim kontekstem. Jednak, by uzyskać pełniejszy obraz efektywności i wyzwań procesów partycypacyjnych w skali całego miasta, warto poszerzyć badania o kolejne CALe oraz przeprowadzić analizę WBO z użyciem technik ilościowych. Taka rozbudowana analiza mogłaby dostarczyć cennych danych na temat zróżnicowania podejść w zależności od osiedla oraz umożliwić bardziej obiektywną ocenę zgłaszanych projektów i ich społecznego oddziaływania.

3. Brak przetestowania autorskiego modelu portalu.

Autorskie narzędzie w postaci cyfrowego portalu stanowi teoretyczne rozwiązanie, którego celem jest wzmocnienie zaangażowania mieszkańców oraz usprawnienie procesów partycypacyjnych we Wrocławiu. Kolejnym krokiem powinno być opracowanie prototypu i przeprowadzenie testów pilotażowych, co pozwoliłoby zidentyfikować potencjalne bariery technologiczne i funkcjonalne mogące utrudniać wdrożenie portalu na większą skalę. Przekracza to jednak ramy czasowe i organizacyjne pracy doktorskiej.

9.

Bibliografia

1. Amsterdamski, P., Grinberg, D., Teoria demokracji, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1994.
2. Arnstein S.R., A ladder of citizen participation, *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 1969.
3. Bartyna-Zielińska M. i wsp., Raport dotyczący projektu "Laboratoria Obywatelskie", Towarzystwo Urbanistów Polskich, Wrocław, 2015.
4. Bąkowska E., Partycypacyjne systemy informacji geograficznej (PPGIS) w gospodarce przestrzennej – doświadczenia z aglomeracji poznańskiej, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, opusPoznań, 2021, s. 27.
5. Bernheimer L., Potęga przestrzeni wokół nas. Jak codzienne środowisko kształtuje nasze życie, zachowanie i dobrostan, i co o nas mówi, Amber, Warszawa, 2018, s.47.
6. Bierwiazek K., Społeczne znaczenie miejskich przestrzeni publicznych, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 2016, s. 20.
7. Bochenek W., "Echo", czyli nowy sposób na konsultacje społeczne!, 2022, <https://www.architekturaibiznes.pl/echo-czyli-nowy-sposob-na-konsultacje-spoeczne,12163.html?srltid=AfmBOOrGg2uOpfDonqVlgf8lp-o5AlB6-4Vfcc-Y8-181yyKTiK51XRL>, [dostęp: 15.11.2024].
8. Bożek S., Społeczny i estetyczny aspekt działań artystycznych w przestrzeni publicznej w Polsce i Europie Zachodniej. *Studia de Arte et Educatione*, 12(243), 2017, s. 17-28.
9. Bulicz A., Model działania Centrów Aktywności Lokalnej we Wrocławiu, Wrocław, 2021, https://www.wroclaw.pl/beta2/files/Model-dzialania-Centrow-Aktywnosci-Lokalnej-we-Wroclawiu_pazdziernik-2021.pdf, [dostęp 11.11.2024].
10. Castells M., Galaktyka internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem, wyd. Rebis, Poznań, 2003.
11. Centrum OPUS, Wpływ mikrograntów na rozwój aktywności lokalnej – perspektywa udziału grup nieformalnych, b.m.w., 2021, <https://opus.org.pl/raport-z-badan-wplyw-mikrograntow-na-rozwoj-aktywnosci-lokalnej--perspektywa-udzialu-grup-nieformalnych-28766>, [dostęp 21.05.2024].
12. Choroś P., Chromniak E., Ciesielski M., Cyran-Juraszek K., Drygała P., Dudkiewicz M., Frączak P., Jaskulska M., Kłosowski W., Petroff-Skiba A. (i in.), Warszawa, 2024, https://frdl.org.pl/static/upload/store/frdl/PODRECZNIKI/FRDL_Postulaty.pdf [dostęp: 1.10.2024].
13. Chrzan J., Jak zmienia się WBO? (nr 1), [odcinek podcastu audio], w: *Opinia uwzględniona*, 2024, <https://open.spotify.com/episode/4XT4TWtMyhKpNdSxx4kAgj?si=c0749119fe774db>, [dostęp: 16.11.2024].
14. CityTools, Contrat de quartier durable Midi. Diagnostic, Bruksela, 2021, <https://quartiers1060.brussels/wp-content/uploads/2021/04/02%E2%80%9494MIDI%E2%80%944PRIORITES%E2%80%9494FR.pdf>, [dostęp: 17.10.2024].
15. Colombo C., Espace public : appropriation citoyenne et occupation temporaire, [Praca magisterska, Université de Mons], 2018, https://issuu.com/chloecolombo/docs/m_moire_avec_couverture, [dostęp: 20.11.2024].
16. Creswell J. W., Gilewicz J., Projektowanie badań naukowych: metody jakościowe, ilościowe i mieszane, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2013.
17. Czyż P., Problemy kształtowania przestrzeni publicznej w świetle współczesnych koncepcji filozoficznych, s. 50, w: Lorens P., Martyniuk-Pęczek J., (red.), *Problemy kształtowania przestrzeni publicznych*, Wydawnictwo Urbanista, Gdańsk, 2010.
18. Davidoff P., Advocacy and Pluralism in Planning, *The City Reader*, 1965.
19. Dąbrowska A., Narzędzia partycypacji lokalnej w Polsce w 2023 roku, Warszawa, 2023, <https://www.batory.org.pl/publikacja/narzedzia-partycypacji-lokalnej-w-polsce-w-2023-roku/> [dostęp: 1.10.2024].
20. Dąbrowska A., Narzędzia partycypacji lokalnej w Polsce w 2023 roku, Warszawa, 2023, <https://www.batory.org.pl/publikacja/narzedzia-partycypacji-lokalnej-w-polsce-w-2023-roku/>, [dostęp: 1.10.2024].

21. De Carlo G., *Architecture's Public. The Revolt and the Frustration of the School of Architecture*, 1970, s. 88-96, w: Mikieliewicz R., *Postawa twórcza: zaangażowanie społeczne. Architektura wobec wyzwań nowego stulecia. Środowisko Mieszkaniowe*, (30), 2020, s.61.
22. Department for Communities and Local Government, *A plain English guide to the Localism Act*, 2011,
<https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a79a0b740f0b642860d98a2/1896534.pdf>,
[dostęp: 8.11.2024].
23. Długosz D., Wygnański J.J., *Obywatele współdecydują. Przewodnik po partycypacji społecznej*, Warszawa: Stowarzyszenie na rzecz Forum Inicjatyw Pozarządowych, 2005, w: Kozak K., Wiktorska-Święcka A., *Partycypacja publiczna w zarządzaniu rozwojem lokalnym*, Atut, Wrocław, 2014.
24. Dymnicka M., *Przestrzeń publiczna a przemiany miasta*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, 2013.
25. Finn D., Brody J., *The state of community design: An analysis of community design center services*. *Journal of Architectural and Planning Research*, 31 (3), 2014, s. 181-200.
<http://www.jstor.org/stable/44114603> [dostęp: 21.05.2024].
26. Fischer G., *Meta-design: Beyond user-centered and participatory design*, *Proceedings of HCI international*, 4, 2003.
27. Foucault M., *Est-il donc important de penser?*, rozm. przepr. Eribon D., *Libération*, 31.05.1981, w: Berger M., Van Hollebeke S. (red.), *Designing Transdisciplinarity in Urban Research*, Bruksela, Metrolab Series, 2024, s. 93.
28. Fundacja na Rzecz Studiów Europejskich i inni, *Nowa Konstytucja Osiedli. Raport dotyczący rekomendacji zmian wrocławskiego ustroju osiedlowego*, Wrocław, 2018,
<https://feps.pl/wp-content/uploads/2022/12/raport-Nowa-Konstytucja-Osiedli-rekomendacje.pdf>, [dostęp: 13.11.2024]
29. Gadomska B. (red.), Sepiół J., *Przestrzeń życia Polaków*, Stowarzyszenie Architektów Polskich SARP, Warszawa, 2015,
https://obserwatorium.miaasta.pl/wp-content/uploads/2016/08/przestrzen_zycia_polakow_0.pdf, [dostęp: 1.10.2024].
30. Giaccardi E., *Metadesign as an Emergent Design Culture*, *Leonardo*, 38 (4), 2005, s. 342-349
31. Góral A., Jałocha B., Mazurkiewicz G., Zawadzki M., *Badania w działaniu: Książka dla kształcących się w naukach społecznych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2019.
32. Hajduk S., *Partycypacja społeczna w zarządzaniu przestrzennym w kontekście planistycznym*. Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, 2021.
33. Hamari J., Koivisto J., Sarsa H., *Does Gamification Work? — A Literature Review of Empirical Studies on Gamification.*, w: *proceedings of the 47th Hawaii International Conference on System Sciences*, IEEE, Hawaii, 2014.
34. Harvey D., *Bunt miast. Prawo do miasta i miejska rewolucja*, Wyd. Bęc zmiana, Warszawa, 2013, s.22.
35. Hughes J. N., *Commentary: Participatory Action Research Leads to Sustainable School and Community Improvement*, *School Psychology Review*, 32(1), 2003, s. 39,
https://www.researchgate.net/publication/242278841_Commentary_Participatory_Action_Research_Leads_to_Sustainable_School_and_Community_Improvement#fullTextFileContent,
dostęp: 22.11.2024].
36. Jadach-Sepiół A., *Projekty flagowe i kontekstowe w obszarach rewitalizacji– doświadczenia zagraniczne a polska praktyka*, *Rocznik lubuski*, 2019, 45(2), s. 11-20.
37. Jałowiecki B., Szczepański M. S., *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, 2002.
38. Jałowik D., *Participative Art: Delegated Performance versus Communal Engaged Performance Using the Example of Artistic Activities by Krzysztof Wodiczko and Paweł Althamer*. *Art Inquiry*, (20), 2018, s. 159-171

39. Jenkins P, Milner J, Sharpe T, A brief historical review of community technical aid and community architecture, In *Architecture, Participation and Society*. Oxfordshire: Routledge, 2009.
40. Karłowska A., Suchomska J., *Przepis na plan. Narzędziownik*, Fundacja Pracownia Badań i Innowacji Społecznych Stocznia, 2018,
<https://stocznia.org.pl/publikacje/przepis-na-plan-narzedziownik/>, [dostęp: 1.10.2024]
41. Kochanowska D., Kochanowski M., *W stronę miasta*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekologii i Zarządzania, Warszawa, 2012.
42. Kopciowska A., Pasierski E. (red.), *Diagnoza samorządowego pola wrocławskiej kultury za lata 2019–2023+*, Wrocław, 2023, s. 97,
<https://instytutkultury.pl/publikacje-raporty/raport-diagnoza/>, [dostęp 11.11.2024].
43. Kowalik M., *Wiemy, dlaczego słynna palma na rondzie de Gaulle'a straciła zielone liście. "Łysieje jak drzewo życia". Rozmowa z Joanną Rajkowską, autorką instalacji na rondzie de Gaulle'a*, Wyborcza, 2019,
<https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,24855634,wiemy-dlaczego-palma-stracila-zielone-liscie-lysieje-jak.html>, [dostęp: 10.11.2024].
44. Lefebvre H., *La production de l'espace. L'Homme et la société*, 31(1), 1974.
45. Lefebvre H., *The Urban Revolution*, The University of Minnesota Press, 1970, s. 183, w: Lee Y., *Design Participation Tactics: Redefining User Participation in Design*, 2006, s. 5.
46. Lewenstein B., *Toward civic visions of local communities*, Polish sociological review, 150 (2), s. 103-121, 2005.
47. Lockowandt M., *Inclusion through art: An organisational guideline to using the participatory arts with young refugees and asylum seekers*. London: Refugee Support Network and Royal Holloway, University of London, Londyn, 2013.
48. Lubelska M., *Architektura humanitarna–wybrane zagadnienia*, [Rozprawa doktorska, Politechnika Krakowska], Kraków, 2015.
49. Lubelska M., *Idea społecznościowego centrum projektowego*, Środowisko Mieszkaniowe, 10, 2012, s. 49–53.
50. Majchrzak K., *O edukacyjnych badaniach w działaniu w teorii i praktyce*, Studia Dydaktyczne, 26, 2014, s. 213–224.
51. Majer A., *Socjologia i przestrzeń miejska*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2010.
52. Martela B., Janik L., Mróz K., *Barometr Budżetu Obywatelskiego*, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, Warszawa-Kraków, 2023,
<https://obserwatorium.miasta.pl/wp-content/uploads/2023/06/Martela-B.-Janik-L.-Mroz-K.-2023-Barometr-BO.-Edycja-2022.pdf> [dostęp: 1.10.2024]
53. Matarasso F., *Use or ornament? The social impact of participation in the arts*, Comedia, London, 1997.
54. Maziarka T., *Idea emergencji – zarys ogólny*, Zagadnienia Filozoficzne w Nauce 52, 2013, s. 131-177.
55. Mączka K. i wsp., *Models of Participatory Budgeting. Analysis of Participatory Budgeting Procedures in Poland*, Polish Sociological Review, 216 (4), 2021, s. 475.
56. Mergler L., Pobłocki K., Wudars M., *Anty-Bezradnik przestrzenny: prawo do miasta w działaniu*, Biblioteka Res Publici Nowej, Warszawa, 2013,
<https://partycypacjaobywatelska.pl/strefa-wiedzy/biblioteka/publikacje/anty-bezradnik-przestrzenny-prawo-do-miasta-w-dzialaniu/>, [dostęp: 1.10.2024]
57. Mierzwia K., *Rady osiedli wściekle na Jacka Sutryka. Obiecał pieniądze, dostali guzik z pętelką*, 2024,
<https://www.tuwroclaw.com/wiadomosci,rady-osiedli-wsciekle-na-jacka-sutryka-obiecal-pieniadze-dostali-guzik-z-petelka,wia5-3312-73769.html>, [dostęp: 13.11.2024]
58. Miessen M., *Koszmar partycypacji+ Niezależna praktyka*, Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana, Warszawa, 2016.

59. Mróz K., Nowak K., Whitten D., Zabokrzycka M., Narzędziownik partycypacji, Wrocław, 2017, <https://feps.pl/wp-content/uploads/2022/12/narzedziownik-partycypacyjny.pdf>, [dostęp: 1.10.2024].
60. Naseri K., Public space in perspective of Hannah Arendt, <https://www.academia.edu/34515736/> [dostęp: 25.10.2024].
61. Naumiuk A., Edukacja-partycypacja-zmiana. W doświadczeniach i wyobrażeniach działaczy lokalnych (animatorów społecznych). Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2014, s. 96-98.
62. Niedziela-Wawrzyniak, S., Wawrzyniak, C., Architektura-badania poprzez projektowanie, *Builder*, 25(8), 2021.
63. Niezabitowska E., Metody i techniki badawcze w architekturze, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice, 2014, s. 152-153.
64. Nowak I., Rudnicka-Myślińska M., Achremowicz H., Raport z konsultacji "Jak rozwijać Wrocławski Budżet Obywatelski", Wydział Partycypacji Społecznej UM Wrocławia, Wrocław, 2023, https://www.wroclaw.pl/beta2/files/dokumenty/363850/WBO_raport.pdf, [dostęp: 3.10.2024].
65. Papanek V., Holzman J., Dizajn dla realnego świata: środowisko człowieka i zmiana społeczna, Recto Verso, Łódź, 2012.
66. Participatory City, Places to Practice, 2023, https://issuu.com/participatorycity/docs/places_to_practise_y5_report?utm_medium=referral&utm_source=www.participatorycity.org, [dostęp: 8.11.2024].
67. Piskozub P., Davida Harveya koncepcja prawa do miasta. Pomiędzy odzyskiwaniem a przebudową wielkich aglomeracji. Metropolizacja: realne problemy-potencjalne rozwiązania, Uniwersytet Wrocławski. Wydział, Prawa, Administracji i Ekonomii, Wrocław, 9, 2013, www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/51928, [dostęp: 12.11.2024].
68. Pistelok P., Martela B. (red.), Partycypacja publiczna. Raport o stanie polskich miast, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, Warszawa – Kraków, 2019, https://obserwatorium.miasta.pl/wp-content/uploads/2020/01/Partycypacja-publiczna_raport-o-stanie-polskich-miast-Martela-Pistelok_Obserwatorium-Polityki-Miejskiej-irmir.pdf, [dostęp: 1.10.2024].
69. Praca zbiorowa. A. Dobosz-Mucha i wsp., Zespół autorski Krajowego Instytutu Polityki Przestrzennej i Mieszkalnictwa, Przestrzeń do dialogu. Praktyczny podręcznik o tym, jak prowadzić partycypację społeczną w planowaniu przestrzennym. Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Departament Polityki Przestrzennej, 2018, s. 16, za: Creighton J.L., The Public Participation Handbook, San Francisco: Jossey-Bass 2005.
70. Quick K. S., Bryson J. M., Theories of public participation in governance. In: Handbook of Theories of Governance, Torbing J., Ansell C, Edward Elgar Press, 2016.
71. Sadler S., Archigram : architecture without architecture. Mass.: MIT Press, Cambridge, 2005.
72. Sanoff H., Community architecture: How people are creating their own environment: N. Waters and C. Krevitt, Penguin, London, 1987.
73. Sawicki P., Jak docierać do architektów i urbanistów z know-how dotyczącym partycypacji?, w: Żylski T. (red.), Plan na plan. Partycypacja w planowaniu miejscowym, Stowarzyszenie "Odblokuj", Warszawa, 2016, http://konsultacje.um.warszawa.pl/sites/konsultacje.um.warszawa.pl/files/plan_na_plan_internetowy.pdf [dostęp: 1.10.2024].
74. Sepiół J., Quo vadis, miasta?, w: Szomburg J., Wandatowski M., Szomburg J., Leśniewicz A., (red.), Miasta wobec wyzwań przyszłości, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk, 2020.
75. Siadkowi J., Grywalizacja : zrób to sam! : poradnik., Warszawa, Fundacja Orange, 2014.
76. Speer J., Participatory Governance Reform: A Good Strategy for Increasing Government Responsiveness and Improving Public Services?, *World Development*, 40 (12): 2012, s. 2379-2398.

77. Stanek Ł., Architektura znowu jako przestrzeń? Uwagi na temat zwrotu przestrzennego., *Autoportret*, 2 (41), 2013, <https://www.autoportret.pl/artykuly/architektura-znowu-jako-przestrzen-uwagi-na-tem-at-zwrotu-przestrzennego>, [dostęp: 16.11.2024].
78. Surdyk A., Metodologia action research i techniki komunikacyjne w glottodydaktyce, 2006, <https://repozytorium.amu.edu.pl/items/f22260c0-5aca-4b2e-8fe8-940abfeb4498> [dostęp: 8.11.2024].
79. Szpunar M., Kultura cyfrowego narcyzmu, Wydawnictwo AGH, Kraków, 2016, https://www.magdalenaszpunar.com/_pliki/Magdalena_Szpunar_kultura_cyfrowego_narcyzmu-srodek.pdf [dostęp: 8.11.2024].
80. Szmelter I. (red.) Urban art i co dalej? : zagadnienia ochrony sztuki współczesnej, Akademia Sztuk Pięknych (Warszawa) Wydawca, Warszawa, 2021, <https://polona.pl/preview/ed8a93e0-1d77-4550-bec0-5d68f2e6c2a4>, [dostęp: 11.11.2024]
81. Świerczewski B., Wrocławski Budżet Obywatelski. Teraźniejszość i przyszłość. Miasto. Pamięć i Przyszłość, 1, 2016, s. 104-126.
82. Tham M., Jones H., Metadesign tools: Designing the seeds for shared processes of change, Allemandi Conference Press, 2008.
83. Toestand, Key Elements. Marie Moskou, Bruksela, 2018, <https://toestand.be/assets/pdf/key-elements---fr.pdf> [dostęp 10.10.2024].
84. Trzeja P., Prawo do miasta–utopijska idea, rodzące się prawo człowieka czy wznioste hasło jednoczące mieszkańców? *Polityka i Społeczeństwo*, 17(01), 2019, s.23-42.
85. Ustawa z dn. 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, rozdz. 1, Dz. U. z 12 czerwca 2012, poz. 717.
86. Wantuch-Matla D., Przestrzeń publiczna 2.0: miasto u progu XXI wieku. Księży Młyn Dom Wydawniczy Michał Koliński, 2016.
87. White S.C., Depoliticising development: The uses and abuses of participation, *Development in Practice*, 6 (1), 1996, s. 6-15.
88. Widzisz-Pronobis S., Analiza narzędzi włączających społeczności do projektowania rozwiązań urbanistyczno-architektonicznych wynikających ze zmian klimatu, w tym narzędzi opartych na technologii, [Rozprawa doktorska, Politechnika Śląska], 2024.
89. Więckiewicz R., Zasada dobra wspólnego jako podstawa społeczeństwa obywatelskiego w Polsce, *Przegląd Prawa Konstytucyjnego* 1 (77), 2024, s. 83-94.
90. Wojtczuk M., Palma odarta z liści "na złość". Rajkowska przesadziła?, *Wyborcza*, 2012, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,11912152,palma-odarta-z-lisci-na-zlosc-rajkowska-przesadzila.html>, [dostęp: 10.11.2024]
91. Wrocław Rozmawia, WBO'19. Ewaluacja. Konsultacje edycji 2019 Wrocławskiego Budżetu Obywatelskiego, Wrocław, 2020, <https://www.wroclaw.pl/beta2/files/dokumenty/63381/WBO-19-ewaluacja-RAPORT.pdf>, [dostęp: 16.11.2024].
92. Wydział Partycypacji Społecznej UM Wrocławia, Raport. Konsultacje społeczne. Powiedz nam jak rozwijać Wrocławski Budżet Obywatelski, Wrocław, 2023, https://www.wroclaw.pl/beta2/files/dokumenty/363850/WBO_raport.pdf, [dostęp: 16.11.2024].
93. Yoland W., What is participatory action research?, *Action Research International Paper*, 2, 1998, s. 3-14.
94. Zasui A., Kuś M., Psychospołeczne mechanizmy funkcjonowania przestrzeni publicznej. Wybrane problemy, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, 2015.
95. Żylski T. (red.), Plan na plan. Partycypacja w planowaniu miejscowym, Stowarzyszenie "Odblokuj", Warszawa, 2016, http://konsultacje.um.warszawa.pl/sites/konsultacje.um.warszawa.pl/files/plan_na_plan_internetowy.pdf [dostęp: 1.10.2024].

Źródła internetowe

www.facebook.com/Odblokuj, [dostęp: 20.09.2024].

<https://ztp.krakow.pl/wszystkie-aktualnosci/urzed/zrownowazona-mobilnosc-co-to-jest-i-czemu-sluzy.htm>, [dostęp: 20.11.2024].

<https://www.youtube.com/watch?v=kkhXsAtDLZO>, [dostęp: 10.11.2024].

<https://www.wroclaw.pl/wbo/projekty-2023>, [dostęp: 16.11.2024].

<https://www.wroclaw.pl/rozmawia/wroclawski-budzet-obywatelski-definicja>, [dostęp: 16.11.2024].

<https://www.wroclaw.pl/rozmawia/wroclawski-budzet-obywatelski>, [dostęp: 8.11.2024].

<https://www.wroclaw.pl/rozmawia/podsumowali-laboratoria-obywatelskie-zdjecia>, [dostęp: 20.11.2024].

<https://www.wroclaw.pl/rozmawia/laboratoria-obywatelskie>, [dostęp: 8.11.2024].

<https://www.wroclaw.pl/rozmawia/gra-o-wbo-1>, [dostęp: 13.11.2024].

<https://www.wroclaw.pl/rozmawia/galeria/spotkania-plenerowe-jak-nas-znalezc,p,6>, [dostęp: 25.11.2024].

<https://www.wroclaw.pl/rozmawia/fundusz-osiedlowy-we-wroclawiu>, [dostęp: 13.11.2024].

<https://www.wroclaw.pl/dla-mieszkanca/pawilony-kultury-stanely-w-11-wroclawskich-parkach>, [dostęp: 8.10.2024].

<https://www.wroclaw.pl/dla-mieszkanca/nowe-biuro-ds-partycypacji-wbo-powstaje-w-urzedzie>, [dostęp: 8.11.2024].

<https://www.tuwroclaw.com/wiadomosci,napisali-list-do-sutryka-prosza-o-naprawe-wbo-i-spotkanie,wia5-3266-46874.html>, [dostęp: 8.11.2024].

<https://www.tnlcommunityfund.org.uk/>, [dostęp: 8.11.2024].

<https://www.spatialagency.net/database/where/organisational%20structures/bouchain>, [dostęp: 3.10.2024].

<https://www.spatialagency.net/database/where/organisational%20structures/exyzt>, [dostęp: 11.11.2024].

<https://www.spatialagency.net/database/community.design.centres.cdcs>, [dostęp: 8.11.2024].

<https://www.rockefellerfoundation.org/100-resilient-cities/>, [dostęp: 12.11.2024].

<https://www.rajkowska.com/dotleniacz-2/>, [dostęp: 10.11.2024].

https://www.poznan.pl/mim/main/program-cil,p,52642,52643.html?wo_id=444, [dostęp: 8.11.2024].

<https://www.planningforreal.org.uk/>, [dostęp: 6.11.2024].

<https://www.peoplepowered.org/platform-ratings>, [dostęp: 8.11.2024].

<https://www.ncarb.org/>, [dostęp: 8.11.2024].

<https://www.nalc.gov.uk/nalc-blog/entry/1917-the-localism-act-ten-years-on>, [dostęp: 8.11.2024].

<https://www.muha.be/collections/artworks/w/item/3787-when-faith-moves-mountains-lima-peru-april-11-2002>, [dostęp: 10.11.2024].

<https://www.maszglos.pl/inicjatywa-lokalna-8/>, [dostęp: 3.10.2024].

https://www.instagram.com/lokus_landscape/, [dostęp: 23.11.2024].

<https://www.helloleads.io/blog/stats-facts/20-amazing-habits-stats-and-facts/>, [dostęp: 8.11.2024].

<https://www.flickr.com/photos/fergadi/291563619/>, [dostęp: 23.11.2024].

<https://www.fernandomota.art/francis-alya>, [dostęp: 10.11.2024].

<https://www.fairville-eu.org/>, [dostęp: 20.11.2024].

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100009554632981>, [dostęp: 23.11.2024].

https://www.facebook.com/ParkiESK?locale=pl_PL, [dostęp: 22.11.2024].

<https://www.facebook.com/mj.lebazar.5>, [dostęp: 23.11.2024].

<https://www.facebook.com/MarieMoskou>, [dostęp: 25.11.2024].

<https://www.facebook.com/LaSerreCommuna>, [dostęp: 20.11.2024].

<https://www.facebook.com/groups/1595151270779689/posts/1738560946438720/>, [dostęp: 16.10.2024].

<https://www.facebook.com/groups/1595151270779689/>, [dostęp: 16.10.2024].

https://www.egeb-sgwb.be/IMG/pdf/dfe_inondations_gray_2024_images_light.pdf, [dostęp: 23.11.2024].

<https://www.egeb-sgwb.be/article429.html>, [dostęp: 20.11.2024].

<https://www.eco-miasto.pl/pl/hub/rezyliencja-miejska-nowy-paradygmat-rozwoju>, [dostęp: 8.11.2024].

<https://www.communitydesign.org/about>, [dostęp: 8.11.2024].

<https://www.bruzz.be/videoreeks/zaterdag-12-en-zondag-13-mei-2018/video-marie-moskou-buurtbewoners-moeten-plein-opnieuw>, [dostęp: 14.10.2024].

<https://www.bruxelles.be/semaine-de-la-mobilite-et-dimanche-sans-voiture-2023>, [dostęp: 22.11.2024].

<https://www.beliris.be/presse/le-quartier-fontainas-a-saint-gilles-fait-peau-neuve.html>, [dostęp: 16.10.2024].

<https://www.akcjamiasto.org/liderzy-wbo-pisza-do-prezydenta/>, [dostęp: 3.10.2024].

<https://www.akcjamiasto.org/chcielibysmy-aby-wbo-2020/>, [dostęp: 3.10.2024].

<https://www.acqu.be/Les-Etats-Generaux-de-l-Eau-de>, [dostęp: 12.11.2024].

https://web.archive.org/web/20081005230029/http://www.sieci.cal.org.pl/?id_artikul=209, [dostęp: 8.11.2024].

<https://vvvarchitectes.be/plaine-Marie-Janson>, [dostęp: 25.11.2024].

<https://um.warszawa.pl/waw/sasiedzka/-/miejsca-aktywnosci-lokalnej-mal-1>, [dostęp: 8.11.2024].

<https://toestand.be/>, [dostęp: 6.11.2024].

<https://sztukapubliczna.pl/pl/sztuka-w-przestrzeni-publicznej/sztuka>, [dostęp: 11.11.2024].

<https://stocznia.org.pl/publikacje/praktycy-partycypacji-kim-sa-i-co-mysla/>, [dostęp: 11.11.2024].

<https://stgilles.brussels/wp-content/uploads/2019/12/CBP-2019-FR-HR-crops.pdf>, [dostęp: 6.10.2024].

<https://spatialagency.net/database/community.technical.aid.centres>, [dostęp: 8.11.2024].

<https://scalwroclaw.org/>, [dostęp: 8.11.2024].

<https://sbounmy.com/permaculture-wicking-bed-for-60eu/>, [dostęp: 23.11.2024].

https://repozytorium.biblos.pk.edu.pl/redo/resources/44614/file/resourceFiles/HetmanczykP_ProcesyPartycypacyjne.pdf, [dostęp: 6.11.2024].

<https://quartiers1060.brussels/chantier/amenagements-ponctuels-du-square-jacques-franck/>, [dostęp: 26.11.2024].

<https://playdecide.eu/>, [dostęp: 6.11.2024].

<https://placgrunwaldzki.com/pracownie/pracownia-obywatelska-zielony-plac-grunwaldzki-od-nowa-zakonczona>, [dostęp: 23.11.2024].

<https://placgrunwaldzki.com/pracownie>, [dostęp: 13.11.2024].

<https://ourcityplans.org/news/why-sdg-indicator-1132-more-important-you-think>, [dostęp: 7.10.2024].

<https://monument.heritage.brussels/fr/buildings/20085>, [dostęp: 23.11.2024].

<https://mobilite-mobiliteit.brussels/fr/news/les-subsventions-offertes-par-bruxelles-mobilite>, [dostęp: 12.11.2024].

<https://mobilite-mobiliteit.brussels/en/good-move/good-neighbourhood>, [dostęp: 12.11.2024].

<https://mjfcjmp.wordpress.com/2020/07/23/mj-le-bazar-street-art-ephemere-sur-le-square-jacques-franck/>, [dostęp: 23.11.2024].

<https://mam.bis-krakow.pl/>, [dostęp: 8.11.2024].

<https://longreads.localtrust.org.uk/2021/05/01/a-history-of-community-development/>, [dostęp: 8.11.2024].

<https://localtrust.org.uk/insights/research/the-big-local-story/> [dostęp: 8.11.2024].

<https://lexlege.pl/ustawa-o-samorzadzie-gminnym/art-5a/> [dostęp: 8.11.2024].

<https://lecoleduterrain.fr/maniere-de-faire/la-permanence-architecturale/>, [dostęp: 3.10.2024].

<https://latitude-platform.eu/works/>, [dostęp: 22.09.2023].

<https://ladnehistorie.pl/>, [dostęp: 20.11.2024].

<https://kongresruchowmiejskich.pl/o-kongresie>, [dostęp: 8.11.2024].

<https://jardingraycouronne.wixsite.com/jardin-gray-couronne>, [dostęp: 23.11.2024].

<https://instytutkultury.pl/mikrogranty/>, [dostęp: 7.11.2024].

https://ibsa.brussels/sites/default/files/publication/documents/Saint-Gilles_FR_cor.pdf, [dostęp: 6.10.2024].

<https://fietsbieb.be/fr/>, [dostęp: 22.11.2024].

<https://en.wikipedia.org/wiki/Advocacy>, [dostęp: 9.11.2024].

<https://en.wikipedia.org/wiki/Activism>, [dostęp: 9.11.2024].

<https://designthinking.pl/co-to-jest-design-thinking/>, [dostęp: 27.10.2024].

<https://currystonefoundation.org/practice/exyzt/>, [dostęp: 11.11.2024].

<https://curieuses-balades.be/la-curieuse-balade-du-maelbeek/>, [dostęp: 12.11.2024].

<https://culture.pl/pl/dzielo/joanna-rajkowska-pozdrowienia-z-alej-jerozolimskich>, [dostęp: 10.11.2024].

<https://culture.pl/pl/dzielo/joanna-rajkowska-dotleniacz>, [dostęp: 10.11.2024].

<https://culture.pl/pl/artykul/11-najwazniejszych-prac-pawla-althamera>, [dostęp: 10.11.2024].

<https://cooperativitycity.org/2021/03/12/gamification-and-new-scenarios-for-digital-participation-tools-and-methods/>, [dostęp: 10.07.2024].

<https://contratsdequartiers1060.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/07/programme-cq-p-arvis-morichar-fr.pdf>, s.56, [dostęp: 23.11.2024].

<https://construire-architectes.over-blog.com/la-metavilla>, [dostęp: 11.11.2024].

<https://communitydevelopmentarchive.org>, [dostęp: 8.11.2024].

<https://communa.be>, [dostęp: 20.11.2024].

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sztuczna_palma_w_Warszawie_2021.jpg, [dostęp: 10.11.2024].

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Park_rze%C5%BAby_na_br%C3%B3dnie_anio%C5%82_4.jpg, [dostęp: 10.11.2024].

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Katarzyna_Przezwa%C5%84ska_-_Bez_tytu%C5%82u_%28Interwencje_malarskie%29_%282010%2908.jpg, [dostęp: 10.11.2024].

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Katarzyna_Przezwa%C5%84ska_-_Bez_tytu%C5%82u_%28Interwencje_malarskie%29_%282010%2910.jpg, [dostęp: 10.11.2024].

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dotleniacz_plac_Grzybowski_2007.jpg, [dostęp: 10.11.2024].

<https://cles.org.uk/wp-content/uploads/2011/01/LW104-Future-City.pdf>, [dostęp: 6.11.2024].

<https://assets.bbhub.io/dotorg/sites/43/2022/04/Asphalt-Art-Safety-Study.pdf>, [dostęp: 20.11.2024].

<https://ade.niaiu.pl/archipediapl/przestrzen-spoeczna> [dostęp 21.10.2024].

<http://www.zoomnadomykultury.pl/historia/> [dostęp: 8.11.2024].

<http://www.theworldcafe.com>, [dostęp: 6.11.2024].

<http://vvvarchitectes.be/>, [dostęp: 06.10.2024].

http://encyklopediaap.uw.edu.pl/index.php/Demokracja_partycypacyjna, [dostęp: 12.11.2024].

10.

Spis

ilustracji

Spis fotografii

Fot.2.1. Francis Alÿs, »When Faith Moves Mountains«.	35
Fot.2.2. »Uśmiercenie« Palmy	36
Fot.2.3. Społeczność zgromadzona wokół »Dotleniacza«	38
Fot.2.4. Fontanna »Sylwia« zrealizowana przez Pawła Althamera z Grupą Nowolipie	39
Fot.2.5-6. Interwencje malarskie KatarzynyPrzezwańskiej w Parku Rzeźb na Bródnie	40
Fot.2.7. Struktura hotelu w instalacji »Métavilla«	41
Fot.3.1. Ralph Erskine z dziećmi z sąsiedztwa w swoim biurze w dzielnicy Byker	48
Fot.4.1. Jedno ze spotkań z mieszkańcami w ramach pracowni obywatelskiej	59
Fot.4.2. Konsultacje z mieszkańcami	59
Fot.4.3. Makieta jednego z omawianych obszarów z kartami »problemów i sugestii«	66
Fot.5.1.1. Pocztówka z początku XX wieku	78
Fot.5.1.2. Powódź w latach siedemdziesiątych, ulica Gray	78
Fot.5.1.3. Zalanie ulicy Gray - widok na La Serre, lato 2024	79
Fot.5.1.4. Schody łączące dolinę Maelbeek z bogatszą częścią dzielnicy - Avenue de la Couronne	81
Fot.5.1.5. Budynek z mieszkaniami socjalnymi. Parter budynku jest pusty	81
Fot.5.1.6. Widok z mostu Gray-Couronne na ulicę Gray	82
Fot.5.1.7-10. Plakaty w witrynie na parterze ulicy Gray, na panelach informacyjnych i na tablicy ogłoszeń pobliskiej uczelni oraz ulotki na bramie do ogrodu wspólnotowego	88-89
Fot.5.1.11. Pierwsze spotkanie dotyczące projektu	95
Fot.5.1.12. Jedno z najniższych położonych miejsc w dolinie rzeki Maelbeek. Woda w tym miejscu stoi przez cały rok	96
Fot.5.1.13-15. Dokumentacja fotograficzna sytuacji przed lokalem La Velothèque	98
Fot.5.1.16. Widok na most Couronne z Ogrodu Gray- Couronne	99
Fot.5.1.17. Maison de la Récup', gdzie mieści się pracownia La Fabrique des HEART'istes	100
Fot.5.1.18. Materiały promocyjne w przestrzeni publicznej	101
Fot.5.1.19. Propozycja działań na ulicy Gray. Materiał z dokumentów złożonych gminie	102
Fot.5.1.20. Przykład zielonej fasady z ulicy Kerckx	104
Fot.5.1.21. Mała architektura na miejscu parkingowym »parklet«	104
Fot.5.1.22. Przykład wykonania zielonej fasady poprzez usunięcie płyt chodnikowych	104
Fot.5.1.23. Donica wyznaczająca parking dla rowerów	104
Fot.5.1.24. Spacer badawczy	109
Fot.5.1.25. Warsztaty projektowe	109
Fot.5.1.26. Zielen kontra architektura, schody Gray-Couronne	110
Fot.5.1.27. Zielen na pustej działce	110
Fot.5.1.28-31. Dokumentacja fotograficzna - bioróżnorodność ulicy	111
Fot.5.1.32-33. Dokumentacja warsztatów	112
Fot.5.1.34. Warsztaty podczas Café Solidaire	115
Fot.5.1.35. Materiały z wewnętrznych warsztatów grupy projektowej	119
Fot.5.1.36-37. Wspólne malowanie	123
Fot.5.1.38. Fatima wieszająca girlandę	124
Fot.5.1.39-40. Różne sposoby przemieszczania się podczas »Dnia bez samochodu«	124

Fot.5.1.41. Interwencja malarska - symboliczne oznaczenie systemu korzeniowego	124
Fot.5.1.42. Wspólne malowanie	125
Fot.5.1.43. Widok na ulicę Gray	126
Fot.5.1.44-46. Malowanie przed La Vélothèque	127
Fot.5.1.47. Woda wyptywająca ze studzienki	128
Fot.5.1.48. Wspólne sadzenie roślin	129
Fot.5.1.49-50. Detale ławki i konstrukcji donicy	130
Fot.5.1.51. Montaż donicy	130
Fot.5.1.52. Malowanie oznaczeń przy ławce	130
Fot.5.1.53. Ulica Gray	131
Fot.5.1.54-55. Meble miejskie na ulicy Gray	132
Fot.5.1.56. Girlanda wyznaczająca strefę uspokojonego ruchu	133
Fot.5.1.57-58. Donica na ulicy Kerckx	134
Fot.5.1.59. Detal donicy	135
Fot.5.1.60. Zniszczona donica na ulicy Gray	139
Fot.5.1.61. Panel informacyjny	139
Fot.5.1.62. Ławka w nowym miejscu	139
Fot.5.1.63. Spacer odkrywczy	141
Fot.5.1.64. Prezentacja projektu w przestrzeni publicznej	141
Fot.5.1.65. Prezentacja części prac wykonanych przez uczestników warsztatów	141
Fot.5.1.66. Świadectwa mieszkańców doliny Maelbeek	142
Fot.5.1.67. Dyskusja w grupach, wymiana doświadczeń, podsumowanie spaceru	142
Fot.5.1.68. Wymiana dowiadczeń w ramach spotkania Fairville	143
Fot.5.1.69. Wspólna refleksja na temat potencjalnych strategii działania w dolinie rzeki Maelbeek	143
Fot.5.2.1. Plac Marie Janson przed rewitalizacją	157
Fot.5.2.2 Początkowe działania Toestand	160
Fot.5.2.3-5. Początkowe działania Toestand	161
Fot.5.2.6. Graffiti na wejściu na plac i murale na posadzce	161
Fot.5.2.7. Tymczasowe siedzisko	161
Fot.5.2.8. Murale na placu i niekoszona trawa	161
Fot.5.2.9. Ozdoby na placu	161
Fot.5.2.10. Wnętrze pawilonu z kuchnią i miejscem spotkań	162
Fot.5.2.11. Prototyp stołu	162
Fot.5.2.12. Miejsce zabaw dla dzieci	163
Fot.5.2.13. Siłownia na powietrzu	163
Fot.5.2.14. Teren do gry w bule lub piaskownica	163
Fot.5.2.15. Aktywności wokół pawilonu	164
Fot.5.2.16. Ogródek warzywny	164
Fot.5.2.17. Ozdabianie pawilonu	165
Fot.5.2.18. Tymczasowy pawilon galerii	165
Fot.5.2.19. Galeria plenerowa	166

Fot.5.2.20. Warsztaty dla dzieci	166
Fot.5.2.21. Wspólne biesiadowanie na placu	166
Fot.5.2.22. Radio Moskou	167
Fot.5.2.23. Wspólne omawianie raportu	168
Fot.5.2.24. Teren do gry w bule, lipiec 2023	172
Fot. 5.2.25. Różne nawierzchnie zapewniające różnorodność użytkowania, lipiec 2023	172
Fot.5.2.26. Instalacje dla dzieci zintegrowane z zagospodarowaniem placu, lipiec 2023	172
Fot.5.2.27. Pasaż przecinający plac, lipiec 2023	172
Fot.5.2.28. Wydzielona przestrzeń na targ spożywczy, lipiec 2023	173
Fot.5.2.29. Mnogość sposobów użytkowania placu, lipiec 2023	173
Fot.5.3.1. Spotkanie protestacyjne mieszkańców przed wycięciem drzew	180
Fot.5.3.2. Betonowy plac z boiskiem »przypominającym więzienie«, kamiennymi ławkami oraz drewnianymi siedziskami zbudowanymi przez młodzież, luty 2019	181
Fot.5.3.3. Skrzynie z roślinnością zbudowane przez mieszkańców, lipiec 2023	182
Fot.5.3.4. Mieszkańcy wolący spędzać czas na drewnianych ławkach, lipiec 2023	182
Fot.5.3.5. Boisko z gofrem wymalowanym na nawierzchni, czerwiec 2023	182
Fot.5.3.6. Zagospodarowanie placu przed jedną z wież mieszkalnych, lipiec 2023	183
Fot.5.3.7. Święto dzielnicy »Pôze Midi«, kwiecień 2022	184
Fot.5.3.8. Święto sąsiadów, skwer J. Franck, czerwiec 2024	184
Fot.5.3.9. Bulodrom oraz ławka wybudowane przez mieszkańców w ramach święta dzielnicy, czerwiec 2023	185
Fot.5.3.10. Debetonizacja ulicy przy placu w celu nasadzenia roślinności. Działania te były prowadzone wraz z dziećmi z lokalnej szkoły, wrzesień 2022	185
Fot.5.3.11. Ozdoby na płocie odgradzającym plac	185
Fot.5.3.12. Tymczasowe murale na ziemi wykonane przez dzieci	186
Fot.5.3.13. Spacer badawczy z lokalną młodzieżą, kwiecień 2023	187
Fot.5.3.14. Spotkanie wokół makiety w siedzibie jednej z młodzieżowych organizacji, październik 2023	188
Fot.5.3.15. Spotkanie na terenie skweru Jacques Franck, październik 2023	188
Fot.6.1. Dominique z EGEB opowiadający o projekcie podczas »Dnia bez samochodu«	212
Fot.6.2. Spotkanie wokół makiety na skwerze Jacques Franck	213
Fot.6.3-4. Sytuacje przestrzenne na placu Marie Janson	213
Fot.6.5. Tymczasowy pawilon zbudowany przy pomocy lokalnej społeczności na placu Marie Janson	215
Fot.6.6. Prezentacja projektu w lokalu należącym do Wydziału Rewitalizacji Obszarów Miejskich, będącym tymczasową siedzibą architektów z grupy New South	215
Fot.6.7. Punkt konsultacyjny na skwerze Jacques Franck	215
Fot.6.8. Namiot konsultacyjny biura Latitude Platform, służący obecności architektonicznej, Place van meen, Bruksela, 2020	216
Fot.6.9. Konsultacje społeczne w »Białym Domu« na temat MPZM Sadybianka	217
Fot.6.10. Transport pawilonu	217
Fot.6.11. Konsultacje przeprowadzone z pomocą wózka Echo	218

Fot.6.19. Otwartość wizualna i wytworzone sytuacje przestrzenne przed budynkiem; Rose Lane shop z sieci Every One Every Day	225
Fot.6.20. Meble miejskie przed La Serre, które służą jako przedłużenie wewnętrznego miejsca aktywności	226
Fot.6.21. Wnętrze La Serre - umeblowane dzięki pracy wolontariuszy i wkładu mieszkańców	226
Fot.6.22-24. Kontenery ESK w różnych parkach Wrocławia	227,228

Spis rysunków

Rys.4.1. Opracowanie własne na podstawie statystyk z oficjalnej strony WBO	54
Rys.5.1.1. Schemat przedstawiający aktorów związanych z projektem Maelbeek Vallée Verte	76
Rys.5.1.2. Schemat prezentujący założenia programu Good Move	77
Rys.5.1.3. Lokalizacja projektu oraz analiza lokalnych aktorów	80
Rys.5.1.4. Harmonogram działań	83
Rys.5.1.5. Rysunek stworzony podczas spotkania, opisujący obecny stan przestrzeni oraz lokalnych aktorów	95
Rys.5.1.6. Dokumentacja ze spotkania	96
Rys.5.1.7. Ogłoszenie na stronie gminy	101
Rys.5.1.8. Propozycja działań na ulicy Gray. Materiał z dokumentów złożonych gminie	103
Rys.5.1.9. Propozycja wprowadzenia zieleni poprzez powiększenie przepuszczalnej nawierzchni wokół drzewa	104
Rys.5.1.10. Propozycja wprowadzenia zieleni w postaci zielonej fasady	104
Rys.5.1.11. Schematy działania technologii samonawadniających się donic. Rysunki wykonane przez Odile	106
Rys.5.1.12. Schematy działania hydroponicznego systemu wicking bed	107
Rys.5.1.13. Schemat umieszczenia donic na ulicy Kerckx	107
Rys.5.1.14. Dokumentacja rysunków wykonanych przez uczestników	112
Rys.5.1.15. Materiały z warsztatów	113
Rys.5.1.16. Dokumentacja rysunków wykonanych przez uczestników warsztatów	116
Rys.5.1.17. Dokumentacja wyników warsztatów	117
Rys.5.1.18. Schemat interwencji malarskich na jezdni	118
Rys.5.1.19-20. Inspiracja systemami korzeniowymi roślin	118
Rys.5.1.21. Notatki z podsumowania działań	142
Rys. 5.2.1. Schemat przedstawiający zaangażowanie użytkowników w proces projektowy	156
Rys. 5.2.2. Proponowany układ funkcjonalny	168
Rys. 5.2.3. Nowy projekt placu Marie Janson	171
Rys. 5.3.1. Zdjęcie satelitarne skweru Jacques Franck	178
Rys. 5.3.2. Rysunek stworzony w 2013 roku przez lokalną młodzież, dołączony do korespondencji z władzami gminy	179
Rys. 5.3.3. Plan projektu opublikowany w 2017 roku	179
Rys. 5.3.4. Rysunek przedstawiający nowy plan skweru prezentowany podczas spotkań	189
Rys. 5.3.5. Jedna z plansz z wypisanymi pomysłami mieszkańców	189
Rys. 6.1. Przenikanie się przestrzeni - na podstawie Lee, »Design...«	197

Rys. 7.1. System zdobywania punktów	252
Rys. 7.2. Ekran »Inicjatywy« do przeglądania trendów i nowości	255
Rys. 7.3. Ekran prezentujący inicjatywę	256
Rys. 7.4. Ekran główny do zarządzania inicjatywą	257
Rys. 7.5. Ekran »Rankingi«	258

Spis Tabel

Tab.1.1. Zastosowanie elementów strategii AR oraz PAR w działaniach projektowo-badawczych	17
Tab.5.1. Osoby zaangażowane w projekt i podział obowiązków	75
Tab.6.1. Role i funkcje architekta w trakcie projektowania przestrzeni publicznych	208-209
Tab.7.1. Przykładowe odznaki, które użytkownicy mogą uzyskać oraz warunki ich zdobycia	254

Bruno Dias Ventura jest autorem fotografii na stronach 72, 264, 274.

Dominique Nalpas jest autorem fotografii na stronie 8.

Octavio Piñeiro Aramburu jest autorem fotografii na stronie 54.

Marta Siemińska jest autorką fotografii na stronach 22, 44, 74, 176, 192, 230, 260.

Grupa Toestand jest autorem fotografii na stronie 154.

źródło: <https://www.facebook.com/MarieMoskou>, [dostęp: 10.11.2024].